

Parányi Zoltán

A MAGYAR FÖLDÉRT

(DARÁNYI IGNÁC ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA)

ÍRTA:
DR. KENDI FINALY ISTVÁN

DR. CZETTLER JENŐ
M. KIR. TITKOS TANÁCSOS, EGYETEMI NYILV. R. TANÁR
E L Ő S Z A V Á V A L

BUDAPEST, 1940

PÁTRIA IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

ELŐSZÓ.

Darányi Ignácot a földműves nép már életében a „kisemberek atyjának” nevezte. Minisztersége alatt a kiscgazdák épülő, szépiülő portáin, a mezőgazdasági munkás nádfödeles kunyhóiban, vágyakkal és kívánságokkal legendákká szöve, szájról-szájra járt egy-egy elgondolása, segítő akciója, törvénytervezete.

Hatalomért sóvárgó korunk meg sem tudja érteni, hogy Darányi Ignác politikai exiliumában, mint a Magyar Gazdaszövetség elnöke, hogyan tudott ezreket és tízezreket megmozgatni. Pedig a parlament akkori mértéke szerint, egy Apponyi Albert, Ugrón Gábor, Tisza István és a többi nagy szónok mellett klasszicitásra törő, de realitással telített beszédei nem lehettek gyűjtő hatásúak. Nemesi kúriákon, főúri kastélyokban, agrárgyűléseken és tanácskozásokon Darányi állásfoglalása egyaránt döntő volt. A negyvennyolc és hatvanhét, a liberális és konzervatív világszemlélet éles harca is megtorpant agrárprogrammja előtt, amely közös nevezőre hozta a legkülönbözőbb és legellentétebb törekvéseket.

A magyar élet mai széttagoaltságában jutalmazó munka Darányival nemcsak mint agrárpolitikussal, de mint a magyar egység nagy kimunkálójával is foglalkozni.

Darányi a XIX. század egyeduralkodó, liberális világszemléletének neveltje volt. Városi politikusnak indult és empirikus módon ismerte meg az agrárkérdés sorsdöntő lényegét a magyar nemzet gazdasági és szociális fejlődésével kapcsolatban. Az „agrár-állam vagy iparállam” — Európa minden számottevő tudományos és politikai tényezőjét megmozdító — vitájából szűrte le azt az igazságot, hogy az egészséges iparpolitika elválaszthatatlan a mező-

gazdaság egyidejű, céltudatos fejlesztésétől. Különösen Magyarországon dróttakadály a városlakók csekély vásárlóképessége és az export bizonytalansága a túlméretezett gyáripár előtt.

Darányi nem volt ellensége sem az iparnak, sem a kereskedelemnek, de szembehelyezkedett minden egyoldalúsággal, a meglévő értékek feláldozásával és szétrombolásával. Éles szeme meglátta, hogy a nagytőke és a szabad vállalkozás a dinamikus sikerrel kecsegtető iparfejlesztéssel teljesen összeszőődött, az agrártársadalom szövetkezeti segítsége pedig gyermekcipőkben jár, s így a magyar mezőgazdaság az állam tervszerű istápolása nélkül sohasem bír abból a káoszból kibontakozni, amelybe a jobbágyfelszabadítás utóhullámai és a gazdasági szabadság egyoldalú hitel-, vám- és külkereskedelmi politikája belezavarták. Darányi, a szabadelvű párt minisztere, szakít tehát a be nem avatkozás elvével és megszervezi az állami támogatás agrárrendszerét, de bölcs mérséklettel nem az állami mindenhatóságnak, a kegyosztogatásnak, az egyén és a társadalom háttérbeszorításának jegyében. A rendelkezésre álló erőket ő soha sem valaki (nagybirtokos, munkás stb.) vagy valami ellen sorakoztatta fel, hanem a magyar mezőgazdaság egyetemes újjáépítése céljából, amelynek gondoskodási rendjébe egyaránt beletartozik úgy a termelési, mint az értékesítési politika, a különböző birtokkategóriák és üzemeikben tevékeny összes gazdák és munkások érdeke ; a birtokpolitika éppen úgy, mint a hitel ; a szociális kérdés éppen úgy, mint a szakoktatás és a kísérletügy.

Ez az egyetemes és átfogó szemlélet, a gyakorlati politika ezer apró intézkedésében megtestesülve, tesz' maradandóvá Darányi Ignác agrárpolitikáját, amelynek egyes fontos részeit koronkint meg kellett újítani, rendszere azonban évtizedek múltán is ugyanaz maradt. A közfelfogás talán ma többre értékeli az állami beavatkozás oszlopait, de ő kiépítette a sokkal szabadabb társadalmi segítség támpilléreit is.

Dr. Kendi Finály Istvánnak Darányiról írott életrajza, amely Agrártudományos Társaságunk pályázatán dicséretet nyert, a fent körvonalazott életprogram bizonyítási anyagát tartalmazza. El-

kíséri Darányi Ignácot az „Ötpacsirta” utcai szülői háztól a tassi csendes temetőig. Pragmatikusan ismerteti azt a puritán és gyakorlati szellemű nevelést, amelyben része volt. Leírja ügyvédi és politikai pályájának egyre emelkedő ívét, miniszterségének és gazdaszövetségi elnökségének alkotásait és célkitűzéseit. Kiemeli azt a mélységes hitet, amely Darányit, mint egyháza hű fiát, élete minden szakában jellemzi. A szerző mindezt elevenen, színesen, de mégis kellő részletezéssel adja az olvasó elé, úgyhogy munkájából nemcsak a kisember, de a magyar agrárpolitika minden tényezője íanulságoi meríthet. Mesteri kézzel tudja a legsúlyosabb anyagot is könnyűvé, élvezhetővé tenni anélkül, hogy munkája veszítene komoly értékéből. Megérdemli, hogy könyvét az egész magyar gazdatársadalom szeretettel fogadja.

Budapest, 1940 március 15.

Dr. Czettler Jenő

*egy. ny. r. tanár,
a Darányi Ignác Agrártudományos Társaság
alelnöke.*

BEVEZETŐ.

Tíz esztendeje pihen a nagy alkotónak teste a csöndes tassi temetőben.

Tíz esztendeje, hogy a „monarchia első agrárius földművelésügyi miniszteré”-nek földi maradványait befogadta az a magyar föld, amelyért életében annyit dolgozott s amelynek érdekét szíve minden dobbanásával szolgálta.

Tíz esztendeje bókolnak emlékének a szélben hajladozó fák, tíz éve lány szellők viszik sírja felé felvidéki fenyők zúgását és erdélyi vizek csobogását, üdvözleteként azoknak a magyar erdőknek és azoknak a magyar folyóknak, amelyeknek sorsát annyi aggodalommal figyelte.

Az ország fővárosa utcát szentelt emlékének, hívei áldozatkészségéből pedig ércszobor hirdeti nevét a városligeti Széchenyi-szigeten. Talán nem is véletlen, hanem az alkotók örök jelképe, hogy szobra háttal áll egyik nagy alkotásához, a Mezőgazdasági Múzeumhoz, a róla elnevezett budai utca ugyancsak háta mögött van Darányi Ignác másik jelentős alkotásának, a Herman Ottó-úti kísérletügyi telep épületcsoportjának. Azt akarják ezzel mutatni, hogy a jól végzett munkán ne merengjünk sokat, ne keressük a dicsőséget, haladjunk csak tovább, mindig előbbre, a nagy magyar cél felé: Legyen ízig-vérig magyar élet a magyar földön! Erre tanít, erre buzdít a Darányi Ignác szerény ércemléke, erre figyelmeztet a Darányi Ignác egyszerű, de pompás kilátást nyújtó budai utcája.

Halálának tizesztendő évfordulóján a kegyeletes megemlékezés koszorújaként helyezem e sorokat a nagy agrárvezér csöndes sírjára.

Budapest, 1937, április havában.

Dr. Kendi Finály István

m. kir. fővegyész,
földművelésügyi miniszteri szakelőadó.

ELSŐ FEJEZET.

Napkelte az Ötpacsirta-utcai szülői házban.

Pest szabad királyi város nehéz napokat élt át. Testvér-városának, Budának magaslatairól félelmesen dörögtek a& osztrák sereg ágyúi a házsorok felé. A naptár a magyar történelem örökké emlékezetes évének, az Ür 1849. esztendejének január havát mutatta. Nemzetünk hősi szabadságharcát vívta a világ minden tája felől reátámadt ellenséges hadakkal.

A pesti polgárok félősebbjei már régebben elszekereztek a Tisza békésebb tájai felé, aki pedig bátran a helyén maradt, igyekezett a maga és családja számára „bombabiztos” menedéket keresni. A csata veszedelmeinek Buda lakossága is alaposan ki volt téve. Az Öt-pacsirta-utca 520. számú háza¹⁾ a zavaros idők beálltakor ugyanúgy elnéptelenedett, mint a szomszédság többi háza. Darányi Ignác jószágigazgató uramnak nagy gondot okozott, hol helyezze el ifjú asszonykáját, aki családi esemény bekövetkezését várta. Nehéz időben kétszeresen jól esik a baráti segítség, nagy örömmel fogadta el tehát a pest-budai patríciusnak, régi ismerősének, Széher uramnak ajánlatát. Seb tében becsomagoltatta a legszükségesebb holmit s már másnap a Lipót-utca és Kalap-utca sarkán álló Széher-háznak²⁾ vastagon körülfalazott, ódon boltíves pincéjébe költöztette át Biri asszonyt. A háborús izgalmak megrövidítették a várakozás idejét.

Január 15-én lihegve futott a staféta Ignác tekintetes úrhoz, megtörtént az első gyermek korai halála óta oly forrón várt esemény, trónörökös állt a házhoz! Jól van az asszony s

¹⁾ A mai Csalogány-utca 17. számú háza.

²⁾ A mai Váci-utca 40. számú háza.

még hozzá fiú a kicsike, rezzent meg Ignác uram aggódó szíve, Apjának nyomdokaiba lépjen, legyen ő is Ignác, volt a következő gondolata. Ezzel bizony az jár, hogy ezentúl az „idősb” jelző fogja vállalni nyomni, de mi ez a teher ahhoz az örömhöz képest, hogy van, aki a régi, törzsökös családfa ágát folytassa.

Immár idősebbé lett Darányi Ignác lelkében végigpergett életének eddigi folyása. Sok víz folyt ám le a Dunán azóta, hogy a kecskeméti református kollégium padjaiból kikerült. Hány álmatlan éjszakát töltött el a teológiai és jogi tudományok szorgalmas tanulásával a debreceni kollégiumban, tán csak a jó Isten tudja. Azt azonban ő maga is tudja és érzi, hogy érdemes volt a professzor urak jóindulatát és becsülését kitartó munkájával megszerezni. A jó kalkulusoknak és a kiváló minősítésnek köszönhetette azután, hogy éppen Békés városába rendelték volt ki rektornak. Nagy eklézsia, gazdag egyház Békés, a sors kitüntető kegyének vehette minden fiatal pap, ha kiindulásul ilyen helyre került rektornak. Jóformán az egész életpályáját megalapozhatta azzal a pár száz forintnyi kezdőtőkével meg azokkal a baráti és pártfogó szálakkal, amelyeket a rektorátus alatt szép szerével és ügyességgel összeszedhetett. Mi tagadás, neki sem volt könnyű dolga Békésben. A tanítás, segédlelkészkedés, a rektorátus sok egyéb tennivalója nem hagyott sok szabad időt, ami mégis akadt, azt az eklézsia vagyosabb tagjainak házánál kellett eltöltenie. Csak az tudja, aki valaha próbálta, milyen fárasztó, idegörlő munka a napi teendők rendszeres elvégzése után házitanítóskodni és ha tetszik, ha nem, kanállal adogatni a tudományt egy-egy vásottabb nebuló nehezen fogó vagy oda sem figyelő fejébe.

A tudománnyal szerzett bankók nagyrésze megint csak tudománnyal cserélődött el. Más tájak, más élet, más tennivalók következtek Békés után. Jól be kellett osztani a „hét bő esz tendő” százasait, hogy Keszthelyen, a Georgiconban teljék tandíjra, lakásra meg ellátásra s még maradjon is belőle a pesti joggyakornokság idejére. Lassan ezeknek az éveknek a végét is megérte.

Még jól emlékszik arra a nagy napra, mikor jogi tanulmányai alapján a királyi táblán jegyzőnek föleskették. A bírói pályának, az igazság osztogatásának csábítását azonban csakhamar legyőzte a keszthelyi emlékeknek és az apai földnek, az örök magyar rögnek vonzó hatása. Pesten is a gazdák közé vágyódott és jóakarói segítségével kenyeret szerzett magának e körben. Jól esett visszagondolnia életének erre az időszakára,

büszke volt reá, hogy ettől fogva igazán meg tudott állni a lábán önállóan. Előre el kellett légyen határozva, vélte, mint jó református, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ifjú titoknoká ezzel az állásvállalásával mindörökre eljegyezze magát a gazdasági ügyekkel és a földbirtokosok eligazítást váró bajjaival. A bírói asztalhoz azért mégsem lett hűtlen. A kecskeméti, debreceni, békési, meg keszthelyi diáknapok vég nélküli sorához jó csomó pesti tanulónap csatlakozott. A jó pap holtig tanul, vallotta, s bizony az ügyvédi oklevelet sem adják ingyen, alaposan meg kell érte dolgozni. A végén mégis csak letette az ügyvédi vizsgát, átvette oklevelét s ma már ott ülhet a bírói asztalnál. Nem ott ugyan, ahol a bírák, hanem az ügyvédek helyén, ami semmivel sem megvetendőbb dolog és kitartó munkával szép jövedelmet is hoz. Ügyvéd kollégájának, Kossuth Lajosnak köszönheti, hogy Pestet 1843-ban rövid időre Pozsony kedvéért otthagya. Szerkesztő-segédek kellettek a Kossuth hamar népszerűvé lett új folyóiratánál, az Országgyűlési Tudósítások-nál. Sohasem ijedt meg a munkától, vasszorgalommal látott hát neki itt is a tennivalóknak és mindennapos, figyelmesen jegyeztető vendége lett a pozsonyi diéta karzatának. A haza érdekében önzetlenül dolgozott lelkes társaival, pedig nemcsak a szerkesztés fárasztó és felelős munkája, hanem a sokszorosítás nehéz feladata is az ő vállalkra nehezedett. Az országgyűlésre járogatás azonban meghozta a gyümölcsét, csak türelem kellett hozzá. Aki a magyar politikában egyáltalán számított, azzal egymásután megismerkedhetett, hiszen már a tudósítás kedvéért ismernie kellett a résztvevőket, no meg azoknak sem volt közömbös, hogy az ország minden tájára eljutó hírlap szerkesztője jóindulattal emlékezik-e meg beszédjükről, vagy sem. Ügyvéd a klientélával áll, vagy bukik, már pedig hol találni jobb klienseket, ha nem a diétán, ahol a nemzet színe-java, mágnás, földbirtokos és jómódú városi polgár egyaránt összegyűlik. A szerkesztés hivatalos munkája mellett tehát a fiatal ügyvédnek magánügye is csurrant-cseppent.

A diétái sürgés-forgásának köszönheti azt, hogy idejében meghallotta, mikor megüresedett gróf Teleki Józsefné szül. gróf Teleki Zsófia uradalmainak jószágigazgatói állása. Mintegy kétszázezer katasztrális hold teljhatalmú úrnőjének bizalmi állásáról volt szó, sokan siettek e jelentős megbízatásra pályázni és megfelelő pártfogót keresni.

A jó református hívőnek a predesztinációra, sorsunk előre kijelöltségére kellett gondolnia, midőn lelkében végigélte a dön-

tésre váró napok izgalmas óráit. Vájjon megkapta volna-e a harminckét éves ifjú ügyvéd a grófnétól „gazdasági ügyvéd” címmel, teljhatalmú bonorum et causarum directorrá, önálló jószágigazgatóvá való kinevezését, ha nem talál olyan erős pártfogóra, mint báró Wenckheim Béla? Vájjon pártfogolta volna-e őt a békési főispán, ha hem ismerte volna s nem becsülte volna, mint becsületes, megbízható és derék magyar embert még békési rektor korából? Vájjon elkerült volna-e Békésbe, ha nem a debreceni ősi kollégium falai közt szívja az Alma Mater tudományainak tejét? Vájjon Debrecenben tanult volna-e, ha nem mint a hitbuzgó református Darányi György kecskeméti birtokos polgár és Balásfalvi Kiss Erzsébet tizenegyedik gyermeke jön a világra? Mégis csak a Gondviselés akaratára kellett, hogy legyen az az eseményláncolat, amelynek vége az anyagi gondoktól mentes munkás életet, a családalapítás lehetőségét; a nábobi jószágok kormányzóságát jelentette.

Új megbízatása nemsokára nagy feladatok elé állította. Őt gyermekrészt kellett kiharátania az ország egymástól távol eső vidékein fekvő, különféle értékű, használhatóságú és állapotú ingatlanokból. Neki kellett feküdnie a munkának, de sikerült a dolog. Mind az öt örökös meg volt a részével elégedve és háláját nyilvánította a bölcs elosztásért, ami — kérdezzük csak meg az osztályigazító ügyvédektől — igazán sokat jelentet büszke lehet reá. Jól esett az elismerés ezért a nehéz munkáért, de még jobban esett az a megbízás, amely az örökösök birtokainak kezelését továbbra is a kezében hagyta.

Ide s tova harmincöt esztendő s agglegény volt, éppen ideje, hogy megházasodjék. A családalapításhoz azonban az ügyvédi változékony kereseten felül valami biztos jövedelemforrás kellett. Most már megvolt ez a kellék is. El lehetett menni Tassra, megkérni bernáthfalvi és földvári Földváry Pál földbirtokos, Pest vármegye táblabírája és bernáthfalvi Bernáth Teréz leányának, Borbálának kezét.

Biri asszonya három esztendeje úrnője a családi háznak» Kezdetben Ócsán, a pestmegyei Teleki uradalmak központjában, majd Budán az Ötpacsirta-utcában vásárolt új otthonban. Két évig hiába várták a fiúgyermeket. Volt egy kisleányuk, de meghalt egyéves-ókorában, mígnem 1848. rügyfakasztó tava-sza meghozta a jó hírt. A szabadságharc izgalmai kétszeresen nehézzé tették az apának a reményteljes várakozás hónapjait. Szinte jó, hogy alig volt az utóbbi időben szabad ideje. Klauzál Gábor, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügy felelős magyar

minisztere, kormánybiztossá nevezte ki, később pedig honvédelmi szolgálatára is sor került, nemzetőrkapitányként működött Buda városában.

Darányi Ignác gondolatait gyermeksírás szakította félbe. 1849. január havának 15.-e újabb feladatot, a családapa feladatot sorolta eddigi munkaköréhez, a Teleki-uradalmak ügyesbajos dolgainak, ügyvédi irodájának és az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek tennivalóihoz, meg a kormánybiztosi és nemzetőri feladatokhoz. Kettőzött gyorsasággal igyekezett dolga végeztével haza, hogy aggódó szeretettel figyelhesse a kis csemete fejlődését. Pár órára elfelejtkezett a külvilág sok gondjáról, a hazát fenyegető veszedelmekről. Ilyenkor úgy érezte, az a legfontosabb probléma, elégett szopott-e a kis Náci? Hat nappal később, január 21-én Török Pál szuperintendens Krisztina leánya tartotta keresztvíz alá a kis fiúcskát, ki ezentúl a világ előtt, mint ifjabb Darányi Ignác szerepel. A háborús világban nem lehetett országgraszoló keresztelőt tartani, az apa örömét és büszkeségét azonban azzal akarta kifejezni, hogy Török Krisztinán kívül még sógornőjét, Hajós Józsefné Madarassy Erzsébet asszonyt is felkérte a keresztanyai tisztségre, Madass Károlyt, Várady Károlyt és. Szónyi Pált pedig komáknak hívta meg a meghitt családi körben tartott ünnepségre. A magyar honvédek győzelme után vissza lehetett költözni az Ötpacsirta-utcai rácsosablakos ház nyugalmas csendjébe.

A szabadságharcot követő szomorú időszakban az üldöztest néhány kihallgatás, házkutatás és hosszabb rendőri megfigyelés árán sikerült az egykori nemzetőrkapitánynak a „rebellis” Telekiek bizalmasának elkerülnie. Élete nyugodtan folyt tovább, de a családi ház csendjét egyre hangosabb gyermeklárma verte fel. 1850 júliusában megszületett a másodszülött fiú: Béla. Két évvel később, 1852 májusában kislány érkezett a házhoz: Borbála, később Hóman Ottó egyetemi tanár felesége. Újabb két esztendő múlva megint beköszöntött az Istenáldás. 1854 áprilisában született Erzsébet, majdan Váلكay Bertalan kúriai bíró felesége. A következő év őszén nagy eseménye volt a gyermekekkel benépesült ötpacsirtautcai háznak: akis Náci elindult első önálló útjára. Édesapja maga vitte el, hogy a „Normalschule” első osztályába beírassa, azután elietett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületbe. Kávéház, kaszinó, pártklub helyett itt beszélték meg a haza helyzetét, a múltat és jövőt, itt hódolták a döblingi szomorú fogságban trespelő nagy Széchenyi István szellemének. Mikor a hatóság 1857-ben megen-

gedte az Egyesület újraalakítását, Darányit az igazgató-választmány tagjává választották meg. „Remélem — mondotta —, így még többet tehetünk majd az ország érdekében.”

1858-ban újra gyereket várt a Darányi házaspár s még mielőtt megjött a kis Kálmán, helyet csináltak az újszülöttnak az immár túlon túl benépesült lakásban. A „nagy” fiúk, a kilencszendős Náci, egy évvel fiatalabb öccse és a Darányi-ház állandó téli vendége, a tizennégyéves Hóman Ottó — a Telekiek nagykovácsi tisztartójának, Hóman Bálint gazdasági írónak unokaöccse és nevelt fia — külön lakásba költöztek. „A mai nappal” — szólta Darányi a fiúkhöz egy napon — „a nagyfiúk sorába léptek, önálló lakásokat lesz, mert az élet küzdelmeire nem lehet elég jókor felkészülnie az embernek.” A családiház egyik kertrenéző bolthajtásos szobáját, előbb az írónak lakását nevezte ki „Studentenzimmer”-nek. „Minden reggel nagy kanna tiszta vizet kaptok, egyéb tennivaló azután a ti dolgotok legyen”, adta ki a fellebbezhetetlen parancsot.

Ettől fogva bizony koránkelés lett a fiúcskák sorsa. Nyáron öt, télen hat órákor ott kellett hagyniok az ágy melegét, hogy nekifogjanak az ágyvetésnek, csizmatisztításnak, ruhakéfézésnek, sőt még a „pókhálózásnak” is, nehogy a szigorú atyai szem piszkos pókhálót találjon a boltíves szoba mennyezetének valamelyik eldugott zugában.

A kis Náci az első napokban alaposan beleizzadt a csizmatisztításba. Hatalmas suvickadagot kent reá csizmája orrára, azután teljes erejéből dörzsölni kezdte, de mégsem lett fényes. Néhány percnyi „kezelés” után szünetet tartott és lihegve vette szemügyre az ördögös csizmát. Mi tagadás, jóval csúnyább volt, mint tisztítás előtt, vallotta be őszintén. Holnap más módszert kell kipróbálnom, gondolta s így ment ez vagy négy napon át, míg végre reájött a fényes csizma nyitjára. Hát persze, szörnyen egyszerű, ha már tudja az ember. Nem szabad túlságosan sok suvickot venni, akkor egyszeriben fényesre lehet dörzsölni a bőr felületét.

„Most már hozzászoktatok a házi munkához”, jelentette ki apjuk néhány hét múlva, „az asztali felszolgálat is ti végezhetitek”.

Az ötpacsirtautcai kúria ebédlőjébe ezentúl a cseléd nem tette be a lábát ebéd vagy vacsora idején. Darányi Ignác nem ismert az ilyenben tréfát. Mindegyik gyermekének váltakozva megvolt a maga dolga. Az egyik ételt szolgált fel, a másik a

pincébe ment le borért — ha nem volt lefejtve, palackoznia is kellett —, a harmadik friss, hideg vízről gondoskodott. Nem volt ez az utolsó feladat sem könnyű, mert jeget nem volt szabad használni. Meleg nyári időben tehát beleizzadt a „vízhordó”, olyan gyakran kellett cserélnie a hűtővizet, nehogy a féltett ivóvíz felmelegedjék.

Az étkezések zavartalanul, meghitt családi körben folytak le. Fel lehetett használni ezt az időt egy kis nyelvgyakorlásra. „Páros napokon németül, a páratlanokon pedig franciául kell az étkezés alatt beszélgetek”, rendelkezett az apa. „Aki hibázik, büntetést fog kapni. Mindegyiktek kis füzetkét kap, aztán abba jegyezze fel magáról és a többiről, hány hibát ejtett. Vasárnap vagy ünnepnap, meg a családi születés- és névnapokon magyarul fogtok csevegni és szavalgatni;”

„Nemcsak beszéddel, hanem írással is gyakorolni kell ám az idegen nyelveket. Mindenki annyi embert ér, ahány nyelvet tud”, folytatta és Náci felé fordult. „Nyelvgyakorlásnak is jó, meg a rendszeretethez is hozzászoktat, ha mindennap naplóba írnl, Náci fiam. Ami történt, esténként megírod magyarul, németül vagy franciául. Hiba ne legyen benne, mert magam nézem majd át!”

A kis fiú néhány árkus papirost fehér zsineggel fűzött össze. „*Napló. 1858. ifj. Darányi Ignác, 3. normáliskolatanítvány*”, írta reá egyenletes, nagy kerek betűkkel a füzet fedelére.¹⁾

Este izgatottan vette elő a friss füzetkét. „Miként kell vájjon naplót írni? Mi is az a fontos esemény ma, melyről megemlékezzem?”, töprengett jó darabig. „Legjobb a fölkeléssel kezdeni és az ágybafekvéssel végezni, akkor biztos, hogy nem hagyok ki semmi lényeges dolgot”, határozta el magát végre.

„Reggel fél hatkor keltem, elmentem Hóman Ottóval a Walter uszodájába. Hét órára hazamentem reggelizni. Fél nyolctól tízig az iskolában magyarul és németül írtunk és számoltunk. Otthon a francia nő várt. Francia óra után még a rajziskolába is elmentem. Ebéd után megint írtunk és számoltunk az iskolában magyarul és németül. Hazamenetel után kicsit zongoráztam a Normát és szép új csárdásokat. Este kitisztítani csizmámat és lefeküdtem.” Ennyi volt a napló első napjának története.

¹⁾ Eredetije az Országos Levéltárban.

Az iskolában német volt a tanítás nyelve. Hogy jobban gyakorolja magát, elhatározta, hogy felváltva hol magyarul, hol meg németül fog naplójába írogatni. Tovább tart ugyan azoknak a hegyes gót betűknek a leírása, hiszen valósággal rajzolni kell őket, de a múltkor vacsora után édesapja úgy megdicsérte rendes kis füzetkékét, hogy most már becsületből is tartani kell a „vorzüglich” kalkulust.

Francia házitanítója olyan jól végezte a dolgát s a tanítvány is annyira igyekezett, hogy a következő esztendőben egy lépéssel előbbre haladhattak. Ezentúl franciául írom naplóm, határozta el magát a kis Náci.

Jó tíz percre eltartott, amíg ügyetlen kézzel be tudta fűzni a vastag zsineget a zsákvarrótűbe, de maga akarta készíteni második naplófüzetkékét is. Szerencsésen összevarrta a papírlapokat, jól megbogozta a zsineg végét, azután előszedte a kalamárist. Nagy római kettést rajzolt a füzet fedelére. „1859. *Journal d'Ignace Darányi*”, írta alája.

Minden nap volt miről írnia.

„Ebéd közben édesapa kérdezgetett a francia társalgókönyvből.”

„Vacsora után édesapától tanultunk franciául.”

„Megmagyaráztam a leckét Birinek (la Barbe).”

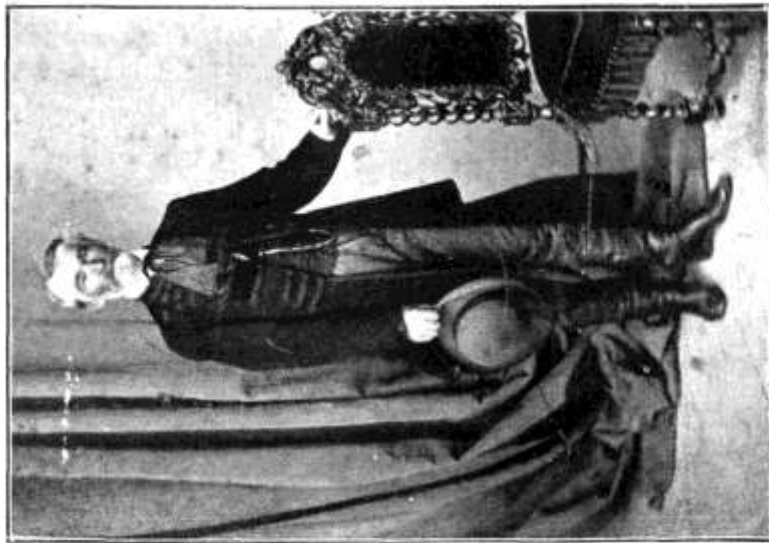
„Estére hazavártuk édesapát, de nem jött.”

„Augusztus 22-én volt a vizsgánk, második eminens lettem.”

„Megtanultuk Mátyásy mottóját: Mihelyt ruhát, nyelvet és szokást elhagytok, azonnal megszűntök lenni, amik vagytok.”

Hiszen ez mind megannyi megörökítésre váró esemény egy negyedik elemista életében. Az meg éppenséggel naplóba kívánkozik, hogy búcsút vehetett az iskolautcai csúnya kis földszintes háztól, a Szent Annához címzett normáliskolától. Külön dicsőség, mellyel bizony nem sok iskolatársa büszkélkedhet, hogy Miller Pál uram, a szigorú „*dirigierender Oberlehrer*” egyetlenegyszer sem fenyítette meg hosszú nádpálcájával. Ez az elmaradhatatlan iskolai kellék sokszor jelent meg lidércként a Vízi-város iskolás csemetéinek álmaiban.

A tanító urat nem sajnálta otthagyni, Ritter Camill von Sterbetzky vízivárosi plébános úrtól azonban annál érzékenyebben búcsúzott a kis Náci, pedig a pap bácsinak titokban az volt róla a véleménye, hogy indulatos gyermek. Náci fülig pi-

Id. Darányi Ignác, 1865 körül.

Id. Darányi Ignácné, 1875.

rult, amikor elolvasta a búcsúlátogatáskor ajándékba kapott könyv címét.

„A vadorzó vagy az indulatosság és a bosszantás szomorú következményei”, hanzott az első oldal felírása.

„Ebből azután okulnod kell, ha valamire vinni akard”, magyarázta a pap bácsi. „Bizony, még kanonok is lehetne belőled, ha katolikus hitre térnél”, tette hozzá. „Ott áll úgyis az öt szent szobor a kertetekben.”

Hát az igaz, gondolta Náci. Édesatyja jó pár esztendeje vette meg az Ötpacsirta-utca 520. számú házát. A hatalmas udvaron túl tágas kert terpeszkedett, a kertben pedig öt kőszobor díszelgett. Ki tudja, kiket ábrázolnak, az egyik tán valamelyik szent pápa, a másik négy az evangélisták képmása. Az idő vasfoga nem respektálta a szenteket. Kinek füle, kinek orra, kinek meg a karja töredezett le, de Darányi Ignác nem tágitott, hiába unszolták ismerősei, nem akarta elvitetni őket.

„Így vásároltam, így marad!”, jelentette ki határozottan. „Ez igazán nem árthat a mi családunk ősi református hitének.”

„A másvallásúak iránti türelmesség egyébként családi erény nálunk”, folytatta. „Ha Katona Józsefnek, a Bánk bán írójának feljegyzéseiben hinni lehet, egyik buzgó kálvinista ősem, Darányi György 1699-ben a kerekegyházi tanyáról Kecskemétre igyekezett. A kecskeméti Máriadombon — az Angyalok Királynéjának dombján — egy bika megkergette és kis híjjá volt, hogy nagy szerencsétlenség nem érte. Az emlékezetes helyen azután az ő kezdeményezésére és az ő segítségével épült a »Havi Boldogasszony kápolnája. Ettől megmaradhatott még jó reformátusnak.”¹⁾

A nyári szünidő egy részét Bélával és Ottóval együtt Nagykovácsiban töltötte Náci. Itt szabadabb volt ám az élet, mint a budai házsorok között. Hóman Bálint, a házigazda, nemcsak a növényekhez értett, mint jó gazda és erdész, hanem csillogászatra s a klasszikusok szeretetére is oktatta öccse vendégeit és sokat zongorázott együtt a gyermekekkel, hogy a vakáció se teljék el egészen haszontalanul.

Nagykovácsi után édesanyja tassi birtokára ment ki az egész család, Pusztaszentgyörgyre. Új mulatság, de újfajta munka is várt a gyermekekre. A városi ház és a nagykovácsi

¹⁾ Az esetet leírja Hornyik János: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története című, 1927-ben megemlékezése 22—23. lapján.

tisztilak után szinte jól esett az összeomlott Földváry-kúria helyett ez időben nyári lakásul használt nádfedeles alföldi házban, hol ma Hóman Bálint ispánja lakik, az alacsony mestergerendákat nézegetni. Kényelem persze nem sok akad, padló csak a vendégszobában van, másutt sárral tapasztott a pádi-mentum. Ehhez a környezethez nem való ám a városi gúnya. Egy-kettőre fekete ing, fekete gatyka, csikós ruha, parasztos nyakravaló és pörge kis kalap díszleg a lurkókon. Hogy az állatok gondozását és a lovaglást is megtapasztalják, Náci és Béla egy-egy csacsit kaptak. Eleintén bizony sokszor ledobják őket a szamarak a hátukról, de mégis mulatságszamba ment ez az időtöltés a városi napokhoz képest. Megtanulták kordéba fogni a csacsikat, ami pedig a kocsis mesterségével velejár, csutakolták és tisztogatták is a csökönyös négy lábúakat.

„Parancsolni csak úgy tud az ember, ha mindent elvégzett maga is, akárcsak a földművelő paraszt”, jelentette ki Darányi Ignác s a két fiú, meg a családi „munkatábor” többi tagja ezt a leckét ugyanúgy végig kellett, hogy csinálja, mint az atyai nevelési rendszer egyéb feladatait. Szántottak, boronáltak, kapáltak, szemeztek és minden gazdasági munkában Istenigazában résztvettek.

Még Pusztaszentgyörgyön érte Nácit 1859. szeptember 9-én édesapjának egy Budáról írt szomorú levele. Az Ötpacsirtautcai ház egy része leégett. Nagy csapás ám ez azokban a nehéz esztendőkbén. Jó lesz alkalmazkodni a rosszabbodott életviszonyokhoz.

„A szabónál te is tanulhatnál annyit”, írja Nácinak a gondos édesapa, „hogy az apró fészleket ruhádon helyre tudnád hozni s a leszakadozó gombokat magad is fel tudnád varrni, mert naponkint annyi szerencsétlenség ér bennünket, hogy utoljára is csak azon ügyesség ment meg, mit gyermekkorunkban elsajátítottunk.”

Náci tehát szorgalmasan jár új tanítómesteréhez, a tassi szabómesterhez, hogy a foltozgatás és gombvarrás rejtelmait megismerje. Sok érdekeset is lát a műhelyben. Mennyire más ez, mint az öreg Koch bácsi asztalosműhelye a budai Iskola-utcában! Itt az a kissé dohos, falusi szövetszaggal terhes levegő, amott a faforgács és a furnírpácok jellegzetes illata. Koch bácsinál erős fizikai munkát kellett végeznie, bizony beleizzadt a gyalulásba és fűrészelésbe sokszor. A szabóműhelyben inkább ügyes szemre és kitartásra, türelemre van szükség. Node ha

édesapa kívánja, bizonyára ezzel is jó megismerkednie az embernek, legalább a kézimunkát, a derék kisiparosokat annál jobban meg fogja becsülni, hiszen tudja, mennyire nehezen keresik kenyerüket.

Budára visszatérésük után megsokszorozódtak Náci feladatai. Édesapja azt tartotta, hogy nagycsaládos embernél a legidősebb gyermek kapjon ruhából is, tudományból is frisset, azután pedig adja tovább testvéreinek mindazt, amit szüleitől kapott. Ami a ruhákat illeti, ebben Náci jól járt. Legidősebb lévén, neki mindenből vadonatúj, jó holmi jutott. Kisebb testvérei sokszor bizony kétszer is kifordított, toldott-foldott ruhákkal, kábátokkal kellett, hogy beérjék. Hiába volt, a panasz, hogy az ütött-kopott köpönyeget már az egész Ötpacsirta-utca ismeri, a szigorú apai parancs ellen nem volt appelláta.

A tanulásnál már kényelmetlenebb volt a továbbadás. Nyelvleckékbe, rajziskolába és „zongoraórákra csak Náci járt, tudományát azonban azon frissiben terjesztenie kellett testvérei között.

„Nyelvtanulásnál, rajzolásnál meg más tanulnivalónál nem bánom”, panaszkolta Náci egyik osztálytársának, „hiszen érdekes és sokszor mulatságos, meg aztán jobban meg is marad a fejemben, ha többször ismétljük a dolgot. A zongoraleckék azonban veszettül unalmasak, a skálázás mellett sokszor elaluszom s csak egy-egy nagy gikszerre vagy édesapa közelgő lép-teire ébrednek fel.”

Az elemi iskolából kinőtt fiatalembert a budai királyi katolikus egyetemi főgimnáziumba¹⁾ iratta be édesapja. Új tanárok keze alá került s a magyar és német órákhoz most már latin órák is jöttek, otthon pedig francia- és zongoraleckék vártak reá. Jó beosztással nagyon sok mindenre, jut ideje az embernek. Reggelenként korán el lehetett azért menni az uszodába. Mint felszabadított úszó, kötél sem került a derekára, bátran úszkálgatott és szép fejeseket ugrott a mély vízbe. Béla öccsével és húgaival többet kellett foglalkoznia, együtt készültek elő a francia órákra. Édesanyját erősen igénybevette pár hónapos, legfrissebb öcsikéjük, a kis Kálmán. A rajziskolát sem hagyta abba, hiszen édesapa igen sokszor mondogatta, hogy nem lehet eléggé fölkészülni az élet nagy küzdelmére, minden téren igyekezni kell a tudás alapját megszerezni.

¹⁾ A mai IL ker. kir. kath. egyetemi gimnázium, amelyben akkoriban piarista atyák is tanítottak. Igazgatója a híres matematikus, Lutter Nándor volt.

Elérkezett a félévi bizonyítványkiosztás napja. Nagy volt az izgalom a félig még elemi iskolásnak számító elsősök között. A kis Darányi nyugodt önbizalommal vette át a fontos iratot, sietve futott végig a szeme a gót betűs, német sorokon. Ezt bizony nem kell édesapja előtt szégyellnie.

„*Sittliches Bettagen lobenswerth in jeder Beziehung. Aufmerksam stets gespannt, Fleiss eindringend, ausdauernd*”, hangzott az általános jellemzés, a kalkulusok között pedig „*vorzüglich*”, „*correct*”, „*ruhiger Vortrag*” szerepelt. Nyolcvanegy nebulóból állt az első osztály. Neki a bizonyítvány alapján a *Lokationsnummer: I. 6.* jutott, hatodik lett tehát az osztálytársai rangsorában. Szép eredmény idegen nyelvű tanítás mellett. Más talán végleg meg lenne ezzel elégedve, ő azonban érzi magában az erőt, tudást és szorgalmat. Megmutatom a jövő félévben, hogy ennél többre is vihetem, határozza el magát a kis Náci hazafelé menet. Amit pedig a fejébe vett, különösen, ha tanulásról és munkáról volt szó, azt török-szakad, de meg is valósította.

A második félév végét szomorú esemény tette emlékeztetővé. 1860. húsvét vasárnapján az egész ország megremegett a megdöbbentő hír hallatára. Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar, Döblingben agyonlőtte magát.

Náci életében először látja sírni édesapját. Ebben a szörnyű percben bizony az öregebb Darányi sem tudott magán uralkodni. Szigorú, de belül nemesszívú atyjának ez az elárult érzése nagy elhatározást váltott ki a fiúból.

Még aznap hatalmas papírlapot állított fel legénylakásának sarkában. Előszedte az újságokat. Mindegyikben ott volt a legnagyobb magyar körszakállas képe. Hosszú hetek fáradtságos munkája kellett hozzá, míg elkészült művével, de sikerült. Életnagyságban előtte állt a nemzet jobblétre szenderült büszkeségének, Széchenyi Istvánnak mellképe.¹⁾

Másodszor láthatta édesapját könnyezni, mikor a nagy munka befejeztével átadta neki a rajzot. Ölelést, csókot és dicsérő szókat kapott a meglepetésért, sőt ami tán többet ért, már másnap bekeretezve látta az édesapja szobájában. Ebbe a szentélybe pedig nem kerülhetett be akármilyen.

A hazafias felbuzdulás annyira föllelkesítette Nácit, hogy bécsi származású tanárjának, Höltzl Józsefnek bátran előadja,

¹⁾ Most Pusztaszentgyörgyön Hóman Bálint birtokában van a kép.

hogy másnap később jöhet csak iskolába, mert elmegy a Széchenyi rekviemjére. Hölitzl tanár úr egy pillanatra elsápad.

„Csak nem veszi felségsértésnek? gondolja magában Náci, de nincs oka aggodalomra. A magyarok erőszakos elnyomatását nem minden osztrák helyeselte. Titokban sokan az igaztalanul bántottak pártján voltak, ezek közé tartozott Hölitzl is. Megölelte és megcsókolta bátor tanítványát s elengedte a rekviemre.

Édesapjának nagyon tetszik a történet. Persze franciául kellett elmesélnie, hiszen páratlan nap volt és ebédnél jutott csak hozzá, hogy előadja. Jókedvében az apa maga is beszélni kezd, pedig elég nehéz dolog belőle régi emlékeket kiszedni.

Elmeséli, hogy az ötvenes évek elején, a legnagyobb elnyomatás szomorú korszakában sokat kellett vidékre utazgatnia, hogy ellenőrizze a gazdálkodást a saját földjén és grófi kliensei birtokain. A közbiztonság nem volt éppen elsőrendű, okvetlen szükség volt tehát arra, hogy állandóan fegyvert tartson magánál. A fegyverviselési engedély megszerzése azonban nem volt egyszerű dolog, magának a katonai kormányzónak aláírása kellett az engedélyhez. Fel is ment a Várba báró Léderer katonai kormányzóhoz s előadta kérését. Hiába tette meg útját. A kormányzó hivatalos udvariassággal közölte vele, hogy neki legnagyobb sajnálatára nincsen hatalma arra, hogy magyaroknak ilyen engedélyt adjon.

Darányit azonban nem olyan fából faragták, hogy egykönnyen engedjen. Ki lehet Budán nagyobb úr, mint báró Léderer? Csak egyvalaki: báró Léderer felesége!

Bejelentette magát a bárónénál. Egy kis udvarias beszélgetés után ügyesen előadta, mennyire elnyomja Bécs a Magyarországra küldött hivatalnokokat, alig ad nekik hatáskört. Lám, az ő szegény urának még egy rongyos fegyverviselési engedélyt sem szabad aláírnia Bécs tudta nélkül. Néhány kedves mondat után el is távozott.

Egy óra múlva kezében volt a báró Léderer által aláírt, várva-várt fegyverviselési engedély.

A családi kör zajos helyesléssel jutalmazta az ügyes cselszövés történetét.

A második félév vége nemsokára elérkezett.

„No te *Zeitungsfresser*, mutasd, hogyan dolgoztál!” várta Nácit az évről ünnepély után az édesapja. Náci büszkén adta át a „*Zeugnis*”-t. Hetvenöt osztálytársa közül neki a „*Lokations-*

nummer: 4” ranghelye jutott, kettővel előbbre van már, mint az elmúlt félévben.

A második gimnáziumot tehát jó előjelek között kezdhette meg a nagy vakáció pihenése és a tanyai munka után. Türelmes, szorgalmas tanulással el is érte a félév végére a második ranghelyet, újból két helyvel jutott előbbre.

A második osztály második féléve nagy örömet szerzett. Engedékenyebb lett a bécsi kormány. Náci és iskolatársait az a kellemes meglepetés érte, hogy ebben a félévben már magyar volt a tanítás nyelve. Kettős örömmel vette át az 1861. július 28-án tartott évváró ünnepélyen a második osztály bizonyítványát. Ebben édes anyanyelvén olvashatta a „kitűnő”, „jeles” és „dicséretes” osztályzatokat. A bizonyítvány utolsó sorát háromszor is elolvasta egymásután, alig hitt a szemének. „Kitüntetéssel elsőrendű, 42 tanoncz közt *első*”, simogatta végig tekintetével ezeket a legnagyobb elismerést jelentő betűket.

Ilyen munka után megérdemelten következik a nagy szünidő sok öröme és mulatsága. Tanulás azonban még a pihenés heteiben is akad, igaz, hogy egészen másfajta, mint a városi iskolában.

A tassi birtokra viszi le augusztusban édesapja. Naplójában rendszeretően számol be a kis Náci arról, hogy kimentek „à la campagne, pour apprendre coler la terre”.

Jó is volt a gazdasággal alaposan megismerkednie, mert kasznárjuk elment, hamarjában nem akadt megfelelő ember, édesanyja pedig nem hagyhatta ott a budai házat, tehát „nagy” fiára bízta a gazdaság vezetését.

„Még most is csodálkozom”, mesélte Náci később Budán barátainak, „hogy azok az öreg béresek énreám, a tizenkét éves gyerekekre adtak valamit. Igaz, hogy mindegyikkel szóba elegyedtem, türelmesen meghallgattam őket és igyekeztem kivenni belőlük, mit kellene tenni. A jó tanácsért azután nem restelltem egy pohár bort vagy egy zacskó dohányt adni.”

Majdnem félévig tartott a reménybeli harmadik gimnázista kiskirálysága a gazdaságban. Soha nem ment olyan rendben a dolog, mint ezekben a hónapokban, állapította meg apja s ez a szűkszavú atyai bírálat mindennél többet ért a Náci szemében.

Ősszel megint a gimnázium következik. Az újdonsült harmadikos büszke méltósággal beszélget a diákoktól nyüzsgő folyosón a „kis” elsősökkel. Néhány nap múlva nagy magyar

esemény van Budán, édesapja természetesen ott van és másnap becses emléket ad át elsőszülött fiacskájának.

„Nagy dolog ez, fiam, tedd el jól a kincseid közé!” nyújtja a kis Náci kezébe a papírlapot.

„*Emléklap a budai népszínház megnyitási ünnepségére, 1861. szeptember 14-én*”, olvassa áhítattal a gimnazista, azután legföltettebb fiókja mélyére dugja a színlapot, oda a naplók mellé, ahol kincseinek legjavát őrizgeti.

A budai színház a Darányi-gyerekeknek is szórakozást jelentett. A zongorázás nehéz mesterségében olyan szépen haladtak előre, hogy apjuk jutalmul színházbérletet prenumerált. „A két pisztoly”, „Angyal Bandi”, „A két huszár”, „Norma” s még ki tudja, hány érdekes darab volt műsoron. Lassankint mindegyiket megnézték és most már kettőzött örömmel és buzgalommal zongoráztatták az ismert dallamokat.

Karácsonykor Náci először szerepelt, mint nagy fiú. Elmegy cukorkát vásárolni, színes papírokat vesz, díszeket állít össze belőlük és maga díszíti fel a karácsonyfát. Ezzel is könnyít édesanyja munkáján és boldog, hogy ilyen fontos ügyekben tevékenykedhetik. Jutalmul megengedik szülei, hogy születése napján, január 15-én elfogadhassa a meghívást és elmehessen ismerőseik „táncos soirée”-ira.

Márciusban új öcsiké érkezik a házhoz. Szülei Gyulának kereszteltetik.

Az iskolában csendesen zajlik le a második félév. Külön énekleckéi jól sikerült nyilvános vizsgával fejeződnek be.

Meghitt naplójában Náci fontosnak tartja azt is megemlíteni, hogy magyar tanárja, Ábel Ferenc nagyon megdicsérte Garay: Kont című költeményének elszavalásáért, hogy áprilisban a Bánk bánt megnézte a pesti Nemzeti Színházban, meg azt, hogy április 18-án, nagypénteken édesanyjával négy katolikus templomban látogatták meg a szentsírt.

Az évváró ünnepélyen kis bosszúság érte Nácit. Osztálytársa, Szebeny Vidor, leszorította a rangelsőségről, megint második lett. Azzal vigasztalta magát, hogy az sem szégyen, ha 46 társa közül csak egyetlenegy volt nála jobb.

Augusztusban újból a tassi tanya vidéki levegője váltotta fel az Ötpacsirta-utca tájékát. Nácit, mint reménybéli negyedik gimnazistát, a komoly munkába újból bevonja édesapja, hadd jöjjön bele, hogyan kell vezetni egy gazdaságot, mit kell figyelmesen ellenőrizni, hol érheti kár a gaz-

dát, vagy jószágigazgatót. Náci mindenben alapos munkát igyekszik végezni. Hogy ebbe a feladatába mennyire belemerrült, bizalmas naplósorok árulják el. Az egyik gazdasági épület építéséhez a szomszéd faluból téglát szállítanak.

„Átnéztük a téglákat”, írja be naplójába este, „500 közül csak 404 téglá volt ép, 96 törött akadt közte.” Gondosan feljegyi azután, hány pozsonyi mérő gabona és mennyi ocsú lett, reggel és este hány pint tejet fejtek, hogy a Pirók tehén megborjazott, hogy a borpincében a palackozásnál hány butéliát fejtettek le.

Minden jónak s így a nagy szünidőnek is vége szakad egyszer. Budára visszatérve, 1862. október 6-án kezdi meg a IV. osztályt Ribáry tanár osztályában. Délelőttönként kéthárom, délután pedig két órája van az iskolában Könyvey, Krautschneider (később Dunay Ferenc igazgató), Lutter Nándor, Nagy és Krisch tanár uraknál. Egy egész délutánt azzal tölt el, hogy a pesti antikváriusoknál használt tankönyveket keres. Sikerül is könyveinek nagyrészét kétharmad áron — „összesen hat forint 36 krajcárért” — megszereznie. Matematika-tanárját, Lutter Nándort — a tudós piaristát — különösen szereti, színesen adja elő a tárgyát, sokat magyaráz. Már az első órák egyikén egy csomó számtani érdekességet, szám-játékot mutat nekik. Nácinak annyira tetszik, hogy meghitt naplójában helyet ad a szám-mulatságnak. „Ha 74074074-hez hozzáadunk 370370370-et, csupa négyesből álló 444444444-et kapunk. Úgy-e, milyen érdekes”, jegyzi fel gondosan este az aznap tanult furcsaságot. A négyes számmal egyébként a számtanórán kívül nincs baja az iskolában. Szorgalmasan készül mindennap, még bizalmas naplója előtt sem kell soha megvallania, hogy szégyen érte volna, nem tudott volna felelni. Szeret iskolába járni, de azért megvan benne a kisfiús, diákos öröm a váratlan szünet miatt és a bosszankodás az elmaradt szünnapon.

Igazgatója beteg volt s örültek, hogy emiatt elmarad majd az órája, de „a beteg igazgató úr az órájára éppen meggyógyult”, jegyzi meg nem nagy lelkesedéssel a naplóban.

Annál nagyobb lelkesedéssel számol be arról, hogy Szilveszter napján éjjel kettőig szabad volt egy vacsorán résztvennie, ahol az ő egészségére külön is ittak.

Másnap, 1863. Újév napján szülei elé vezeti összes testvéreit és magacsinálta, rímes francia verssel fejezi ki jókívánásait. Este a naplóban azt is hozzáteszi, bár ez az esztendő a

hazára és családjára jobban folyna le, mint az előző, sok bajt hozó év.

Január másodikán ujjnyi füzetet adott át Nácinak édesapja. Vacsora után majd ebből fordítasz magyarrá, teszi hozzá, sokat tanulhatsz belőle.

„Érdekes ez a könyv”, számol be naplójában Náci, „a címe: *Mémoire de la Société Générale Hongroise d'Agriculture sur les chemins de fer de la Hongrie, traduit par Mr. Rayé.* Olyan jól ment a fordítás, hogy édesapa jutalmul előfizetett a *Nouvelliste* című francia lapra.”

Ügyes francia fordítónk, a negyedikes nagyfiú azért szü-leivel szemben még mindig gyermek. Esténként édesanyja segít neki a mosakodásnál, amikor pedig a keresztapja, Madas Károly ügyvéd — nagynénjének, Földváry Eózának férje — egy dukátot ad ajándékba, édesapjának adja oda a kincset, hogy jól tegye el. Az iskolában erőteljesen tartja a második ranghelyet és a velejáró jó-tanulói tekintélyt. Matematikatanárját, Lutter igazgatót most is szereti. Hosszasan leírja a naplóban, hogy gyűjtést rendezett az osztály, nevenapjára 8 forintért vettek egy szép albumot és még 8 forintért az ország híres embereinek fényképével töltötték meg. Lutter Nándor nagy szerényen elmenekült az ünneplés elől, úgyhogy szó nélkül tették a szobájába hálájuk jelét. A nyelvtanulás, úszás, zongorázás, énektanulás, rajziskola mellett a botanika is érdekli Nácit. A szép májusi napokban társaival az Auwinkel-ben (a mai Zugliget) és a Széchenyi-hegyen botanizáló sétákat tart, szabad óráiban pedig herbáriumában igyekszik rendet tartani. Nagy örömet szerzett neki Tisza Lajos — Tisza Kálmán testvéröccse, Tisza Lajos és gróf Teleki Júlia fia — június 5-én. Szabadjegyet hozott a lóversenyekre, úgyhogy néha el tud oda is jutni, persze csak akkor, ha minden tanulni való annak rendje és módja szerint el van már intézve.

„Bélát és Birit ma ki kellett küldeni a franciaóráról, anyyira haszontalanok és engedetlenek voltak”, írja be méltatlankodva a naplóba és bosszankodásában kétszer is aláhúzza ezeket a sorokat, szinte így akarja jelezni, milyen lehetetlenül furcsa dolog az, ha valaki a tanulást nem veszi komolyan.

A negyedik osztály végén sem sikerült Szebeny Vidort megelőznie, megmaradt hagyományossá vált második ranghelyén, 41 társa között. A vakáció boldog hetei a tanyán és Nagykovácsiban gyorsan repültek el.

Ősszel az ötödikbe iratkozott be. Nyelvérzékét és szorgalmát most a görögnyelv rejtelseinek tanulásában mutathatta meg. Karácsonykor, mint mindig, ő díszíti a fát és a zsebpénzéből megtakarított forintokon maga is vesz ajándékokat az egész háznépnek.

„Édesapának reggelizőcsészét, édesanyának, pongyolát és nyaksálat, testvéreimnek különböző szöveteket és a kocsisunknak szép nyakkendőt adtam a szent estén”, meséli naplójában boldogan, hogy kedveskedhetett s egyúttal hasznos dolgokat is adhatott.

Nagy örömet szerzett neki az ezüst zsebóra. Bosszankodik, hogy már másnap eltört az üvegje, nincs még hozzászokva az ilyen érzékeny jószághoz.

Az 1863. év utolsó napján nagy ünnep van náluk. Büszkén örökíti meg naplójában a kis Náci, hogy egyik ismerősük verses köszöntővel állított be:

„Hangozzék Pest-Buda, Szentendre és Vácz,
Éljen a két Darányi Ignác!”

Jól is esett az örömnép, hiszen ez az esztendő sem volt túlságosan biztató. Ez „utolsó napja egy évnek, mely sok bajt hozott a sokat szenvedett népnek”, jegyzi meg szomorúan a szorgalmas naplóíró. Különösen az aszályt érezte meg a nép. Édesatyja a tassi nincsteleneken azzal igyekezett segíteni, hogy ebben az esztendőben építtette fel Pusztaszentgyörgyön az egykori Földváry-kúria helyett az új oszlopos kúriát, amely ma Hóman Bálint tulajdona.

Eminens diákunkat nagy megtiszteltetés éri. Nagy tanár úr reábizza társai dolgozatainak kijavítását és osztályozását. Nagy fiús komolysággal végzi el a feladatot. Szigorúan elbánt a nebulókkal. „Általában $3\frac{3}{4}$ -et adtam nekik”, vallja be naplójában.

Édesapja ugyancsak felnőttként kezeli. Néha-néha reábizza, hogy menjen el a lapelőfizetést megújítani, fontos leveleket a postára adni, a várban adót befizetni, sőt vele kísérteti el egy évvel fiatalabb öccsét, Bélát, a hamburgi katonaiskolába. Később a katonai neveltetési díjat is a kis Ignác fizeti be apja megbízásából. Jutalmul azután magával viszi édesapja Hamburgba és a hosszú hajóút alatt sokat beszélget vele. Atyai szigorral hallgatja ügyes feleleteit, tanítgatja, de belül határtalan boldogságot érez. Igen, ez az ő elsőszülött fia, a család szem-

fénye, akivel bátran a világ elé léphet, nem fog szégyenben maradni. Megelégedését meg is mutatja. Pár hónap múlva egyedül küldi ki Nácit Genfbe egy kicsit világot látni.

A külföldi utazás alatt azután igen sok érdekes megfigyeznivaló akad a napióban. A fiú figyelme távolról sem egyoldalú. Megnézi a nevezetes hippodrómot, érdeklődve siet el a rhônei hidraulikus berendezésekhez, megmagyaráztatja magának, hogyan működnek, nyitott szemmel járja sorra Genf híres épületeit és arra is jut ideje, hogy a genfi könyvesboltokban (mert hát a szorgalmasan tanuló diák hogyan mehetne el a könyvesbolt mellett anélkül, hogy be ne látogasson) húgai számára néhány katekizmust vegyen. Bécsből hajóval jön haza, édesapja ölelő karokkal várja nagy fiát a budai hajóállomáson. Ez alatt az utazás alatt a pénzzel való bánásmóddal is megismerkedett, előre beosztotta, mennyit költhet. A maradékot siet a takarékbába tenni. „Már 386 forintom van benn”, büszkélkedik a naplóban.

Nagy összegszámba ment ez akkoriban egy gimnazista diák kezében. Nehéz is volt ennyit összeszednie. Édesapjának nevelési elveihez tartozott ugyanis, hogy jogcím vagy megszolgáltatás nélkül bizony egy krajcárt sem adott gyermekeinek, kivéve persze a születésnapit, vagy névnapit ajándékokat. Elsősülött fia ebben a tekintetben jobban járt, mint a többiek. Náci tudniillik elemista kora óta taníttatta volt testvéreit, szorgalmasan továbbadta nekik mindazt, amit az iskolán kívüli leckéken elsajátíthatott. Ezt a fáradságos munkát édesapja rendszeres zsebpénzzel honorálta. Később azután, mikor ügyes-bajos dolgaiban is igénybevette néha segítségét, egy-egy ügyfeléhez el-elküldi (például Tisza Lajoshoz az Angol Királynőbe gyakran Náci ment el, hogy megtudakolja, mikor mehet el hozzá édesapja jelentést tenni), ezt a tevékenységet ugyancsak figyelembevette a zsebpénz osztásánál. Eleinte havi negyven krajcár volt csak ez a zsebpénzzel vegyített tandíjacska, Náci serdültevel azután fokozatosan nőtt az összeg s ekkortájt már párszáz pengőre rúgott egy esztendőben.

A rokonság nem győzte korholni az apát „könnyelműségéért”, hogy ilyen fiatal korában egyedül engedte messze földre utaznia fiát.

„Ne törődjeteK vele”, nyugtatta meg őket Darányi Ignác, „tudom én, mit és miért csinálók. így azután gyorsan megtanulja, hogy megálljon a saját lábán, no meg a franciában is tökéletesíti magát, ha kint hallja a beszédet. Innen akárki

volna a kísérője, folyton magyarul csevegnének: Svájcba pedig azért küldtem, hogy szabad országban szerezzé ifjúkorának első benyomásait, olyan légkörben, amelyben nyoma sincs az elnyomatásnak.” Külföldi utazása valóban sokat lendített német és francia nyelvismeretén. Igaza volt édesapjának.

Francia tudását iskolatársai is méltányolják. Érdekes, apró cikkeket fordítgat le a *Nouvelliste-ből* és az *Universe Illustré-ből*. Ötödikes létére beveszik az Önképző-Egyletbe és szívesen hallgatják előadásait.

Ősszel a hatodikban megint új tantárggyal bővül órarendje. Ki tanulna gyorsírást, ha nem a szorgalmas Náci? Az első félév végén teljesül régi vágya, újból rangelső lett az osztályban 43 társa közül. Sokat emlegetett vetélytársa, Szebeny „akadályozva volt a vizsgázásban”. Korai volt azonban öröme, év végén és a hetedik osztály mindkét félévében Szebeny mellett ismét csak a második hellyel kellett megelégednie.

Büszkén írja be a naplóba 1866. szeptemberében, hogy nyolcadikos nagydiákságát külsőségek is jelképezik. „Pad helyett asztalt és székeket kaptunk!” jelenti boldogan. Gömbölyded, gyermekes betűi kezdenek lassanként hegyesedni és kissé jobbra dőlni. Az az alul hegyesedő „D” betű, amelyet miniszter korában minden referense jól ismert, már nyolcadik gimnazista éveiben megjelenik a naplójában!

„Igazgató-tagjává választott az Önképző-Egylet”, számol be osztálytársai bizalmáról s mintha a sorok között kicsendülne az a büszkeség, hogy lám, nemcsak édesapám táblabíró 1861. óta, nemcsak ő presbiter a pesti helvét református egyházban, hanem én is igyekszem valamire vinni!

1867. farsangján eljár a Schöffmannék és más ismerősök *táncos soirée-ira*, azután a tanulásnak fokozott buzgalommal lát neki, hiszen közeleg az érettségi ideje. Szerencsésen azon is tül] esik, a családnak nem is meglepetés, hogy kitűnő eredménnyel.

Az évzáró ünnepélyen Lutter Nándor külön dicséretben részesíti, nyilvánosan köszönetet mond neki azért az odaadó segítségért, hogy az „Ötjegyű logaritmustábla” összeállításának fáradtságos munkájában résztvett.

Az öreg Darányi igyekszik elérzékenyülését palástolni. Belül azonban nagy melegséget érez. Istennek hála, jól bevált a szigorú, néha tán egyenesen kegyetlen nevelési szisztéma. Embernyi ember lett ifjabb Ignácából. Érettségi a kezében, ért

idegen nyelvekhez, gazdasághoz, úszáshoz, lovagláshoz, rajzolásához, iparosmunkához, parasztmódra izzadtan próbálta az eke szarvát megfogni, vetni, boronálni, aratni. Akár gazdaságot akar majd vezetni, akár a közéletben szerepelni, mindenütt meg fogja állni a helyét. Az a leendő ügyvéd, politikus és birtokos, aki a lbgaritmustáblák szerkesztőjének tanítványa és munkatársa, igazán sokoldalú kiképzést, mindenre kiterjedő alapismereteket kapott!

Édesanyja alig győzte büszke anyai könnyeit törölgetni a nagy nap ünnepein. „Boldog vagyok, Ignácom, hogy ezt is megértük egészségben”, szólalt meg hazamenet meghatottan.

De az ifjú lelkébe talán még az érettségénél is mélyebb emléket véstek be ennek az esztendőnek, az 1867. évnek fontos politikai eseményei.

A nemzet és a király harca végre befejeződött, Magyarország és Ausztria dualisztikus monarchiában egyesült. Hosszú hónapokig tartottak a hol reménnyel kecsegtető, hol meg ijesztő kátyúkban akadozó tárgyalások. Az érettségi előtti hetek nagy szellemi erőfeszítései közpette, a hajnalig nyúló tanulgatás mellett is időt szakított azért magának a család „*Zeitungsfresser*”-je az újságok átolvasására.

Abban a családi légkörben, melyben nevelkedett, a nagy magyar hagyományok és a Széchenyi-eszmék, a fáradhatatlan munka és a békés középút szinte hagyományossá vált tiszteletében egészen természetes, hogy a nemzet fejlődését akadályozó folytonos passzív ellenállás és az alkotmányért vívott szakadatlan küzdelem megszűnését várta nagy izgalommal.

Andrássy Gyula gróf és Deák Ferenc fáradságos munkáját a kortárs közelségből volt alkalma megfigyelni. Különösen az utóbbi bölcs megfontoltsága és jogi alapossága tett reá nagy hatást. Tizennyolc éves korban, a *Sturm und Drang* korszakában, az egész életre szólóan vésődnek lelkünkbe a benyomások. A dolgozni akaró társadalom a becsületes munkalehetőségeket várta az alkotmány helyreállításától, már pedig az ifjabb Darányi eddig egyebet sem tett, mint teljes erejéből becsületesen dolgozott.

Édesapjának a Gazdasági Egyesületben, városi üléseken, megyegyűléseken, kaszinókban hallott és a családi körben továbbadott elbeszéléséből olyan részleteket is hallott a „haza bölcsé”-ről, amelyek megkapó, bámulatraméltó, hősi alakot formáltak az újságcikkek megfontolt, óvatos és körültekintő poli-

tikusából. Ha kellett, a legnehezebb pillanatokban is kiállt a fórum exponált helyére és bátran hallatta meggyőződését. Egyedül a törvényt, a jogot tartotta biztos talajnak, amelyen egy nép fegyveres erő nélkül is fenntarthatja magát az elnyomókkal szemben. Nem félt attól a megriasztó, szeszélyes erőtől sem, melyet közvéleménynek neveznek, mert a lelkiismerete szavát tartotta legtöbbször. Amikor pedig elérte hön vágyott célját, a kiegyezés létrejöttét és a koronázás idejének bekövetkeztét, képviselői mandátumának letételével fenyegetődött, ha reá akarják bízni a nádorhelyettesi tisztséget. Vérbeli puritán, megközelíthetetlen természetével semmiképp sem fért meg az ünnepeltetés, a dicséret, a magasztalás és a jutalom elfogadása.

Vérbeli puritán volt idősb Darányi Ignác nevelési rendszere is. A hajópadlós, maga-takarította szoba, a kurtára fogott zsebpénz, a nádfődeles nyári lakás, az asztalos-tanoncság, szabóinasság, a szántás-vetés, aratás, csutakolás, másfelől pedig a lélek mélységébe hatoló vallásos kálvinista szellem átérzése megtette a hatását. Ifjabb Ignác lelkében is igazi puritánság alakult ki és létrejött az az egyensúly a testi munka megbecsülése s a szellemi munka felsőbbrendűségének elismerése között, amely a legideálisabb értelemben vett demokratikus és szociális érzést kiváltja.

Egészen természetes, hogy a nagy puritán, Deák Ferenc valósággal mintaképe lett a kis puritánnak. Amint édesapja dolgozószobájában állandóan ott lebegett Széchenyi szelleme a Náci-rajzolta kép körül, úgy a fiú lelkében is örök helyet kapott az a markán s vonású, erős, szegletesállú, élénkszemű, lelőga bajszos és bozontos szemöldökű férfi, aki a magyar történelemben a megalkuvás nélküli jogérvék, de egyszersmind az arany középút és a puritánság megtestesülését képviseli.

Ezen az úton, a puritánságnak és jogtisztletnek, a bölcsen meg gondolt arany középútnak lassan, de biztos eredmények felé vezető mesgyéjén fog ő is haladni, határozta el magában ifjabb Darányi Ignác az érettségizett diák halálos komolyságával.

„Gondolj merészet és nagyot, és tedd rá éltedet”, villant át lelkén a költő szőzata s azon melegében megfogant a gondolat a termékeny talajban. Mire is lehetne a királykoronázásnak ebben az ünnepélyes pillanatában egy életet feltenni, ha nem a hazára, a magyarság boldogulására. Akárhová állítja is majd a sors, mindenütt ennek a testvértelen, árva fajnak a javát igyekszik szolgálni, tette le örök fogadalmát az „érett” férfiónak nyilvánított ifjabb Darányi Ignác.

Lám, a gimnáziumban is azok voltak legjobb tanárai, akik egész életüket a nevelésnek szentelték, azok a piarista atyák, akik a családi élet melegségéről, a szerető hitvesről és a vagyonyújtásról is lemondottak a feltett szent cél érdekében.

Nagy példaképe, Deák Ferenc sem alapított sohasem családot- Csökönyös makacssággal ragaszkodott rideg szállodaszobái otthonához, mintha csak azt vélte volna, hogy ezzel a magábahúzóddással eléri azt, hogy egész testi és lelki ereje egy irányban sugározhat kifelé, a király, haza és nemzet kibékítésére és boldogítására. Az egyedülletnek ezt a nehéz sorsát csupán a magukban bízó, önerejüket ismerő, hatalmas tölgy-óriások tudják összeroppanás nélkül elviselni. Sem verőfényben, sem viharban nem kell ezeknek társ, hiszen maguk mögött érzik isteni küldetésük prófétai hatalmát.

Ilyen cél igazán méltó arra, hogy a pályaválasztás idején maga elé tűzze az ember. Darányi Ignác lelkében tehát kettős elhatározás fogant. Életét a magyar nemzet boldogulásának szenteli s ennek a szent feladatnak akar csupán élni. Deák Ferenc példájára a családalapításról is lemond, csakhogy teljes egészében nekivethesse magát a haza felvirágoztatásának.

Titkos fogadalmát még meghitt naplójára sem merte rábízni. Lelke mélyén őrizte, mint legdrágább kincsét.

MÁSODIK FEJEZET.

Ügyvédek és politika.

Az érettségi öröme rendezett osztály banketről csak hajnaltájban került haza ifjabb Ignácunk. Másnap pihenőnapot tartott. Estefelé azután édesapja a dolgozószoba szentélyébe maga elé citálta.

„Az élethez megkaptad a kellő alapot”, kezdte idősb Darányi Ignác. „Ne gondold ám, hogy az érettségi megszerzésével vége a vizsgáknak. Most jön az élet könyörtelen iskolája, melynek első osztályában a pályaválasztás a nagy feladat. El lehet ezen is bukni úgy, hogy halálod napjáig sínylődhetsz, jól meg kell hát fontolnod, mire határozod el magadat.”

„Azt is tudnod kell aztán, mielőtt pályát választanál”, folytatta atyai tanácsait, „hogy kik voltak őseid és mivel foglalkoztak. Szégyellned nem kell egyiküket sem, becsületes, dolgos emberek voltak és hazájukat híven szolgálták.”

„A Darányi-család — úgy hallottam szüleimtől — a somogy megyei Darány faluból származott volna. Talán ez a dunántúli vér magyarázza elővigyázatos megfontoltságunkat. Nem mondom, hogy nincs temperamentumunk s nem száll a vér hirtelen haragja a fejünkbe, de cselekvés előtt mégis igyekszünk fontolóra venni a dolgot. Bizonyára nemcsak a nevelés és a műveltség okozza ezt a különbséget, hanem az is, hogy a dunántúli magyarnak évszázadokon át mindig volt valami keves elveszteni valója, folyton küzdenie kellett ésszel és politikával a német és a török között, hogy megőrizze vagyonkáját és existenciáját. Ezért több bennünk az óvatosság, *lassan igyekszünk haladni, de annál biztosabban.*”

„Valamelyik somogy megyei Darányi valószínűleg a török elől költözött át Felsőmagyarországra. Tanultad, úgy-e, a

DARÁNYI I

Nemes Kiss József	}	Kiss István	}	Kiss Erzsébet	} Darányi Ignác		
Nemes Vintze Klára							
Ns. Tóth Pápay Ferenc	}	Tóth Pápay Zsuzsa	}				
Nemes Gondán Judit							
Ns. Mócsai Kún Pál (Ismeretlen)	}	Kún Éva	}	Darányi György			
Nemes Nagy Judit							
Darányi Ferenc	}	Darányi György	}				
Bernáthfalvi és Földvári Földváry Sándor							
Felsőszűdi Sembery Mária	}	Földváry Mihály	}	Földváry Pál		} Földváry Borbála	
Szemerei Szemere Pál							
Egerfarmosi Kandó Erzsébet	}	Szemere Erzsébet	}				
Egerfarmosi Kandó Anna							
Bernáthfalvi Bernáth Zsigmond	}	Bernáth György	}	Bernáth Teréz			
Boronkai Boronkay Rozália							
Magyocsepesenyi viadarpárti	}		}				

GNAC CSALÁDJA

Borbála (szül. és megh. 1847)

**Darányi Ignác földművelésügyi
miniszter (1849—1927)**
v. b. t. t.

Béla államtitkár, m. kir. gazda
sági főigazgató (1850—1924)
f. Nagy Antónia

Darányi Kálmán miniszterelnök,
titkos tanácsos (1886—1939)
f. szemere Szemere Márta

{ Darányi Márta
Mária
Anna

Gyula egyetemi tanár (szül. 1888)
f. ényi Dömötör Eszter

} Darányi Erzsébet

Borbála (1852—1908)
f. *Hóman Ottó* min. tanácsos,
egyetemi tanár

{ vitéz *Hóman Ottó* járásbíró, kir. táblai
tanácsjegyző (sz. 1873, elesett 1914)

Irén (sz. 1877)

Borbála (sz. 1880)

Bálint vallás- és közokt. miniszter,
egyetemi tanár (sz. 1885)
f. gyarmati Dáni Borbála

{ vitéz *Hóman Bálint*
Borbála †

Kálmán, udv. tanácsos,
a M. Földhitelintézet
igazgatója (1858—1931)

Erzsébet (1854—1927)
f. dunagyházi *Válkay Ber-*
talan kürtai tanácselnök

{ *Válkay Bertalan* min. osztályfőnök
(sz. 1883)

Erzsébet (sz. 1886)
f. viski *Illés József* egyetemi tanár

} Illés Marcel Miklós

Gyula (szül. és megh. 1860)

Gyula ügyvéd, m. kir. udvari
tanácsos (1862—1937)
f. nemes Than Jolán

{ vitéz *Darányi Béla* min. tanácsos, a
"Futura" vezérigazgatója (sz. 1894)
f. gróf halkekeői *Haller Margit*

{ Darányi Pál
Béla

Ella (sz. 1898)
f. párcel *Kolosságy Miklós* m. kir.
postatakarék-pénzüri h. vezérigazgató

György földművelő (sz. 1901)

Jolán (szül. 1907)
f. gróf *széki Yelek Géza* m. kir. geológus

{ HJ. gróf *Toteki Pál*
Ilona

iskolában, hogy 1754—55-ben összeírták hazánk nemeseit. Hát ebben az összeírásban Darányi János mint ungmegyei igazolt nemesember szerepel. Darányi István fia, József pedig ugyan csak Ung megye 1779. évben kiállított bizonyítványával igazolta nemességét, mikor Révkomárom városába költözött. Ennek leánya, Juliánna 1799-ben Nemes Sárközy József kecskeméti polgárhoz ment nőül s maga és maradéka mindig rokonságot tartott a mi kecskeméti őseinkkel.”

„Valószínű tehát, hogy a kecskeméti Darányi-család is — sok más kecskeméti családhoz hasonlóan — a Felvidékről költözött a törökök kitakarodása után új virágzásnak indult. Kecskemét városába s ott kisbirtokos szegény katona-nemesből lett módos városi polgárrá. Első ismert ősrünk az a Darányi György volt, aki 1699-ben hitbuzgó „református férfiú” létére a Mária-kápolna újraképzését kezdeményezte. Nyilván ennek fia volt az a Ferenc, akinek fiát 1722-ben keresztelte meg Gergely névre a kecskeméti református pap, s akit szépapám, második Darányi Ferenc édesapjának kell tartanunk.”

„Ez a második Darányi Ferenc, a Te ükapád az első, akitől már hiteles okmányaink is vannak. 1732. április 29-én vette nőül Nemes Nagy Mihály leányát, Juditot, három gyermeket nevelt fel és Kecskeméten halt meg 1789. november 6-án. Legkisebbik fia volt György, a Te szépapád. Ez 1741. december 12-én született, 1765. május 12-én tartotta esküvőjét Mócsai Kún György híres prédikátor, monostori ref. lelkész fiának, Nemes Kún Pál tanítónak leányával, Évával és 1818-ban halt meg. György szépapádnak hét gyermeke volt, négy leány és három fiú, kik közül nagyapád volt a negyedik. Apjáról őt is Györgynek keresztelték. Elég korán nősült, 1792. július hó 3-án vette nőül Nemes Kiss István kecskeméti szenátornak” — a Balásfalvi Kiss család egyik őseinek — „leányát, Erzsébetet, aki 1744. novemberének 22. napján született. Házasságukból tizenhárom gyermek született; magam a tizennegyedik voltam, s 1811. március 10-én jöttem világra. A fiúk közül csak hárman értünk férfikort, de leánytestvéreink életben maradtak, s derék kecskeméti polgárok — Héjjas Mihály, Aágh Mihály, Csikay László — hitveseivé lettek. Édesapám 1830-ban halt meg. Vagyona szétdarabolódott a sok gyermek közt. Mintegy 250 holdnyi birtokából vajmi kevés jutott együnkre. Magam azóta önmagam erejére és képességeire voltam utalva. Támogatást hazulról édesanyámtól nem igen várhattam, de nem is szívesen fogadtam volna el, hiszen ő és testvéreim jobban reá voltak a kis vagyónkára

utalva. A családalapítással ezért bizony kissé sokáig vártam. Már harmincötéztendő voltam, mikor végleg révbe érve, 1846. december 15-én nőül vettem édesanyádat.”

„A Darányiakat Kecskeméten mindig nemes embereknek számították, ha apáink nem is őrizték meg az ősi kutyabőr t s jó polgárokként címre, rangra, külső elismerésre soha nem is tartottak számot. Magam sem jártam a dolgoknak jobban utána; Neked is csak azt mondhattam el, amit apámtól- anyámtól hallottam.”

„Annál többet tudunk édesanyád származásáról. Nemzet-sége első ismert tagja Mátyás király korában élt: Bernáthfalvi és Földvári Földvály Miklós, kinek fia Bálint deák, mint az akkori okmányok írják: Valentinus Literatus de Földvár, 1555-ben Báthori András országbíró secretariususa, később János Zsigmond erdélyi fejedelem ítélőmestere volt. Az ősök hosszú sora. következett utána szépapádig, Földvály Mihályig, aki a honfoglaló Huba vezértől eredett Szemere Erzsébetet vette nőül. Ennek a Földvály Mihály tassi földbirtokosnak három fia volt: Földvály Gábor, Pest vármegyének a Duna szabályozásával és a Nemzeti Színház felépítésével nagy érdemeket szerzett híres. alispánja,¹⁾ a másik Földvály Mihály tassi földbirtokos, a mostani hasonlónevű pestmegyei alispánnak édesapja, a harmadik a Te nagyapád, Földvály Pál ugyancsak tassi földbirtokos és Pest vármegye táblabírája volt. Ő tassi birtokostársának, Bernáthfalvi Bernáth Györgynek és Felsőmuthnai és Nagycsepcsényi Vladár Teréziának leányát, Terézt, választotta élettársául. Róluk és gyermekeikről magad is eleget tudsz.”

„Anyai őseid mind régi nagy nemesi famíliából házasodtak, melyek eredetéről mindent elmond Nagy Iván a magyar nemesi családokról írt nagy művében. Közülük Földvály Bálint fejedelmi ítélőmester, Szemere Kelemen jajcai bán, Szemere László és Vay László kuruc generálisok, a költő Rimay György s a Szemere-, Bernáth-, Boronkay-, Kandó-, Madách-, Putnoky-, Kölcsey-, Rozsályi Kún- és más nagy nemzetségek sok tagjának érdemeit a történelem is feljegyezte. Apai őseid szorgalmas, munkás birtokos-polgárok voltak és hitvestársaikat is módosabb kecskeméti polgárok leányai közül választották. Ősanyáid révén rokonságban vagyunk a Nemes Nagy-, Mócsai Kún-, Balásfalvi Kiss-, Vintze-, Tóth-Pápay-, Gondán-, Kocsi Sebestyén-, Mészáros- és más családokkal, melyek tagjai közt

¹⁾ *Vas Gereben*: „Egy alispán” című regényének hőse.

több jeles református prédikátor, tanító, tanár, esperes, sőt szuperintendens akadt, városi tanácsurak, földbirtokosok, földműves- és iparospolgárok mellett.”¹⁾

„Ne felejtse soha, hogy az ősök érdemei senkinek sem biztosítanak vagyont, jogot és kiváltságot, de nemes példájuk hasonló életre és munkára kötelez s azt se felejtse, hogy mikor családi körülmények és az édesapa korai halála apádat megfosztották vagyonától, saját erejéből maga alapította meg újra munkával és kitartással, szorgalommal és becsülettel azt a meleg családi tűzhelyet, ahonnét most a világba indulsz. Most pedig, kedves Fiam, a vakáció idejét használd fel ügyesen és haszonnal, őszig meggondolhatod magadat, milyen pályára szeretnél menni.”

Parányi Ignác minden szigorúsága mellett sem volt erőszakos apa. Fia pályaválasztásába nem akart beleszólni, hiszen ilyesmit maga sem tűrt volna el. Szorgalmas munkája annyi gyümölcsöt hozott, hogy megengedhette gyermekeinek, hogy hajlamaik és tehetségük szerint keressék boldogulásukat. Nem bánta, hogy Béla fia katonának készült, szívesen adta be a hainburgi katonaiskolába. Az ellen sem volt kifogása, hogy az elsőszülött orvosi pályára kíváncszott. Később mégis örült, hogy eredeti tervét mindkettő feladta s Náciból jogász és politikus, Bélából pedig gazda lett s így ketten folytatták az ő ketős pályáját.

Ifjabb Darányi Ignácot emberszerető szíve vonzotta az orvosi pálya felé. „Orvos akarok lenni, édesapám”, adta elő tervét. „Nagyon érdekel ez a pálya. Kovács-Sebestyén Endre bátyámmal sokat beszélgettem az orvos szent hivatásáról. Boldog lehet, aki embertársain segíteni tud. A gyógyítás tudományának szeretném magam szentelni/*

Ősszel tehát az ifjú Darányi-sarjadék a pesti egyetem orvosi karára iratkozott be. A középiskola után az első egyetemi esztendő a kritikus időszak. Fokozottan áll ez az orvosi fakultásra, ahol a „gólya” vagy megszokik, vagy pedig megszökik. Náci esetében szökésről nem volt ugyan szó, hiszen nem rajta állt, hogy szervezete nem bírta ezt a pályát, de mégis búcsút kellett mondania a bonctermekeknek. Házi orvosuk szív működési rendellenességet konstataált és maga is pályaváltoztatást ajánlott.²⁾

¹⁾ V. ö. a dr. Hóman Bálint birtokában levő eredeti okmányok és a genealógiai irodalom alapján összeállított, mellékelt leszármazási táblákat.

²⁾ Degen Árpád életrajzának adatai szerint.

„A lélek ugyan kész, de a test erőtlen”, sóhajtotta ifjabb Ignác a Szentírás szavaival és néhány hetes tépelődés után édesapja nyomdokainak követésére határozta el magát.

A következő félévben a jogi karra iratkozott be. Ha tanulásról volt szó, nem kellett szívbajától tartania. Jogászl^odása mellett jutott ideje arra is, hogy édesapját elkísérgesse a megyegyűlésekre, városi bizottsági ülésekre, konferenciákra. Néjia bizony egyesegyedül kuksolt a karzaton, mint hallgatóság, de sokat tanult és lélekben készülhetett a közéleti szereplésre, amire-politikus észjárása és természete is szinte predesztináltak. Barátságos, előzékeny volt mindenkivel szemben, szívesen segített mindazokon, akik hozzá fordultak, tanáccsal és anyagiakkal is, de sohasem volt túlon túl barátkozó és közlékeny.. Bizalmát kevés embernek tartogatta. Sok barátja volt, de kevés- bizalmasa, közöttük elsősorban testvéröccse, Darányi Béla és gyermekkori barátja-mentora, később sógora, Hóman Ottó.

1872. decemberében nagy volt az öröm az ötpacsirtautcai családi házban. Az ifjabb Darányi Ignác kitűnő eredménnyel levizsgázván, a pesti egyetem jog- és államtudományi doktorává avattatott. A felavatást megelőző nyilvános vitatkozás alá bocsátott Tétélek¹⁾ egyike-másika már elárulja a későbbi politikus eSzmemenetét és érdeklődésének irányát.

A politikából a következő tétéleket bocsátotta vita alá:

1. „Közszellem nélkül egy alkotmányos államforma sem fog sikert felmutathatni.”

2. „Korunk egyik tévedése, hogy a szabadságot célnak tekint, holott csak eszköz.”

3. „Az alkotmányos monarchia igazi hívei a fejedelmi jogok korlátolásában nagy óvatosságra vannak utalva.”

4. „A sajtó nem hegeszti be mindig azon sebeket, melyeket üt.”

5. „Az esküdszéki intézmény nemcsak előrehaladt míveltséget, hanem kifejlett jogérzetet is feltételez.”

6. „Censussal bíró országokban a képviselőválasztási kerületek nem az összes lakosság, hanem a választók számának figyelembevételével volnának átalakítandók.”

¹⁾ Tétélek az összes jog- és államtudományokból, melyeket a Pesti M. Kir. Tudom. Egyetemen kiállott szigorlatok után a jogtudori rang elnyerése végett 1872. évi december 6-án, déli 12 órakor nyilvános vitatkozás alá bocsát ifj. Darányi Ignác. Pest, 1872. Athenaeum-nyomda.

A nemzetgazdaságiam tételek közül igen jellemzők későbbi fejlődése szempontjából is a következők:

1. „A szegények állami segítése azok számát rendszeresen szaporítja.”

2. „Intenzív gazdasági rendszer tetemes munka- és tőkeerőt feltételez.”

3. „A kereskedésnek aktív irányt adni mesterségesen alig lehet.”

4. „A progresszív adó semmi adónemnél sem hozna oly károkat a nemzetgazdaságra, mint a földadónál, kivált extenzív gazdasági rendszer mellett.”

5. „Agricultur népeknél az esketések száma a gabona drágaságával inkább növekszik; egyebütt azonban csökken.”

Megannyi tétel az ifjú doktorjelölt alapos elmélyedéséről és nemzetpolitikai érdeklődéséről tanúskodik.

Amily alaposan tudott elmerülni stúdiumaiba, éppoly mély érzelmekkel foglalkozott családjának ügyes-bajos dolgaival. A doktorátus megszerzése után valósággal lelki pihenés volt számára, mikor idősebbik húgának családalapításakor új háztartása berendezésénél segédkezhetett. Biri nővére alig három héttel az ő doktorrá avatása után tartotta esküvőjét 1872. decemberének 31. napján az ifjabb Darányi Ignác régi jó barátjával, Hóman Ottóval, aki ekkor már az újonnan alapított kolozsvári egyetem ifjú tanára volt. Családalapításukat, kolozsvári berendezkedésüket és társadalmi elhelyezkedésüket, később gyermekeik születését és fejlődését — leveleinek tanúsága szerint — mindig a legnagyobb figyelemmel kísérte s ha segítségre volt szükség, mindig szeretettel állt rendelkezésükre. Mikor pedig a fiatalabbik leány, Erzsébet is férjhezment 1880. szeptember 4-én Valkay Bertalan dunavecsei járásbíróhoz, a későbbi kúriai tanácselnökhöz, minden törekvése arra irányult, hogy két nővérét újra fővárosi lakosokként üdvözölhesse, mert maga nőtlen lévén — különösen bálványozásig szeretett édesanyjának 1888-ban bekövetkezett halála óta — minden családias érzését testvéreinek házában élte ki.

Alig egy évvel a doktorátus megszerzése után az ügyvédi diplomát is megszerezte Darányi Ignác s még ugyanebben az évben irodáját is megnyitotta.

A Belyárosban, a Kígyó-tér és az Úri-utca sarkán álló hatalmas épületben, a „Párizsi Ház”-ban bérelt lakást. Ebben a bérházban a párizsi átjáróházak mintájára üveggel fedett

udvar és folyosó volt, amelyben egymás mellett sorakozott egy csomó bolt és iparosműhely. Valósággal kereskedelmi központját alkotta a forgalmas Belvárosnak. Keresve sem lehetett volna jobb helyet találni egy kezdő ügyvédi iroda számára, Édesapja kiterjedt klientúrája mellett és a jóhangzású névvel van is elegendő elfoglaltsága a tehetséges fiatal ügyvédnek.

Bírói és ügyvédi körökben egyre növekvőben van a tekintélye. Két esztendő ügyvédi működése után, 1875-ben már az ügyvédi vizsgabizottság tagjai közé kerül és leendő kollégáinak tudását elfogulatlan szigorral bírálgatja. A következő évben törvényhatósági bizottsági taggá választják s ezzel megkezdődik közéleti működése. Nem kell már a karzaton meghúzódnia, önállóan if kiléphet a fórum izgalmas légkörébe.

Ez az 1876. év egyébként nem jól végződött. Gróf Teleki Domokos, fia annak az özvegy Teleki Józsefnének, aki idősb Darányi Ignácot 1844-ben „gazdasági ügyvéd”-jévé kinevezte s ezzel jóformán exisztenciáját is megalapította volt, hosszas betegség után ebben az esztendőben hunyt el. A Darányi-család a harminchárom esztendő ismeretség alatt mindig jó emberének ismerte a nemes grófot s így különösen lesújtotta őket a halálhír. Annál jobban esett az az idősebb Darányinak szóló meleg búcsúlevél, amelyet a gróf utolsó óráiban diktált le híven gondját viselő feleségének.

Teleki Domokos meleg hangon dicséri e levélben Darányit, akinek közel négy évtizeden át végzett erélyes és becsületes munkája oly szép eredménnyel járt a Teleki-örökösökre nézve. Kijelenti azután, hogy halála után „nyugdíj” fizetessék Darányinak és pedig „nem azért, mintha reászorult volna, hanem leginkább azért, mert ő azt működése méltánylásául fogja tekinteni”.

Teleki Domokos halálának híre nagyon leverte az amúgy is gyengélkedő idősb Darányi Ignácot. A karácsonyi ünnepeket és az ó-év utolsó napját is betegen töltötte. Hónapokig tartó szenvedése hírére a család minden tagja és jóismerőse el-elnézett az ötpacsirta-utcai házba, hogy még egyszer láthassa és szót válthasson öreg barátjával. Tisza Kálmántól, az ország miniszterelnökétől kezdve az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkáráig mindenki, akit a közömbösségnél erősebb szálak fűztek hozzá, sietve igyekezett meglátogatni a budai házat. A nagy vendégjárás a beteg hangulatát érezhetően javította, szemmel láthatóan jól esett neki, hogy jóbarátjai ezekben a rossz napokban sem hagyják cserben. A családtagok

gondjait is enyhítette a vendégekkel járó elfoglaltság, kevesebb idejük jutott a búslakodásra.

Darányi Ignác különleges szeretettel és meghatottsággal fogadta egykori kenyéradó úrnő jenek, Teleki Józsefné grófnénak unokáját, Tisza Kálmánt, aki szinte a szeme előtt nőtt fel s lett képviselő, politikus, majd ellenzéki vezér s végül miniszterelnök. Mikor alig két esztendeje az ellenzéki sorokból a kormányoldalra költözködött, nagy öröme volt Darányinak, aki mindig az ország érdekében való alkotó munka elvét vallotta irányadónak. Sok meddő ellenzéki vita hevében megtisztulva jelentette volt ki Tisza Kálmán 1875. februárjában, hogy — ha segíteni akarunk az államszóddal fenyegető pénzügyi válságon — ne a jövő problémáiról vallott nézeteinket hasonlítgassuk össze, hanem a jelen bégető kérdéseit igyekezzünk együttes erővel mielőbb megoldani. Sokat emlegetett bihari pontjait is hajlandó volt a közös munkálkodás érdekében feláldozni. Andrássy és Tisza tárgyalásainak alapján a 67-es párt és a balközép összefogásából hatalmas, kormányképes új párt keletkezett, a szabadelvű párt. Tisza Kálmán még ugyanennek az évnek októberében át is vette a kormány vezetését és mint hatalma teljében álló miniszterelnök ment el idősb Darányiékhoz a régi jóakaró barátságával.

„Magamnak nem kérek már semmit”, fordult Darányi országot vezérlő vendége felé. „Amit tettem, meggyőződésből tettem. Szabadságharcunk nagy megpróbáltatásai után, úgy vélttem, csak a születési, ész- és pénzarisztokrácia együttes összefogása tudja megint felvirágoztatni Magyarországot. Ezért igyekeztem azután olyan férfiak anyagi ügyeit rendben tartani, akik minden idejüket a hazának szentelték. Független tanácsadójuk akartam mindenkor maradni s ez az oka annak, hogy megelégedtem a háttérben munkálkodással. Hálát adok Istennek, hogy ezt sikerült is elérnem s ezzel hazámnak közvetve sok szolgálatot tehettem.”

„Ignác fiamat közéleti szereplésre neveltem — folytatta —, s őt anyai jóindulatodba ajánlom, ne felejtkezzél meg róla. A szabadelvű pártnak bizonyára hasznos tagja lesz és úgy érzem, ott a helye ennek a szorgalmas, képzett ifjúnak.”

Tisza Kálmán jóindulatú ígérete megnyugtatta a beteget s hogy a miniszterelnöki jóindulat nem csak írott malaszt, azt még maga is megérhette. 1877. június 3-án táviratot hoztak az Ötpacsirta-utca betegéhez. Tisza Kálmán sürgönyözött Bécsből, nem akart várni, sietett a jó hír továbbadásával. Magyar ne-

mességgel tüntette ki Darányi Ignácot a király. Ezzel most pótolva vannak a meg nem talált ősi kutyabőrök. Felesége révén és vásárlással szerzett birtokai, melyek mindenképpen annyira szerette, nemesi előneveivel meg vannak immár örökítve. Puztaszentgyörgy és Tetétlen ezek után összeforrtak a Darányiakkal a király és a nemzet előtt. A magyar föld és e földnek kincseterő arany Istenáldása, a búza, időtlen-időig a Darányiak címerének díszé lesz. A pajzsfővel ellátott kék pajzsban a csapad nevére utaló *daru* áll zöld halmon folyam előtt. Fölemelt jobbában követ tart, ez a kő készíti „mindennapi kenyeret” a magyar rögön termő búzából, mely három arany gabonakéve alakjában a vörös alapszínű pajzsfőben kapott jelképes helyet. A címer alatt jelmondat díszíti a szalagot: „Ordo et sollertia!”. *Rend és ügyesség*, igazolja a királyi kegy Darányi Ignác egész életének szorgalmas munkáját és egyúttal irányt szab utódai elé is. Renddel és ügyességgel, céltudatos és szorgalmas munkával terem arany gabonakéve a folyam előtti zöld halmokon. Renddel és ügyességgel, további céltudatos és szorgalmas munkával válik azután hófehér liszté az aranykéve a malomkövek között. Kezdet és végcél, munka és eredmény egyaránt rajta van ezen a születése pillanatában már patinássá vált nemesi címeren, amely a magyar földön szárbaszökkenő magyar életet igyekszik szemünk elé tárni.

Az elismerésnek ez a külső jelképe bearanyozta a nagybeteg még hátralévő néhány földi napját. Fokozta örömét az is, hogy a Gondviselés kifürkészhetetlen akaratából éppen: Tisza Kálmán és báró Wenckheim Béla király személye körüli miniszter volt a nemességadományozásnak javaslója és ellenjegyzője. Az a Wenckheim, ki még békési rektorátusa alkalmával ismerte meg őt és első nagy pártfogója volt akkor, amidőn Tisza Kálmán nagyanyjánál, özvegy Teleki Jozseínénál a jószágigazgatói állásra pályázott volt. Az ifjú békési rektor jóakarója másodszer és utoljára szerezhetett örömet gazdag fővárosi ügyvéddé lett egykori kedveltjének. Néhány nap múlva, június 11-én idősb Darányi Ignác örökre lehunyta szemét.

A buda-vizivárosi temetőben helyezték el földi maradványait.

„Darányi Ignácunk”, mondotta sírjánál régi jó barátja, Török Pál református püspök, ki a gyászszertartást végezte, „kisebb kört választott ugyan magának, de az egyszer megszábott kört egészen betöltötte és a szigorú puritán köteleességérzetnek egész élete egy nagy példája volt.”

Hiába jött össze újra a hat gyermek az ötpacsirta-utcai házban, egyszerre üressé váltak a szobák, hiányzott a gazda szigorú, de szerető hangja. Ifjabb Darányi Ignác szomorú szívvel tette le a megkülönböztető „ifjabb” szócskát. Egyedül maradt. Családfő, nevelőapa és kétszeresen szerető fiú kell, hogy ezentúl legyen, nehogy édesanyja és testvérei bármiben is megérezzék az édesapai gondoskodás elmaradását.

Az ügyvédi iroda tömérdek munkája talán jól is jött ezekben a bánatos napokban. Reggeltől estélig bizony nem ért reá a búslakodásra. Az éjszaka órái azonban annál nehezebbek voltak. Vissza-visszagondolt gyermekkorára és minden szigorúsága mellett is csak hálával emlékezett édesapjára, hiszen ennek a puritán, talán sokszor kegyetlen nevelési rendszernek köszönheti, hogy azzá lett, ami.

„Kemény iskolán mentem keresztül”, vallotta be egy részvéltátogatásra jött bizalmas barátjának, „de ha újra lehetne kezdeni az életet, nem bánnám, ha azonképpen újra kezdődne velem minden, mert a legerősebb fegyelem és a legkövetkezetesebb szigor mellett sokat kiegyenlített az a határtalan jószívűség, mely anyámban lakik. Aki szüleimet csak kívülről ismeri — tette hozzá —, azt hiszi, egyikük az ész, másikuk pedig az érzést képviseli a családban. Aki azonban belülről is ismerte őket, jól tudja, hogy mindkét tulajdonság megvolt mindegyikükben.”

Az idő múlása lassankint jótékony enyhülést hozott a nagy fájdalomra. Az ügyvédi iroda forgalma egyre növekedett. Darányi „hites ügyvéd” urat nemcsak magánjogi perekkel, hanem válókeresetekkel és büntetőjogi ügyekkel is sűrűn keresték fel.

1878-ban újjászervezték hazánk akkoriban leghatalmasabb ármentesítő társulatát, a Tiszavölgyi Társulatot. Kire eshetett volna az új társulat választása, midőn ügyész-titkárt kerestek, ha nem Darányira, aki egy évvel előbb oly alapos tanulmányt írt a Nemzetgazdasági Szemlében „A Tiszavölgy kérdései”-ről. Egy személyben aligha találhattak volna jobb jogászt és gazdát, aki emellett még a nyelvekhez és a számoláshoz is alaposan értett. Édesapja után az alapítvány értelmében igazgatóválasztmányi tagja lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek és részt kapott a Gazdakör munkásságában is.

A Tiszavölgyi Ármentesítő Társulat már a következő esztendőben megállapíthatja, hogy jól választott. Darányira, mint újdonsült ügyész-titkárra bízták, hogy kalauzolja végig a kül-

földi szakértőket az egész Tiszavölgyön. A házigazdái tisztelt kettős haszon járt. Nemcsak a külföldi vendégek kaptak alapos tájékoztatást a hazai viszonyokról, nemcsak arról győződhetek meg, hogy európai műveltségű kezekben van a Társulat vezetése, hanem Darányinak is alkalmat adott ez az utazás az ármentesítés műszaki kérdéseinek áttekintésére, pedig akkor nem is sejtette, hogy sokkal magasabb polcra kell majd egykor a magyar ármentesítés ügyeit intéznie.

A halálos ágyon édesapjának tett ígéretét megtartotta Tisza Kálmán, bevonta a politikai életbe Darányit.

Keresett ügyvédnek, tiszta látású jogásznak hol lehetne a helye, ha nem a szabadelvű táborban, ahol a törvény megtartásának, a jogok tiszteletben tartásának és a törvény előtti egyenlőségnek ígért hirdetik. Ügyfeleinek érdekét csakis az állam törvényes jogrendje, a bíróság pártatlansága és az igazságnak szenvedélyektől mentes osztogatása mellett képviselheti az ügyvéd. A legtisztább és legtermészetesebben világos ügyet sem viheti győzelemre, ha nem számolhat eleve a jogszabályok megöröszített elveivel és a törvény szentségével.

Nemcsak az ügyvédi hivatás, nemcsak nagy mintaképének, Deák Ferencnek példája, hanem a szabadelvű párt vezérférfiainak névsora is ennek a pártnak zászlaja felé mutatott neki irányt. Széll Kálmán, kihez különben, mint régi budai ismerősehez jóbarátság szálai fűzték, Jókai Mór, Ivánka Imre, Csernátorny Lajos, Királyi Pál, báró Kemény János, báró Podmaniczky Frigyes, gróf Tisza Lajos, Hegedűs Sándor, Hieronymi Károly, Móricz Pál ebben a pártnak tevékenykedtek. Ha tehát valakinek nemcsak e politikusok iránt volt bizalma, hanem igazán dolgozni kívánt az ország érdekében — már pedig ki lehetett jobban a munkára nevelve, mint Darányi — ehhez a többségi párthoz kellett csatlakoznia. Annál könnyebben ment ez az elhatározása, mert a párt vezére, amint széltében hittak: „*a generalis*”, személyes jóbarátsága révén is igyekezett őt erre a lépésre rábeszélni.

Rövidesen aktív tevékenységre is sor került a politikában. Választásokra készült a nemzet. Az Ötpacsirta-utca egykori „*Studentenzimmer*”-fjének lakója hű maradt ahhoz a gyermekkori emlékeivel tele vidékhez és Buda második kerületében lépett fel képviselőjelöltnek a szabadelvű párt programjával. Népszerű személyének nem volt nehéz a honatyák közé bejutnia. 1881-ben Berzeviczy Alberttel, Matlekovits Sándorral és Gromon Dezsővel együtt „*homo novus*”-ként foglalja el helyét a

parlamentben. A szabadelvű párt felismeri új tagjának használhatóságát és rövidesen a közlekedési tárca előadó-jává, később pedig a pénzügyi bizottság tagjává és előadó-jává választja.

Hogy a Házban is hosszú esztendőkön át a szabadelvű párt oldalán küzdött, azt Darányi vérmérséklete és őseitől öröklött hajlama is eléggé indokoltta teszi. Amint a dunántúli, „nyugati” magyarok típusának vezéralakja és Darányinak ifjúkora óta példaképe, Deák Ferenc, „a haza bölcse” mondhatni történelmi szükségszerűségnek vélte a nemzete által 1848-ban kivívott, de részletes megvalósításában megakadt reformterveknek teljes betetőzését az 1867-es kiegyezés révén, ugyanúgy szinte lelki szükségszerűség követelte, hogy az ugyancsak „nyugati” magyartípus jelentős egyénisége, Darányi Ignác, szellemi vezérének nyomdokait kövesse és 1867-et vallja politikai alaptörvényének. Meg kell e helyütt jegyeznünk, hogy Szekfü véleménye szerint teljesen erőltetett, hibás felfogás az, amely különbséget igyekszik tenni 1848 és 1867 között, hiszen az utóbbi „szerves kiegészítő része, majdnem logikusan kívánkozó folytatása”, Hóman megállapítása szerint pedig „csupán reálpolitikai megvalósulása” az előbbinek. Igazi, lényeges eltérés csak 1849 és 1867 között van, mondhatnók, ugyanakkora, mint 1848 és 1849 között, de 1849-et a nemzet túlnyomó része mindenkor, különösen pedig a katasztrófa utáni években, végzetes, kellőképpen meg nem fontolt lépésnek tartotta. Darányi politikai vezérrelve tehát egyfelől az 1867-es alaptörvényben adott nemzeti életlehetőségek maradéktalan kihasználása volt, másfelől pedig a liberalizmus, a szabadságnak állami és társadalmi téren lehető teljes érvényesülése. Ilyen egyéniségnek tehát okszerűen az akkori szabadelvű párt táborában volt a helye.

A képviselőházban 1881 és 1895 között, négy országgyűlési cikluson keresztül elhangzott beszédeiben érdekesen látjuk kialakulni politikai és gazdasági hitvallását.

„E változtathatlansági elvet”¹⁾ — mondja a 67-es törvények megtámadói felé — „oly értelemben, hogy jogilag és formailag az 1867. alaptörvény megváltoztatható nem lenne, védelmezhetőnek nem tartjuk... de egyszersmind bátran és nyíltan kimondjuk, hogy mi nem akarjuk azt megváltoztatni, mert hosszú időre megállapított állandó intézménynek és alkotásnak tartjuk — mi a 67-iki alapot sem tágítani, sem fejleszteni nem

¹⁾ Szó szerinti idézetek a Képviselőházi Naplók-ból.

akarjuk... mert ha az 1867-iki alapnak fejlesztését itt megkísérelnők, meg fogják kísérlem azt fejleszteni másutt is.”

„Mi nem követhetünk egyebet, mint a magyar faj specifikus jellemvonását, azt a tiszta magyar józan ítéletet, amely a nemzetet elszigeteltsége dacára is annyi időn át fenntartotta... legyen féltékeny a nemzet jogaira, mert ez a tulajdon államfenntartó erő, de féltékenysége sohase legyen kicsinyes.”

„Huszonöt éve annak, hogy alkotmányunk helyre van állítva (1892-ben), de csak egy kézzel dolgozhatunk állami intézményeink kiépítésén, másik kezünk eleinte közjogi harcokkal,, később a pénzügyi rendezés nagy munkájával volt lekötve. Most valahára eljött az idő, hogy mindkét kézzel dolgozhatnánk a reformok egész vonalán... ne osszuk meg a nemzetnek ezt a nagy erejét, amely a nagy reformmunkára szükséges.”

Hogy azonban a liberalizmust, az akkori elnevezés szerint a szabadelvűséget Darányi miként értelmezte s nem önmagáért való elvnek, hanem inkább kormányzati módnak tekintette, világosan jelzik szavai: „a liberalizmust öncélnak nem tartom, a liberalizmus csak eszköz az állam boldogítására... a modern magyar állam liberális elveken épül, ezen államot csak ily elvekkel, csak ily intézményekkel lehet fejleszteni tovább... amely nemzet független és gazdag, az szabadságának újabb biztosítékait szerezheti meg magának, amely nemzet azonban vagyoniilag elszegényedett, az lassankint szabadságának és függetlenségének biztosítékait is elveszti.”

A politikában a nyugodt fejlődést tartja gyümölcsöt hozónak, inkább lassan, meggondoltan akar haladni, de biztosan. Ha a nemzetről van szó, nem szabad pillanatnyi, elmúló sikerekért kockáztatni fontos érdekeket. Bármennyire híve is, mint vérbeli szabadelvű, a népképviselő elvének, ellene van a választások gyakoriságának. Abban a vitában, amelyben az országgyűlés ciklusainak időtartamáról volt szó, kifejezést is adott e nézetének és alaposan igyekezett állásfoglalását megokolni.

„A gyakori választás azon izgatások folytán, melyekkel annál találkozunk, politikai tekintetben a kormány és a törvényhozás, végelemzésben pedig az állam, nemzetiségi tekintetben a magyarság, társadalmi tekintetben pedig a mívelt és birtokososztály gyengítője.”

„A lefolyt negyedszázad (1867—1892) nemcsak az állami életben, hanem a közgazdaságban is nagy változást, nagy átalakulást jelent/ Ezen új helyzetbe nem tudta magát egyenlően beleélni a társadalom minden ága, minden osztálya.”

„A jobbágyság alól fölszabadult földművelő, akit ambíciók nem bántanak, akinek igényei alig fokozódtak, az új helyzetbe többé-kevésbé beletalálta magát, de másként van ez a középosztállyal. A középosztályra nagy tradíciók hárultak át a leűnt nemzedékekről és az elmúlt időkről.”

„És a középosztály ezen tradíciókhoz mindig hű maradt, tudatában maradt azon nagy és magas feladatnak, hogy ebben az országban a politikai vezérszerep eddig őt illeté s ezentúl is kell, hogy a vezető ő legyen. De nem lehet tagadni, hogy a középosztályra ezen feladat teljesítése nagy anyagi áldozatokat rovott.”

A nemzetre váró nagy feladatok elvégzése hatalmas munka, amelynél szükség van a nemzet minden rétegére. Fogjanak össze a pártok a közös cél érdekében, hangoztatja.

„Egyének és nemzetek fennmaradásra csak úgy számíthatnak, ha önmagukat ismerni tanulják. Nemzeteknél a történet a tükör, amelyből a nemzet magát megismerheti. És ha mi visszatekintünk egy ezredév történetére, azt látjuk, hogy a szolgálót e faj nem tűrte soha és a szabadságért is vitézül harcolt, de legjobb erejét, legtöbb tehetségét mindig a pártviszály és visszavonás emésztette fel... A legmagasabb cél... az erőgyűjtés, az izmosodás, a konszolidáció kell, hogy legyen, hogy majd ha válságos napok jönnek, ezt a maroknyi népet egységesen, erősen és tömören találják. És ez azt is mondja nekünk, hogy az állami konszolidációnak legerősebb eszköze az, ha mi leggyengébb oldalunkon, öröklött gyarlóságunkban, a túlvitt pártoskodásban, gyűlölködésben és visszavonásban mérsékelni tudjuk és akarjuk magunkat.”

Politikai felfogásában nagy szerepe jut az állam tevékenységének, de csak azon a téren, amelyet állami feladatnak tekint s amely túlhaladja a magánemberek, társulatok erkölcsi és anyagi teljesítőkéességét. A Tiszaszabályozással kapcsolatban felszólal és kijelenti:

„Azt tartom, hogy ilyen vállalatoknál, minő a Tiszaszabályozás, amely főleg gazdasági vállalat, nem volna helyes a „zu viel regieren” elvére térni és nem volna helyes ezáltal az államra nagyobb terheket hárítani... mindenkinek szívéen fekszik a Tiszavölgy érdeke, de a kérdést csupán a Tiszavölgy szempontjából nem lehet elbírálni, azt az állam szempontjából kell elbírálni és tekintettel kell lenni az ország többi vidékeinek is jogos érdekeire”, jelenti ki páratlan elfogulatlansággal a fiatal képviselő, aki kezdő ügyvéd korában éppen a Tiszavölgyi Ár-

mentesítő Társulatnak volt az ügyész-titkára, mintegy ezzel a gesztusával is jelezni óhajtván, hogy ő mint törvényhozó, egyformán szeme előtt tartja az ország minden polgárának érdekeit. Egyébként az a véleménye, hogy maguknak a magántársulatoknak is jobb, ha minél kevesebb az államnak beavatkozási területe, híven a liberalizmus „*laissez faire, laissez passer*” elvéhez.

„Vannak, akik azt tartják, hogy ezen szervezést (már mint a Tiszavölgy szervezését) államivá kellene tenni s az államnak kellene a jövőben a társulatok ügyeinek vitelét egészen átvenni. Vannak mások, akik Széchenyi eszméjére visszatérve azt óhajtják, hogy egy nagy társulatba olvasztassék az egész Tiszavölgy.”

„Én megvallom, az első eszmét nem tartom elfogadhatónak azért, mert szerintem az messze menne. A siker első biztosítékát részemről az érdekeltek helyes öntevékenységében kell, hogy keressem. Azt tartom ugyanis, nemcsak Magyarországról szólva, de általában, hogy az államnak bürokratikus szervezésénél fogva mindenütt drágábban kell építenie, mint ahogy magánosok vagy magánvállalkozók építhetnek.”

Ahol azonban országos érdekekről van szó, nem késlekedik megállapítani, hogy nem szabad pusztán anyagi szempontból bírálni az államnak feltétlenül szükséges befektetéseit. A Duna dévény-dunaradványi szakaszának szabályozásáról szóló törvényt a Házban ő ismertette, mint előadó s a javaslatot e szavakkal ajánlja elfogadásra:

„Hasznos beruházás nemcsak az, aminek kamatja előre kiszámítható, készpénzben leolvasható s az államkincstárba megint vissza foly, hanem hasznos beruházás az is, aminek dús kamatozása a közlekedés legfőbb természetes erének felszabadulásában, a magyar termelés és a magyar kivitel emelkedésében és ezzel az egyéni és nemzeti jólét fejlődésében találja kifejezését.”

Nem szabad azonban a társadalomnak, a nemzetnek mindent az államtól várnia, mert az állam egymagában nem pótolhatja népének tevékenységét.

„Az államnak seholsem hivatása, hogy a nemzeteket gazdagokká tegye, de szerencsétlen is az a nemzet, amely vagyonsodását elsősorban az államtól vagy a kormánytól várja. Az államnak csak az a feladata, hogy az anyagi gyarapodás előfeltételeit adja meg,- tegye lehetővé, hogy ... a társadalmi és társu-

lati tevékenység minél kiterjedtebb legyen és minél szélesebb alapokra fektetessék.”

Belátja, hogy az évszázados véráldozatok és különösen a szabadságharc katasztrófában végződött szomorú kísérlete után a nemzetnek létérdeke a tartós béke, mely a kapott súlyos sebek gyógyulását és a régóta vajúdo fontos kérdések eldöntését lehetővé teszi. Ismeri azonban a régi bölcs közmondást: „Si vis pacem, para bellum” és maga is azt vallja:

„A háborút Magyarországon senki sem akarja¹⁾ és senki sem keresi, ellenkezőleg mindenki érzi ez országban, hogy békére, hosszú állandó békére van szüksége... A béke fenntartásának és biztosításának első kelléke és feltétele az, hogy a háború eshetőségével, a háborúval, mint lehetőséggel is számolni tudjunk, miként erre számítani kell minden nemzetnek, amely fennmaradásra igényt tart.”

Képviselősege folyamán igen sokszor foglalkozik a tisztviselők égető kérdéseivel és minden alkalommal a legnagyobb megértéssel szól erről a rétegről, felismervén, hogy az állam tevékenysége, a közigazgatás hatalmas gépezete csak akkor működik tökéletesen, ha mindenütt megfelelő és tegyük hozzá, jól olajozott csavarok és kerekek vannak beépítve.

„Jó munkát az állam csak jól fizetett és helyzetében biztosított tisztviselőtől várhat.”

„Ha azt akarjuk, hogy a (tisztviselői) pályára kiváló erők szenteljék magukat, hogy azok jól legyenek javadalmazva, kell, hogy jogaikban is biztosítva érezzék magukat.”

„A tisztviselő állásának biztosítását ne a változó kormányok jóakaratóiban, hanem a törvény világos és kétségtelen rendelkezéseiben találja... amit mi a tisztviselőknél a pragmatikában adunk, azt nem vesszük el a kormány jogos hatásköréből.”

„A létminimumon alól hivatalok ne szerveztessenek, s amennyiben ezen alól rendszeres hivatalok volnának, azok megszüntessenek, illetőleg azok javadalmazása emeltessék.”

Midőn a községi adó alól mentességet a köztisztviselőkre nézve meg akarják szüntetni, habozás nélkül védelmébe veszi őket.

„Az egyik kézzel nem adni nekik semmit, mert belátom, hogy most nem lehet, de a másik kézzel mégis elvenni akarni

¹⁾ 1884 ben(!).

tőlük ezt a kis beneficiumot (községi adózás alóli kivételt), azt hiszlem, nem méltányos és nem is eléggé humánus eljárás.

Nem felejtkezük el azonban a szegény emberekről és a földmívelő magyar népről sem. Méltányolni kell, úgymond, azt a hatalmas erőfeszítést, amelyet a földből élőknek a korok változó igényeivel és a különböző körülményekkel szemben alkalmazkodás révén állandóan, soha meg nem szűnően ki kell fejtteniök.

„A magyar nép nem sablonokon növekedett fel, nem egy gyárban, vagy egy műhelyben töltötte egész idejét, hanem földmívelő nép, amely faj kénytelen az idők változata szerint, az esélyek szerint tevékenységét és annak irányát folyton változtatni.”

A fővárosi Dunahidak építését államérdekből fontosnak tartja, de ellene van annak a tervnek, amely az építés költségeit hídvám alakjában akarja biztosítani; antiszociálisnak jelenti ki a vámszedést.

„Én a hidakat nem úgy fogom fel, mint oly eszközöket, melyek a két városrészt kötik csak össze és a helyi forgalmat közvetítik, hanem úgy fogom fel, mint természetes országutakat, melyek az országnak a Duna által kettéválasztott részeit is összekötik.”

A hídvámként tervezett egy krajcár is teher a munkásembereknek, állapítja meg azután.

„Ez az egy krajcár a legtöbb embernél nem képez terhet, de azon legszegényebb emberekre nézve, akik átjárnak napszámba dolgozni a pesti oldalra s akik kénytelenek a budai oldalon lakni, mert a pestin oly közel olcsó lakáshoz nem juthatnak, igenis terhet képez, mert ha például egy családból hárman járnak át dolgozni naponként kétszer, az egy krajcáros vám évente 43 forint 80 krajcárra megy.”

A szegény emberekről megemlékezett a veszettség ellenes gyógyomóddal kapcsolatosan is. Kéri a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a költségvetésében az ebdüh (veszettség) elleni gyógyomód kísérletére felvett tétel ne leszállíttassék (az előző évi összeghez képest), hanem felemeltessék és egy oltóintézet felállításával mihamarább beálljon az az idő, amidőn Magyarországon víziszony folytán beálló minden haláleset ki legyen zárva.” Arról is kell gondoskodni, miszerint az ország legtávolibb részéből is minden szegény ember ingyen juthasson ide s itt ingyen ápoltassék és gyógykezeltessek.”

Id. Darányi Ignác és családja, 1865.
Balról jobbra : Biri, Ignác, Erzsébet, id. Darányi Ignác, Gyula, Darányi Ignacné, Béla, Kálmán.

Nem szabad elfogultaknak lennünk a nemzetiségekkel szemben sem, ha azok a hazának hú polgárai akarnak lenni, állapítja meg.

„Micsoda politika az, mely a nem magyar ajkú kerületek szavazatát kisebb értékűnek akarja feltüntetni s amely a haza nem magyar ajkú polgárait mostoha gyermekként akarja feltüntetni!”

A közös nemzetépítő munkában helyet kell adnunk képességeihez mérten a polgári elemeknek is, jelenti ki a kisebb képzettségű osztályok felé.

„Amennyire helyesnek tartom, hogy a szakképzettséget feltételező teendők szakképzettséghez köttessenek, másfelől nem tartom helyesnek, ha minden hatáskört jogászok és jogvézettek részére foglalunk le és azt a jogot nem végzett polgári elemet, amelynek közreműködését, ha lehet, fel kell használni, mindből kizárjuk.”

Politikai pályafutásának kezdetével egybeesik fokozottabb tevékenységének megindulása is egyházának ügyeiben. Ezen a téren sem felejtkezett el Tisza Kálmán idősb Ignácnak tett ígéretéről, ide ugyancsak magával vitte nála csaknem húsz esztendővel ifjabb jóbarátját, kivel kora ifjúsága óta jóformán együtt nőtt fel és hónapról-hónapra hol Budán, hol Nagykovácsiban sokat érintkezett.

A dunántúli református egyházkerület 1885-ben központi ügyészévé választotta Darányit, hét évvel későbbé», 1892-ben pedig azzal tüntette ki, hogy rendes tagként küldte ki a zsinatra a kerület képviselőjében. A következő esztendőben a pápai főiskolának lett világi gondnoka.

A Mária-kápolnának építését pártfogoló kecskeméti Darányi ősnak hatása azonban a tevékeny, buzgó református ügyvédben is megvolt. Hozzájárult ehhez az is, hogy legjobb barátja és bizalmasa Béla öccse után a katolikus Hóman Ottó volt, a későbbi sógora/Lelkében gyermekkori emlékek bukkantak fel. Egy-egy nagypéntek délelőttje jutott eszébe. Saját papjuk istentisztelete után megnézték a szentsírt nem is egy, hanem több katolikus templomban. Édesapja ilyenkor Széchenyi Istvánnak halhatatlan igéiből idézgetett a gyermekeknek. Olyan árván állunk mi magyarok a világban, annyi ellenség lesi a vesztünket éhes, irigy tekintettel eß olyan kevesen vagyunk, hogy a Nyugatnak és Keletnek ezen a véráztatta ütközőpontján csak akkor állhatjuk meg szilárdan a helyünket, ha mindnyájan összefogunk. Magyar a magyarral együtt dolgozzék, akár-

milyen templomba jár is, ez a nemes szabadelvűség, ez az arany középtas álláspont sugárzott idősb Ignác uram dolgozószobájából a család felé, éppen annak a legnagyobb magyarnak szellemében, akinek arcképét ifjabb Ignác diákos felbuzdulása hévében megrajzolta.

A református egyházgondnok ezt az arany középtas, irányt képviseli azzal a gesztusával, hogy mint komárommegyei birtokos, önként hozzájárul a falusi katolikus iskola fenntartásához s ezt nyíltan is megvallja.

„Ha az, hogy valaki katolikus felekezeti iskolát támogat”, jelenti ki a Házban, „elég arra, hogy ultramontánnak neveztesék, akkor én ultramontán vagyok. Én tudniillik... önkéntes adakozással hozzájárulok évenként ahhoz, hogy egy kis katolikus felekezeti iskola fennállhasson és fennálljon (Komáromban).”

Később megemlékezik arról a történeti tényről, hogy a komáromi vár hosszú megszállása és ostroma idejében ugyanabban a kis templomban felváltva tartottak a keresztény felekezetek istentiszteleteket a hitvitáid és villongások legcsekélyebb nyoma nélkül.

„Mi tudunk egy templomban is imádkozni”, szólalt meg liberális meggyőződése, „és egy fedél alatt is megtaláljuk az Istent.”

Ami végül a mezőgazdasági érdekeket illeti, nyíltan kifejzi nézetét, mely annyiban liberális, hogy az agrárérdekek támogatásában nem akar szembeszállni az ipar és kereskedelem kétségtelenül ugyancsak jogos érdekeivel, egyúttal azonban van bátorsága az akkor uralkodó politikai nézetek ellenére is megvallani, hogy Magyarországon a *mezőgazdaság érdekeinek feltétlenül mindenk fölött kell állnia.*

„Olyan agrárkérdést, hogy a földbirtok szembe állíttassék az ipar és kereskedelemmel, én részemről nem ismerem s ezen kérdést csakis oly értelemben fogadom el, mint létezőt, hogy a földbirtok érdekében Magyarországon, mint földművelő országban a társadalom a maga kötelességét hatályosabban tegye meg... és ne várjon mindent a törvényhozástól és a kormánytól.”

„Nem helyeselhetem — mondja másutt —, ha a földművelést ellentétbe állítják az iparral és kereskedelemmel... a földművelés tehát nem mostohagyermek az államnak, de ne is legyen az; de becézett gyermeke se legyen, mert valamint a szülők elrontják azt a gyermekei, akit becéznek és az lesz azután

a leghaszontalanabb ember, azonképpen nem volna helyes a földművelést ilyen elsőszülött gyermeknek tekinteni. ... *Az ügy, aminek mindenképp fölött kell állnia, a mezőgazdaság érdeke.* ... En azt tartom, hogy a mezőgazdaság kérdéseiben úgy kell cselekedni, mint ahogy a török cselekszik, mikor a mecsetbe lép, hogy tudniillik kint hagyja saruit. A politikai gyűlölséget, a politikai szenvedélyeket és a politikai pártoknak érdekeit hagyjuk ezen kérdéskörnél egészen figyelmen kívül.”

Egyre fokozódó közéleti és egyházi elfoglaltsága folytán ezekben az esztendőekben nehezen jut már Darányinak ideje ügyvédi irodájának vezetésére. Több terhet nem akar vállalni, mint amennyit becsülettel és rendben elvégezhet, állapítja meg puritán lelkiismeretességgel és 1892-ben végleg vissza is vonul az ügyvédi gyakorlattól. ^

Nem mindenkit ér az a kitüntetés kártársai részéről, ami őt. Alig húszesztendő ügyvédi gyakorlattól mondott csak búcsút, a budapesti ügyvédi kamara mégis kötelességének tartja, hogy ebből az alkalomból meleghangú elismerő iratban méltassa különlegesen tevékeny tagjának érdemeit.

Azt a tetterőt, amely az ügyvédi gyakorlat megszüntével Darányiban felszabadult, egész teljében régi célkitűzésének munkálására fordíthatta. *Magyar élet legyen a magyar földön*, ennek a régi gondolatának most fokozottabban alárendelhetette élettevékenységét. Negyvenegynéhány esztendő fővel jobban áttekinthette, mit kell a téren tenni, hogy igazán elérhető legyen a nemes cél.

Nem lett volna Széchenyi tisztelője, nem lett volna Deák igazi megértő párthíve s nem lett volna vérbeli szabadelvű, ha ezt a célját nem gazdasági oldalról próbálta volna megközeleltetni.

A testvértelen, Európában magárahagyott magyarság egymagában csak hallatlan erőfeszítések árán tudná függetlenségét biztosítani — ez volt az okfejtése idős Andrassy Gyula óta minden széles látókörű, helyzetünket valóban jól ismerő politikusunknak —, e tekintetben tehát előnyünkre szolgál, ha egy nagyhatalom keretében élhetjük állami létünket, egyenrangú, sőt néha tagadhatatlanul döntő súlyú tényezőként. Éz a megfontolás politikai téren nyugalmat, a kényes kérdések meg nem bolygatását kívánta. A magyarság megerősítéséhez ennél fogva nem politikai, hanem gazdasági téren lehetett csupán hozzáfogni.

Hol kezdték ki ellenséges erők a magyarság életerejét a legfeltűnőbbben? Védtelenül hagyott végváraink-a nemzetiségi vidékek határszélei voltak. Gazdasági téren kezdődött itt is az ellentétes tevékenység. Nemzetiségi pénzügyi intézetek segítettek hitelt nyújtani ügyfeleiknek, szervezett összefogás adott támogatást a nem-magyar elemeknek, hogy a szegény ember elérhetetlennek látszó, leghőbb vágyához, egy kis saját földecskéhez hozzájussanak.

„*Cuius regio, eius religio*“, emlékezett vissza Darányi az ellenreformáció korának sokat hangoztatott jelszavára. Akié a föld, annak vallását követi az oda tartozó jobbágyssereg, ez volt a vezérelve Európának sok évtizeden át. Azóta megváltozott a helyzet, a jelszó azonban kis módosulással megmaradt: „*akié a föld, azé az ország*“”. Ezt az új vezérelvet nem nagyon igyekeztek hangoztatni azok, akik a helyességét felismerték. Magyar kézen lévő földdel kell tehát megalapozni a magyar életet, vonta le Darányi e gondolatmenet végső következtetését.

Hosszú időre szánt hatalmas építményeket lassan épülő, gondosan megalapozott boltozatokkal kell megkezdeni. A magyar föld megerősítéséhez sem lehet tehát avatatlan kézzel, hebehurgyán hozzányúlni. Hiába a föld, ha a megművelése nincsen biztosítva. Hiába gondoskodunk arról, hogy a képzett kisgazda jól megművelje földjét, ha a termények értékesítése szervezetlen, ha az Istenadta termés hasznohozó fölöslegét más veszi ki a sokat verejtékezett földműves kérges tenyeréből.

A magasztos cél elérésére politikai és gazdasági munka, törvényhozási és pénzügyi tevékenység, vámvédelem és gazdaszervezés egyaránt szükséges, a legkülönbözőbb utakon el lehet indulni, a fontos az, hogy egyáltalán meginduljunk, mert hosszú idő múlva számíthatunk csak eredményre. Ehhez a munkához békére is szükség van, békére a monarchia és a külországok között, békére Magyarország és Ausztria között, békére a király s a nemzet között, békére a magyarság és a nemzetiségek között és megint csak békére a magyarság kebelében, a különböző felekezetek és a különböző pártok között. Múló népszerűség kedvéért nem szabad ellenzékieskedni, közjogi követelések többé vagy kevésbé fontos részletei miatt nem szabad a legfontosabb célnak, a magyarság megerősítésének elérését veszélyeztetni.

Nem megalkuvás és nem gyávaság, nem közömbösség és nem programtalanság tehát, ha a végső cél érdekében összegegyeztetjük izzó magyar lelkületünket a király iránti hűséggel,

ha buzgó református létünkre példaadóan türelmesek vagyunk más felekezetekkel szemben, ha földbirtokos voltunk mellett igazi szeretettel gondolunk a munkások helyzetének javítására és ha magyar testvéreink pártfogása mellett a nemzetiségek helyzetét is megértjük.

Sok álmatlan éjszakán át töprengett Darányi ezeken a nehéz kérdéseken, amíg e világos okfejtés lángoló igazságaig eljutott. Amikor pedig elérkezett idáig, úgy érezte, akkor is ezen az úton kellene haladnia, ha nem nevelték volna a megértésnek és a harmonikus munkának abban az arany középutas légkörében, amely családjukban uralkodott. Akkor is a szabadelvű párt zászlaja alá kellene sietnie, ha már rég ott nem lett volna régi barátjainak, Tisza Kálmánnak, Széll Kálmánnak és másoknak hívó szózatára.

Élete célját immár kitűzhette maga elé. Isteni küldetésnek érezte, hogy a Gondviselés olyan helyzetbe hozta, hogy anyagi gondok nélkül törődhet az ország javával, hogy olyan társadalmi rangot adott neki, amely reményt nyújt arra, hogy egykor az ország sorsának intézésében tevékeny részt vehet. Az öskeresztény vértanuknak és a gályarabságra hurcolt prédikátoroknak hősi elszántságát érezte ereiben. Ha Isten nagy küldetést bízott reá, lesz majd az Ő segítségével ereje is ahhoz, hogy megvalósítsa a sugallatot.

„*Magyar élet ja, magyar földön.*” Ezt a gondolatot munkával és hatalommal kell szárbaszökkenteni, hogy termést hozhasson. A munkától sohasem riadt vissza, most sem ijed meg tőle. Itt azonban nem elegendő a munkakészség, hatalom is kell, hogy a megfelelő helyen és a kellő módon dolgozhasson. Hatalomhoz természetesen csak a politika mezején juthat. Fokozott tetterővel kell tehát az országgyűlésen és pártjában tevékenykednie.

Szívós, kitartó munkáját hamarosan siker koronázta. 1893-ban alelnökké választotta a szabadelvű párt. Belpolitikai viharok nehéz korszakában kellett résztvennie pártja vezetésében.

Régi barátja és politikai pályafutásában megindítója, Tisza Kálmán, nem volt már tevékeny tényezője az ország vezetésének. A kormány élén Szapáry Gyula gróf utódként Wekerle Sándor állott és az egyházpolitikai küzdelmek vitáiban állta a sarat. Ezek a viták annyi előnyt hoztak ugyan, hogy egy időre elterelődött a közvélemény figyelme a közjogi követelésekről, másfelől azonban megbontották a kormány pártjá-

nak, a szabadelvű pártnak egységét is. Igaz, hogy hasonló megoszlást okozott a különböző állásfoglalás az ellenzék pártjainál is.

Ezekben a forrongó időkben kétszeres nyeresége lehetett a szabadelvű pártnak, hogy olyan alelnöke volt, mint Darányi Ignác, aki tekintélyével és közismert elfogulatlanságával egyik irányban sem követhetett el taktikai hibákat, nem idézhetett elő vallási sérelmeket.

1894. március 20-án a nemzetnek idegen földön élő lelki vezére, az agg Kossuth Lajos elhunyt. A turini remete halála országszerte nagy bánatot keltett, bécsi és budapesti kormánykörökben pedig rendkívüli aggodalomra adott okot. A megpróbáltatás nehéz napjai voltak ezek mind a nemzetre, mind az uralkodóra nézve. Kossuth temetésén ember-nem-látta, hatalmas tömeg vett részt, ezren és ezren zarándokoltak fel Budapestre ezen a napon, az ország vezetői, a felelős miniszterek azonban távol maradtak. A képviselőház elnökének, Bánffy Dezső bárónak is éppen ezen az emlékezetes napon kellett Kolozsvárra utaznia, egy egyházi gyűlésre.

Darányi Ignác e tekintetben egy pillanatig sem habozott. Súlyosabb időket is átélt volt. Széchenyi halálakor, 1860-ban, osztrák tanárának sem restellte bevallani, hogy, elmegy a gyászmisére. Ha pedig akkor nem félt az elnyomó, idegen hatalomtól, most, a kiegyezés jogrendjében sem viselkedhetik másként. Igaz, hogy akkor „csak” személyes szabadságát kockáztatta, fiatal, könnyen hevülő fővel, most pedig egész közéleti pályafutását, vezetőállásokra való reményét fenyegetheti veszedelem s ez az érett férfi szemében tán a személyes inzultusoknál is fájóbb sérelem. Élete célja, a magyarság megerősítése is messze távolságokra sodródik szeme elől, ha nem számíthat arra, hogy egykor hatalma lesz elgondolásainak megvalósítására. Mind-egy, nem szabad haboznunk, ha nagy nemzeti megmozdulásról, példaadásról van szó. Hogyan várjunk bátorságot a kisembertől, ha a vezetők elszélednek a veszély láttára! A jó pásztornak juhait mellett a helye, a jó katonának a harcban is az élen kell járnia. Darányi tehát résztvett a Kossuth temetésén s ezzel a sokak szemében kockázatos lépésével rendkívül öregbítette tekintélyét a hazafias gondolkodású rétegek előtt.

Nem volt igazuk a sötétben látóknak. Bécsben sem vették tőle rossz néven e tettét, amit világosan igazol az a legfelsőbb kihallgatás, melyre még az év végén sor került.

Időközben pedig mást is tett, ami nem lehetett reá nézve

előnyös a Lajtán túl. Június elején Wekerle miniszterelnök bejelentette pártjában, hogy a király nem ért vele egyet az egyházpolitikai reform végrehajtásában s ezért társaival együtt lemond. A párt egységes véleményének Darányi, a szabadelvűek alelnöke, adott kifejezést. Indítványára egyhangú határozattal kimondták, hogy egyházpolitikai programjukat változatlanul fenntartják, a kormány visszalépését sajnálják és a lemondott kormány tagjait felkérlik, tartsák meg a pártban vezető szerepüket. Ennek az állásfoglalásnak nagy része volt abban, hogy ismét Wekerle vehette át az ország ügyeinek vezetését.

A nagy port felvert egyházpolitikai javaslatok sorsa néhány hónap alatt eldőlt. Karácsony ünnepe kormányválságot hozott. A Wekerle-kormány elvégezte a rábízott feladatot. Új emberekre, új programra volt szükség. Ferenc József Budapestre érkezett és maga vette kezébe a kibontakozási tárgyalások irányítását. A szabadelvű párt alelnöke, Darányi Ignác 1894. december 30-án délben fél egy órára kapott meghívást a budai királyi várpalotába.

Darányi nagy gonddal készült a nemzet felkent királyával való első találkozására. Újból átgondolta mondanivalóit, azután végignézte magát még egyszer a nagy tükörben. Frakkja kifogástalan, fekete nyakkendője szépen hozzásimul gallérijához. Minden rendben van, el lehet indulni. A Várba felmenet az Albrecht-úton egymás mellett suhant el a Horánszky meg a Darányi kocsija. Az egyik jön a Felsőtől, a másik meg oda készül. A várudvar jobboldali nagy kapujánál megáll a fogat, Darányi kiszáll és felsiet a kis lépcsőn.

A legelső teremben udvari csendőrök és lakájok sereglettek köréje. Bevezetik a következő^ terembe, a szolgálattelvő szárnysegédhez. Közlékeny ember ez az őrnagy, megkönnyíti a várakozás perceit, ami jól is esik, hiszen még csak egynegyed egyre jár az idő. Elmondja, hogy a politikai krízis megoldása sok gondot okoz a királynak, néha napokon át még csak sétálni sem megy ki a palotából, egyszerű ebédjét egymagában fogyasztja el. A politika terére terelődik a szó, Darányit feszélyezi, hogy katonatisztól politikai véleményt hall, igyekszik másfelé irányítani a beszélgetés fonalát.

Pontban fél egy órakor bejelentik Darányit a Felsőnek, ki éppen akkor fejezte be villásreggelijét. Két hatalmas termen kell keresztülmennie, azután maga nyitja ki a kis kabinet ajtaját. Belép. Mély meghajlással üdvözli a királyt.

Meghitt, puritán egyszerűséggel berendezett kis szobában találja magát. Az ablakok kedves budai tájra, a Sashegy lan-káira néznek. íróasztalon kívül csupán két szék az egész bútorzat.

Ferenc József magyarul szól hozzá. Őszinte véleményét szeretné hallani a politikai helyzetről.

Darányinak egy érdekes gondolat villant meg a fejében. Mondanivalójának minden árnyalatát meg kell, hogy értse a király. Ő bizonyosan jobban tud németül, mint ahogy a király magyarul. A Széchenyi rekviemjére dacos bátorsággal elkíváncozó diák, a Kossuth temetésén résztvenni merő hazafias politikus tehát udvarias kéréssel fordul Őfelségéhez.

Engedélyt kér a királytól arra, hogy német nyelven és teljesen őszintén, szabadon mondja el, ami a szívében van.

Ferenc József megadja a kívánt engedélyt, maga is őszinte véleményt kér és — ami bizony nem esett meg mindenkivel — leülteti.

„A magyar politikának, különösen pedig a szabadelvű párt politikájának alapja a kiegyezés sértetlen; fenntartása. Epületünk boltozatából nem jó egyes téglákat kiszedegetnünk, nem tudhatjuk, mikor dől össze, ha egységét megbolygatjuk”, kezdi fejtegetését Darányi.¹⁾

„A véderővita óta közjogi és katonai kérdésekben idegesség vett erőt a nemzeten”, folytatja Darányi. „Az egyházpolitikai vita ezt háttérbe szorította, Kossuth halála azonban kis híja, hogy kormányt nem buktatott. Wekerlének szerencséje volt.”

„Történetek természetesen túlkapások és tapintatlanságok, de ezek már a mi temperamentumunkkal járnak, ilyenek a jövőben is fognak történni.”

A király mosolyogva veszi tudomásul ezt az őszinte beismerést.

„A magyart Ausztriában és a külföldön nem ismerik, innen a sok félreértés, pedig bennünk erős a dinasztikus érzés, itt őfelsége mindig biztonságban érezheti magát. Ez természetes is, hiszen a magyarnak a világon rokona nincsen, nem gravitálhat sehová, mindent önmagától és dinasztijától kell várnia”, szölt Darányi kissé meghatottan s úgy látta, hogy szavai Őfelségében is visszhangra találtak.

¹⁾ Az Országos Levéltárba» őrzött eredeti feljegyzése szerint

„Ami a politika általános irányát illeti, az Magyarországon csak a liberalismus lehet. A közös intézmények tagadhatatlan népszerűtlenségét a dinasztikus kormánynak csak így lehet ellensúlyoznia. Ebből a szempontból a már szentesített egyház-politikai törvények végrehajtása sem halasztható el.”

„Pártunk elég erős ahhoz, hogy kormányt vállaljon. 214 szabadelvű képviselő van a 411 betöltött képviselői szék között, 6 pártunkívüli támogatására is számíthatunk. Ha nem sok a többség, mégis jobb, mint valamely nagyobb létszámú, de nem egységes kormányzópárt. Ezért nem feltétlen pártolom a fúziót. Akárki lesz is az új kormány feje, szükséges, hogy a kormány minden tagja a király teljes bizalmával rendelkezzen, elég erős és tekintélyes legyen és a szabadelvű pártból, annak Programja alapján alakíttassék a cabinet”, folytatta Darányi, azután elhallgatott, mert a király egyenes kívánsága nélkül nem akart személyi kérdésekre kitérni.

„Fontos dolgok azok, amiket Ön velem közölt, de a személyi részére nem terjeszkedett ki a dolognak, pedig az a legnehezebb”, szólalt meg Ferenc József.

Darányi erre elsősorban Széll Kálmánt ajánlotta, mint legalkalmasabb embert. Ha ő személyi viszonyai miatt nem vállalná a kormányalakítást, Bánffy jöhetne szóba, ki a király hű alattvalója és a hazának is hű fia, csak az a kérdés, van-e elég parlamenti rutinja és tekintélye. Khuen-Héderváry megbízatását idő előttinek tartja, kár lenne őt lejártni.

„Az idők nem olyanok”, mondja Darányi, „hogy Felségednek államférfiak tartalékban is ne volnának szükségesek.”

„Egészen biztosan azonban nem lehet a magyar politikában jövendőlni, mert sok dolog előre kiszámítható, de sok meg nem”, fejezte be mondanivalóját Darányi.

A király mosolyogva állt fel.

„Igen érdekes volt előadása, köszönöm”, búcsúzott el tőle.

A szárnysegéd szobájában Darányi elővette óráját. Pár perc hiányzott csak az egy órából. Majdnem félóra hosszát tartott első királyi kihallgatása. Megkönnyebbülést érzett lelkében. Végre elmondhatott mindent az alkotmányos élet legfőbb tényezőjének, amit fontosnak tartott.

Két hét múlva megvolt a királyi döntés. Báró Bánffy Dezső alakított kormányt, Darányi politikai súlya növekvően volt. Egynéhány hétig igazságügyminiszterként emlegették, ehelyett azonban a képviselőház alelnökévé választották meg április 2-án.

Októberben gróf Festetich Andor földművelésügyi miniszter megvált tárcájától. A közvéleményben sok név forgott felszínen, Darányiról azonban senki sem gondolta, hogy utódjaként szóbajöhetne.

Egy hideg, téli napon Darányi Ignác a klub kapujában találkozott Podmaniczky Frigyes báróval, a szabadelvű párt elnökével.

„Mit gondolsz, kérelek, kire bízzák már végül a földművelésügyi tárcát!” kérdi alelnöktársától a választékosan öltözött báró.

„A helyzet megoldódott. Könnyebben ment a dolog, mint gondolnád. A holnapi lapban már olvashatjátok a döntést”, felelte Darányi.

„Ugyan, ki lehet a választott?” érdeklődött Podmaniczky.

„Akár hiszed, akár nem, Festetich utóda Darányi Ignác lett”, árulta el a meglepetést alelnökünk.

1895. november másodikán nevezte ki öfelsége Darányi Ignácot földművelésügyi miniszterévé.

HARMADIK FEJEZET.

A miniszteri program előkészítése.

Első ízben 1894. decemberében volt Darányi Ignác kihallgatáson az osztrák-magyar monarchia nagyhatalmú uralkodójánál.

Közel egy esztendő pergett le, míg ismét Ferenc József elé jutott. Ezúttal Bécsben volt a találkozás, az első, bizalmas audiencia puritánságánál sokkalta díszesebb környezetben. Miniszteri esküjét tette le 1895. november 5-én a király kezébe a bécsi udvar ünnepélyes formáságai mellett.

Vidám hangulatban, jókedvűen indult hazafelé Darányi Ignác. Negyvenhat esztendő nyomta ugyan vállát s ezt akkoriban igen tekintélyes kornak számították, ő azonban ereje teljében érezte magát. Eljutott végre odáig, hogy hatalma van nagy terveinek megvalósítására. Ifjúkori szent fogadalma megerősített s íme, a Gondviselés kegyelméből testet öltött. A magyarság megerősítésének, a magyar nép szeretetteljes gondozásának nehéz feladatához most épp a legalkalmasabb helyen, a magyar földnek, a magyar gazdának legfőbb irányítói székében foghat hozzá.

Elérzékenyülve gondolt vissza édesapjára. Szegény jó öreg, ha ezt megérhette volna! Szigorú nevelési rendszere nem hiába okozott oly sok keserű pillanatot a gyermekeknek, Náci fia sokszor hálával emlékezhetik meg arról, hogy igazán hasznára vált az Ötpacsirta-utca rideg „legénylakása”. A rendszert, folytonos munkavégzés, a testi munkának, az iparos és a földműves életének olyan részletes megismerése, amilyennel ő rendelkezett, határtalan önbizalommal erősítette meg lelkét a nekiindulásnak ezekben a gondokkal terhes napjaiban.

„A helyes irányban való előrehaladás és sikeres munkál-

kodás fontos eszköze, sőt elengedhetetlen feltétele az, hogy időről-időre megálljunk és a befutott útra visszatekintsünk” állapította meg magában és nyomban elhatározta, hogy első teendője az lesz, hogy elődeinek tevékenységét józanul bíráló szemmel végigkíséri. Hadd lássuk, mi történt eddig e téren, mit véltek jónak programként kitűzni s mi az, ami a kiszabott célból meg is valósult.

Legelső elődje, Klauzál Gábor, az 1848-as kormány tagja volt, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügy első felelős magyar minisztere, — ennél kezdte áttekintését Darányi.

Klauzál Gábornak, mint földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a földművelési érdekeken felül egész sereg másirányú érdeket is gondoznia kellett. Ez a körülmény magában véve nem akadályozhatta szoros értelemben vett agrárpolitikai tevékenységét, hiszen a nemzetnek, mint szerves egésznek, testébe a mezőgazdaságra vonatkozó intézkedéseknek a nemzet egyéb életfeladataival harmonizálva kell beleilleszteniük, az agrárpolitika tehát nem lehet elszigetelt része a nemzet gazdaságpolitikájának.

Klauzálnak, mint első agrárminiszternek agrárpolitikai tevékenységét rajta kívülálló adottságok határolták körül. Ezek sorában egyfelől a frissen szentesített 48-as törvények, másfelől pedig az országnak forrongó, erjedésben lévő közállapotai vitték a döntő szerepet.

Az 1848-as reformok megvalósítása előtt a király jóakaratóan figyelmeztette ugyan a karokat és rendeket, hogy a földesurak kártalanítása az egész nemzet gazdasági jövőjét érintő kérdés, mellyel előzetesen komolyan és részletesen kellene foglalkozniuk. Sajnos, a gyors haladás lázában, a reformok rohamléptei között pusztában elhangzott szókká vált az intés, a lelkesedés önzetlenségében törvényhozóink a jövőre bízták, hogy utódaik sorsáról gondoskodják.

Az 1848 : IX. t.-c. megszüntette az úrbér alapján addig érvényben volt szolgáltatásokat, robotot, pénzbeli fizetéseket. A papság az őt illető dézsmáról kártérítés nélkül lemondott, „a magán földesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpajzsa alá” helyezte az országgyűlés és ezzel a határozatlan kijelentéssel a birtokos családok jövőjét teljes bizonytalanságban hagyta. A háborús események későbbi torlódása folytán a megváltás részleteit többé nem sikerült megtárgyalni, decemberben a kérdést elintézetlenül vették le a napirendről,

mert a rendek önzetlen gondolkodása a nemzet érdekében lemondott osztályérdekének megfelelő biztosításáról.

Az 1848 : XII. t.-c. megállapította, hogy a földesúri kármentesítés céljára állami kötelezvényeket fognak kibocsátani s az eddigi úrbéri haszon húszszorosa lesz a megváltás tőke összege.

A XI. t.-c. a földesúri hatóságot, a XV. t.-c. pedig az ősiségét szüntette meg s ezzel adva is voltak azok a törvényes rendelkezések, amelyeknek végrehajtása békés időkben bizony hosszú évekig dolgot adott volna az agrárpolitika hivatott férfiainak»

Voltak természetesen hiányai is ennek a zsenge korában fejlődésében megakasztott törvénykönyvnek, mégsem tagadhatjuk korszakalkotó jelentőségét.

A szabadságharc eseményei és a bekövetkezett összeomlás volt az oka annak, hogy a magyar kormánynak nem jutott ideje a 48-as törvények agrárpolitikai intézkedéseinek végrehajtására.

Az önkényuralom alatt azután Bach 1853-ban adatta ki a tényleges helyzetet elismerő *úrbéri nyíltparancsot*. Elfoglatlan szemmel megállapíthatjuk, hogy az ügyet intéző idegen hivatalnokokat sem a jobbagység, sem a nemesség iránt nem vezette volt rosszakarat. 1848-ban a Magyar Gazdasági Egyesület tagjai telkenként 200—900 forint úrbéri kárpótlási összeget követeltek, a császári pátens pedig a földek minősége szerint nyolc osztályt állapított meg és telkenként 300—700 forint kárpótlást rendelt el. A nemesség csak annyiban járt rosszul, hogy a pátens kiadásáig igen szűkmarkúan és politikai szempontoktól vezéreltetve adott csak a császári kormány előleget az anyagi nehézségekkel küzdő birtokos osztálynak. Az úrbériség megszűntével beállt jövedelemcsökkenéshez hozzájárult a Kosuth-bankók megsemmisítése és bevonása folytán beállt jelentős anyagi kár. A birtokos nemesség nagyrészenek alig, vagy egyáltalán nem volt gazdasági iskolázottsága, még kevésbé forgótőkéje az ingyenes munkaerő helyébe lépő mezőgazdasági munkásság bérének fizetéséhez. Ráadásul még egész sor új adónemet, föld-, jövedelmi, kereseti, személyi adót, bélyegilletéket, cukor- és más fogyasztási adót róttak adóktól századokon át szűz vállára. Ennek az osztálynak hatalmas életerejét igazolja, hogy mindezeknek a csapások ellenére sem adósodott el ebben az időben jelentős mértékben. 1858-ban a monarchia német területein egy katasztrális holdra 35 frt, Galiciában 49 forint, az

olasz tartományokban 8'6 forint, Magyarországon pedig mind-össze 218 forintnyi adósság jutott.

Ezalatt természetesen a jobbágyból is birtokosgazda lett. Ennek a kisgazdaosztálynak számát az ötvenes években 545.252 telkesgazdára teszik, számbelileg tehát elég ereje lehetett volna a politikai vezetésnek legalább részben átvételére. Sajnos, ezt anyagi és szellemi szegénysége nem tette lehetővé.

Édesapjának elbeszélése jutott az eszébe Darányinak, mikor vizsgálódása során idáig érkezett.

„A magyar paraszt még a hatvanas években is oly felületesen végezte a vetést” — jutottak eszébe atyja szavai —, „hogyan inkább földkaparásnak lehetett nevezni. Szemes gabona mellett nagyon kevés kukoricát és dohányt, alig valami takarmányt termelt, minek folytán marhaállománya is kevés és rossz volt. Marháját még karácsonykor is kénytelen volt legelőn, sovány dohánykórón tartani. Az aratás forró munkáját a tiszai gazda maga végezte családjával, vagy bő esztendőben zsirosan élmezett, jó sok bor-pálinkával tartott rész-aratójával. Az őszi vetés után nekiadta magát a téli henyélésnek, melyből csak a tavaszi szántásvetés egy-két hetére ébredt fel, hogy azután tovább henyéljen aratásig. A dunántúli kisbirtokos szintűgy nem erőltette meg magát, legfőleg ha télen tüzelőanyag végett fejsze után látott, de favágó-napszámra vagy fuvarozásra nem vállalkozott. Ilyen keleti gondolkodásmód mellett csak természetes, hogy szabad földjéből alighogy kenyeret, többé-kevésbé zsiros szalonnás ételmezt tudott magának szerezni, eladásra alig került valami s így pénz se jött a házhoz. Következésképp a parasztosztály fogyasztása is minimális volt. Étél-italon kívül semmire sem maradt sem pénze, sem kívánsága, a fényűzés még a leányoknál sem ment túl egy-egy pántlikán. Lakásviszonyok, ruházat megmaradtak a jobbágykor formáiban, még a módosabb legények és leányok sem szoktak hozzá lábbeli viseléséhez.”

A kisbirtokos parasztság szellemi színvonala ezekhez az anyagi viszonyokhoz mérten meglehetősen alacsony volt s ez az oka, hogy évtizedekkel a felszabadítás és az egyenlőség eszméinek valóráváltása után sem tudott az egyszerű statisztika szerepköréből nagyobb tömegekben kiemelkedni.

A birtokos nemesség gazdasági tevékenységéről sem hallott jobbat édesapjától.

„Ha kimegyünk a tanyák közé”, frissültek fel emlékében idősb Darányi Ignác vacsora utáni magyarázatásai, „s látjuk

a düledező juhakolt, a boglyas kazalt, a csenevész gulyát, a trágyázatlan földet, a szerbtövis borította legelőt, a fátlan, vízmosásos hegyoldalt, a kapálatlan szőlőt; ha a telekkönyvbe pillantunk s látjuk a sok betáblázást és előjegyzést, az ügyvéd irodájában a sok beperlést, a szomszéd város kereskedő-tárcájában a sok beváltatlan váltót, könyvében a sok fizetetlen számlát; ha a gazdasági egyesület üléstermébe lépünk s látjuk a gyűlés napján is a sok üres széket, halljuk az egy-két megjelent tag üres politizálását, — akkor szomorúan hajtjuk le fejünket.”

Ez a siralmas korkép, mint minden általánosítás, természetesen nem állt az ország minden birtokosára és kiscgazdájára, de az akkori szemtanuk szerint kétségtelenül hitelesen világítja meg a 49-et követő korszak magyar világának agrárhelyzetét.

Darányi most folytatta a szemlét elődei fölött. Az 1867-es kormányban, Andrássy Gyula gróf kormányában Gorove István lett a földművelés-, ipar- és kereskedelemügy felelős minisztere. A közjogi kérdések akkor annyira az érdeklődés előterében állottak, hogy Andrássy programjában gazdasági célkitűzéseknek nyomát sem találni. Minisztere azonban igyekszik az elhanyagolt állapoton segíteni.

„Tagadhatatlan az, hogy szomszédainktól igen sokban és messze elmaradtunk. Isten látja lelkünket, nem önhibánkból”, olvasta Darányi Ignác a képviselőházi naplóban Gorove 1867. december 16-i programbeszédét. Érdeklődéssel állapította meg azután, hogy a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárca egész költségvetése csupán félmillió forintot tett ki ebben az időben. Ebből a magában véve is igen szerény összegből a gazdasági célokra és tanintézetekre előirányzott 75.500 forint bizony édeskevés volt. Nem csoda, ha Gorove további 50.000 forintot kért „a földművelés érdekeinek előmozdítására”, ezt azonban a Ház nem adta meg.

„Nézzük csak, mire akarta fordítani egykori elődöm ezt az ötvenezer forintot”, böngészett tovább Darányi a parlament naplójában. Nagyon tanulságosnak találta a Gorove költségtervezetét.

„1. A földművelés emelésére általában, úgymint: a gazdasági egyletek által tartandó kiállításoknak segélyezésére, gazdasági eszközöknek és gépversenyeknek díjazására, pályakérdésekre, vegyészeti vizsgálatokra, szakbeli utazgatásokra, ösztöndíjakra, jutalmazásokra.

„2. A gazdasági irodalom emelésére, úgymint: tudományosan rendszeres, valamint népszerű gazdasági munkák szerzé-

sére és kiadására, szaklapok segélyezésére, a miniszteri közlemények szerkesztése és kinyomatására.

„3. A kereskedelmi növénytermelés (dohány, kender, len, komló) érdekeinek előmozdítására.

„4. A borászat emelésére: a hazai borvidékek szőlőművelési érdekeinek előmozdítására megkezdett tanulmányi utazásoknak folytatására és monographiák készítésére; pincekezelési tanfolyamok megalakítási és fenntartási költségeire; a borkezelés és export érdekében külföldön teendő tanulmányozások, kutatások és intézkedésekre.

„5. A kerti ipar emelésére.

„6. Lótenyésztési célokra (érmék és jutalomdíjakra).

„7. Az állattenyésztés előmozdítására, nevezetesen a gazdasági egyletek útján tartandó kiállításokon alkalmazandó jutalmazások s ösztöndíjakra (szarvasmarha, juh, sertés, baromfi, méhészet).

„8. A selyemtenyésztés emelésére, különösen pedig a termelés biztosítására most már nélkülözhetetlen eredeti japán selyemmagnak behozatalára és a yamai tölgyhernyóval való kísérletre.

„9. A minta-haltenyésztés segélyezésére,

„10. A budai szőlőiskola segélyezésére.

„11. A hegyaljai bormívelő társulat segélyezésére.

„12. A kassai Gleviczky Sándor-féle kerti magtermelő intézet gyámolítására és fejlesztésére.”

Bizony ma, harminc esztendő múlva (1897-ben) sem kellene Gorovének restelkednie emiatt az agrárprogramja miatt, állapította meg Darányi, azután folytatta agrártörténeti vizsgáldását.

A mezőgazdaságot érdeklő törvénycikkek közül Gorove nevéhez fűződik az 1868 : XXIX. és XXXIII. t.-c. megalkotása, melyek a jobbágyfelszabadítással kapcsolatosan a szőlőbirtok után járó tartozások megváltásáról, illetve az úrbéri örökváltásoknak országos alapból adandó megtérítéséről intézkedtek.

1871-ben alkotta meg a Magyar Földhitelintézet létesítéséről szóló XXXIV., a vízszabályozási társulatok helyzetét megállapító XXXIX., az irtványok befásítását célzó LIV. és a terméspolitikai szempontból annyira fontos arányosításról és tagosításról intézkedő LV. törvénycikket.

Tevékenységének anyagi hátterére jellemző, hogy költségvetésének végösszegét a növekvő feladatok és programjának kiépítése folytán az 1868. évi 500.000 forintról 1869-ben már a

Darányi Ignác, 1850.

Darányi Ignác, 1872.

háromszorosára, másfél millióra, 1871-ben pedig 87 millió forintra tudta felduzzasztani.

A gazdaképzés érdekében a keszthelyi és debreceni gazdasági tanintézetek korszerű fejlesztésén kívül az akkoriban még Albrecht főherceg tulajdonában és a birodalmi kormány vezetése alatt működő magyaróvári tanintézetet is államosította, liogly az ifjak nemzeti szellemű kiképzésben részesülhessenek.

A lótenyésztés egységesítése érdekében a méneseket, mén-gazdaságokat és méntelepeket osztrák katonai vezetés alól a magyar polgári kormányzat irányítása alá helyezhette.

A kiscgazdák mellékkeresetének emelése céljából a kertgazdaság előmozdításában magukat kitüntetett lelkészeket, községi jegyzőket és tanítókat rendszeresen jutalomban részesítette.

A gazdaság különböző ágainak emelésére — bár igen szűk keretek között — kísérleteket indított meg, versenyeket rendezett, a gazdasági egyesületeket segítéyzni és fejleszteni igyekezett.

A gazdasági kiképzés színvonalának emelésére a tanintézetek tanárainak fizetését a jogakadémia tanáraiéval akarta egyenlővé tenni, a képviselőház pénzügyi bizottsága azonban ellene volt indítványának, „mivel a középtanodákkal állnak egy fokon” e tanintézetek.

A selyemtenyésztés ügyét azzal igyekezett felkarolni, hogy állami segéllyel támogatott gubóbeváltókat állított fel e vidékeken, a lótenyésztés érdekében pedig a vármegyéket és a gazdasági egyesületeket felszólította, hogy alakítsanak mindenütt lótenyésztési bizottságokat s ezzel az intézkedésével mintegy alapját vetette meg a később megalakuló megyei gazdasági bizottságoknak.

1870. május 24-én Szlávy József vette át Gorovétól a miniszteri széket s azt meg is tartotta 1872. december 5-ig, miniszterelnöki kinevezéséig. Szlávy folytatta elődjének politikáját. Nevéhez fűződik az 1872. évi VI. törvénycikknek, a vadászatról szóló törvénynek megalkotása. A széles néprétegek körében terjesztendő gazdasági ismeretek érdekében terjesztette ki a néptanítók részére rendezett rövid gazdasági tanfolyamokat a Királyhágón túli országrészre is. Bevezette a vándortanítók intézményét, akik az országban egyes gazdasági szakágak népszerűsítését voltak hivatva megalapozni. Különösen a „fatenyésztés” és dohánytermelés ügyét igyekeztek e vándoroktatók felkarolni.

Szlávyt a kormányelnöki székben felváltó Bittó kabinetjében gróf Zichy József vezette a földmívelés-, ipar- és kereskedelmiügyi minisztériumot 1872. december 5-től 1874. március 21-ig.

Birtokpolitikai intézkedései közül említést érdemel a telepítvényekről szóló 1873 : XXII. t.-c, mely a délvidéki kincstári birtokok megfelelő benépesítéséről kívánt gondoskodni. A termelésre alkalmas terület növesztését célozta a vadvizek szabályozását tárgyaló 1874 : XI. t.-c, mely a belvizek levezetése körüli eljárást határozta meg. Az állattenyésztés érdekeit évről-évre igen súlyosan veszélyeztette a hazánkba főként a keleti és balkáni szomszédainktól behurcolt marhavész. Ez tette szükségessé, hogy az 1874 : XX. t.-c. óvóintézkedéseket léptessen életbe a keleti marhavész ellen vesztegintézetek létesítésével s esetleg a teljes határzár elrendelésével.

Zichy adta ki annakidején az utasítást az alkotandó korszerű mezőgazdasági törvényhez szükséges adatok gyűjtésére. A vándortanítói intézmény annyira bevált, hogy tovább fejlesztette. A magasabb, tudományos földmívelést ugyan minél intenzívebbé akarja tenni, de megállapítja, hogy a már meglévő gazdasági tanintézetek a gazdaképzés szükségleteit teljesen kielégítik s nem szorulnak további szaporításra. Ezzel szemben azonban a földművesiskolák nyújtotta elemi gazdasági műveltséget erőteljesen terjeszteni kell s az ország minél számosabb községében állítsunk fel ilyen iskolákat.

Utódja, Bartal György 1874. március 21-től 1875. március 2-ig, azután báró Simonyi Lajos 1875. március 2-től 1876. augusztus 21-ig vezette a minisztériumot. Jogalkotásaik közül szociálpolitikai téren igen fontos a cseléd és gazda közti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és napszámosokról szóló 1876 : XIII. t.-c, mely a mezőgazdasági munkásügyet több mint két évtizeden át irányította. A szőlőbirtokokon ebben az időben hatalmas pusztítást végző phylloxera kártékony hatását a phylloxera terjedésének meggátlásáról szóló 1876 : XXIX. t.-c intézkedéseivel igyekezett lehetőleg szűk korlátok közé szorítani. Simonyi rendelte el ezzel kapcsolatban az ország szőlészeti viszonyairól részletes statisztika készítését. Vezetése alatt a minisztérium költségvetésében a rendes kiadások összege a tízmillió forintot is túlhaladta; jelentősen megnövekedett tehát az 1867-beli félmillióról.

Hogy ez a csöppet sem jelentéktelen költségnövesztés milyen nehezen mehetett, azt elképzelhetjük. Az államháztartás egyre növekvő költségvetési hiányait ugyanis az államnak sú-

lyos feltételű kölcsönökkel kellett fedeznie. Érthető tehát, hogy a pénzügyminiszterek tőlük telhetően ellene voltak a költségvetés kiadási tételei duzzasztásának.

Simonyi báró ki is jelentette az akkori viszonyok között szokatlan határozottsággal, hogy „ha az országban a gazdaság emelésére szükséges némely kiadás, azt nem lehet azon ürügy alatt megtagadni, hogy az országnak nincs pénze, mert ha mindenféle más kiadásra van pénz, akkor ... az ország gazdasági helyzetének javítására szintén kell pénznek lenni”.

A Deák-párt időközben a Tisza Kálmán vezetése alatt álló bal középpel szabadelvű párt néven egyesült s az átmeneti Wenekbeim-kabinet után Tisza Kálmán került a miniszterelnöki székbe, aki Simonyi bárót ajánlotta a földművelésügyi tárca további vezetésére.

1876. augusztus 22-től 1878. december 4-ig ideiglenesen Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter vitte a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium ügyeit. 1878. december 5-én báró Kemény Gábor került a miniszteri székbe, kinek már több alkalma volt programjának megvalósítására, mert négy esztendő tölthetett ebben az állásában, 1882. október 11-ig.

„Mindössze három hónapja vagyok miniszter ...se három hó alatt hét törvényjavaslatot nyújtottam be”, büszkélkedik tevékenységével 1879. márciusában. Az Országos Törvénytár igazolja is szorgosságát. Nevéhez fűződik az erdőtörvény (1879: XXXI.), a vízszabályozási társulatokról szóló törvény korszerű revíziója (1879:XXXIV. t.-c), továbbá az e társulatok munkálkodását lehetővé tevő 1879 : XXXV. t.-c. az állam által nekik folyósítandó előlegek tárgyában. Ez az intézkedés főként a Tisza és mellékfolyói mentén igyekezett a vízszabályozás segítségére sietni. A kiscgazdák földjeinek eladásodását akarja meggátolni az 1879 : XXXIX. t.-c, amely a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét megalapítja. A következő év törvényei közül említenünk kell a földtehermentesítési kötvények törlesztési módját szabályozó 1880 : IX. t.-c.-t és az 1880 : XX. t.-c.-t, amely a Tisza és mellékfolyói vízszabályozási társulatainak és Szeged városának nyújt állami kölcsönt a nagy árvíz ismétlődésének megelőzése céljából. Ugyanebben a tárgyban intézkedik később az 1882. évi VII. t.-c.

Kemény báró érdeme, hogy a Gorove óta 50.000 forintban megállapított és „a gazdaság különböző ágainak megsegítésére” szolgáló költségvetési tétel 100.000 forintra emelkedett.

„Aszályos égaljunk alatt”, mondja e tétel indokolása, „a vizek felhasználása oly életkérdés, melynek megoldása mind sürgetőbbé válik s épp a leggazdagabb talajjal bíró vidékek létele tétetik ettől függővé. A túlnyomóságot nyert gabonatermelés háttérbe szorította az állattenyésztést s épp e *gabonatúltermelés* (1879-ben!) — megengedve más kedvezőtlen befolyásokat is — egyik oka annak, hogy újabb időben a gabonanövénybetegségek, a rozsda s az üszög majdnem állandóan pusztító tényezőkkül léptek fel s az egyoldalú gazdaságok jövedelmezősége nemcsak kétségessé válik, de sőt igen gyakran semmire redukáltatik.”

„E bajokon csakis az állattenyésztés emelése által segíthetni”, állapítja meg, „ami a gazdaságokba helyesebb arányokat hozván be, úgy a föld termőerejének megóvása, mint a növénybetegségek korlátozása, a jövedelmezés biztosabbá tételére s végeredményben az adóalap szélesbítése s biztosítására is kedvezőleg fogna befolyani.” ^

Ezzel azután érkezett Darányi a nyolcvanas évekig. Agrárszempontról fontosnak tartotta annak az „Enquête-tárgyalás”-nak felelevenítését, amelyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1880-ban tartott s amelyen annakidején ő is résztvett volt. Az ország különböző vidékeinek birtokosai s a gazdasági egyesületek a küldött kérdőpontokra részletes válaszokat adtak s ezek alapján az egyesület megállapította a következőket:

1. A növényművelés és gabonakereskedés terén fő panasz a gazdáknak a búza árának zuhanása s ezzel szemben a termelési költségek folytonos növekvése. „Azelőtt a magyar búza úgyszólván egyedül uralta a középeurópai piacokat”, közli a jelentés, „szabályozta az árakat s így a termelés drágasága nem jött számításba.” A világpiac befolyásával mindinkább számolni kell tehát, hiszen ezen kormányintézkedésekkel nem lehet változtatnunk. A termelés költségeinek megvitatásánál kiderül, hogy nagyrészt a helytelen vetésforgók okai a termés kicsinyiségének. A Bánátban búza, búza, tengeri és búzából álló, az ország egyéb vidékein pedig búza, búza, búza és dohányból álló primitív négyes forgót használnak a gazdák minden trágyázás nélkül. A kizsárolt talaj gyengébb ellentállóképessége folytán elszaporodik az üszög és rozsda s így a búzának nemcsak a mennyisége csökken, hanem a minősége is érezhetően megromlik.

Az egyesület javaslata szerint a kincstári és városi birtokokon példászerű művelést kellene folytatni s így közvetve lehetne elérni, hogy a „búzavetés térileg megszorítottassék”.

Közvetlen kormányfeladat volna a lecsapolás, alagsóvezés, továbbá öntözésre alkalmas csatornák építése. Szükséges volna ezen felül a mezőgazdasági munkások vasúti szállításának megkönnyítése és a gazdáknak a hazai és külföldi gabonaárakról rendszeres tájékoztatása, a termésbecslésre vonatkozó adatok kíséretében.

A belvizek szabályozásánál a kender- és lentermelés érdekeire tekintettel kell lenni, hogy az áztatok vize lehetőleg gyakran cserélhető legyen. Ez ugyanis nemcsak közegészségügyi szempontból, hanem a termelt áru minőségének javítása céljából is fontos.

A folyamszabályozás viszont azért érdemel különleges figyelmet, mert a vízi út kihasználása a szállítás olcsósága folytán a gabona értékesítését lényegesen megkönnyítené.

A később felállított mezőgazdasági gépkísérleti állomás tervének csíráját hordja magában az a javaslat, amely állami szolgálatban álló, megbízható technikusokat kér a gazdák gépi berendezéseinek szakavatott beszerzése és felhasználása céljából. Szakértelem hiányában ugyanis jelentékeny számú kisebb-nagyobb mezőgazdasági üzem költséges és célszerűtlen módon rendezkedik be s ezáltal kiszámíthatatlan kár éri az országot.

2. Az állattenyésztés terén fontosnak látta az egyesület, hogy a gazdasági iskolák ennek a művelési ágának nemzeti jelentőségére fokozottan hívják fel a gazdák figyelmét. Népies útmutatók, olvasókönyvek, naptárak a nyomtatott betű erejének felhasználásával ha lassan is, de biztosan fognak erre nézve értékes tájékoztatásokat juttatni. A gazdasági egyesületek versenyek és kiállítások rendezésével, jutalmak kiosztásával lehetnek e téren az állattenyésztés érdekeinek segítségére.

A tagosításnál figyelemmel kell lenni az állattenyésztés érdekeire s megfelelő mértékben gondoskodni kellene közös letelekéről.

Az államra vár e téren az egyetemeken és főiskolákon mezőgazdasági tanszékek felállítása, korszerű állategészségügyi törvények létesítése s a ló- és szarvasmarhaállomány felfrissítésére kellő számú apaállatnak a gazdák rendelkezésére bocsátása.

3. A szőlőművelés, borkezelés és értékesítés ügyén a „szőlőhegyrendőri” szabályrendelet megalkotása, vándortanárok és

vándorpincemesterek alkalmaztatása és a bormérési regálék országos megszüntetése segíthetne. A melléktermékek célszerű feldolgozása (borkő és borkősavas mész, továbbá szabad borkősav a seprőből, rézvirág, ólomfehér, horganyfehér, frankfurti fekete és pótkávé meg csersav a törkölyből, olajsajtolás a szőlőmagból), konyak és ecet gyártása sokat lendítene a szőlőművelés rentabilitásán és biztosíthatná az évről-évre értékesíthetés vajdó problémájának kielégítő megoldását. A kivitel megkönnyítése érdekében célszerűnek látja az egyesület a nagytermelést csupán 2—3 szőlőfajra korlátozni. A pincekezelés fejlesztése viszont országos pinceegylet létesítését tenné szükségessé. A borászat, mint fontos nemzetgazdasági ág, megérdemelné a földművelésügyi minisztériumban egy külön ügyosztály szervezését.

4. Az erdészet terén erdőket kellene az államnak vásárolnia. Fontos volna a futóhomokterületek rendszeres befásításának megkezdése, erdészeti statisztika gyűjtése és időnkint a bel- és külföldi faárak nyilvánosságra hozatala.

A gazdasági egyesület tevékenysége nem is maradt teljesen sikertelen. Már a következő esztendőben, 1881-ben sikerült a mezőgazdaság különböző ágainak emelésére szolgáló alapot 264.000 forintra növelni. Kemény báró államossította a gazdasági egyesület fenntartotta budai vincellérképezdét, a szőlészeti és borászati állomásokon fontos kísérletek végzését rendelte el, hogy kiderüljön a talajnak, a trágyázásnak és a talajjavításnak a szőlő és bor minőségére és mennyiségére gyakorolt befolyása. A mintegy tízmillió forintnyi költségvetési kereten belül a mezőgazdaság egyéb kérdéseit is igyekezett orvosolni.

A miniszter tájékoztatása céljából az 1882 : XX. t.-c. alapján közigazdasági előadókát alkalmazott, akik nem lévén állami tisztviselők, hanem kiváló gazdák és magánemberek, sokkal szabadabban és könnyebben érintkezettek a gazdákkal és közölhették tapasztalataikat a kormánnyal.

„A miniszter képesítve van az egyes vidékek viszonyaival jobban megismerkedni”, mondja az egykorú indokolás, „amire személyesen nem képes. ... így a viszonyok változásának minden egyes mozzanatáról annakidején tudomást nyerhet és a szükséges orvoslást rögtön eszközölheti.”

Kemény báró utóda gróf Széchenyi Pál lett a miniszteri székhelyen. 1882. október 12-től 1889. április 8-ig vezette az ügyeket és mint az OMGE egyik régóta tevékeny tagja, az egyesület

imár előbb vázolt javaslataiból igyekezett a lehetőséghez képest sokat megvalósítani.

Széchenyi nevéhez fűződik az ármentesítésről és vízszabályozásról, továbbá az ármentesítési társulatok igazgatási szervezetéről intézkedő 1884 : XIV. t.-c.-nek és ezzel kapcsolatban az 1885 : XXIII. t.-c.-nek, a vízjogi törvénynek megalkotása. A selyemtenyésztés érdekeit karolja fel az 1885 : XXV. t.-c. a selyemtenyésztés védelméről. A gazdaközönség régi vágyának megvalósítását jelentette az 1888 : VII. t.-c. az állategészségügyről és az 1888 : XIX. t.-c. a halászatról, melyeknek részletes ismertetése túlságosan messze vezetne. Az OMGE sürgette intézkedések közül 1887-ben az állami mintapince létesítésére is sor került. Széchenyi agrárpolitikájában tehát szemmelláthatólag észrevehető, hogy igyekezett a gazdák kívánságait teljesíteni és a mezőgazdaságban érdekelt rétegekkel együttműködni.

1889. április 9-én Szapáry Gyula gróf került a miniszteri székbe. Ez év június 15-ig mint földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, azontúl pedig 1890. március 15-ig már mint Magyarország első földművelésügyi minisztere vezette tárcájának ügyeit. Az önálló minisztérium szervezése természetesen a legkiemelkedőbb eseménye Szapáry miniszterségének. A fiatal minisztérium rendes kiadásai a költségvetés szerint több, mint 12 millió forintra rúgtak, ami tekintélyes haladást jelent, hiszen néhány évvel azelőtt még a hármas tagozódású tárca összes kiadása sem érte el a tízmillió forintot. Szervezet szempontjából az elnöki főosztályon kívül 5 főosztállyal (erdészet, lótenyésztés, mezőrendőrség, mezőgazdaság és vízügy) és ezeken belül 16 ügyosztállyal kezdte meg működését a földművelésügyi minisztérium.

Szapáry gróf az állattenyésztés fejlesztéséhez fűződő nagy érdekeket felismerve, az állategészségügyi törvényt igyekezett kellőképpen végrehajtani. Az állam ugyan egyelőre csak igen csekély számú állatorvost tudott alkalmazni, de ezzel már megteremtődött az a szervezet, mely a későbbi évek folyamán fokozatosan kiépült és állategészségügyi berendezésünket európai hírűvé tette. Mint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület volt elnöke, Szapáry is tájékozva volt a gazdaközönség kérdéseiről.

Az értékesítés ügyén azzal kívánt segíteni, hogy a szarvasmarhák és más tenyészállatok részére a fővárosban állandó központi piacot létesített. Az állattenyésztés felkarolását olyan fon-

tosnak tartja, hogy ettől várja az egyéb gazdasági ágak felvirágoztatását is.

Az úgynevezett „egykez”-rendszert, tehát a főlegesen beiktató közvetítők kikapcsolását tartotta szem előtt már az: előbb említett központi vásár létesítésénél is. Ugyanez az elgondolás vezette, amikor a szövetségi mozgalmat, elsősorban a tejszövetkezeteket hathatós támogatásban részesítette és főként a határszéli és havasi vidékeken igyekezett számukat szaporítani. A phylloxera elleni küzdelemben a szőlősgazdáknak oly fontos szénkénegnek beszerzését azzal kívánta lehetővé tenni, hogy állami szerződést kötött a gyárakkal s ezáltal az addigi 20—24 forintos árat tizenötre tudta csökkenteni.

Az amerikai vesszők telepítését ingyen vagy leszállított áron kiosztott anyaggal sietette és adókedvezménnyel segítette a bajbajutott szőlősgazdákon.

A folyamszabályozás terén a Temesnek és Bégának rendszeres szabályozására vonatkozó terveket kezdte megvalósítani és a Tisza szabályozásának évtizedek óta húzódó kérdését a hajózást lehetővé tevő mederszabályozással igyekezett összekötni»

Ami a birtokpolitikát illeti, a minisztersége alatt törvényerőre emelkedett 1889 : XVIII. t.-c. elrendelte, hogy az eladásra nem szánt állami javak a pénzügyminisztérium ügyköréből a földművelésügyiébe tétessenek át és egy részük telepítés céljára fordíttassék. Ennek az intézkedésnek alapján előkészítette a telepítést a Temesvár és Becskerek mellett fekvő állami birtokokon és Temes és Torontál megye területén.

A telepítésre kerülő parcellákat elsősorban olyan alföldi gazdáknak szánta Szapáry, akiknek elég tőkéjük van 10—15 holdnyi föld megvételére és megművelésére. A kivándorlás mértékének csökkentése végett azután ezen felül felvidéki és székesföldi lakosokat is igyekezett ide telepíteni. A tőkeerős kisbirtokosok letelepülésével azt remélte elérni, hogy anyagilag jól megalapozott új községek keletkezzenek, melyek már eleve ne szoruljanak állami segízésre.

A délvidéki homokterületen részben szőlőtermelésre alkalmas, részben szántóföldi művelésre használható földet jelölt ki telepítési célokra. A homok megkötése végett állami erdősítéssel akarta a telepítést összekapcsolni, hogy az első években munkaalkalmat is teremtsen a kezdő telepéseknek.

Az elődje által a mezőrendőrségről készített törvénytervezetet az ország különböző vidékeinek szempontjaira tekintettel újból átdolgoztatta s a gazdasági egyesület útján kapott gya-

korlati hozzászólások értelmében módosítva terjesztette a törvényhozás elé. Törvényerőre emelkedését azonban már nem érte meg minisztersége alatt.

Mint a gazdasági egyesületnek tevékeny tagja, ismerte ezeknek az egyesületeknek a mezőgazdaság fejlesztésében és irányításában megnyilatkozó hivatását és amennyire a miniszteri székből lehetett, igyekezett a sok vármegyében igen lanyhán működő gazdasági egyesületet keleti álmából felrázni és tagjaiban, a gazdaközönségben termékeny érdeklődést kelteni ezek iránt az ügyek iránt.

Aránylag rövid földmívelésügyi miniszteri tevékenysége után az uralkodó bizalma a miniszterelnöki állásba emelte. Gyakorlati gazda lévén, utódjául is gazdát szemelt ki, gróf Bethlen Andrást. Bethlen 1890. március 15-től 1894. június 10-ig vezette agrárpolitikánkat, minthogy a miniszterelnöki székből Szapáryt felváltó Wekerle Sándor is őreá bízta a magyar földmívelés ügyét.

Irányváltozást természetesen Bethlen vezetése sem hozott.

„A megkezdett és folyamatban lévő intézmények fejlesztését tekintem feladatommak”, szólal meg a Házban az új miniszter, „és oly alkotások létesítését, melyek az eddig célszerűeknek bizonyult intézményeknek szervei fejlesztését foglalják magukban.”

„Sajátságos kort élünk. Ez az igények rohamos fejlődésének korszaka”, állapítja meg az állami költségvetés ijesztő felduzzadásával kapcsolatban. „... az államok budget-i a kedvező conversióknak dacára mégis folyton emelkednek. De a magánosoknál e téren ugyanezt tapasztaljuk. Nem emelkednek-e folyton az igények? ... aki közgazdasággal foglalkozik, annak ezzel is számolni kell.”

„Egyesek szeretik az agrárirányt olyannak jellemezni, mintha az a földmívelési érdekek túltengésének egy oly irányzata volna, mely a kereskedelem és ipar helyett és annak rovására akarná fejleszteni a földmívelést. Ezzel nem érthetünk egyet”, veszi védelmébe az agrárpolitikásokat a jogosulatlan támadásokkal szemben. „... ez nem helyes felfogás, hanem itt » harmonikus összműködésnek kell érvényesülni. Midőn Magyarország termelésének túlnyomó része mégis földmívelési produktum, fokozott mértékben kell azt fejleszteni, még pedig három okból és három irányban. Értem a kivitel érdekét, a belfogyasztást és az adóképesség emelésének fontos érdekét,”

Az első cél, a kivitel érdekében mind a nagy-, mind a középbirtokon állattenyésztéssel egybekötött okszerű gazdálkodást igyekszik elérni.

A belső fogyasztás növelésénél fontosnak tartja a külföldi nyaralás és üdülés helyett a belföld pártfogását.

„Magyarország igen keveset, igen rosszat és igen drágát fogyaszt... ez teszi lehetetlenné azt, hogy a középosztálynak legalább egy része felkeresse azon gyönyörű vidékeket, amelyek hazánkat Trencséntől kezdve Brassóig és Krassó-Szőrényig körülövezik”, állapítja meg.

Az adóképeség erősítésére a gazdaosztály bevételeit okszerűen szeretné növelni. „Azt gondolom, az érdekképviselő szervezésével fogunk új szervezetet nyerni, amelyek mint megyei bizottságok, megtalálják minden egyes megyében azt a speciális terményt, mely rá nézve fontos.”

A megyei gazdasági egyesületek tevékenységének élénkítését célszerű reformokkal igyekszik elérni.

„Mint minden hazai kulturális intézményünk, úgy a vármegyei gazdasági egyesületek is a legnagyobb érdeklődés és ügybuzgalom közepette alakultak meg ... Néhány év alatt azonban igen élénken érezhető volt úgy az anyagi erő, mint az ügybuzgalom hanyatlása”, jellemzi röviden a magyar szalmatűz lelkesedő lángjának gyors kialvását.

1885-ben elődje az államsegélyeket megvonta, hogy kipróbálja az egyesületek életképességét s 1891-ben mégis 142 gazdasági egyesület működött. Bár az egyesületek önkormányzatába lehetőleg nem akar beleszólni, igen sok esetben olyan rendetlenséget tapasztal, hogy a számvitel és ügyrend betartását szorgalmaznia kell. A sok apró közlöny kiadását és az ügyvitel aránytalan költségeit mellőzhetőnek tartja s ezáltal az anyagi erőnek jobb felhasználását reméli elérni.

Éppen az egyesületek tevékenységének gyengülése idézte elő, hogy törvényhozási úton kellett gondoskodnia a törvényhatósági bizottságokon belül vármegyei gazdasági bizottságoknak létesítéséről.

„Meggyőződésem szerint a legnagyobb súlyt a gazdaközönység spontán elhatározásából keletkezett egyesületekre kell a mezőgazdasági élet kormányzati úton fejlesztésénél jövére is fektetnem”, jelenti ki többek között Bethlen. Ezeknek hiányában vagy részvétlensége folytán mégis sok ízben kellett a törvényhatóságokhoz, illetőleg a törvényhatósági bizottságokhoz fordulnia mezőgazdasági ügyekben. E bizottságok aránylag nagy

létszáma és vegyes összetétele természetesen nagy akadálya volt az érdemleges segítő munkának. így vert azután gyökeret az a gondolat, hogy szakértőkből választott külön gazdasági bizottságot szervezzenek erre a célra.

A mezőgazdasági politika eredményét azzal igyekezett szélesebb körökben ismertté tenni, hogy az 1890. évtől kezdve vas-kos kötetnyi működési jelentéseket terjesztett a törvényhozás elé s ezeket nyomtatásban is megjelentette. Első ilyen jelentése röviden beszámol elődjeinek tevékenységéről és közli, hogy az 1847—48. évi III. t.-c. 14. szakaszát módosító 1889. évi XVIII. t.-c. külön földművelésügyi minisztérium létesítését rendelte el. A Szapáry szervezte ügybeosztást Bethlen megtartotta. A vizsábályozási ügyek egységesen a tárca ügykörében maradtak, a kincstári birtokok kezelése pedig a pénzügyminisztériumból átkerült a földművelésügyibe.

Saját szavai szerint „az eddiginél nagyobb és sikeresebb tevékenységnek három főfontosságú faktora van. Az egyik az ily tevékenységre megkívántató költségek felett való rendelkezés, a második egy mezőrendőri és a mezőgazdaság egyes ágazataira vonatkozó törvény; végre a harmadik tényező, melynek főadatát a tájékoztatás mellett a kivitel képezné, a külső végrehajtásra megkívántató közegek”.

A költségvetési keretet természetesen az ország pénzügyi helyzetéhez mérten lehet csak megszabni. A második tényezőnek, a mezőrendőri törvénynek megvalósítására hosszas előkészítés után végre sor került. A harmadik faktor kiépítésének egyik pillére volt az előbb említett gazdasági bizottságok szervezése, mely a mezőgazdasági érdekképviseltek államilag elismert és életrehívott intézményét elsőnek alapította meg.

A törvényalkotás terén Bethlen nevéhez fűződik az 1891 : I. t.-c. megalkotása — folytatta elődeinek tanulmányozását Darányi Ignác —, mellyel a phylloxera pusztítását még mindig erősen érző szőlőbirtokosok segítségére siet és újabb állami kedvezményekkel gondoskodik róluk. Az 1893 : XXIII. törvénycikkben pedig a bor forgalombahozatalát szabályozta s a mesterséges borkészítés eltiltásával igyekszik a szőlőbirtokosok által termelt bor értékesítését megkönnyíteni és a borkivitel fokozni.

Az úgynevezett mezőrendőri törvény ugyancsak Bethlen minisztersége alatt került be a törvénytárba, mint a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894 : XII. t.-c.

A telepítés kérdésében nagy haladást jelentett az általa készített 1894 : V. t.-c. a telepítésről, amely hosszú ideig meg-

szabta a telepítési politika törvényes irányát. Elődjeinek tapasztalata alapján ő sem látta célszerűnek a teljesen vagyon-talan föld népének telepítését, mivel ez az anyagilag igen erőtlen réteg rendszeren erkölcsileg sem rendelkezik azzal az erőtar-talékkal és kitartással, mely pedig a friss telepések első éveinek nehézségeit egyedül képes megoldani.

A hosszú bérletek gondolatát is Bethlen veti fel alkalmas formában. „Egyes birtokok, melyek jelenleg rövid időre, egy-három évre adatnak bérbe és tán épületekkel sincsenek kellőleg ellátva, szakszerűen osztassanak be egységes gazdaságot képező farmokká. Szereltesse fel célszerű és olcsó épületekkel, amelyeknek törlesztési hányada hozzáadtnék az évi bérhez és az ily birtokok 20—25 évi bérletbe adatnának olyanoknak, akik egyénileg is garanciát nyújtanak arra, hogy a mezőgazdasággal képesek és hajlandók szakszerűen foglalkozni. Ezek megszthatatlan és albérletbe nem adható egységes gazdaságot képeznének”, olvasta Darányi Ignác az országgyűlési naplóból a Bethlen kijelentéseit.

Az állategészségügy rendezését nemcsak állattenyésztésig hanem értékesítési szempontból is fontosnak tartotta. „Ha meg akarunk felelni azon igen fontos követelményeknek, amelyeket a nemzetközi élet forgalma megkövetel tőlünk, akkor feltétlenül szükséges állategészségügyi szolgálatunkat másképpen szervezni”, jelenti ki azzal kapcsolatban, hogy 1891-ben Pest megyében 26 szolgabírói járás állategészségügyi teendőit csupán három állatorvos látja el. A többi törvényhatóságnak igen nagy részében még ennél is rosszabb a helyzet, egy-két megyei állatorvosra nehezedik a szolgálatnak egész súlya és felelősége. 1893-ban iktatta be a törvényhozás a ragadós tüdőlob kiirtásáról intézkedő 1893 : II. t.-c.-t, amely az elharapódzó betegséget csírájában igyekezett elfojtani.

A kiscgazdák gazdasági szakismereteit nemcsak a földmívesiskolákban birtokos gazdák és bérlők részére rendezett tanfolyamok szervezése útján igyekezett növelni, hanem közvetve, a fiatal nemzedék előzetes kiképzéséről is gondoskodni akart. A debreceni tanítóképezdében ugyanis a tanítóknak gazdasági oktatást is adott, hogy a falvakba kikerülve, maguk terjeszthessék az okszerű földművelés és állattenyésztés tanait. Az adai, szentimrei és rimaszombati iskolákban téli és vasárnapi tanfolyamokat szervezett a gazdák részére.

A gyakorlati gazdák megbecsülését és a kormányzati feladatokban részesülését jelentette 1892-ben az az intézkedés,

amellyel a néhány évig fennállott Országos Gazdatanácsot életrehívta. Ezt az ország legkiválóbb gazdái sorából összeállított harminctagú testületet hallgatta meg három ízben a földművelésügyi miniszter, mint a mezőgazdaság összes kérdéseiben szakértő és véleményező szervet. Időközben elhunyt tagjait azonban nem pótolták, úgyhogy lassankint megszűnt ez a tanács.

Az érdeemes gazdák tevékenységét jutalmazásokkal és díjakkal honorálta, hogy ezáltal is serkentse példaadó munkásságukat.

Az úgynevezett kisebb gazdasági ágakat, melyek főként a kisebb gazdák jövedelmét növelhetik okszerűen, a budai vin-cellériskolának kertészeti tanintézeté szervezésével próbálta fejleszteni. Ezáltal nemcsak a szőlő művelését, hanem a kertészet és gyümölcsstermelés módjának helyes elsajátítását is lehetővé tette a gazdai fjak számára. A talajjavítás ügyén állami kölcsönök szerzésével sokat lendített.

A búzanemesítésnek és a dohánybetegségek megelőzésének kérdését a megfelelő kísérleti állomások útján tudományos kutatások alapján akarta előbbrevinni. A mezőgazdasági kísérletügyi intézmények feladatának fontosságát idejében fölismerte s ezeket a ma már hatalmas szervezetté alakult intézményeket az akkori viszonyokhoz mérten jól megalapozta.

A kísérletek eredményének a gazdák körében elterjesztéséről elsőnek igyekezett gondoskodni. A már említett, részletes évi működési jelentéseken felül intézkedett aziránt, hogy minisztériumának hivatalos lapjához, a Földművelési Értesítőhöz népies szellemben szerkesztett gazdasági néplap is mellékeltesék. Ezt a mellékletet általában magyar nyelven adatta ki, de nemzetiségi vidékekre német, tót és román nyelven is küldetett belőlük.

Külön kiadványként adta ki „A talajnak mély művelése hazánkban” és „A mezőgazdát is érdeklő néhány városi ügyről” című ismeretterjesztő munkákat.

A tőzeglápok hasznosításával egyúttal a közegészségügyet és a trágyázás kérdésének megoldását is biztosítani akarta s ebből a célból a m. kir. Földtani Intézetet bízta meg a hazai tőzeglápok adatainak összegyűjtésével és vegyi összetételüknek kiderítésével. A tőzeg, mint a falusi árnyékszék szagtalanító és fekáliagyűjtő anyaga, jól felhasználható természeti kincsnek látszott s a mezőgazdaságban mint a kötött talajok lazítószere volna alkalmazható.

Az agrárérdekek szolgálatára 1892-ben a vallás- és közoktatásügyi tárcától hosszas tárgyalások után átvette a meteorológiai intézetet. Belátta ugyanis a megbízható és pontos időjárásjelzés beláthatatlan mezőgazdasági fontosságát. Az időprognózis közhírré tételére a kereskedelmi miniszter útján az ország távíróhivatalait is igénybevette, úgyhogy ugyanennek az esztendőnek augusztus elején már 130 távíróállomás függesztette ki naponta az időjárásjelentést és a várható idő közlését.

A kisczárák megsegítése mellett a' mezőgazdaság terményeinek értékesítésénél fontos szerepet vivő mezőgazdasági iparágak érdekét sem hanyagolta el. Az ipartörvényben meghatározott állami kedvezményeket egymásután biztosította a mezőgazdasági szeszfőzdek, az új műtrágya-, kénsav-, vérlúgsó-, olaj-, maláta-, keményítő-, gyümölcsbor-, konyak- és selyemszövőgyárak részére.

Az értékesítés előmozdítása s a jobb termelői árak biztosítása érdekében közbenjárt a hadügy- és a honvédelmi miniszternél. Azt javasolta, hogy a hadsereg ellátására szükséges nyersterményeket lehetőleg közvetlenül a termelőktől szerezzék be s az indokolatlanul nagy közvetítői hasznot a lehető legkisebbsre csökkentsék.

A szövetkezeti mozgalmat ugyancsak a termelők védelme érdekében igyekezett segíteni. A Kisbirtokosok Szövetkezetének és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének megalakítását állami támogatással és altruista bankkölcsönök biztosításával tette lehetővé.

Bethlen András gróf szervezte át azután az elődjei által létesített közzgazdasági előadói kart is a miniszter igazi végrehajtó közegeivé. A csupán tiszteletbeli állást betöltő előadók tájékoztató szerepe nem mutatkozott elegendőnek. Ezért felelős, fizetéses tisztviselők kellett, hogy a helyüket átvegyék, kiknek megfelelő hatásköre és teljesen hivatásukkal való foglalkozása biztosíthatta, hogy a földművelésügyi irányítás helyi szervei lehessenek. Egyúttal azonban a megyei gazdasági bizottságok hivatalos szakértőiként és előadói gyanánt is szerepeltek.

Aránylag hosszú ideig tartó, négyesztendő minisztersége alatt tehát Bethlen András gróf igyekezett maradandót alkotni a magyar agrárpolitikában, állapította meg tárgyilagosan Darányi Ignác. Hogy többet nem sikerült elérnie, az nem rajta, hanem a rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök elégtelenségén mult, ami bizony hazánkban már igen sok jobb sorsra érdemes gondolatnak és tervnek volt a megölője. Ebből okulhatnak

utódai, gondolta magában Darányi. A szép elgondolásokon és jó célkitűzéseken felül a kellő anyagi alapot is idejekorán biztosítani kell.

A s földművelésügyi miniszterségben Bethlen András gróf utódja ideiglenesen, 1894. június 10-től július 16-ig Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter lett, akit azután Festetich Andor gróf váltott fel a földművelésügyi miniszteri székben. Működése idején lépett hatályba az 1895 : VIII. t.-c., amelynek alapján a mezőgazdasági statisztikai összeírás megkezdődött. Becikkely ez ték továbbá a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló kerettörvényt, az 1895 : XLVI. törvénycikket, amely kettős feladatot igyekszik teljesíteni. A fogyasztót és a kereskedőt közvetlenül megvédi a megtévesztés és a hamisított vagy kisebb értékű áruk vásárlásából származó károkkal szemben, a termelőnek pedig azáltal nyújt segítséget, hogy a fogyasztást a hamisítványok üldözése révén növelni igyekszik. Darányi Ignác, mint vidéki földbirtokos és egyúttal állandó budapesti lakos, egy személyben termelő és fogyasztó is volt, igen jól átértézte tehát magában, milyen fontos ennek a törvénynek szempontjából az az egyetlen eset, hogy vízzel hamisított tejet hoznak a fővárosba. A pesti ember nem fog éppen megbetegedni, ha tíz százalék vizet kap a mindennapi tejében, a tejtermelő gazda azonban nagyon is észreveszi, ha tizedrésszel kevesebb tejet vásárolnak csak tőle, a többi a kút vizével pótolják. Az ország meg hasonlóképpen kárát vallja, ha a tehének tizedrésze fölöslegessé válik s ez az élelmiszer- és terményhamisítás rendkívül fontos nemzetgazdasági hátere, ezért kellett megszületnie a hamisítást üldöző törvénynek.

Az állattenyésztés érdekeinek előmozdítására aránylag nagyobb összeget, egymillió koronát sikerült Festetichnek a törvényhozással megszavaztatnia, amelyet az 1898 : XLVII. törvénycikkben kapott felhatalmazás alapján szükségesnek kimondott állattenyésztési célokra használhatott fel.

A folyamszabályozás terén egységes és rendszeres munkatervet biztosított az 1895 : XLVIII. törvénycikk, amely a hajózási érdekből annyira fontos Duna-szakasznak egységes szabályozására két évtizedre előre megjelölte az elvégzendő munkálatokat.

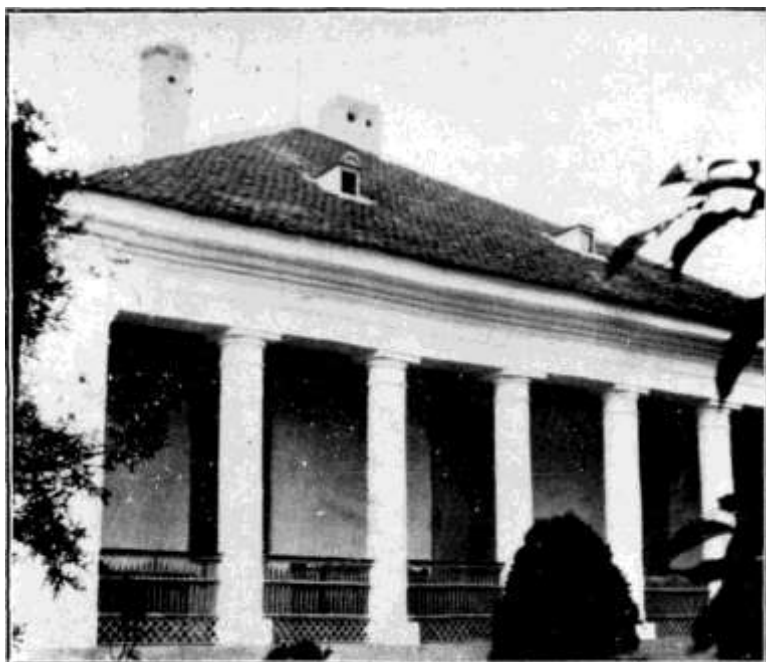
A történelmi visszapillantás elérkezett a jelen problémáihoz. Darányi összefoglalta a múltakon végigsuhant gondolatait. Az elfogulatlan szemlélőnek meg kell állapítania, hogy

Gorovétól kezdve, akinek a császári minisztériumok és sok más különféle hatóság ügyköréből hosszas tárgyalásokkal és úttörő szervezéssel kellett önálló minisztériumot teremtenie és igen korlátolt anyagi keretek között kellett agrárpolitikai alapot alkotnia, az első önálló földművelésügyi minisztériumot felállító Szapáry grófig és ügykörét tovább fejlesztő utódjáig, Bethlen és Festetich grófig, minden kormánynak volt helyes agrárszemlélettől vezérelt, célokban gazdag agrárpolitikája. Magyarországon agrárérdekeinek hivatott képviselői tisztában voltak tehát mindenkor a teendővel. Hogy az eredmény mégsem lett arányos a célkitűzésekkel, annak egyfelől az aránylag gyakran változó minisztériumok személycseréi, másfelől a részletek megvalósítási sorrendjében mutatkozó széthúzás megtervszerűtlenség és — végül, de nem utolsó sorban — az anyagi eszközök elégtelensége volt az oka.

Hogy meddig lesz reá bízva a magyar agrárpolitika irányítása, azt csak a jó Isten tudja. Ami azonban a tervszerűséget, céltudatos munkát és az anyagi eszközök biztosítását illeti, arra nézve erejének és személyes összeköttetések tudatában a legjobb reményeket táplálhatta. Pártja, a szabadelvű párt, a parlament többségi pártja, az összes mandátumoknak közel hatvan százalékát tartja a kezében. Éveken át tevékeny tagja és alelnöke lévén e pártnak, személyes barátságban volt a súlyosabb, politikai tekintetben leginkább számbajövő tagokkal. Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső, Széll Kálmán támogatására feltétlenül számíthat. Ha még hozzá sorolja az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vezérkarát, továbbá Károlyi Sándor gróf szűkebb körét és a zászlajára szociális célokat tűző friss politikai alakulatot, Zichy Nándor gróf néppártját, biztatónak láthatja a jövő kilátásait. Magyar becsülettel kidolgozott agrárprogramul jávai kétségtelenül a maga részére hódíthatja azokat a törvényhozókat is, akik közjogi és katonai kérdésekben talán legélesebb ellenzői a kormány törekvéseinek és a többségi, szabadelvű pártnak.

Minisztersége első hónapjai tehát igen tevékeny, lázas munka jegyében folytak le. Egyre jobban betekinthezt a közgazdaság részleteibe, kiszemelhetette vezető szerepre alkalmas munkatársait és megindíthatta azt a sokoldalú erő kifejtést, amelynek eredményeként összefoglaló munkatervvel léphetett egy félesztendő múltva az országgyűlés színe elé.

„Számítva az Országos Magyar Gazdakongresszus kívánóságával”, mondja Darányi 1896. márciusában a Ház előtt, „és a

Hóman Bálint pusztaszentgyörgyi kúriája. Építtette id. Darányi Ignác
1863-ban.

A pusztaszentgyörgyi ispánlakás. Itt laktak 1855—1863 nyarán Darányiék.

gazdakörök óhajával, indokoltnak tartottam, hogy ezt a millenniumi évet felhasználjam arra, hogy a gabonaárhanyatlás okainak kutatása és megbeszélése céljából Budapesten egy nemzetközi mezőgazdasági kongresszust tartsunk... A mezőgazdasági kongresszus három irányban fogja e kérdéseket tárgyalni és pedig termelési, továbbá kereskedelmi és közlekedési, valamint a vám- és hitelkérdések szempontjából, szóval semmiféle irány, nézet vagy kérdés sem lesz kizárva. Módot akarok nyújtani, hogy a külföldi legjelesebb gazdasági szakértők közbenjöttével ezen kérdés minden irányban objektíve megbeszéltesék.”

„Ez a mezőgazdasági bajainknak, hogy úgy mondjam, nemzetközi része. A kérdés már most az, hogy ezen bajokkal szemben mi magyarok külön mit tehetünk? Mi egyoldalúan ezen bajokon és ezen helyzeten változtatni nem fogunk, amit mi tehetünk és amit mi elérhetünk, az az, hogy a magyar gazdaság közönséget ellenállóbbá tegyük, hogy a magyar közönségnek módot adjunk, hogy kibírhasa a helyzetet azon jobb időnkig, amelyet mindnyájunknak kell remélnünk.”

„... Az állami birtokokat úgy fogom fel, hogy azoknak nemcsak az a hivatásuk, hogy az államkincstár jövedelmét szaporítsák, hanem azok kell, hogy a szó valódi és gyakorlati értelmében mintagazdaságok legyenek; kell, hogy azon vidéknek, ahol fekszenek, természetes gazdasági centrumait képezzék.”

„... Az erdészetet szándékozom felhasználni arra, hogy ... szőlőkarók nagyban termeltessenek, hogy azokat jutányos áron, egyes esetekben ingyenesen is bocsássuk rendelkezésre, ... hogy a szederfának ingyen leendő szolgáltatathatása végett szederfaiskolákat nagy arányokban létesítsünk. A vad gyümölcsalanyok részére szintén telepeket kívánok állítani.”

Az erdők értékesítésénél a szociális szempontot tartja irányadónak. „... az erdőkből kitermelt fakészletek lehetőleg kisebb részletekben akként tűzendők ki eladásra, hogy az a nép, mely ott lakik, a maga törvényes hasznát munkájában és munkája értékesítésében megtalálja.”

„Ami... a vízitársulatokat illeti, megvallom, hogy én az ármentesítést tisztán műszaki kérdésnek nem tekinthetem. Az ármentesítésnél együtt jár a műszaki kérdéssel a nem kevésbé fontos gazdasági kérdés.”

„Az eredmények az ármentesítés tekintetében igen szépek ... úgyhogy joggal mondhatjuk, hogy *most már az öntözés korszaka következik*. Készemről ilyen öntözési csatornák létesítését és a közönségnek e célra irányzott törekvését minden módon

előmozdítani szándékozom... A kultúrmérnöki intézményt továbbszaporítani és tovább fejleszteni én is szándékozom.”

„ ... A vízvédelemre igen nagy súlyt fektetek azért, mert azt tapasztaltam, hogy gyengébb töltéseket is meg lehet tartani nagy eréllyel és együttműködéssel... Kiadtam egy leiratot, amelynek az a célja, hogy a társulatok már békesség idejében, vegyék számba, hogy milyen kisebb munkálatokkal lehetne az árterületen, ha a víz mégis kijönne, az árvizet lokalizálni... Ily dolgokra előre kell gondolni, nehogy akkor, hogy a víz kiont* mindenki elveszítse a fejét és tízszeresen annyi legyen a kár, mint amennyit a katasztrófa különben is magával hoz.”

„A társulatok autonómiáját a közérdek keretén belül respektálni szándékozom.”

„A vízjog... revízióját úgy képzelem, hogy egységes új törvényt alkossunk, mert a novellákkal úgy vagyunk, hogy senki sem igazodik el bennök, senki sem tudja utoljára, hogy az alaptörvényből mi áll fenn és mi töröltetett el.”

„A Dunán és Tiszán a halászati társulatok alapítását megkezdjük a balatoni társulat mintájára, mely már e részben eredményeket mutathat fel.”

„ ... Különös gondot kell fordítanom a gazdasági szakoktatás reformjára... Alulról kell kezdeni a dolgot. A nép közé ki kell vinni a gazdasági tanügyet... A magyar, gazdasági kaputos embertől nem tanul szívesen, hanem inkább tanul hasonlóan gondolkozó, hasonló sorsban élő emberektől, a magyar földművelő nép nem szeret könyvekből tanulni, hanem inkább szemlélet útján; ha látja, hogy szomszédja valami gyakorlati dolgot csinál, azt utánozza, ennél fogva én földműves mintagazdaságokat tervezek, de nem olyan mintagazdaságokat, amelyeket az állam drága pénzen tartson fenn, hanem olyanokat, hogy kiszemelünk egyes gyakorlati földművelő gazdákat, ezeket némi segélyben részesítjük, hogy gépeiket és épületeiket jókarban tarthassák és akkor a szomszédok, a közelfekvő vidék földművelői követni fogják azt, amit ott látnak és tapasztalnak.”

„Jövő téle az ország különböző vidékein 150 téli tanfolyam fog működni a felnőtt gazdák oktatására... Szükségnek tartom, hogy a mezőgazdasági ismeretek tanítása kapcsolatba hozassék az elemi és népiskolákkal és a képezdéssel, még pedig úgy, hogy egyfelől a már működő tanítók részére tanfolyamokat állítsunk, másfelől a képezdésekben gazdasági szaktanereket alkalmazzunk, az iskolák részére pedig gazdasági olvasókönyvekről gondoskodjunk.”

„Azt mondtam, hogy a magyar gazda nem szívesen tanul könyvekből. Ezt bizonyos fokig rektifikálom, tanul, de csak úgy, hogyha azok az ő nyelvén vannak szerkesztve... Egy oly könyvet szeretnék a nép közt kiosztatni, amely annak mintegy kézikönyvét képezze, amelynek kiállítása, tartalma és nyelvezete magához vonzza a népet.”

„Szükségesnek tartom, hogy a gazdasági tanintézetek fölé ... itt Budapesten a gazdasági tanulmányok befejezésére egy rövidebb tanfolyama gazdasági főiskola gazdasági múzeummal kapcsolatosan állíttassék fel... A múzeumnak kiindulási pontjául felhasználom a mostani kiindulást, amennyiben számos tárgy less, amely különben elkallódnék.”

„A gazdasági kísérleti ügyet is fejleszteni kívánom s a központból kívánom vezetetni... Azt óhajtom, hogy a minisztériumban is legyen egy közeg, vagy iroda, mely mindenkinek, ki ide kérdést intéz, tanácsot adjon és feleljen, sőt szükségesnek látok egy népszerű útmutatást, mely megmagyarázza, hogy mi mindenféle intézet áll a minisztériumban a gazdaközönség rendelkezésére.”

„A gazdaközönség kívánságának megfelelőleg szándékozom a pénzügyi miniszter úrral egyetértőleg egy dohánykísérleti állomást is felállítani. Foglalkozni fogok az iparnövényekkel, kender, komló és gyógynövények, továbbá a folyton haladó selyemtermeléssel, a gyümölcsészet, kertészet, méhészet és baromfitenyésztéssel, főleg azon szempontból, mert az utóbbi ágazatok a kis gazdákat vannak hivatva kisegíteni.”

Szól ezután a gazdahitel kérdéséről is, melyet az igazság- és pénzügyminiszterrel együtt mielőbb meg szeretne oldani.

„Sok gondot ad nekem a telepítési kérdés... A tapasztalás azt mutatja, hogy minden nélkül való emberekkel célszerű és gyakorlati telepítést nem lehet csinálni... Ha azt látom, hogy az ország egy vidékén ily telepítési hajlam mutatkozik, akkor igenis áldozzon az állam, építsen templomot, építsen iskolát, építsen községházát, adjon egyebet is. Ezen az úton, azt hiszem, többre lehet menni.”

Kijelenti, hogy a cselédekről és mezei munkásokról szóló törvény módosítása elől nem lehet elzárkózni. „... Nem szeretném ezt az ügyet úgy megoldani, hogy ha kérdés támad a munkaadó és a munkavállaló közt, eo ipso a munkavállalónak legyen igaza; másfelől amidőn mi a mezei munkások helyzetét szabályozzuk, akkor kell, hogy azok is érezzék, hogy az állam nem egy lelketlen, formális gépezet, hanem a szegény ember

sorsa és baja iránt érzékkel bír”, szólal meg jellemző békés közéletű lendülettel s ezzel tanúságot tesz arról, hogy ő a liberalizmus alapjában véve nemes eszméit okkal-móddal alkalmazza s bizony szükség esetében nem riad vissza az állami beavatkozás egyébként perhorreszkált eszközétől sem, ha a gyengék megvédelése másként nem lehetséges.

„Oly törvényjavaslatot én nem helyeselnék, amely azt a feltevést kelti, mintha az állam bárkit is eltartana, aki dolgozni nem akar, de másfelől mindenkit, aki dolgozni kíván, de nem tud, mert munkát nem talál, az államnak lehetőleg támogatni és útbaigazítani kötelessége.”

„Szólni kell azokról is, akik szellemi tevékenységükkel mozdítják elő a magyar mezőgazdaságot és itt elsősorban a birtokos osztályra gondolok. Megvallom, azt szeretném, az volna az ideális állapot, ha mindenki birtokát lehetőleg maga kezelné, ha a magyar földbirtokos ott laknék falujában, ha annak lenne összekötése a néppel, hogy az bizalommal fordulna hozzá, mint első és legigazibb tanácsadóhoz.”

„Ha mi azt akarjuk, hogy a magyar mezőgazdaság emelkedjék: akkor nekünk iparkodni kell, hogy gyakorlati, produktív tudó — mert ezen fordul a dolog —, kvalifikált, sorsukban biztosabb gazdatisztekot kapjunk.”

„Ezért a gazdatiszt osztály fejlődését és haladását előmozdítani szándékozom. Azonban nemcsak gazdatisztekre van szükség, hanem... egy bérlőosztályra is és pedig egy közép-bérlőosztályra és én részemről úgy kollégáimnál, mint mindazon nagybirtokosoknál, akik netalán tanácsomat kérik, oda fogok iparkodni, hogy — ha a bérleti kezelésre határozzák el magukat — a birtokokat kisebb részletekben s hosszú időre adják bérbe.”

„Mai helyzetünkben (1896-ban!) talán legfontosabb az állattenyésztés kérdése... Az állattenyésztés sokkal nagyobb fontosságra emelkedik, mint amilyennel a magtermelés bír. Ezt megtartani, ezt fejleszteni, kihasználni, elsőrendű kötelességünk. Az állattenyésztés irányát megjelöli a mezőrendőrségről szóló törvény ... Különösen kell gondoskodni a népies tenyésztésről ... arról, hogy a községek a megfelelő apaállatokat megkapják és általában, hogy a tenyésztés sorsa a jövőre nézve is biztosítva legyen.”

„... A tej- és sajtkezelési gazdaságról... örömmel jelezem, hogy az ország egy vidékén, Baranyában, már 20 tejszövetkezet létesült.”

„Nagy fontosságú a lótenyésztés is... Szerencséje, hogy a lóállomány számbavehető betegségekkel nem küzd. Ezt kihasználni elsődrendű kötelességünk. A lótenyésztés általános irányát különben továbbra is fenntartani szándékozom.”

„Nem sikerült az állatbetegségeket eddig leküzdenünk, de bizonyos örvendetes haladás észlelhető... Szemben a betegségekkel én szükségesnek látom a bakteriológiai intézet gyökeres fejlesztését... Ha mi Magyarország pozícióját állategészségügyi tekintetben meg akarjuk tartani és azt akarjuk, hogy a piacokat mások előlünk el ne hódítsák; ha azt akarjuk, hogy állatforgalmi igényeinkkel bizonyos határozottsággal és háttérrel léphessünk fel és eredményeket is érjünk el e téren, akkor az állategészségügy államosítása elől elzárkóznunk nem lehet... Ha nem államosítom az állategészségügyet, akkor azt nem tudom elérni, hogy a külföldön a magyar állategészségügyi viszonyok iránt bizalommal legyenek.”

Az Ausztriával szemben való állatforgalomban behozatali könnyítéseket remél elérni s a magyar érdekeket ezáltal igyekszik előtérbe juttatni.

Igyekszik ugyan lehetőleg anyagilag is biztosítani tárcájának érdekeit, de felhívja a figyelmet arra, hogy elsősorban az államháztartás egyensúlyával kell törődnie.

„... bár magam részéről szeretném, ha minél több pénzt kaphatnék, hogy minél többet tudjak a mezőgazdaság céljaira fordítani... azonban előttem kell, hogy korlát legyen ... az államháztartás egyensúlya.”

A társmiszterekkel szemben erélyes lesz szükség esetében, őket azonban az ellenzéki támadások elől elfogulatlanul megvédi és pártjának alkotó politikáját meggyőződésből helyesnek tartja.

„Álláspontom az, hogy bár személyemet illetőleg nem a követelő és igényeket támasztó emberek közé számítom magamat, de egészen másképp gondolkozom akkor, amikor egy országos állást és egy nagy érdeket képviselek... Kollégáim részéről semmi hátrátételt nem tapasztaltam... általában kollégáimban olyan erős közgazdasági érzéket és a magyar mezőgazdaság irányában olyan jóindulatot találtam, amely sikeres működésnek legerősebb biztosítója... Azok az országos alkotások, amelyek a szabadelvű párt múltjával vannak összekötve, azok fennmaradnak s a történetben fogják igazolásukat találni.”

A mezőgazdasági statisztika néhol hibás adatait ki akarja javíttatni és kiegészíteni.

„Megengedem, hogy néhol tévedések történtek... de nagyban és egészben ... el lesz érve az a cél, melyet a törvényhozás szeme előtt tartott... Azt vélem, hogy e statisztikánkat még ki kell egészíteni — ha mindjárt nem is helyezek arra oly nagy súlyt, mint sokan —, lehetőleg kevés költséggel a betáblázott terhek mennyiségének statisztikájával is.”

Az elődje által a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazása tárgyában készített és az Országos Törvénytárba 1895 : XLVI. t.-c. néven becikkelyezett törvény végrehajtásáról megfelelően intézkedni óhajt.

„Gondoskodni fogok arról, hogy az élelmiszerek meghamisításának meggátlásáról szóló törvény is egy hatályos végrehajtási rendelet által kivitelében biztosíttassék.”

A magyar mezőgazdaság érdekében a programjában nem említett kérdésekkel kapcsolatban is messzemenően kíván foglalkozni.

„... Azon kérdésekkel, amelyek szorosan véve a tárcámhoz tartoznak s amelyek budgetemben felsorolva vannak, feladatomat kimerítettetek nem tartom. Én kötelességemnek tartom mindazon kérdésekkel, akár legyenek azok jogiak, akár legyenek azok gazdaságiak, melyek a magyar mezőgazdasággal kapcsolatban vannak, foglalkozni és azon befolyást, amely mint a kabinet egyik tagját a minisztertanácsban megillet, ily irányban érvényesíteni.”

A közös cél érdekében legalább az agrárkérdésekben a nemzet egyetértését, pártpolitikai szempontokon felülemelkedését sürgeti.

„Ha vannak kérdések, amelyek megérdemlik, hogy azokból ne csináljunk politikát; ha vannak kérdések, amelyek megérdemlik, hogy mintegy neutrális terrénomot képezzenek: akkor, Magyarország helyzetét, elszigeteltségét tekintve, azt véve, hogy a magyar egyedül áll,... nemcsak rokona nincsen, de barátja is kevés van,... legalább a magyar gazdasági kérdésekben és a magyar kulturális kérdéseknél, ideértve a vallási kérdéseket is, teljes egyetértésnek kellene uralkodnia.”

”... A magyar gazdának ne ellenségeket teremtsünk, hanem a magyar gazdának új barátokat iparkodjunk szerezni. Ha vannak ellentétek, azokat nem kiélesíteni, hanem éppen a mezőgazdaság érdekében kiegyenlíteni iparkodjunk... Azt hiszem, kell lenniök olyan kérdéseknek és oly vonatkozásoknak, amelyekben minden magyar ember összefog és a közös célra egyesül.”

Sokoldalú akar lenni és minden törvényjavaslatnál a mezőgazdaság érdekei szempontjából igyekszik jogos kritikát gyakorolni.

„A földművelésügyi miniszternek sokoldalúnak kell lennie a mai viszonyok között. Ki ne követelné azt, és joggal, hogy minden törvényjavaslatnál, melyet a kormány benyújt, meg legyen vizsgálva, hogy azon törvényjavaslat mezőgazdasági szempontból nem esik-e kifogás alá. Ki volna, aki ne tartaná tárcámmal összefüggésben lévőnek a gazdasági iparokat? Azt tartom, hogy a mezőgazdaságnak a mezőgazdasági iparokkal karöltve kell haladnia; ha pedig ellentétek merülnek fel, akkor az államnak hivatása, hogy a maga kedvezményeivel, támogatásával, segélyezésével a kiegyenlítő hatalmat gyakorolja. Ki tagadná, hogy tárcám a pénzügyi és kereskedelemügyi tárcának számos kérdésével van kapcsolatban? A mezőgazdaság minisztériuma, a földművelésügyi minisztérium lassan, észrevétlenül, a viszonyok súlya alatt átalakult közgazdasági minisztériummá, hiszen alig van közgazdasági kérdés, mely föl nem vettetnék, vagy tárcámmal összefüggésben fölvethető ne volna.”

„Nekem az egész magyar gazdatársadalomra szükségem van. Én nem azon fogok törekedni, hogy a társadalmi tevékenységet megbénítsam, vagy megszüntesszem, hanem tudva azt, hogy a mi fajunkban úgymint kevés hajlam van a tevékenységre és kezdeményezésre, én a magyar gazdatársadalomnak kedvet csinálni, őket ébreszteni, a gazdasági egyesületeket talpraállítani akarom.”

„A gazdasági egyesületek tanácsával élni akarok, és különösen kiemelem az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet. Helyesnek, célszerűnek tartom azon intézkedést, hogy az ország azon vidékein, ahol a társadalom megfelelő közegeket kellő számban nem tud kiállítani, a mezőgazdasági bizottságokat a gazdasági egyesületekkel egyesítsük... A magyar gazdatársadalomnak minden tagozata szemem előtt van, de ... legmagasabbra helyezem az egyszerű magyar földművelőnek érdekét”, jelenti ki szociálpolitikai célkitűzéseit.

„Arra az osztályra kell a legnagyobb súlyt helyezni, amely önmagán legkevésbé segíthet, annak kell tanácsokat adnunk, azt kell segítenünk, azt kell támogatnunk.”

„Magyarországnak nagy kincse van földjében és földjének termékenységében. De sokkal nagyobb kincse van a földművelő nép ős erejében, abban a gyakorlati felfogásban, abban a józan

gondolkozásban és egyszerű erkölcsben, mely abban a népben? lakik.”

„A közmondás azt tartja, hogy a gazda úgy intézze dolgait, mintha örökké élne, mintha örök életre számítana. A gazda, amikor elveti azt a kisdéd makkot, akkor örüljön, és amikor látja annak hajtását, lelkesedjen azon és ne tekintse azt» hogy annak a tölgynek árnyékában egy más nemzedék fog pihenni. Én így fogom fel a gazdát, így fogom fel a kormány gazdasági politikáját”, fejezte be miniszteri programbeszédét Darányi Ignác.

Az új földművelésügyi miniszter széleskörű és sokoldalú, új szempontokat felölelő mezőgazdasági programját a Ház osztatlan helyesléssel éljenezte meg. Még azok az ellenzéki képviselők is, akik politikai pártállásuknál fogva elvileg nem szavazhatták meg a szabadelvű párt miniszterének költségvetését, kisebb jelentőségű észrevételektől eltekintve, egyetértettek vele a teendőben és legfeljebb azt jegyezték meg, hogy könnyű szép beszédet mondani minderről, de kétséges, mennyi valószínű meg azután ebből az elméletből. Az egyik ellenzéki szónok, Bornemisza Lajos például kijelenti:

„Igen sok újat, igen sok jót mondott programjában Darányi, de én ötödik éve vagyok e törvényhozás tagja, minden évben hallottam egy földművelésügyi miniszteri expozét, melyet az ellenzék mindig szívesen és lelkesen fogadott. Hosszú sorát mondták el a történendő intézkedéseknek, nagy szónoki erővel vázolták az ország gazdasági helyzetét, de az évi eredmény vagy bukás volt, vagy igen kevés eredmény.”

Nem volna teljes a kép, amit miniszteri Program járói adtunk, ha nem iktatnók ide azokat a gyakorlati tanácsokat, melyeket néhány évvel tárcavállalása előtt egyik jó barátjának adott, mikor azt miniszterelnökké nevezték ki:¹⁾

„Jó beosztás mellett az ember mindenre ráér s emellett szórakozásra is marad ideje; rossz beosztás mellett folyton dolgozhatnak, még sincs látszata s ráadásul idő-nap előtt agyondolgozza magát.”

„Fontos, hogy az ember mindig hozzáférhető legyen. Legjobb, ha mindennap van bizonyos órája, melyben a számbavehető emberek által feltalálható s ha ezenkívül a Házban és a pártkörben is gyakran megjelen.”

¹⁾ A dr. Hóman Bálint birtokában lévő eredeti fogalmazvány szerint.

„Éjjel lehetőleg ne dolgozzék senki, mert különben a következő napon csak fél ésszel fog dolgozni s különben is, aki nappal nem tudja a dolgát elvégezni, az rendszerint haszontalan dolgokkal foglalja el magát.”

„Két dolgot egyszerre nem lehet csinálni. Ez a szokás lassan szórakozottá teszi az embert; figyelmét nem tudja koncentrálni, pedig ez az erős politikusok és államférfiak egyik vonása.”

„Az ember modora az érintkezésben ne legyen se édes és kedveskedő, se pedig durva és visszataszító. Legyen az ember mindenkor és mindenekfelett egyenlő: fiat aequalis in omni vitae genere.”

„Nincs könnyebb, mint figyelmet színlelni, de nincs nehezebb, mint ezt úgy csinálni, hogy észre ne vegyék.”

„Valaki lehet igen loyális pártember és igen határozott politikus anélkül, hogy sértő és udvariatlan lenne, vagy a gyűlölséget a magánéletbe is átvinné.”

„Minden kérés nem teljesíthető, de az emberek megvárhatják, hogy a kérés teljesítéséről, vagy megtagadásáról értesítve legyenek és fontosabb ügyekben nem kell a fáradságot sajnálni, amivel részletes magyarázata jár annak, hogy a kívánság miért nem volt teljesíthető.”

„Nehéz dolog barátokat szerezni, még nehezebb azokat megtartani, de legnehezebb a tolakodókat jó módjával távol tartani.”

„Egészen bizalmas lábon csak kevesekkel lehet az ember, de mások árnyoldalairól, ha csak okvetlenül nem szükséges, még egészen bizalmas körben sem kell nyilatkozni.”

„A gyakorlati politikusnak kell politikai barátainak is lenni s ezek megkövetelhetik, hogy a lényeges dolgokról eleve értesítve legyenek, mert ha a stréberektől eltekintünk, tényleges támogatást csak azoktól várhatunk, akik a követett politika tényezőinek tekintik magukat.”

„Nem elég, hogy valaki becsületes legyen, a látszatot is meg kell, hogy őrizze. Ezért mindenki nemcsak atyafiaiért, de még barátaikért és közelebbi ismerőseiért is bizonyos fokig felelősséggel tartozik.”

„Egy régi pajtással is lehet az embernek kellemetlen dolga. Ilyenkor a modor a régi maradjon, de a dolog lényegét nem szabad, hogy ily tekintetek alterálják. Báró Eötvös Ignác mint kormánybiztos tegezte egy elfogott volt iskolatársát, de hozzátette: Amice eras pendebis!”

„Ha az ember egypár barátot hív magához, ahhoz senki-
nek semmi köze, de ha nagyobb vendégséget ad, vagy pláne
értekezletet hív össze, akkor az mindig bizonyos kategóriák
szerint történjék, mert különben ezer neheztelésre ad alkalmat
és ott árt legtöbbit, ahol használni vélt és kívánt.”

„Mindenkinek tetszeni lehetetlen, tetszeni akarni dőreség
s aki úgy viseli magát, mintha mindenki-vel jóban volna, az
senkivel sem lesz igazán jó lábón.”

„A sajtónak udvarolni, vagy vele kacérkodni nevetséges.
Ezt a közvélemény azonnal fel is ismeri. De a sajtóval az össze-
kötötést fenntartani, a politikai hatásnak mindig egyik esz-
köze lesz.”

„Sokkal helyesebb a sajtóban közölhető dolgokat ideje-
korán hitelesen közzétételni, semmint egy rakás kacsára alkalmat
adni.”

„A sajtóban való személyes támadásokra gyakorlati poli-
tikus érzékeny nem lehet, de a tárgyi támadásokra azonnal
felelnie kell s a való tényállást 24 óráig sem szabad elhall-
gatni.”

„Ha komoly dologról van szó, keveset beszéljen az ember,
mert ha sokat beszél, akárhogy vigyáz is magára, egyetmást el
fog árulni s emellett a sok beszéd sok időt is vesz el. Nem ko-
moly társalgásnál akármennyit lehet beszélni.”

„A Házban az ember mindig röviden beszéljen. Polémia
egyese-ekkel szemben lehet kissé éles és lehet élcés is, de a be-
szédnek minden szava és hangja mindenkor nagy tiszteletet
mutasson a Ház iránt.”

„Minél többit utazik valaki, annál jobb, mert annál töb-
bet lát saját szemével, már pedig ezt semmi sem pótolja, de az
utazás minden ceremónia és tűzijáték nélkül történjék.”

„Ígérni semmit sem kell, de ha lehet, tegyen az ember,
legfeljebb akkor ígér az ember, ha kezét önmaga kívánja meg-
kötni.”

„Kényes ügyekben nem kell levelezni, ha pedig az elkerül-
hetetlen, úgy kell írni, hogy a levélből egy harmadik mit sem
érthessen.”

„A hízelgésre mindenki fogékony, gyengébb ember az
okos hízelgésnek teljesen felül, az erős magához tér: „merkt die
Absicht und wird verstimmt.”

„A magasban könnyű megszédülni, ott maga a levegő is
kábit, de aki egy alkotmányos ország faktora, annak gyökere

a nemzetben van s mindenki oda gravitáljon vissza, ahonnet eredt.”

„A hatalom hosszas birtoka minden embert átalakít, de a legjelesebbeknél ez a processzus leglassabban megy.”

„Aki fiatal, az kétszeresen gondolja meg, amit tesz, vagy mulaszt, mert annak mindenért még egy hosszú életen át kell felelnie és helytállania.”

„Az ember ne csak légyen jó magyar ember, hanem tartásék is mindenkor annak.”

„Mindenhol érvényesül valamely akarat, de rendes állapot csak ott van, ahol ez az akarat a főnöké.”

„A gyakorlati politikus első ismérve a szigor és erély. Ez kifelé és befelé imponál és nem zárja ki azt, hogy az ember humánus legyen.”

„Szamarakat ott, ahol vannak, meg lehet tűrni, ha vannak némely jó tulajdonságaik, de szamarakat kívülről importálni, mindig demoralizáló hatással jár.”

„A self made emberek vannak a legerősebb agyagból gyúrva. Ezeket már az egyetemen meg kell nyerni és le kell foglalni az állam részére, mert ezeknek nincs protekciójuk s ezért közülük gyakran a legjelesebbek kallódnak el, a hivatásokat pedig nem egyszer elárasztják a tudatlan úrfiak.”

„Minden referáda lehetőleg szóval történjék, mert a bürokratikus ügyintézési mód mindent megbénít.”

„Egyes esetekben kisebb emberektől is tanácsot kell kérni, mert ők látják a kérdés oly oldalát is, melyeket az, aki magasabban áll, éppen emiatt nem láthat.”

„A leggyengébb ambíció az, midőn valaki a részletekben is nagy akar lenni, mert akik a kis dolgokban nagyok, azok a nagyokban rendszerint kicsinyek.”

„A gyakorlati politikusnak legyenek eszméi és kezdeményező tehetsége, ha pedig ily tehetséggel nem rendelkezik, járjon-keljen sokat, hogy felismerje és felhasználhassa azokat, akik ilyen képességgel bírnak.”

„Nézeteltéréseken sokszor lehet segíteni, ha az ember valamit jókor tud meg és jókor nyilatkozik, de ha a nézetek különbsége tágabb körbe szivárog ki, akkor a kiegyenlítés már igen nehéz és igen kétséges.”

„Kis dolgokban lehet engedni. Nagy dolgokban kösse meg magát az ember s ha szakításra kerül a dolog, akkor is legyen egészen loyális, csak egyre ne álljon rá, hogy önmagát búcsúzóra agyoncsapja.”

„A jeles ember, kivált szakmájában tisztán láthat, de nem mérheti meg, hogy a legvilágosabb és legegyszerűbbnek látszó dolog is milyen hangulattal fog találkozni, pedig alkotmányos országban a hangulat is nevezetes faktor és aki eziránt előzetesen nem tájékozódik, könnyen sokat, vagy mindent kockáztat.”

„Mikor mindenki megharagszik, vagy elveszti fejét, az igazi államférfi akkor lesz a legnyugodtabb.”

„Nem szabad megengedni, hogy az államot csalják, de ezt csak akkor lehet keresztülvinni, ha az állam nem csal meg senkit, még pedig nemcsak aktíve, hanem passzív asszisztenciával sem.”

„Az érdekhajhászóknak nem szabad teret engedni, vagy megtúrni, hogy az ember hátamögött üzérkedhessenek.”

„Memoire-okat politikusnak nem jó írni, mert ezek rendszerint megkisebbítik írójukat, aki vagy túlságosan nagy akar látszani és minduntalan önmagát igazolja, vagy pedig szerényen elhallgatja, amit magáról mondania kellene.”

Ennél a tanács-sorozatnál mi sem jellemezhetné szebben, jobban és tökéletesebben Darányi Ignácot, a minisztert, aki nemcsak másokat bízott azok meg fogadására, hanem maga is ezek szerint cselekedett.

NEGYESEDIK FEJEZET.

Magyar élet legyen a magyar földön.

Darányi Ignác küldetését a Gondviselés is pártfogolta. Keresve sem találhatott volna jobb időt agrárpolitikai nagy elgondolásainak megvalósítására, mint a XIX. század utolsó éveit. Tisza Kálmán kormányzásának korszakában a nemzet anyagilag megerősödött, a kilencvenes évek pedig mezőgazdasági szempontból ugyancsak előnyösek voltak. Politikai téren éppen miniszterségének első hónapjai alatt állt be hosszabb nyugalom hazánkban. A közelgő milléniumra tekintettel 1895. karácsonyán, december 25-én Apponyi Albert gróf javaslatára az országgyűlés pártjai „*Treuga Dei*”-t, fegyverszünetet kötöttek az ezeréves forduló ünnepeinek tartamára. Békés munkában tölthették tehát a minisztériumok tisztviselői ezt az esztendőt.

Április 21-én a magyar törvényhozás mindkét háza ünnepélyes együttes ülésen adott hálát a Gondviselésnek azért, hogy Szent István országát ezer év oly sok veszélyén át fenntartotta.

Május 2-án a király pompás külsőségek között, mondhatni egész¹ Európa jelenlétében nyitotta meg az országos kiállítást, június 8-án pedig a törvényhozás hódoló küldöttségét fogadta. A király és a nemzet között tökéletes volt az egyetértés.

Darányinak a millénium esztendeje a belső titkos tanácsosságot hozta meg. Április 24-én kapta kézhez a kinevezést és május 4-én tette le tanácsosi esküjét a király kezébe. Annak az abszolutizmus idejében megbízhatatlannak ítélt Darányi Ignácnak a fia, kinek a császár nevében kormányzó teljhatalmú Lóderer báró még egyszerű fegyverviselési engedélyt sem akart volt adni, elérte az excellentiás címre jogosító legnagyobb méltóságot, elérte pedig anélkül, hogy nemzeti öntudatáról, vagy

eszményképeinek, Széchenyinek és Deáknak követéséről bármiben is le kellett volna mondania.

Nekiláthatott immár az érettségi vizsga óta lelkében forrongó örök fogadalom megvalósításához. A szentistváni magyar birodalom ezeréves fennállásának országgraszoló ünnepségei sem homályosították el látnokian előretékintő szemét. A gazdagodásnak, a jólétnek bő esztendejében is észrevette, hogy a magyarság ezer év folytonos munkája és harcai után nem állhat meg a helyén tétlenül. A végeken veszély fenyegeti, erősítésre, támogatásra van szükség a nemzetiségek széthúzó törekvéseivel szemben. Igazi erőt, igazi támogatást csak a magyar ember ősi alapja, *a föld*, ez a sok vér áztatta magyar föld adhat. Egyre több kisebb-nagyobb birtok, szerény viskó és pompás kúria kerül idegenek kezébe. A csendes aknamunkát erőszakkal nem lehet megakadályozni, erőszakra különben sem volt hajlamos a Darányi-vér, jogtalanságra annál kevésbé. Hasonlót hasonlóval, adta ki magában a jelszót. Csendes, kitartó munkával kell ellenakciót kezdeni, magyar földhöz juttatni a magyar embert, hogy ismét magyar élet legyen az elidegenedett, elárvult ősi magyar földön! Igaz, hogy lassú ez a csendes munka, ezért idejében kell hozzáfognunk, hogy legyen elég időnk. Persze, nemcsak a gazdasági munkásokról és kisgazdákról kell gondoskodni, vezető is kell melléjük, ezért a középirtokosok megerősítéséről sem szabad elfelejtkezni.

A föld azonban még nem minden. Aki külföldön járt» észre kellett vennie Európa haladását a mezőgazdaság terén. Nekünk sem szabad elmaradnunk, ha helyt akarunk állni a Duna völgyében. Tanulni, tanulni és harmadszor is tanulni kell annak, aki korszerűen akarja földjét megművelni, akár kisbirtokos, akár latifundiumok ura.

Észszerű megműveléssel azután bőven és jót fog teremni az áldott magyar föld, de ha nem akarunk saját zsírunkba fuladni, el is kell tudnunk adni a fölöslegünket, mégpedig becsületos haszonnal. Az értékesítés kérdése velejár tehát a magyar föld erősítésével.

A gazda munkájának sikere azonban nemcsak munkájától és szorgalmától, nemcsak felszerelésétől és tudásától, hanem a Gondviseléstől is függ. Mindig jöhet egy-két váratlanul rossz esztendő, elemi csapás, mely a legelőrelátóbb gazdánál sem marad anyagi zavarok nélkül. Ilyenkor azután segítségre, becsülettel visszafizethető kölcsönre, átmeneti támogatásra van szükség.

Még egy tényezője vari a mezőgazdasági termelésnek. Föld, ész, tanultság, jó időjárás, kellő felszerelés egymagában nem elegendő. Sok munkáskéz, dolgos segítség szükséges ahhoz, hogy a napsugár, szél és eső aranyat érő búzát csiholjon a magyar föld fekete rögjeiből. Szántástól aratásig tömérdek emberi verejtékre áhítozik a szomjas talaj, nem adja ingyen a kincseit. Ha emberi munkát vár a föld, valóban emberré kell tenni azokat, akik nehéz munkával megdolgoznak a termésért. A földhözragadtakat, a rögnek rabszolgáit fel kell szabadítani szolgálataikból. Ha csak egy piciny földdarabkának lesznek urai s, nem rabszolgái, kettőzött erővel fognak érte munkálkodni s ehhez azután szívósan ragaszkodni is fognak, azaz valóban magyar léletté, megmásíthatatlan magyar adottsággá alakítják a haza földjét.

Lám, ide vezet a „magyar földön magyar élet” jelszava, állapította meg éjszakai töprengései közepette Darányi Ignác. Dióhéjban valóságos agrárprogramm.

Magyar földön magyar élet, vagyis birtokpolitika, telepítés, tanítás, példaadás, gazdasági szakoktatás, ismeretterjesztés, kísérletezés, az értékesítés megszervezése, hitelrendezés, olcsó hitel biztosítása, a munkáskérdés megoldása és szociális reformok. Világosan itt áll előtte minden tennivalója s mindez abból az egy gondolatból, hogy erősítse a magyar föld őrtállóit, a föld, vonzóerejével megkötött, megingathatatlan réteget. Vitatkozni lehet arról, hogy milyen sorrendben kezdjen hozzá. Hogy azonban *minderre* igazán szükség van, azt próféta elhivatottsággal érezte és nyakas elszántsággal el is tökéltette magát a megvalósítására.

A munka hevében egymásután teltek a hónapok. Darányi Ignác lelkében eközben különös folyamat játszódott le. A keresett pesti ügyvéd, ki a törvény betűit és a paragrafusok útját szent változhatatlanságnak tartotta s ügyfelei érdekében az igazság felderítésén fáradozott, egyszerre más beállításban és más oldalról, a törvény alkotójának oldaláról kezdte a világot látni. A jogát kereső ügyvéd természetesen rajta kívülálló adottságnak tekinti a jog írott és íratlan szabályait, ezekhez igazodik, akár kellemesek reá nézve, akár nem. A miniszteri székben ezzel szemben egészen más távlat nyílik. Ebből a magaslattól a törvény nem érinthetetlen szentség, hanem eszköz az élénk tűzött cél elérésére, szabályozó gát, amelynek segítségével az élet folyamatát irányítani akarjuk s amelyet szükség esetében a törvényhozás útján változtatnunk lehet, sőt kell. Az

ügyvéd magánemberek érdekében jár el, a miniszternek az egész nemzet ügyét kell képviselnie, ami annál súlyosabb feladat, mert ez az „ügyfél” bizonyos mértékben „néma gyermek”, nehéz megérteni a szavát.

Bele kell-e hát avatkozni az élet folyásába? Ez a nagy kérdés vetődött fel újból és újból a szabadelvű, párt hű harcosának, a liberális „*laissez faire*” elv meggyőződéses hitvallójának lelkében. Beeszojjon-e az állam polgárainak a magánéletébe, vezesse-e a rászorulókat, segítsen-e a gyengéken szükség esetében, mint a jó dajka a rábízott gyermekeken! Vagy hagyja szabadjára őket a természeti és a gazdasági erőkkel szemben, hadd maradjanak felül az erősebbek? Avagy tán itt is valami középút-féltét kell keresni, mint amilyen náluk volt, az Ötpacsirta-utcában, a szülői ház szigorú, kemény kordában tartó, de sok tekintetben a gyermekeket magukra hagyó nevelési rendszerével?

Deák Ferenc igazi tanítványának ez a legutóbbi gondolat tetszhetett a legjobban. Igen, a fejlődésnek csak előnyére válhat, ha a legnagyobb nevelő, az élet, korlátlanul érvényesítheti befolyását a serdülő gyermeknek, a fölfelé emelkedő néprétegeknek és az ország minden polgárának lelkére. A jó családapának azonban ezt a nevelési elvet nem szabad túlságba vinnie. Az edzésből is megárt a sok, csak addig tartson a szigor, amíg bajt nem okoz. A nemzet életében sem engedhetjük a természeti és gazdasági erőket szabadon garázdálkodni, csupán addig, míg nevelő és kiegyenlítő hatásuk túl nem lépi a kellő kereteket. A féltett gyermeket, a saját lábukon alig-alig álló néprétegeket aggódó szülői szemmel kell az életen végigkísérni s bizony a hóna alá kell nyúlni néha-néha, nehogy elbukjék, hiszen a cél mégis az élet, a nevelés pedig csak eszköz.

A szabadelvűség is eszköz kell, hogy legyen a maga elé tűzött nagy célnak, magyar földön magyar életvirulásnak elérésére, kristályosodott ki lassankint Darányi lelkében az igazság és a helyes út.

A legfontosabb végeredményben az, hogy minél több és minél erőteljesebb magyar élet virágozzék ki a magyar földön. Minden egyéb szempontot ennek a szent célnak kell alárendelni.

Fontos a nemzet függetlensége és alkotmánya, ha azonban a koronás király a kiegyezés keretein belül rendíthetetlenül megtartja, amit fogadott s a monarchia nagyhatalmi léte biztosíték a magyarság fennmaradása érdekében, akkor tántorít-

Az ötpacsirtautcai Darányi ház.
(Ma Csalogány-utca 17., Váلكay Bertalan birtokában.)

Darányi Ignác dunaörsi kertjében, 1918.

hatatlanul királyhúnek és '67-esnek kell maradni, hiszen a *magyar föld és magyar élet* áll, vagy bukik ezzel.

Fontos a munkások helyzetének javítása, de fontos a munkaadók anyagi állapotának alátámasztása is, egyik sem lehet meg a másik nélkül és mind a kettő szükséges ahhoz, hogy magyar élet legyen a magyar földön.

Fontos a kisbirtokosok támogatása, fontos a kisgazdaságok számának szaporítása, de fontos a nagybirtokok léte is. Vannak olyan feladatok, amelyeket *csak* nagybirtokok és *csak* nagybirtokosok láthatnak el megfelelően. Egyiket sem nélkülözheti a magyar föld magyar élete.

Fontos a többtermelés, fontos az értékesítés, de egészen szabadjára mégsem lehet engedni a gazdák anyagi létét fenyegető világgazdasági áramlatokat, hiszen ezzel veszélyeztetve van a magyar élet a magyar földön.

Nem hiába volt éveken át a Tiszavölgyi Ármentesítő Társulat titkára és ügyésze Darányi. Gazdasági szempontból áldás a Tisza áradása. Az ősi egyiptomiak isteni trónusra emelték a Nílus megtermékenyítő árját. Haszon azonban csak akkor van ebből az áldásból, ha gátak közé szorítjuk és irányítjuk.

Irányítás nélkül tehát a magyar élet sem erősödhetik meg a magyar földön, volt az elmélkedés végső következtetése, akármerről indult is el a töprengés. Folyjon hát az élet szabad áradása, amerre tetszik, ha a kitűzött cél felé igyekszik. Mihelyt azonban más irányba téved, erős kézzel fog gátat szabni útjába, hogy az egyedül helyes útra térítse.

Így lett céltudatos agrárpolitikussá szabadelvű Darányink. Ezzel az állásfoglalással nem kellett megtagadnia sem eddigi múltját, sem baráti körét. Irányváltozás sem járt ezzel a felismeréssel. Az ármentesítő társulat ifjú titkára, a gazdasági egyesület fiatal ügyésze, Tisza Kálmán újdonsült párttagja, a szabadelvű képviselő, Szilágyi Dezső és Széll Kálmán személyes jóbarátja, lelkében mindig ugyanazt a célt hordozta serdülő kora óta, mindig a magyarság megerősítése, a magyar élet és a magyar föld virágzó délibábja lebegett szeme előtt!

A millénium pártközi békéje hamarosan elmúlt. 1896. őszén új választásra kerül sor. A szabadelvű párt nagy többséget kapott ugyan, de a többség megszerzésének eszközei miatt az ellenzék elszántsága nagyban megnövekedett. Az 1897. év parlamenti munkáját ellenzéki obstrukció nehezítette meg. A következő esztendőben újult erővel tört ki a kisebbség erőszakos

terrorja, mely végül 1899. február 18-án a Bánffy-kormány lemondásához vezetett.

„Renunciáció”, írta be zsebnaptárába Darányi a lemondás-nevezetes napját.

A válság megoldása nem váratott magára sokáig. A király Széll Kálmánt” bízta meg kormányalakítással. Mi sem természetesebb, bogy a szabadelvű párt oszlopos tagja már másnap, február 21-én felkérte jóbarátját, hogy kormányában továbbra is ő vezesse a földművelés ügyeit.

1899. február 26-án kapta kézhez Darányi Ignác másodízben a földművelésügyi miniszteri kinevezés legfelsőbb kéziratát. Újult erővel folytathatta tevékenységét. Politikai szempontból látszólag megerősödött kormánya elnökének, Széll Kálmánnak a helyzete. A szabadelvű párt és a nemzeti párt egyesülése folytán és néhány disszidens visszatérésével a parlamentben régóta nem tapasztalt nagy többsége volt, 320 kormánypártival/ szemben csupán 93 ellenzéki képviselő állt. A látszólagos nyugalmat azonban a kezdődő vihar előjelei zavarták. A megduzzadt többség kebelében nem volt teljes az egyetértés. Tisza István gróf a múlt obstrukción okulva, a szigorú házszabályalkotás mellett volt s általában erőteljes politikát sürgetett, nem volt szíve szerint való a Széll Kálmán óvatos, kompromisszumokra hajlamos, egykori bankvezérhez illően a viszonyokhoz alkalmazkodni akaró, simulékony kormányzati rendszere. Nem akarta azonban nyílt szembefordulásával a nemzet érdekében oly fontos egyetértést megbontani a többségi párt keretében. Apponyi és nemzeti párti hívei viszont időnkint éppen abból kovácsoltak elégedetlenséget, hogy nincs mit keresniök a Széll táborában, ha teljesen az elődei nyomán, a régi szabadelvű párt célkitűzése szerint akar haladni. Egyébként magában a régi szabadelvű pártban is előbukkantak árnyalati ellentétek. Ez utóbbiak Darányi célkitűzéseit és munkalehetőségeit is érintették. A régi szabadelvű párt kebelében aránylag erős merkantil tendencia virult, ezzel szemben a nemzeti párt hívei a Németországban ébredezni kezdő agrárfelfogás mellett foglaltak állást.

1901. őszén Károlyi Sándor gróf híressé vált „gönci levelében” kerületének választói előtt elsőnek bontotta ki az agrár törekvések zászlaját. Nyíltan megvallott követeléseit: a gabona árának megfelelő vámtételek megállapítása útján védelme, az uzsora szigorú üldözése, a Lengyelországból nagy tömegben betóduló zsidók letelepülésének eltiltása, a tőzsdeadó behozá-

tala, a földbirtok adóterheinek könnyítése, az őrlési forgalom' eltörlése, stb. meglehetősen közel állottak, sőt sok tekintetben teljesen egybevágók voltak Darányinak a magyar föld megerősítése érdekében kitűzött programjával.

A fokozott munka és a politika fortagával járó izgalmak Darányi szervezetét is erősen igénybevevették. Gyermekkora óta szerette megfigyelni testi állapotát s ez a hajlama csak erősödött azzal, hogy az orvosi pályáról szívének gyengesége miatt kellett lemondania. Naplót nem vezetett ugyan serdültebb kora óta, a belénevelt rendszeresség és pontosság azonban hozzászoktatta ahhoz, hogy fontosabb eseményeket írásban is megrögzítsen a maga számára. Egy-egy döntő minisztertanács vagy királyi kihallgatás után azon frissiben leült íróasztalához és röviden összefoglalva, papirosra vetette a történeteket, néha egészen részletekbe menő pedantériával.

„Örsön¹⁾ töltöttem a karácsonyi ünnepeket”, írja be nap-tárába 1899. decemberében.

„Ebben az évben 175 dioptriás szemüveget viseltem”, jegyzi meg az év, utolsó napján.

„*I have not, had a bad day in 1900*”, írja be elégedetten a következő esztendő végeztével.

Sokat segítettek rajta a nyári fürdőkúrák. Évről -évre \ rendszeresen megfordult Marienbadban, Wildungenben, hogy lelkiismeretes pontossággal elvégezze az orvosa által előírt gyógymódot. A jól elintézett munka boldog tudatában írta be ilyenkor zsebnaptárába a két-három kilós testsúlycsökkenést és kettőzött örömmel, lélekben és testben megkönnyebbülten tért vissza Budapestre, vagy kedvenc Örsi birtokára, hogy némi utókúra után újult erővel lásson hozzá a reá váró munkához.

Elérkezett az 1903. esztendő. Az újoncjavaslatok kirobbantották az obstrukciót. Ebben a viharos időben már nem vált be Széll Kálmán kompromisszumokkal operáló, a kisebb ellentéteket ügyesen elsímítgató politikája. A helyzet egyre súlyosbodott. Az exlex állapotnak májusban történt bekövetkezése és eredménytelen megoldási kísérletek után Széll júniusban kénytelen volt kormányával együtt lemondani.

A király Tisza István grófot bízta meg kormányalakítással. Tisza nem titkolta, hogy az ország érdekében orvosolni akarja a parlamentarizmus hibáit és szükség esetében az erőszaktól sem fog visszariadni. Ezzel a kijelentésével akkora

¹⁾ Komárommegyei birtokán.

megdöbbenést keltett saját pártjában is, a szabadelvű pártban, hogy megbízatása nem vezetett eredményre. Többi képviselő-társával együtt most Darányinak is színt kellett vallania. A Tiszák és Darányiak eddig két emberöltőn át párhuzamosan haladtak, politikában és barátságban egy tábor hívei közé számítottak. Atyai jóbarátjának fiától, Tisza István gróftól ekkor kezdett Darányi eltávolodni. Mindkettőjük fanatikusan hitt a maga elhivatottságában. Mindkettőjük az egykori kálvinista prédikátorok halálmegvető bátorságával ragaszkodott a maga elé tűzött szent célhoz és nyílegyenesen akart tovább haladni a helyesnek vélt úton. Kompromisszumról szó sem lehetett ilyen férfiak között.

A törvényt és a jogot gyermekkora óta tisztelő, az arany középúton járó Darányi sehogysen tudta lelkiismeretével összeegyeztetni azt, hogy erőszakra hasonló erőszakkal feleljen. Tisza István bejelentése után pedig csak olyanok maradhattak mellette, akik a kisebbség obstrukciójának erőszakos letörésével már eleve számoltak.

Súlyos lelki harc előzte meg Darányi Ignác állásfoglalását. Kétségtelen, hogy legfőbb célja, a magyar föld megerősítése érdekében kívánatos volna minél hosszabb ideig a miniszteri székhelyen maradnia. Közel nyolc esztendei munkásságának most kezdenek mutatkozni az eredményei. Most hagyja-e abba mindazt, amihez oly lelkesedéssel fogott hozzá? Most mondjon le a jól kezdett munka folytatásának gyönyörűségéről, magára hagyva nagy gonddal és jó emberismerettel összeválogatott munkatársait?

Kétségtelen pedig, hogy programjának folytatása azon múlik, melléje áll-e Tisza házszabály revíziós módszerének, vagy sem.

A nehéz kérdés súlyos lelki tusák után eldőlt. Darányi a család hagyományaihoz híven döntött. Erőszak nem vezethet jóra, állapította meg újból és' újból. Éppen a magyar földön viruló magyar élet lehetőségeit tehetné valaki tönkre később, ha példát adnánk az erőszakos, jogellenes beavatkozásra. Barátság ide, barátság oda, ebben még a Tisza Kálmán fiának sem engedett. Tisza megoldási terve ellen foglalt állást a pártban...

Egyelőre nem került sor a miniszteri széktől való megváltására. Tisza eredménytelen kormányalakítási kísérlete után Khuen-Héderyáry Károly gróf horvát bán lett miniszterelnök

és megtartotta Darányit a földművelésügyi tárca vezetésében. Az új kormány rövidéletűnek mutatkozott. Szeptember 29-én a Máz leszavazta a miniszterelnököt. Khuen-Héderváry miniszter-társaival együtt lemondott.

Október 31-én Tisza István gróf alakította meg kabinetjét. Minisztereit saját szűk baráti köréből vette. Darányi Ignác az erőszakellenes állásfoglalás folytán nem vehetett részt e kormányban, helyét Tallián Béla vette át. Darányi nagy lendülettel megindított agrárprogramja nem szakadt meg ezzel, munkatársai az ő szellemében igyekeztek tovább munkálkodni.

A házszabályrevízió parlamenti tárgyalása során Tisza a Daniel-féle javaslatokat a sokat emlegetett „zsebkendőlobogtató” szavazással fogadtatta el a Házzal. Módszere nyílt szakadást idézett elő a kormánypártban. Andrassy Gyula gróffal és híveivel együtt Darányi Ignác is kilépett a szabadelvű pártból.

„A jogfolytonosságért vívott küzdelmünkben szívósság és határozottság, higgadság és mérséklet kell, hogy uralkodjék”, mondotta Darányi a kilépést elhatározó bizalmas értekezleten. „Meg nem gondolt túlzások az egész magyar ügyet kockáztathatják. *Az erőszak sohasem lehet jó politika.* Az erőszak útján ugyanis nehéz megállnunk, veszedelmes lejtő az”, jelentette ki 1904. november 19-én a disszidensek álláspontját.

A következő évben házfelosztás és új választás volt a politika fő eseménye. Tisza és pártja vereséget szenvedett a januári választásokon. Hosszas megoldási kísérletek után a király júniusban régi bizalmasát, Fejérváry Géza bárót bízta meg ideiglenes kormány alakításával.

Darányi időközben egyre szorosabb érintkezésben volt az agrármozgalom vezető köreivel. 1904. tavaszán Károlyi Sándor gróf helyett ő lett a *Magyar Gazdaszövetség* elnöke. Az általa kitűzött célok megvalósítását biztosítottak látták, midőn Fejérváry kormányában a neves agrárpolitikai szakíró, György Endre, kapta a földművelésügyi miniszteri tárcát.

György azonban néhány hónap múlva az általános választójog kérdésében ellentétbe került miniszter-társaival s a különbségeket nem sikerült áthidalni, úgyhogy Fellitzsch Artúr báró vette át tőle a földművelés ügyeinek legfőbb vezetését.

A Fejérváry kormányzása idejében kitört nemzeti ellenállásban Darányi, mint a „szövetkezett ellenzéki pártok vezérlő bizottságának” oszlopos tagja, igen tevékeny részt vett.

„Jogainkat nem a sors kegyelméből kaptuk. Küszködtünk,

szenvedtünk és dolgoztunk értük. Lépcsőről-lépcsőre tudtunk csak haladni. Néha úgynevezett formaságokért évtizedeken át harcoltunk. Őrizzük meg tehát jogainkat és szálljunk síkra a jogfolytonosságért”, fejtette ki álláspontját ezeken az értekezleteken.

A politikai válság csak a következő évnek, 1906-nak áprilisában oldódott meg, amikor Wekerle Sándor kapott megbízást koalíciós kormány alakítására. A Szövetkezett ellenzéki pártoknak' is hely jutott az ország kormányzásában. Darányi Ignác megint elfoglalhatta három esztendővel ezelőtt elhagyott miniszteri székét.

Kormányzati rutinnal, a gyakorlott szervező biztos kezével folytatta célkitűzéseinek megvalósítását. Az új kormány sikerrel vezette a májusi képviselőválasztásokat. Darányi Ignác, ki 1881-től 1904-ig a budapesti II. kerület képviselőjében került be a parlamentbe, ezúttal is, miként az 1905-i választásokon, a tapolcai kerület mandátumát kapta meg.

Újból a csendes munka aránylag nyugodt évei következtek, egészen 1909. április 27-ig, a Wekerle-féle koalíciós kormány lemondásáig.

Tizenegy esztendőös földművelésügyi miniszteri tevékenység állott Darányi Ignác mögött, amikor ismét s ezúttal véglegesen lemondott a magyar agrárpolitika irányításáról.

„Amit munkálkodásomban elérnem sikerült”, mondta meghatóttan, midőn minisztériumának tisztviselői kara elbúcsúzott tőle. „Isten után Önöknek, a földművelésügyi kormányzat tisztviselőinek köszönhetem s a sikereknél is büszkébb vagyok rá, hogy Önök közül sokan ott munkálkodnak, ahol munkájukat csak a jó Isten ellenőrizheti és mégis tisztviselőimnek egyikehez sem férhetett soha a gyanúnak árnyéka sem.”

Nem is volt oka szégyenkezni Darányi Ignácnak. Ami tán a legnehezebb feladat, az anyagi alapok előteremtése, neki kivételesen jól sikerült.

Minisztersége kezdetén, 1895-ben a magyar állam költségvetésének:

A) Rendes kiadásai 421 millió koronát tettek ki, ebből a földművelésügyi tárcára esett 16'5 millió K. Ezenfelül a

B) Átmeneti kiadások és beruházások összege 40 millió K volt, melyből a földművelésügyi tárcára 3,350.000 K jutott.

Második miniszterségének végén, az 1910. évi költségvetésben pedig:

A) Rendes kiadások címén 1344 millió korona mutatkozik, ebből a földművelésügyi terhére 64 millió K jut. Ezenfelül a

B) Átmeneti kiadások és beruházások címén jelzett összeg 212 millió K, melyből a földművelésügyi tárcára 25'6 millió K esik.

A számok nyelvére fordítva az összehasonlítást, azt látjuk, hogy az állami költségvetés rendes kiadásainak összegéből 1895-ben csak 3.9%, 1910-ben pedig *már 4.8%* esik a földművelésügyi érdekek támogatására. Ha a rendes kiadások tételéhez hozzáadjuk az átmeneti kiadások és beruházások című tételeket is, ebből az egyesített összegből 1895-ben 4.3%, 1910-ben viszont *már 5.9%* jutott a földművelésügyi tárcának.

Még nagyobb emelkedés mutatkozik az átmeneti kiadások és beruházások összegeinek összehasonlításánál, amelyek a tulajdonképpeni építő- és alkotómunkának szerves részét képezik. 1895-ben a tételek 8.4%-a szolgált földművelésügyi érdekeket, Darányi munkássága révén azonban *12.0%-ra* nőtt a földművelésügyi tárcára eső arányszám.

Kifejezetten agrárjellegű államnak költségvetésében bizony e megnőtt arányszámok is ijesztően kicsinyek, de aki tudja, milyen nehézségekbe ütközik az állami költségvetésbe egy-egy új tételt, vagy más tárcák terhére költségnövesztést beilleszteni, megérti, hogy mekkora erőfeszítésbe kerülhetett ez a számszerűleg talán nem annyira impozáns arányjavítás.

Néha bizony a személyes fáradtságot sem sajnálta Darányi, hogy költségvetését megvédje a megtépázástól. Egyszer éppen pihenőjét töltötte Ostendében, mikor hírért kapta, hogy egy szerény tételt töröltek költségvetéséből.

Tüstént megszakította vakációját, vonatra ült, másnap már itthon termett és lemondással fenyegetődzött, ha nem állítják vissza az általa elfogadott tételt. Nem volt mit tenni, minisztertársa engedett. A költségvetést újból kellett ugyan ki nyomatni, de benne volt a törölt és panaszolt tétel.

Tevékenységét nyugodt önbizalommal tekinthette át 1909-ben. Ami csak tőle telt, mindent megtett, hogy valóban magyar élet virágozzék a magyar földön. Célkitűzéséhez képest az általa végzett munkát legjobban a megvalósítás eszmei sorrendjében foglalhatjuk Össze.

Először magyar földet kell adnunk a magyarság kezébe, tehát elsőnek *a birtokpolitikát és telepítési intézkedések* jöhetnek.

A megszerzett föld megmunkálásához sok emberkézre van szükség. *Másodiknak* eszerint a *mezőgazdasági munkásság szociális helyzetének javítása* és a munkásmozgalmak kérdése következhet.

Hozzáértés is kell ám a föld kezeléséhez. Föld és földműves, az ész fegyverével, a tudással érhet csak el igazán jó eredményt. *Harmadsorban* a földműveléssel kapcsolatos *tudományágak fejlesztése és a kutatómunka eredményeinek közkinccsé tétele, a gazdasági szakoktatás* jön szóba.

Negyediknek a termelés és értékesítés megszervezése kerül sorra. Ez az a tér, amelyen a legjobb, legszorgalmasabb és legtanultabb gazda is elvérezhetik, ha nem ügyel eléggé az érdekeire.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Magyaroké legyen a magyar föld.

Birtokpolitika és telepítés.

„*Laissez faire*”, hangzott a liberális jelszó világszerte. Hagyjátok a természeti és gazdasági erőket szabadon működni, — így áll be a dolgok igazi egyensúlya. Hatalmi szóval ne avatkozzunk belé a természet rendjébe, magyarázták a szabadelvű apostolok.

Erdély békés falvaiból izgatott hangú panaszok érkeztek a fővárosba. A pestiek jóformán azt sem tudták, mi az az „újraarányosítás”, ami miatt olyan nagy a felzúdulás.

Kiderült, hogy lelkiismeretlen spekulánsok tervszerűen vásárolgatták meg a falvak lakosaitól, a közösségbe tartozó illetményesektől és úrbéresektől az erdőrészeket. Ha azután száz holdnál nagyobb illetményt tudtak összeharácsolni potom pénzben, kérték erdőreszüknek a közösségtől elkülönítését. Mit volt mit tenni, a törvény betűje szerint jogos volt a kívánság, teljesíteni kellett. Az elkülönítés után a pénzéhes új birtokosok mohón tarolták le a Székelyföld ősi erdőségeit.

Szabadelvű szempontból nem lehetett kifogásolni a dolgot. A törvény törvény, a tulajdonjog pedig szent és sérthetetlen.

Akinek azonban a magyar földön viruló magyar élet a végcélja, pillanatig sem habozhatott. Hagyja folyni ezt a zsarolást, ezt az erdőtarolást? A magyar falu lakosának kijátszása, a magyar föld drága fáinak kipusztítása egyaránt gyöngíti a magyar életet.

Darányi tudta, mit kell csinálnia. Ha a törvény nem megfelelő, javítani kell rajta, Együttal reformálni lehet a tagosi-

tások kiviteli módját, mert e téren is egyre-másra panaszok jönnek minisztériumához.

Törvényben tiltotta meg az erdőilletmények aránytulajdonának elidegenítését (1908 : VII. t.-c.) s a tagosítás végrehajtásánál széleskörű felülvizsgálati jogot biztosított a földművelésügyi miniszternek (1908 : XXXIX. t.-c). Eleinte csak az erdélyi megyékben s a régi Partium területén vezette be e rendelkezéseket. A gyakorlatban azonban annyira beváltak az újítások, hogy az ország egész területén érvényre juttatta őket s ezzel elérte, hogy egységes jogszabályok keretében folyt le mindenütt a tagosítás.

Szükség volt a végrehajtási eljárást szabályozó törvénynek a módosítására is. A rideg pénzügyi és magánjogi elvek mellett mezőgazdasági és méltányossági érdekeket igyekezett a Darányi-féle novella hathatós védelemben részesíteni.

A végrehajtás alatt nem álló tulajdonostárs hányadát csak akkor engedti árverezésre bocsátani, ha ezt valamennyi érdekelt társa kéri. Ezzel kétségtelenül sok kisebb-nagyobb közös birtok idegen kézre kerülését akadályozta meg. Egyúttal a végrehajtás alá nem eső birtok legkisebb mértékét megnövelte s a kisebb gazdák életfeltételeit biztosította azáltal, hogy a 12 kat. hold szántóföld műveléséhez szükséges vetőmagot, igavonó jószágot, gazdasági eszközt és trágyát létminimumnak minősítette. Nem felejtkezett meg azonban igazságos szelleme a nagyobb birtokosok pártfogásáról sem. Az évnek március 15-től november 15-ig terjedő szakában az igavonó jószágnak és a gazdasági eszközöknek végrehajtás alá vonását megtiltotta. Az árverés alá kerülő birtokok elkötyavetyélését pedig azzal igyekezett korlátozni, hogy elrendelte a törvényben, hogy a házbéradó alá eső ingatlan az árverési hirdetményben megállapított kikiáltási ár felénél, egyéb ingatlan meg annak kétharmadánál kisebb áron nem adható el az árverésen.

Megint a magyar föld és magyar élet jelszava győzött a szabadelvű bele nem avatkozás rendszere fölött. A nagy cél azonban nemcsak jogszabályok megjavításával, hanem tevékeny intézkedésekkel is megközelítendő.

A magyar föld magánjellelű elosztása, a parcellázás módot adott rá, hogy olyan felaprózásokat, amelyek célkitűzéseinek megfeleltek, állami támogatással segítse.

Ha meggyőződött róla, hogy a helyi birtokmegosztás és a népmozgalom szempontjából kívánatos a föld felaprózása s az eladó vagy a parcellázó olyan feltételekkel ruhazza át a tulaj-

donjogot, amelyek mellett az új kisbirtokosoknak reményük van a megélhetésre és a törlesztésre, anyagi és erkölcsi segítséget nyújtott a parcellázáshoz. Ingyen végeztette el ilyenkor a birtok felmérését, parcellákra osztását, a szerződések megkötését és a telekkönyvi átírásozat. Nagyobb uradalmak felaprózásánál még ennél is tovább ment a támogatásban. Az Ypszilanti-örökösök csanádmegyei 8000 holdas, a Festetich grófok vasmegyei 24.000 holdas birtokának parcellázásánál saját tisztviselőivel végeztette a felosztásra kerülő birtok időközi kezelését.

Ez azonban nem volt elég. Montecuccoli híres mondása szerint ehhez a földszerző hadjáratához is elsősorban pénzre volt szükség. A felaprózott parcellák után vágy va-vágyó gazdák nagyrészenek még annyi készpénze sem volt, hogy a vételár felét kifizesse. Törvényhozási intézkedéssel kellett arról gondoskodni (1897 : XXXII. t.-c), hogy ilyenkor a becsérték kétharmad, sőt háromnegyed részéig is meg lehessen terhelni a parcellákat. A kellő tőke megszerzésére kötvényeket bocsáthattak ki az erre vállalkozó hazai pénzintézetek. Tevékenységük előmozdítása végett nemcsak a kötvényeket kibocsátó pénzintézeteket, hanem a kötvények vásárlóit s a parcellavevő telepéseket is különféle kedvezményekben és illetékmentességben részesítette.

Az erősekkel szemben fokozottan kell a gyengéket megvédeni. A jog útvesztőiben járatlan néposztály megtévesztésére sok parcellázót felbízott a mohó pénzszerzési vágy és a törvényes üldözés lehetőségének hiánya. Darányi egyelőre nem tehetett többet, mint hogy jogvédő irodát szervezett a magyar föld dolgozó népe számára s ingyenes ügyvédi segítséggel igyekezett őket az anyagi károsodástól megvédeni. Minden hozzá érkezett panaszt megvizsgáltatott s a kisemberek érdekében gyakorlati tanáccsal lépett közbe, ha szükségét látta.

A panaszok egy része külföldről visszavándorolt magyaroktól eredt. Sok gondot okozott Darányi magyar lelkének a kivándorlás kérdése. Világosan látta, milyen értékes erőforrásoktól fosztja meg a nemzetet ez a kifelé törekvő mozgalom. A hazától távol, keserves munkával szereztek vagyonkájukat azok a szerencsések, akik hosszú esztendőök múltán vissza tudtak jutni az anyaországba. Kettős veszteség a nemzetnek, ha ezt a kívülről jött tőkét és váratlanul visszacapott emberanyagot kellő gondozás hiányában elpocsékolja vagy újból idegenbe taszítja. Ennek a verejtékes pénznek nem lehet és nem szabad lelketlen üzerek kezén elsikkadnia.

Darányi tehát kiterjedt segítőakciót szervezett, hogy a visszavándoroltak földhözjuttatását hathatósan támogathassa. Akciójába a Magyar Gazdaszövetséget is bevonta s ezen a révén pontos tájékoztatást kapott az ország minden vidékének eladó birtokairól. Szakemberei azután megbízható jelentést tettek arról, mely birtokok alkalmasak visszavándorlók letelepítésére. Ezzel a jól elgondolt módszerrel nemcsak a magyar föld jutott erőteljes magyar birtokosok kezére, hanem az eladósodott birtokosok is megfelelő áron adhattak túl a földjükön.

A telepítés vajdó kérdése sok álmatlan éjszakájába került Darányinak. Érezte, hogy a magyar életet itt lehet a legjobban alátámasztani és megerősíteni. Magyar földdel kell ezt az életet megalapozni, magyar földdel kell a határszélen Szent István birodalmát körülbástyázni. A magyar földre alapozott magyar földműves családok húsból és vérből való élő sövénye ellent fog tudni állani az északról, keletről és délről fenyegető idegen hullámoknak. Elsősorban tehát a magyar végeken kell munkához kezdeni s ott kell segítséget nyújtani, ahol legnagyobb a veszedelem. Nemzeti érdekből és nemzeti szellemben kell vezetni ezt a telepítő tevékenységet, gondolta Darányi. E mellett a legfontosabb, országot védő szempont mellett törpébbnek látta a telepítés szociális vonatkozásait. Végére a nagybirtokos is magyar s a nemzet erejét gyöngíti, ha mindent felaprózunk. A tulajdonjog szentségét nem szabad bolygatnunk, kezdetnek éppen elég, ha minden eladásra kerülő és telepítésre alkalmas birtokot megfelelő kisbirtokosi kezekbe tudunk adni. Nagyon jól ismerte a politikai viszonyokat és tisztán látta, hogy nyílt, radikális megoldásokkal nem jöhet elő anélkül, hogy az ügy elintézését kockáratyegye.

A régi telepítési törvénynek (1894 : V. t.-c.) hiányait mindenki elismerte s miniszteri működése alatt mégsem sikerült megváltoztatnia. Hogy hány megbeszélést, széleskörű ankétet tartott ebben az ügyben, azt csak a jó Isten tudja. A régi törvény alapján 1894-től 1909-ig mintegy negyvenezer kat. hold birtokot vett meg az államkincstár a telepítési alap pénzéből, vagyis átlagosan évi kétezer holdat s ez alatt az idő alatt 21 állami telepen 1867 gazdálkodó és mindössze 143 munkástelepe» jutott földhöz. Ezek a számadatok beszédesen mutatják, hogy milyen lassú ütemben és milyen szűkreszabott keretben mozgott ez az akció. Az egyik esztendőben például 4000 kérvény érkezett hozzá, amelyben kellő mennyiségű készpénzzel rendelkező kisgazdák parcellák kiosztását sürgették, anyagi fedezet hiánya-

ban azonban csak 270 földéhes emberen tudott segíteni. Az említett 40.000 holdnyi terület túlnyomó része, mintegy 33.000 hold A, Királyhágón túl feküdt. Ereje legjavát tehát a románság által fenyegetett erdélyi végekre vetette Darányi, hogy a magyarság ellentállását a saját föld varázshatalmával megsokszorozhassa.

A telepeken rendszerint kétféle parcellatípus került eladásra. A gazdálkodók számára szervezett telephelyeken 15—37 kat. holdas parcellákat, a gazdasági munkások telephelyein pedig 1.5—5.0 kat. holdas kisbirtokokat bocsátott az igénylők rendelkezésére.

A gazdálkodó telepeseknek eleinte csak a lakóházát, később azonban már az istállóját is az állam építtette fel s minden telepen gondoskodott állami iskolákról és kisdédóvóról. Ezen felül pedig a telepeseket számos és jelentékeny kedvezményben részesítette mindennemű községi, egyházi, kulturális és gazdasági szükségleteik fedezésénél. A telepeken hidakat, áteresztőket és utakat építtetett, gondoskodott a vízszabályozásról, vízelvezetésről és az utcák rendezéséről, ingyenesen osztatott ki gyümölcsfajtaoltványokat, eperfa, erdei facsemete és fűzdugványokat. A szőlőültetés megkönnyítésére szőlőoltványokat és szőlőkarókat 50% kedvezménnyel bocsátott az új birtokosok rendelkezésére. Takarmány- és fűmagvak keverékeit ingyen, másfajta vetőmagvakat pedig részint kölcsön, részint jelentős árkedvezménnyel biztosított a gazdák részére. Tenyészbikákat, kanokat, teheneket és juhokat kedvezményes beszerzési áron juttatott nekik, fajbaromfiakat, méhkaptárakat és ezüst-szörmenyulakat pedig ingyen adatott mindazoknak a telepeseknek, akik e tenyésztési ágakkal foglalkozni kívántak,

Az óvoda és iskola már említett építésén felül a lehetőség szerint az állam vállalta magára a templom, lelkészlak, imaház, községház és jegyzői lakok építési költségeit; sok helyütt pásztorlakokról és apaállatistállókról gondoskodott, sőt az iskoláknak és óvodáknak berendezési költségét is fedezte.

Hogy a frissen letelepítettek a törlesztés költségeit könnyebben előteremthessék, Darányi arról is gondoskodott, hogy szabad idejükben hasznóhajtó foglalkozást űzhessenek. Háziipari tanfolyamokat rendezett a telepes községekben, kosárfonásra, szalmakötésre, seprű- és kefekészítésre taníttatta a kisgazdákat.

Az 1894. évi telepítési törvény hatálybalépése előtt szervezett telepes községek anyagi bajainak rendezése ugyancsak Da-

lányira várt. Ezek a községek évről-évre kisebb-nagyobb államsegélyben részesültek, hogy ebből fedezhessék iskola, templom, községháza, internátus és jegyzői lakások építésének, kuttak fűrásának, tűzifeeskendő és tenyészállatok beszerzésének, istállók létesítésének és háziipari tanfolyamok tartásának költségeit. A községi kiadások mellett sok egyéni baja is akadt a régi telepéseknek. Gyors és mozgékony segítőszervre volt szükség. Darányi gyakorlati érzéke hamarosan megtalálta a kellő eljárást. Mozgó kirendeltségeket szervezett. Ezek járták sorra a telepes községeket, hogy a váltságátalékok elszámolását és a birtokügyeket a helyszínen rendezhessék, sőt szükség esetében jogi tanácsokkal és a telekkönyvi kuszátságok rendezésével is segítsenek a kisbirtokosok bajain.

A telepítési akció erősítése céljából Darányi állandóan sürgette az anyagi dotáció növelését. Minisztertársaival rendkívül jó viszonyban volt s ez lehetővé tette, hogy sürgős intézkedések elvégzése céljából több ízben pénztári előlegeket kapjon az államkincstártól. Ilyen módon négy millió forintot meghaladó összeggel siettethette a telepítés ütemét, 1909. évi költségvetésébe pedig tízmillió koronás tételt állított be telepítési rendeltetéssel.

Anyagi eszközeinek korlátozottsága mellett a telepesek személyének kiválasztása volt a legnehezebb feladat. Az idegen helyre költözködéssel s az életkörülmények megváltoztatásával járó kényelmetlenséget ugyanis az a kiscgazda vagy mezőgazdasági munkás, akinek van már némi megtakarított pénze, nem szívesen vállalja. A kezében lévő készpénz tudata megnöveszti igényeit és lehetőleg a maga-választotta vidéken szeretne földhöz jutni. A teljesen pénztelen rétegek pedig nehezen bírják el a kezdő telepes anyagi megpróbáltatásait és rendesen üzerek kezére játsszák át a parcellákat. Erre az akadályra Darányi világosan rámutat.

„A telephelyek betöltése nehézséggel jár”, számol be róla, „amennyiben a földműveléssel foglalkozó kiscgazdák azon rétegében, amely a telepítésnél számbajöhet, amely tudniillik a megszállandó új gazdaság felszereléséhez és az első termés letakarításáig való megélhetéshez szükséges vagyonnal bír és ezenfelül a vételár 10%-át készpénzben is lefizetni képes, általában kevesebb a vándorlási hajlam, semhogy ezen rétegben telepítéssel nagyobb mozgalmat előidézni lehetne. Különösen az erdőlyrészi kissé gyéribben lakott és ezért külterjesebb gazdasági viszonyok között lévő vidékeken alakított telepítvények nem gyakorolnak oly nagy vonzóerőt a kiscgazdák ama rétegére,

hogy az ország magasabb gazdasági kultúráján álló részeiből a nép az állami telepítvényekre átköltözködjék és ezen levezetőcsatornán a birtokszerzés megkönnyített módját saját terjeszkedésére felhasználja.”

Az erőteljesebb telepítésnek ezeket a jogi, pénzügyi és személyi akadályait senki sem láthatta világosabban, mint ezeknek az esztendőknél hivatott agrárvezére, Darányi Ignác. Ahhoz, hogy erős magyar élet legyen a magyar földön, gyors ütemű és széleskörű telepítésre van szükség. Ilyen akció azonban csak korszerű, minden szempontot figyelembevevő új jogszabályok és fokozott anyagi erőforrások alapján indulhat meg. Ebből a gondolatmenetből egészen nyíltan levonható a következtetés: új telepítési törvényt kell hozni. Minél előbb megvalósul ez, annál jobb a magyarság érdekében.

Darányi tehát minisztersége első éveiben nekifogott a hatalmas feladatnak. Véleményének megalkotása előtt minden irányban igyekezett tájékozódni. Ennek a rendkívüli horderejű kérdésnek megoldásánál különösen fontosnak tartotta, hogy lehetőleg egyetértésben járjon el a nemzet döntő tényezőivel. Hetekig tartott az a telepítési értekezlet, amelyet 1900-ban összehívott. Az összes érdekeltnél módosított rajzot adott rá, hogy felfogását nyilváníthassa és az ügy megoldására tervezetet nyújthasson be. A hozzászólások hatalmas anyagának feldolgozása alapos munkát kívánt. Megérte azonban a fáradságot, hogy hosszú hónapok múlva Darányi előtt volt mindaz, ami a megalkotandó új telepítési törvény vezérelveit irányíthatja. Munkatársaival megkezdte a törvényjavaslat elkészítését. A második telepítési szakértekezlet 1903-ban ült össze, hogy a módosított tervezetet megvitathassa. A politika hullámai elsöpörték a sok gonddal előkészített értekezletet, Darányi lemondott tárcájáról.

A közben nagyon gyorsan lefolyt három esztendőt nem töltötte tétlenül. Érezte, hogy reá kerül még a sor, reá kell kerülnie, folytatnia kell azt, amit oly nagy buzgalommal megkezdett. 1906-ban megint elindította munkatársait a telepítési törvényjavaslat kidolgozásának nehéz útjára. Figyelembe lehetett venni ezúttal a közben elmúlt esztendők tapasztalatait és a külföld birtokpolitikai tevékenységének tanulságait, hiszen ott sem járt minden telepítés sikerrel.

Újabb három esztendő pergett le az idő kerekén, mire a legfrissebb telepítési törvényjavaslat napvilágot láthatott. Hosszúnak látszik ez az idő, a javaslat úttörő elgondolása és hatalmas terjedelme azonban eléggé indokolja, hogy sokat kel-

lett csiszolódnia és érlelődnie annak a 368 szakasznak, amely a telepítés, ingatlanfeldarabolás és egyéb birtokpolitikai intézkedések terén új rendszert akart bevezetni.

Elsősorban az anyagiakról kellett gondoskodni.

„Nagy kérdéseket kicsinyes eszközökkel nem lehet megvalósítani”, jelentette ki Darányi s ehhez mérten javasolta, hogy 12 esztendőn át évi tízmillió koronával dotálják a telepítési alapot. Százhusz millió sem elegendő ugyan a célkitűzések teljes megvalósításához, de mégis több, mint az addigi néhány milliócska.

A magántulajdon korlátozását nem veszi igénybe a javaslat. Elindulásnak éppen elég, ha mindazt az újítást elfogadja az országgyűlés, amely a tervezetben megvan. Ha a telepítés érdekében kisajátítási jogot adatott volna a földművelésügyi miniszternek, az egész törvény megszavazását kockáztatta volna. Előjöhettünk majd ezzel, amikor a most javasolt intézkedések gyakorlati hatása mutatkozik, kezdetnek fogadjuk el a szerényebb, kevésbé radikális megoldási módokat, vallotta Darányi. Biztosabb a haladás, ha lassan lépegetünk és különösen fontos a fokozatos fejlődés a mezőgazdaság terén. Idő kell ahhoz, míg az elvetett mag fölfelé törő szárba szökken s a végén mégis Istenáldotta kalász terem rajta. Idő kell tehát ahhoz is, hogy a magyar föld megerősítésének szerényen elvetett eszméje kisarjadjozzék a magyar közvéleményben, türelmesen meg kell várunk, hogy megértsék, *csak magyar földön virulhat igazán a magyar élet*. Valamikor majd eljutunk a végcélhoz, de közben ne zavarjuk meg a nemzet gazdasági fejlődését, valamikor majd learathatjuk munkánk eredményét. Lehet, hogy nem érjük meg az aratás idejét, lehet, hogy a dicsőség utódainkra marad, de nem ez a fontos, hanem az, hogy a nemzet érdekében indítsuk meg a munkát.

„A birtokpolitikánál a döntő nem az”, magyarázza híveinek Darányi, „hogy éppen a *mi* tervezetünk emeltessék törvényerőre s ezzel egyéni hiúságunk kielégüljön.”

Messzire el lehet jutni, ha idejében elindulunk, egyszer azonban rá kell már szánunk magunkat az indulásra s ha már úton vagyunk, nem szabad fukarkodnunk.

„Vegyünk példát más nemzetektől”, hangoztatja, „amelyek különben takarékoskodnak, de a fontos kérdésekben megtalálják a fedezetet és nemzedékről-nemzedékre egy irányban haladnak nemzeti nagy céljaik felé. Mi magyarok a Sybillák utolsó

Darányi Ignác I. Ferenc Józseffel a lóversenyen, 1898.
(Jobbszélien József kir. herceg [a mai tábornagy] és édesatyja.)

könyvénel tartunk, a mai még kedvező alkalom alig fog visszajönni többé. Ennek elmulasztása *végzetes* történelmi hiba volna.”

Az 1909. évi telepítési javaslat tehát nem sajátítja ki a telepítendő területet a tulajdonos akarata ellenére, megállapítja azonban, hogy a telepítés, mint birtokpolitikai tevékenység állami feladat, melynek vezetéséről és irányításáról az államnak kell gondoskodnia. Sok súlyos feladat nehezedik az állam vállára, melyet egyidejűleg nem bír egymaga elvégezni. A magán-telepítéseket tehát nem akarja megszüntetni, sőt támogatást ígér nekik minden olyan esetben, midőn az állam célkitűzéseivel egyező értelemben dolgoznak. A teljesen szabadelvű álláspontot pedig a kisemberek érdekében módosítani kell, állami engedély szükséges a telepítéshez, ezzel eleve kizárandó a lelkiismeretlen üzérkedés.

A múlt tapasztalatai alapján nem lehet ezentúl vezetés nélkül hagyni a telepéseket. Igazi vezető pedig nem lehet más, csak olyan, aki nem tisztviselő, nem biztos fizetésből ha szerényen is, de jól élő ember, hanem a telepésekhez hasonló életkörülményeket vállaló s egész tevékenységét a földművelésnek szentelő birtokostárs.

Ki lehetne hivatottabb vezető tehát, mint a középbirtokos? Neki falun kell élnie, foglalkoznia kell birtokával, hogy jövedelmét biztosítsa. Művelt emberhez méltó életet pedig csak akkor élhet, ha belterjesen termel, utánaéz a gazdasági újításoknak, műtrágyát, nemesített vetőmagot használ, szóval mindig haladni igyekszik a korrallal. Ez a tevékenység azután már magában véve is gazdasági vezetőjévé teszi a falunak. A gazdálkodás művészetében semmit sem lehet titkolni, okos szomszéd nemcsak a más kárán, de a hasznán is okul. Ha valami beválik, önként követi a kisgazdák túlnyomó része. A gazdasági vezető szerepétől pedig csak egy lépés a szellemi vezérkedés. A jó karban tartott középbirtok azután a vezető réteg utánpótlását is biztosítja s a későbbi nemzedékekben szinte tradicionális tekintéllyel ruhazza fel a falu természetes vezetőit.

Az 1848. előtti korszak patriarchális levegője, Tisza István gróf kicsit rideg, kicsit atyai elgondolása érzik ezen a javaslaton. Emberek közt sohasem lehet teljes egyenlőség, föld sem juthat mindenkinek. A nevelés és a helyes vezetés tán fontosabb is, mint a magyar ember föld iránti örök vágyának gyors kielégítése. A középsztalet ugyancsak erősíteni kell, de sem a kis-

birtokosok, sem a középrend támogatása nem mehet a nagybirtok rovására, hiszen ez is magyar föld, ne tegyünk kárt benne, amíg elkerülhetetlenül nem szükséges. Ez az elképzelés vezette Darányit, mikor minden telepen középbirtokosi helyet javasolt. A telepítés szakszerű irányítására hivatott tanács választaná ki azokat a gazdaságilag kellően kiképzett, középosztálybeli embereket, akikre a telepesek szellemi, társadalmi és gazdasági vezetése rábízható.

Nem felejtkezett meg Darányi a magyarság elszivárgott erejének megmentéséről sem. Abban a világban, amelyben a közvélemény tekintélyes része hasznos lecsapoló szelepnek, a kedvező elhelyezési lehetőségének tartotta a kivándorlást, ellenjavaslattal mert kiállni a küzdőtérré. Vissza kell csalogatni a kivándorlottak értékes elemét, ha szükséges, állami áldozatok árán is, adta ki a magyarságmentő jelszót.

Telepítési törvénytervezetében gondoskodott róla, hogy az átköltözési költségek megtérítésén felül gazdasági felszerelések vásárlására segílyt adhasson a visszavándorlóknak és teherbíróképességüknek megfelelő, csekélyebb törlesztési részletekben állapíthassa meg a föld vételárának fizetési feltételeit.

A külföldön bevált birtokpolitikai intézmények közül a járadékirtok megvalósítását tervezte a javaslat. A szorosan vett telepítéstől függetlenül, az ország egész területén lehetővé kívánta tenni, hogy a földhözjuttatásra hivatott elemek állandó évi készpénzbeli szolgáltatás fejében birtokot szerezhessenek. Ezzel tehát tőke vagy törlesztési részletek nélkül is biztosítani lehetett volna a földnek átruházását s ezzel kapcsolatosan meg lehetett volna menteni az önhibáján kívül eladósodott birtokosnak vagy hozzátartozóinak számára az árverésre került birtokokat ott és akkor, ahol és amikor azt az állam magasabb közérdekű szempontokból kívánatosnak tartja. Gondoskodott természetesen a javaslat arról is, hogy a járadék bármikor megváltható legyen, részben vagy egészben, sőt a felek közös megegyezésével törlesztéssel is megszüntethető legyen.

Az ország egyes vidékein szerzett tapasztalatok szerint a szociális bajoknak sokszor az a kútforrása, hogy a nagybirtokosok kizárólag nagybérlőknek adják bérbe földjüket. A nagybirtokos természetesen húzódozik attól, hogy a könnyen felelősségre vonható egyetlen nagybérelő helyett földművesek szervezeteteinek, vagy alkalmi társulatainak adja birtokát haszonbérbe. Többekkel ugyanis igen nehézkes a szerződés-kötés, még

több akadályba ütközik azután az esetleges hátralék behajtása. A kisgazdák részéről viszont a haszonbérelő szövetkezetekbe tömörülés hátránya, hogy más törvényes intézkedésnek híján egyes társaiknak rossz gazdálkodása, vagy hanyagsága miatt ők maguk szenvednének erkölcsi és anyagi károkat.

Birtokpolitikai és szociális szempontból mégis igen fontos, hogy a nem tulajdonosok saját kezelésében lévő nagybirtokok kisemberek kezébe jussanak s ezáltal gyakorlatilag úgy legyenek megművelhetők, mint a kis- vagy középbirtokok.

Darányi javaslatának elgondolása ezért életképessé akarja tenni a haszonbérelő-társulatok intézményét. Állami felügyelettel igyekszik biztosítékot nyújtani a bérbeadó nagybirtokosnak, sőt azt is kilátásba helyezi, hogy a kishaszonbérelőkből alakult társulat részére állami kölcsönként bocsátja rendelkezésre azt az összeget, amely a gazdasági fölszerelés megvásárlásához és a kellő óvadék letétbe helyezéséhez szükséges.

A haszonbérletet természetesen csak átmeneti állapotnak tekintti, „mert különösen a magyar nép lelkivilágánál fogva a haszonbéres viszonynál hiányoznak azok a benső kapcsolatok, amelyek tulajdon esetén a földet a megmunkálójához fűzik”. A végső cél pedig éppen ennek a bensőséges viszony kialakítása, a magyar földnek magyar étellel megrögzítése, a magyar haza alapjának megerősítése minden olyan röggel, amelyhez magyar tulajdonosa ízig-vérig híven ragaszkodik. Merészen előáll tehát Darányi azzal a javaslatával, hogy a kishaszonbérelőket letelepítő földbirtokos csak alaposan indokolt esetben szüntethesse meg a bérletet és lehetőleg saját tulajdonába juttassa a parcellákat a bérelőknél. Aki éveken át végzett nehéz és szorgalmas munkájával arravalónak mutatkozott, meg is kaphassa az annyira áhítozott és verejtékkel kiérdemelt földet.

Földbirtokok feldarabolásánál kettős tevékenységet akar az államra bízni. Ahol szükséges, támogassa a parcellázást, ahol pedig gazdasági, jogi, vagy népmozgalmi érvek ellene szólnak, hatalmi szóval megakadályozhassa a nem-kívánatos feldarabolást. Közérdekű parcellázásnál azután ingyenes műszaki és jogi munkával segítheti az állam a birtokos tevékenységét, hogy olcsóbban hozzájuthasson a földéhes nép a parcellákhoz.

Mohón pénzvagyó elemeknek nem szabad ezt a teret átengedni. Aki nem öröklés útján jutott birtokba, csak öt évi telesskönyvi birtoklás után kérheti ingatlanának felaprózását,

iktatja be javaslatába Darányi az alkalmi spekulációt kizáró bölcs rendelkezést.

A parcellázás előzetes hatósági engedélyétől csak az alapszabályszerűen ezzel foglalkozó s megbízhatóan működő pénzintézeteket menti fel, de őket is csak abban az esetben, ha a vevők visszalépését öt esztendőn belül biztosítják és befizetett részleteik kifizetését megígérik. Az adásvételi szerződések azonban ilyenkor is bemutatandók az illetékes telepítő hatóságnak, hogy utólagosan tudomása legyen róluk.

A magánparcellázások támogatását és a kishaszonbérletek szaporítását nem tartotta elegendőnek Darányi. Jobban bele kell avatkoznia az államnak ebbe a tevékenységbe, módot kell adnia arra, hogy megszerezhessen vásárlás útján minden olyan birtokot, amely telepítési szempontból kívánatosnak látszik. Általános felajánlási kötelezettséget nem volna célszerű már kezdetben bevezetni. Ezt jobb volt akkorra halasztani, amikor a javaslatból törvény lesz és gyakorlati eredménye indokoltá teszi az úttörő elgondolások kiterjesztését. Egyelőre tehát megelégedett azzal Darányi, hogy az 50 kat. holdnál nagyobb korlátolt forgalmú birtokokra nézve elővételi jogot biztosított a földművelésügyi miniszternek s arra is felhatalmazta, hogy ingatlanok bírói árverésénél bánatpénz nélkül tehessen ajánlatot.

Külföldi tapasztalatok szerint jól bevált a nagybirtokoknak erdőségekre kicserélése. Erdőbirtok vezetése csak nagyobb területen észszerű, jövedelmezősége is olyan, hogy csupán nagyobb tömegben ad jó megélhetést a tulajdonosának, az újrásítás költsége továbbá nem térül meg, csak a következő nemzedékek alatt. Mindez indokoltá teszi, hogy szépszerével, magától vonuljon félre a nagybirtokos a szántóföld megművelésétől, adja át kisgazdatársainak azt a területet, amelyen kis parcellákon is meg lehet élni. Helyette azután az ország erdős vidékein szerezzen megfelelő értékű és kellő jövedelmet biztosító erdőséget.

Ez a megfontolás sugallotta Darányinak, hogy javaslatában bélyeg- és illetékmentességet adjon mindazoknak a nagybirtokosoknak, akik telepítés céljára engedik át az államnak birtokukat és a vételárból egy esztendő leforgása alatt erdőbirtokot szereznek.

A javaslat végül országos telepítő tanácsot is szervezett, hogy tárgyilagos és szakértő testület álljon az intézkedéseket

végző földművelésügyi miniszter rendelkezésére. Ezzel biztosítani lehet ugyanis a birtokpolitika egységes irányítását, esetleg változó kormányok működése alatt is, ami nélkül hatásos telepítés bizony nem képzelhető el.

Jól végzett munkája tudatában, a szerző csöndes büszkeségével simogatta meg Darányi a hosszú tervezgetés után végre nyomtatásban napvilágot látott törvényjavaslatot.

Hagyományos arany középútján igyekezett járni, állapította meg magában. A magántulajdon szentségét csorbítatlanul fenntartotta, a kisbirtokosok érdekét előtérbe helyezte, emellett azonban a nagybirtok megmaradását is lehetővé tette. A föld megvevőjét védeni igyekezett a megtévesztéssel szemben, egyúttal pedig az eladó anyagi érdekeit óvatossági rendszabályokkal biztosította.

Anyagilag kellőképp alátámasztottnak látta telepítési elgondolását. A pénzen felül elővételi jog és a magánparcellázások erőteljes támogatása áll rendelkezésére, mint hathatós fegyvere a telepítések irányításának.

Sokat kellett küszködnie, míg a javaslatát formába öntötte. A szélsőséges szabadelvűek azért ellenezték tervezetét, mert túlságosan erős beleavatkozást láttak benne a magánember jogaiba. A másik oldalon, a gyorsütemű földbirtokpolitika hívei viszont túlkevesnek találták a rendszabályokat. Többet és sietősebben akartak megvalósítani s ezért foglaltak állást a javaslattal szemben.

A legtöbben persze azt sem tudhatták, milyen nehézségekbe került ezt a szelíd tervezetet is minden fórumon áthajtania.

Lassan múltó hetek izgalmas várakozása előzte meg a javaslat előzetes királyi elfogadását, — idézte fel emlékében Darányi az akadályok sorát. Tervezetének megokolásában hangsúlyozni igyekezett, hogy földművesosztályunk adja köztudomás szerint a legtöbb és legjobb katonát, a hadsereg érdekében áll tehát, hogy ezt az osztályt földhözjuttatással erősítsük. Osztrák kollégái azonban csakhamar feleszméltek. Ijedten siettek Ferenc Józsefet felvilágosítani, hogy a telepítési akció igazi, rejtett célja a magyarság támogatása. Valóságos diplomáciai hadjáratba kellett kezdenie, míg javaslatának ellenzőit egyenkint meggyőzhette igazáról és kézhezkapta a legfelsőbb beleegyezést.

Végevalahára megérhette azt a pillanatot is, hogy dédelgetett javaslatát a Ház elé terjesztheti.

Tömerdek erőfeszítéssel és mérhetetlen gonddal készült törvénytervezetére azonban balsors várt. Wekerle kormányának napjai meg voltak már számlálva. A vaskos javaslat bizottsági tárgyalásra sem kerülhetett, jóformán születése előtt kellett elpusztulnia s az irattárak papíron maradt intézkedéseinek sorába beállnia.

Az igazi telepítés megkezdése újból elhalasztódott. Az a tervezet, amelyet alkotója a Sybillák utolsó könyvéhez hasonlított, végzetszerűen lekerült a napirendről. Az 1848-as nagy reformokat idejében megszavazó országgyűlés kései utódai nem követték őseiket ezen a téren, nem ismerték fel a nemzetmentő munka fontosságát és nem siettek a végeken pusztuló magyar élet segítségére, nem adták meg a kért talpalatnyi földet a magyar élet megalapozásához.

HATODIK FEJEZET.

Erős legyen a magyar föld dolgozó magyarja.

Szociálpolitika.

Egész Hódmezővásárhely forrongásban volt. Ezrekre menő, izgatott tömegek járták az utcákat. Pestről jött a vészes hír, hogy a kormány nem hagyta jóvá a földmunkások Szocialista Körének megalakulását s a Kör egyik vezetőjét, Szabó-Kovács Jánost azon nyomban bekísérték a városházára. Több sem kellett a földmunkások lázongó seregének. Nekirontottak a városháza épületének, hogy kiszabadítsák elfogott vezérüket. Percek alatt lélekzetelállító események zajlottak le. A hatóság katonaságot kért a rend fenntartására, katonákkal pedig nem lehet tréfálni. Mire az izgatott tömeg belátta, hogy nem érdemes a városháza ostromát folytatnia, megvolt már a tragédia, egy munkás életével fizette meg ellenszegülését. Hetekbe telt, míg a város népessége lassankint megnyugodott az emlékezetes eset után. A hamu alatt azonban tovább parázslott a megoldatlan kérdések tüzes üszke. A naptár az Úr 1894. évét mutatta.

A véres tüntetés egészen frissen élt még Darányi Ignác lelkében, mikor a következő esztendőben elfoglalta földművelésügyi miniszteri székét. Nem olyan ember volt, aki megriadt volna az elintézendő ügyek szokatlanságától és nehézségétől. Alaposan utána akart nézni mindennek, csírájában kell orvosolni a bajt, nehogy megduzzadjon a seb.

Hát bizony mindenért meg kell fizetni, állapította meg magában, mikor áttekintette a magyar mezőgazdasági munkások égető problémáit. 1848-ban nagylelkűen felszabadította a nemzet a jobbagyságot a házi szolgaságból. A hirtelen jött, váratlan szabadságnak azonban nagy ára volt: a maga urává

lett jobbágyságnak minden átmenet nélkül fel kellett vennie a létért való küzdelmet, a családtagszámba menő helyzetből ijesztően gyorsan kenyérkereső foglalkozásra kellett áttérnie. Túlnyomó többségüknek vagy egyáltalában nem volt földje, vagy pedig csak olyan kevés, hogy amellet munkábaállással, kellett kenyerét megkeresnie. Az átmenet bajain bizonyos mértékben segített a búzaáraknak az önkényuralom alatt beálló növekedése. A gazdasági helyzet javulása egy darabig el tudta takarni a mezőgazdasági munkásság sanyarú sorsából fakadó elégedetlenséget.

A bajok azonban sohasem jönnek egyedül, — folytatta töprengését Darányi. Nemcsak Magyarországon, hanem a tengeren túl is megéreztek a világ fellendülését. A gőzgép egyre nagyobb mértékben kezdett beleszólni a népek sorsába. A földteke másik feléről sem lehetetlen eljutni az öreg Európába, a gőzhajó s a gőzvasút pedig nemcsak utasokat szállít, hanem könyörtelenül elhoz mindent, amit rábíznak. így történt azután, hogy annak az amerikai farmernek a búzája, akiről a magyar gazda tán azt sem tudta, hogy a világon van, egyszer csak megjelent a közelebbi piacokon és alaposan lenyomta a magyar róna aranykalászaiból kicsépett, életet adó kincsünk árát. Birtokosaink igyekeztek a világversenyhez idomulni, ott csíptek le a termelési költségekből, ahol éppen lehetett. Kínálat bizony nagy volt a mezőgazdasági munkáskezekben, mert végeszakadt a nagy vízszabályozási és ármentesítő munkáknak. Ha pénzről van szó, könnyen kitör az emberekből a kíméletlenség s a szabadelvű kor felfogása szerint magára hagyott társadalomban az erősek hamarosan diadalt aratnak a gyöngébbeken.

Darányi lelkében újból vitára kelt a „*laisser faire*” szépen hangzó szabadelvű jelszava a magyar föld és magyar élet erősítésére tett régi fogadalmával. Deák Ferenc hü követője mindkét felfogásban, a beleavatkozás és a magárahagyás módszerében meglátta az előnyöket. Kétségtelen, hogy valamit tenni kell. Ha nem is kötjük gúzsba a munkaadókat s nem rakunk is a súlyos időkben elviselhetetlen terhet a vállukra, segítségükre kell sietnünk a gyengéknek s éppen a magyar élet megerősítését szolgáljuk, mikor ezt az ízig-vérig magyar mezőgazdasági munkásosztályt emberi sorshoz akarjuk juttatni, — határozta el magát, s kialakul lelkében a tevékeny magyar mezőgazdasági szociálpolitika iránya.

„A mezőgazdasági munkáspolitikának, mint általában a modern szociálpolitikának”, önti formába elgondolásának

alapelveit, „abból az alapigazságból kell kiindulnia, hogy a munkás, mint a termelés egyik legfontosabb tényezője, jogos igényel bír arra, hogy a termelési ág, melyet folytat, őt és családját bizonyos jólétben és emberhez méltóan eltartsa és neki mindinkább lehetővé tegye egy meghatározott kulturális, színvonal elérését.”

Két oldalról indult neki a nagy feladat megoldásának. A munkaadóknak és a mezőgazdasági cselédeknek, a vízszabályozásoknál, útépitéseknél, vasútépitéseknél, hídépítéseknél alkalmazott munkásoknak, a dohánykertészeknek, erdei és gazdasági munkásoknak jogviszonyát úttörő jogszabályokkal rendezte. Másfelől viszont nem elégedett meg a törvényalkotás munkájával, hanem közvetlen beavatkozással, a munkaközvetítés rendezésével, segélyalapok szervezésével és a szellemi kiképzés lehetővé tételével igyekezett a magyar föld dolgozó társadalmát támogatni.

A mezőgazdaság munkaképességét csak szívesen dolgozó, elégedett munkássereggel lehet biztosítani. Az ipari munkások zavargása és sztrájkja is nagy károkat okoz, a termelés menetét akadályozza, de elmúltával ott folytatható a munka, ahol éppen abban maradt. A mezőgazdaság természeti erőket használ fel javainak teremtésére s minden elpazarolt nap pótolhatatlan veszteséget jelenthet nemcsak a gazda, hanem az egész ország számára is. Nemzeti érdek tehát ezen a téren a munka s a termelés nyugodt menetének biztosítása.

A szociális célok felül ez szintén oka volt annak, hogy a munkaviszonyok szabályozását tűzte ki Darányi legelső feladatául.

A szabadelvűséget, a munkavállalás szabadságát sikerült összeegyeztetnie a gyengébbek megsegítésének *szociális* és a termelés védelmének *nemzetgazdasági* elvével, ezek az utóbbiak ugyanis közvetlen állami beavatkozást kívántak.

Meghagyta tehát a szerződéskötés teljes szabadságát, de kikötötte, hogy írásban kell megrögzíteni a munkaadóknak a munkásokkal kötött szerződés feltételeit. Jogvédelemben csakis akkor részesíti a szerződő feleket, ha a község jegyzőjének és az eljáróság egyik tagjának jelenlétében kötötték szerződésüket és belefoglalták mindazt, amit a törvény előírt. Ha azután az összes kellékek megvannak ebben a szerződésben, akkor az államhatalom egész súlyával igyekszik megvédeni a szerződő feleket a szerződésszegés ellen. A Darányi-család hagyó-

mányos „arany középutas” politikája csendül meg azokban a sorokban, amelyek mindkét felet részletetni akarják a szerződés előnyeiben és hátrányaiban. A munkaadót (és egyúttal a mezőgazdaság érdekeit) a sztrájk és az elszerződés tilalmával védi meg, a munkásnak (és egyúttal a szociális céloknak) pedig azzal igyekszik eleget tenni, hogy bizonyos legkisebb bérek megállapításával támogatja, eltiltja a készpénz helyett árucikkkel történő fizetést és kötelezi a munkaadót a kikötött munkabér hiánytalan kiadására.

A szerződést megszegő féllel szemben a szigorú családapa szigorával igyekszik eljárni s e tekintetben nem ismer kivételt. A munkahelyéről megszökött munkást hatósági közbelépéssel viteti vissza munkaadójához, viszont a magáról megfélemlített munkaadót is kötelezi arra, hogy pontosan és becsülettel teljesítse mindazt, amit elvállalt.

Munkáspolitikájának egyik legsürgősebb intézkedése a munkapiac szervezetlensége folytán egyidejűleg az ország különböző vidékein előálló munkáshiány, illetőleg munkanélküliség megszüntetésére irányult. 1899. decemberében földművelésügyi miniszteri rendelettel szervezte meg a gazdasági munkásközvetítő intézményt. Ennek, mint a minisztérium munkásügyi osztályának feladata a munkakereső munkásoknak és a munkásokat kérő munkaadóknak megfelelő nyilvántartása az ország egész területén. Hogy ezen az országos központi szervezeten belül a közvetítés gyakorlatilag keresztülvihető legyen, gondoskodott Darányi törvényhatósági és községi közvetítő intézményekről is. Elgondolása szerint a törvényhatóság közgyűlésének ki kell jelölnie erre a tisztre egy-egy gazdasági munkásközvetítőt a törvényhatóság székhelyén. A községekben, illetőleg a körjegyzőségek székhelyén pedig a képviselőtestületnek kell kirendelnie e teendők ellátására az előjáróságnak, vagy a segéd- és kezelőszemélyzetnek egy-egy tagját. Mint a néphez legközelebb álló szerv, a közvetítés sikere éppen a községi munkásközvetítők személyes tevékenységén múlik, ezért kívánatosnak látta, hogy maguk a jegyzők vállalkozzanak erre a fontos feladatra. A munkapiac helyzetéről hetenkint küldetett jelentést a központi osztálynak, sőt jelentékeny változás esetében azonnali intézkedést rendelt el.

Előrelátóan azzal igyekezett a néposztály kizsákmányolását meggátolni, hogy a gazdasági munkások magánközvetítését engedélyhez kötötte. Hogy azonban maguknak a munkásoknak saját kebelükön belül a szervezkedést és munkavállalást lehe-

tővé tegye, nem vette a közvetítő fogalma alá azt a munkást, aki a vele együtt szerződni kívánó munkásokat összegyűjti s a munkáscsoportban maga is munkát vállal és végez.

A munkásközvetítési tevékenységbe azon melegebben bekapcsolta az újonnan szervezett gazdasági felügyelőket is, hogy a közvetítés ügyét egységes szempontok szerint, de egyúttal a helyi viszonyok legmesszebbmenő figyelembevételével irányíthassa.

Hogy a közvetítés szervei már kezdetben milyen jól végezték feladatukat, azt élénken jelzi az a tény, hogy az 1909. évi közvetített, illetőleg elhelyezett munkások száma már igen megközelítette a 80.000-et, sikerült tehát az igen konzervatív gazdasági munkások körében bizalmat kelteni az új intézmény iránt.

A közvetítés munkájával egybekapcsolta a visszavándorlók gondozását és hazai elhelyezését, hogy „a visszavándorló munkás rögtön partra lépése alkalmával érezze azt, hogy a magyar állam gondoskodása reája ismét kiterjed”.

Felismervén a kivándorlásban rejlő nagy nemzeti erővesztéseget, a munkát keresők elhelyezésén felül csirájukban igyekezett a kivándorlás indítóokait felkutatni és megszüntetni. Minisztériumának vidéki közegeit, a gazdasági felügyelőket meg a törvényhatósági és községi munkásközvetítő szerveket utasította, hogy a központot rendszeresen tájékoztassák a kivándorlás helyi okairól.

Közvetve próbálta a kivándorlási vágyat gyengíteni a kisebb gazdasági ágak fejlesztésével, hogy lehetőleg a téli hónapokban is kenyeret biztosíthasson a munkásoknak. Évente több száz gazdasági háziipari tanfolyamot rendezett, amelyeken a népet a kosárfonásra, a seprűkötésre, a gyékény- és szalmafonásra, meg különféle fafaragó munkákra taníttatta.

E tanfolyamok támogatására és fejlesztésére igénybevette a gazdasági egyesületeknek, gazdaköröknek, a vármegyék gazdasági bizottságainak és iparfejlesztő bizottságainak segítségét és felhasználta a népmívelési és közjótékonyági egyesületek, gazdasági akadémiák, földművesiskolák és gazdasági szaktanárok munkáját is ebben az irányban. A gazdasági ismétlő iskolákban szintén bevezette a gazdasági háziipari oktatást.

A termékek értékesítésére igyekezett a tanfolyamokon kiképzett munkásokat szövetkezetekbe tömöríteni és munkásságukat azzal támogatta, hogy sok vármegyének gazdasági egyesületét és iparfejlesztő bizottságát államsegélyben részesítette. E

segélyből azután a helyi szövetkezeteknek nyersanyagbeszerzési előlegeket lehetett folyósítani, úgyhogy a kisemberek háziipari munkásságának ezen a kezdeti nehézségén segíteni tudtak.

A munkásság hiteligényeinek kielégítésére az Országos Központi Hitelszövetkezet kebelében kétezernél több helyi hitelszövetkezetet támogatott segéllyel, ha azok a vagyontalan földművesnép kiszolgálására alakultak.

A hiteligények ellátása mellett a fogyasztás kielégítésénél is szövetkezeti tömörülést igyekezett a falvakban létrehozni. Ahol túlnyomólag a mezőgazdasági lakosság önsegélyezésére irányuló fogyasztási szövetkezetek alakultak, ezeknek első berendezésük alkalmából forgótökeszerű kisebb segílyt juttatott.

A mezőgazdasági munkások lakásviszonyainak javításáról sem feledkezett meg Darányi. Egészségtelen bérlakások és zsúfolt tömegszállások a munkást otthonától menekülésre készítik, szabad idejét ilyen körülmények között nem családja körében, hanem korcsmákban vagy többé-kevésbé izgatásra hajlamos környezetben tölti el. Szociális és társadalmi szempontból ugyanolyan fontos tehát a munkáslakások kérdésének rendezése, mint amilyen lényeges ez a magyar nép erőforrásainak megóvása, a színmagyar rétegek támogatása érdekében.

Munkásházak építésének segélyezésére egyre növekvő öszszégeket igyekezett költségvetésébe beállítani. Néhány esztendő tapasztalatai meggyőzték azonban róla, hogy ilyen közvetlen beavatkozáshoz az államnak sokszorta nagyobb anyagi áldozatokat kellene vállalnia. Félmillió koronából ugyanis hatszáznál több munkásház építését nem támogathatja. Ilyen ütemben haladva nem lehet ekkora feladatot megoldani.

„Mi ez a mezőgazdasági munkások óriási tömegéhez képest és mikorra lehetne remélni ilyen eljárás mellett azt, hogy a gazdasági munkásházak ügye csak nagyjában is meg lesz oldva”, állapítja meg Darányi s alkotókészsége máris új módot keres. Gyorsabban megy majd a dolog, ha a közületek és a magánosok tevékenységét is belevonja a munkásházépítésbe.

A községek könnyen kapnak megfelelő kölcsönt ilyen célra, ha a kölcsön kamatfizetését az állam vállalja magára s esetleg a kezdet nehéz éveiben a törlesztési részleteket is kifizeti. Nemcsak törvényhatóságoknak és községeknek biztosított ilyen kedvezményt, hanem megbízható erkölcsi testületek támogatása elől sem zárkózott el.

Közvetett segítséget jelentett, hogy az államkincstár a

szükséges felmérések, felosztások, tervek és okmányok készítése költségeit szintén magára vállalta, hogy ezzel is gyorsabban és egységesebben nőhessenek ki a földből a sok száz munkáscsaládnak élete álmát jelentő saját házacskák.

A magyar föld s a magyar ember nem lehet meg egymás nélkül, — ismerte fel Darányi a Dunamedence honfoglalóinak ősi titkát. A magyar embert a földje köti a hazához a legerősebb szálakkal, a magyar földet pedig csakis ez a magyar ember, ez a húsból és vérből való őrtálló védheti meg mindörökre a világ minden tája felől ellene acsarkodó ellenségek gyűrűjében. A mezőgazdaság verejtékező munkásainak a magyar földhöz kötésében első lépés az egészséges lakásnak s a becsületes megélhetésnek a biztosítása. Ha ilyen körülmények között valami kis pénzt félretehetett, haszonbérbe vett földcskén saját elgondolása szerint végzett termelés a következő stádium. Szorgalmas évek után a végső cél is elérhető, saját föld, saját ház és ezzel nemcsak az egyén boldogsága van biztosítva, hanem a nemzet is nyugodt lehet, megint egy-egy talpalatnyi föld van magyar verejtékkel, magyar vérrel eljegyezve. Birtokpolitika és szociális célkitűzés ezen a ponton találkozik, magyar élet és magyar föld itt ölelkezik egymással, hogy Szent István birodalmát drótsövényeknél erősebb akadályokkal védje meg minden ellenségtől.

Nemcsak a munkásokról, hanem a gazdasági cselédekről is gondoskodni kell ám, — újult fel Darányi emlékében a hódmezővásárhelyi forrongás véres képe, hiszen ezeknek az izgalmaknak nem kis részében a robotmunka volt az oka. A gazdasági cselédek családtagjaitól sok helyütt régi jobbagymódra ingyen robotmunkát kívánt a földesúr, ez pedig erkölcsileg és gazdaságilag egyaránt fáj a cselédségnek.

Nem kellett sokáig várniok. Hamarosan törvény szabályozta a gazdának s a gazdasági cselédnek jogait és kötelességeit. A robotmunka szégyene letörlődött a magyar földről. Egészséges lakást, minden családnak egy-egy külön szobát és kamrát biztosított a Darányi atyai jóindulata. A gyermekiskolába járása, vasárnapi munkaszünet, istentiszteleten megjelenés, gyógykezelés, meg temetési segély igyekezett azoknak a sorsát emberibbé tenni, akik jóformán egész életüket a gazdaságban töltik.

A hűséges, jó szolgálatnak külső elismeréséről sem felejtkezett meg Darányi. A gondos gazda szeretettel simogatja vé-

gig kedvenc hátaslovat, a vadászkutyaého is akad néhány-szava, még teheneinél sem marad el egy-egy biztató paskolga-tás, pedig azok nem tettek többet, mint ami a kötelességük volt. Hát az emberek nem vágyják a jól végzett munka elismerését? — fontolgatta magában Darányi. Igaz, hogy szigorúan véve a kötelesség pontos teljesítése az a minimum, amelyet Isten és ember elvárhat mindenkitől, de nem érünk-e el többet, ha ezt a minimumot is dicséretre méltatjuk?

A király hozzájárult a hú cselédek kitüntetésének gondolataéhoz. Bizott Darányiban, tudta, hogy a magyar nép lelki-világát tárgyilagosan, de izzó szeretettel szokta bírálgatni.

Díszérmét alapított a legfelsőbb elhatározás azoknak a gazdasági cselédeknek és munkásoknak kitüntetésére, akik megszakítás nélkül négy évtizedet szolgáltak ugyanabban a gazdaságban, negyven esztendeig hűségesen szolgálták a gazdaság esetleg változó tulajdonosait. A díszérmét elismerő oklevéllel és pénzjutalommal egészítette ki Darányi, ha különleges kitüntetésre volt oka, sőt a király azt is megengedte, hogy a bronz díszérem helyett ezüst érdemkeresztet kaphassanak a legnagyobb érdemeket szerzett cselédek és munkások. Évenként ötszáz embert tett boldoggá ezzel a kitüntetéssel és sok ezer család lel-két nyerte meg a szorgalmas munkának.

„A nép igen jólesően érzi azt”, magyarázta barátainak Darányi, „hogy nemcsak a gazdagok és hatalmasok munkája részesül elismerésben, hanem a szegény embernek az a nehéz munkája is, amely az előkelőknek az ő szellemi munkájuk folytatását lehetővé teszi s így az ő kitűnőségüknek is az alapja.” Könnyes szemekkel jutott az eszébe jó édesapja. A csizma-fényesítésnek, az asztalosinaskodásnak, a szabólegénykedésnek és a tassi mezei munkának köszönheti ezt a világos meglátást. Azoknak a keserves óráknak az eredménye, hogy becsü-lettel néz a dolgozó kezekre. Maga is sokat izzadt, míg egy-egy deszkát simára gyalult, vagy egy-egy rögös barázdán végig-szántott, büszkén vallhatja tehát, nem szégyen az eke szarvát megfogni, nem kell restellnie senkinek sem a kérges tenyeret, vagy a verejtékes ruhát, ha becsületes, jó munka tette kérgessé vagy verejtékessé.

A verejtékes ruhájú, kérges tenyerű becsületes munká-sokra gondolt, mikor 1908-ban megszervezte a „földművelők tudakozó irodája” című útbaigazító intézményt. A nagyváros forgataga már magában is megzavarja a falusi egyszerűséghez

szokott embereket, hát még a hivatalok sok sötét folyosója, a sok tábla, rendelet. Azt sem tudják szegények, hová forduljanak, kinél kérdezősködjének. A falusi népnek a földművelésügyi miniszter a hivatott gazdája, ott kell tehát pártfogókról gondoskodni. Sokszor bizony apró bajokról van szó, jelentéktelen ügyek derülnek ki a félóráig tartó sirámokból, de hiszen mindenkinek éppen a saját kis ügyecskéje a legfontosabb. A földművesek útbaigazító irodája talpraesett tanácsokkal látta el a magyar falvak pesti zarándokait, közbenjárt ügyeikben, levelezett helyettük, igyekezett atyai pártfogójuk lenni. A magyar föld munkásainak megsegítése mellett nagy eredményt jelentett ez az intézmény. Az önkényuralom óta többé-kevésbé ellenséget látott a magyar nép a hivatalokban, mindenütt kapni akartak tőle valamit, bélyeget, adót, katonáskodást. Darányi alapos emberismerete kellett ahhoz, hogy megteremtse az első olyan hivatalt, ahol nem adót kérnek, hanem adnak, anélkül, hogy kérnének érte valamit. Adnak tanácsot, útbaigazítást, segítséget, jogi védelmet s mindent, ami csak módjukban áll. A hivataloktól ösztönösen irtózó nép szelídítése felé megindult az első lépés.

A szeretetteljes gondoskodásnak, a sok megértő szellemű intézkedésnek meg is volt az eredménye. 1906. óta nem fordult elő jelentősebb mértékű aratósztrájk. A termés betakarításának fontos munkáját azonban nem pusztán szociális elgondolásokkal biztosította Darányi. Megszervezte a munkásokkal való ellátást előre nem látott esetekre is. Az állami birtokokon állandó munkástartalékokat gyűjtött össze, hogy innen elláthassa azokat a gazdákat, akiknél az aratás munkája saját hibájukon kívül megakadna.

A munkalehetőségek biztosítása s a megélhetés megkönnyítése a mezőgazdasági cselédség és munkásság megerősítésének első lépése volt. Hogy a magyar föld dolgozói anyagi fellendülésük után is törhetetlen hívei maradjanak a magyar állameszmének, nevelésre és szervezésre volt még szükségük. Közvetlen felettük álló testvér-osztályuktól, a kisgazdák társadalmától nem sok támogatást várhattak.

A tassi és nagykovácsi nyaralások alatt alaposan körülnézett az ifjú Darányi, azóta pedig az életben is nyitott szemmel figyelte meg a magyar föld munkásainak helyzetét. Nagyon jól tudta, hogy szinte ugyanolyan elzárkózás, akkora szintkülönbség van a középosztály, az urak társadalma és a kisgazdák között, mint amekkora hasadék tátong a kisgazdák

kasztja és a törpebirtokosok, a zsellérek és földmunkások föld nélküli dolgozói közt. A szocializmus hírvivői a kilencvenes évek elején a föld munkásaira is igyekeztek hálójukat kivetni. Csak egy kis segítség, csak egy parányi érdeklődés, egy szalmaszálnyi alátámasztás kellett volna a felsőbb osztályok részéről s ez a támadás mindörökre ki lett volna egyensúlyozva. Az agitátorok szónoklatát azonban keleti nemtörődomséggel, nagyúri közömbösséggel hallgatták a birtokos gazdák.

Valamit tenni kell ilyenkor, nem elég megállapítani, hogy ez ránk nem vonatkozik, döntötte el magában Darányi s lassankint kialakult lelkében a földdel foglalkozók megszervezésének eszméje.

Örömmel karolta fel tehát a Károlyi Sándor gróf és vezérkara által 1896-ban alapított Magyar Gazdaszövetséget. Egyre több községben sikerült gazdaegyleteket, olvasóköroket és gazdaszövetségeket összehozni. Ezzel azután a gazdáknban fel lehetett ébreszteni az együvértartozás, az egymásra utaltság érzését s lassankint a tanulás, a haladás iránt is kezdett érdeklődés mutatkozni. Az első lépés megtörtént, a keleti közöny megtört. Napilapok, folyóiratok, gazdasági és szépirodalmi könyvek kerültek a gazdák kezébe, gazdasági kiállítások, versenyek, bemutatók igazolták a kétkedők előtt, hogy lehet jobban is gazdálkodni, mint nagyatyáik idejében.

Ez az alapvető szervezés volt azután az a taktika, amelyre az agrárszövetkezetek hálózatát a vihar hullámaival szemben is föl lehetett építeni. Darányinak köszönhetette a minisztersége alatt az 1898 : XXIII. törvénycikkkel megalakított Országos Központi Hitelszövetkezet, hogy jelentős számú üzletrészt jegyzett az állam és értékes kedvezményekkel anyagi előnyökben részesítette. A gazdaszervezés támogatására a Gazdaszövetség alapította Hangya-szövetkezetek nyereségük egy részét ugyancsak gazdajóléti célokra szánták s ezzel is erősítették a népkönyvtárakat, olvasóköroket, gépbeszerző szövetkezeseket.

A másik szervezet, amelynek alapjául ugyancsak a gazdakörök kezdetleges hálózata szolgált, a gazdák törvényes érdekképviselete. Az olyan ösidők óta jogász-államban, amilyen Magyarország, a nemzet törzsökös rétege, a földből élő osztály, ki kell, hogy építsen magának egy olyan szervet, amely hivatalosan, az állam felé, törvényes képviselete lehessen. A magyar föld összetartó ereje, a magyar élet közös bajai s a magyar dolgozók verejtéke fokozottabban fogja egy ilyen szervezetben

egybefogni mindazokat, akik a magyar föld áldásától várják megélhetésüket. Latifundiumok ura és kubikos, törpebirtokos és középgentry, gazdatiszt és cseléd egyaránt szóhoz jusson ebben a szervezetben, legyen belőle igazi gazdaparlament, fogja össze a magyar föld életterének minden dolgozóját és közös erővel igyekezzék orvosolni a mezőgazdaság sérelmeit, — volt a Darányi elképzelése.

Évekig tartó munka után testet öltött a gondolat. Mezőgazdasági kamaráknak nevezte a törvényjavaslat a magyar föld érdekképviselőjét.

Országos Kamara volna a központi szerv, vidéken pedig kerületi kamarák foglalnék egybe a gazdákat és munkásokat az érdekeltségük arányához képest. A gondos előkészítő munkában csak úgy repültek a hónapok. 1909-et mutatott a naptár, mire a kész törvényjavaslat napvilágot láthatott s Darányi miniszterségének napjai meg voltak már számlálva.

Akármenyire képzett és tanult is a gazda, a természet erőitől, a Gondviselés akaratától függ, mennyi és milyen termést arathat. Súlyos, váratlan csapások keresztülhúzhatják a legjobb és legszorgalmasabb birtokos számításait is. Összefogásra és támogatásra van ilyenkor szükség.

„Édesatyám a falusi szabóhoz küldött foltozást tanulni, mikor a házunk leégett, hogy hozzászokjam a takarékosabb élethez”, újult fel Darányi emlékében a tassi parasztház egyszerű képe. A hét szűk esztendőt összehúzódással kell kibőjtölni. Milyen jól esik ilyenkor a segítség, jutott eszébe édesapja néhány vacsorautáni beszélgetése a bajban is a hű jóbarátok támogatásáról.

Másokon ugyancsak segíteni akart, ha váratlanul bajba jutnak hibájukon kívül. A szegény, de becsületes ember jobb sorsot érdemel, akár magyar, akár nem, — volt a felfogása. Habozás nélkül a nép segítségére sietett a hegyvidéki akcióban.

Haszonra éhes, lelkiismeretlen, idegen bevándorlók ezrei lepték el a rutén fálvak jóhiszemű, tudatlan lakosait. A gazdasági erők szabad érvényesülésének hangzatos jelszava rezgett a világ levegőjében s a pénz ereje ezalatt modern rabszolgaságba vetette a Ruténföld nélkülöző falvait. Darányi saját szemével győződött meg a helyzetről. Lelkét porig sújtotta a szomorúság, az elkeseredés, hogy emberek embertársaikat ilyen aljasán kihasználhatják.

Külön hatáskörrel felruházott kirendeltséget küldött a

hegyvidékre. Először csak egy járás, azután egy vármegye majd két megye, végül pedig már hét vármegye tartozott a kirendeltség körébe és a szegény ruténeknek ezrei emlegették hálás szívvel Darányi gyors intézkedéseit.

Erdély magyar végein is baj volt. Bevándorlók nem jelentek ugyan, de az értékesítés nehézsége okozott anyagi zavarokat. A hatalom azért adatott, hogy használjunk vele embertársainknak, — vélte Darányi s a hegyvidéki akció jól bevált mintájára útnak indította munkatársait Erdély hegyei közé. A székely akció 1902-ben négy vármegye területén működött, hét esztendő múlva azonban már tíz megyére terjedt ki a hatásköre.

A hegyvidéki s az Árva, Liptó és Trencsén megye számára külön szervezett felvidéki kirendeltség azonos irányban működött, a székelyföldi akció hasonlóképpen igen sokféle irányban fejtette ki gazdaságteremtő tevékenységét. A szerteágazó, de ugyanazt a célt szolgáló intézkedésekből Darányi szervezőképessége s a gazdák életének alapos ismerete sugárzik.

Kutak ásása, vízellátási tervek kidolgozása, takarmánymagvak kiosztása, kereskedelmi növények termesztésének népszerűsítése, tenyészállatok szerzése minden téren a gazdálkodási rendszer javításához volt egy-egy kezdő lépés.

A téli hónapok drága idejét sem pocsékolhatja tétlenül a gazda, ha a világversenyben nem akar alulmaradni, vallotta Darányi mindig tevékeny elméje. Adjunk tehát módot neki és tanítsuk meg, mire s hogyan hasznosíthatja a barátságtalan évszak szabad napjait.

Jól értékesíthető szőrmét és húst ad a nyulak tenyésztése, mindig keresett a méhészkedés eredménye, a zamatos magyar méz, aki pedig szerszámokkal el van látva, szekérralkatrészeket készíthet ilyenkor. Asszonyok és lányok szalmakalapfonással és kosárkötéssel segíthetnek a háztartás bevételeit növelni.

Ezekhez a jól átgondolt alapelvekhez természetesen kellő vezetésnek, tanításnak és anyagi támogatásnak kell hozzájárulnia, ha a magyar föld népén igazán segíteni akarunk, állapította meg Darányi s tüstént kialakult a gyakorlati megvalósítás terve.

A vezetést a kirendeltségekre, a tanítást a gazdasági iskolákra s a gazdakörök rendezte tanfolyamokra bízta, anyagi segítséget pedig a gazdák minisztere mindig tudott ilyen célokra találni.

Váratlan csapások gyors támogatást kívánnak. Takarmányínség idején Darányi rögtön intézkedett. Olcsó szállítás a vasutakon, kedvezményes, sőt ingyenes takarmánykiosztás volt a segítség egyik része, a másik pedig a kárvallott gazdák elhullott állatainak pótlásából állott.

Minden rosszban akad valami jó is, — vallotta Darányi s az állatállomány pótlását egyúttal felhasználta arra, hogy befolyásolja az állattenyésztés irányát. Szakemberei útján olyan fajta állatokat osztatott ki, amelyek az állományt kedvezően javíthatták.

A koalíciós kormány lemondásakor tehát nyugodt lelkiismerettel tekinthetett vissza Darányi a szorgalmas munkában töltött évekre. Büszkén állíthatta, hogy az 1900-as években nem volt a mezőgazdasági munkásoknak és cselédeknek olyan jogos sérelme, amelyet nem orvosolt, sem olyan elfogadható kívánsága, amelyet nem teljesített volna. A magyar föld dolgozói magyar szeretetet és magyar megértést éreztek maguk felé sugárzni a magyar föld hivatott irányítója felől!

HETEDIK FEJEZET.

Gazdasági tudás legyen a dolgozó magyar hatalma.

Kísérletügy, szakoktatás és ismeretterjesztés.

A tudás hatalom, mondja a régi közmondás. A gépek korában páncélingek helyett az ész fegyverével kell felvérteznie magát az embernek, tette hozzá Darányi s első gondolata a magyar föld kérgeskezű magyarja felé fordult. A világ kíméletlen versenyében fegyvertelenül a legerősebb harcos is elhullik, már pedig a tudatlan és tanulatlan gazda pusztá kézzel próbál nekimenni a felvértezett Góliátnak, ha nem képezi magát.

A betegek gyógyítását hosszú éveken át tanulja az orvos. Katonáink esztendőkön keresztül készülnek, hogy győzelmet arathassanak a háborúban. Az iskola padjaiban, könyvekelőtt görnyed a tanító s a tanár, hogy elsajátítsa a fejlődő emberi lélek irányításának művészetét. A gőz erejének titkát, a villamosság törvényeit és a gépek igába fogását álmatlan éjszakákon, sok éven keresztül tanulja meg a mérnök. Éppen csak a gazda volna az, aki a természet Istenadta erejét minden előkészület nélkül fel tudná használni?

„A földművelés művészete nem egyéb, mint a természet megzavart egyensúlyának helyreállítása”, ötlött az eszébe Darányinak az az alapelv, amelyet még iskoláskorában olvasott a *Liebig* leveleiben. Hogyan tudnánk ezt az egyensúlyt visszaállítani, ha csak úgy vaktában próbálkozunk, hiszen akkor kontárok vagyunk, de nem művészei a föld művelésének, állapította meg és máris kipattant agyából az isteni szikra. Sarjadni kezdett a mag, a gondolat magva, hogy nemsokára kialakuljon a tennivalók sorrendje.

A földművelés művészetét a természet, mint egy fukar kincstáros, csak annak árulja el, aki egész életét neki áldozza. Külön gárdát kell tehát felnevelni erre a célra, határozta el magát Darányi. Gazda, mérnök, vegyész, orvos, állatorvos és növényismerő fogjon össze a magyar föld érdekében s ki-ki a maga szakmájában tanulmányozza, hogyan készül aransárga búzalkalász, pirostarka boci, pirosuló alma és hullámos szőrű birka a magyar földből, magyar napsugárból, magyar levegőből és magyar munka verejtékéből.

Az első lépés tehát a kísérletezés, tanulmányozás, a kutatás és a természet törvényeinek megismerése.

Azt, amit már felismertünk, belé kell csepegtetnünk a serdülő gazdacsemetékbe, mikor még fogékonyak minden iránt.

A felnőttet pedig jó példával, rábeszéléssel, oktatással s a nyomtatott betű hatalmával kell rávennünk arra, hogy pótolja, amit ifjúságában elmulasztott, hogy ne álljon meg a tanulásban, amikor a tanító úr keze elkerül a feje felől. Meg kell értetnünk mindenkivel, aki a magyar földdel dolgozik, hogy nemcsak a jó papnak, de a jó gazdának is holtig tanulnia kell, ha helyt akar állni magáért.

Ez a néhány rövid mondat volt a Darányi lelkében az a csíra, amelyből a mezőgazdasági kísérletügynek, a szakoktatásnak és a népszerűsítő munkának sok-sok intézménye, tömérdek könyve és jó pár ezer röpirata s újságja kisarjadt.

1895-ben Darányi 17 kísérletügyi intézményt vett át elődjétől. (A földtani és meteorológiai intézetet, az Országos Chemiai Intézetet, 5 vegykísérleti és 6 vetőmagvizsgáló állomást, továbbá a mezőgazdasági gépkísérleti, rovar- és növénytermelési kísérleti állomást.)

1909-ben nemcsak ezeket az intézményeket vehette át tőle utódja lényegesen kifejlesztett alakban, hanem 11 új szervvel kibővítve, 28 intézménnyel folytathatta a megkezdett munkát. (2 új vegykísérleti, növényélettani s kórtani, állatélettani és takarmányozási, dohánytermelési, halélettani s szennyvíztisztító, gyapjúminősítő, tej-kísérleti és szesz-kísérleti állomások, továbbá a bakteriológiai intézet.)

Számban, személyzetben, felszerelésben hatalmasan erősödtek tehát a mezőgazdasági kutatás nehéz és nem mindig eredményes munkáját végző intézmények. Az érettségije után orvosnak induló Darányi természettudományos hajlamai, a budai hegyekben botanizáló sétákon növényfajtákat gyűjtő kis Náci

fiatalkori emléke, a logaritmustábla összeállításában segédkező gimnazista matematikai tudása egyaránt felébredt a miniszterre lett Darányiban. Olyan helyre állította a Gondviselés, hogy nemcsak politikai tudását, nemcsak államférfiúi tehetségét, hanem szervezőképességét és sokoldalúságát is érvényre juttathatja.

Az ügyvéd-képviselő jogászai beállítottságára számító miniszteri referenseket egymásután érték a meglepetések. Alaposan fel kellett készülniök, ha Darányi előtt nem akartak szégyent vallani. Mindegyikük szakmája és ügyköre iránt olyan érdeklődéssel és szeretettel fordult a miniszter, hogy később szinte összevesztek rajta, melyik is a Darányi kedvenc ügyosztálya. Mindenki a sajátját érezte a miniszter szívéhez legközelebb állónak, pedig Darányinak egyaránt kedves volt minden, ami a magyar földdel kapcsolatos, mindenben a végső célnak elérését, a magyar életnek s a magyar földnek megerősítését és egybekapcsolását igyekezett szolgálni.

A magyar földdel pedig elsősorban a növénytermesztés áll szoros vonatkozásban. Kísérletezés, talajvizsgálat, tanácsadás és jó vetőmagvak kiosztása a kezdő lépés a növénytermesztési intézetek fejlesztésében. Szabadelvűség ide, szabadelvűség oda, ezen a téren az államnak erősen be kell avatkoznia s magának kell elvégeznie fontos feladatokat. Magánemberektől hiába várta a növénynevelés megszervezését Darányi, erre a célra állami intézményt kellett szerveznie.

A növényélettan és növénykórtan kutatása, a kártevők irtása is olyan kérdés, amelynek vizsgálata nagy befektetést, állandó személyzetet igényel s a közvetlen anyagi haszon csak igen hosszú idő múlva jelentkezik. Ezt a feladatot sem vállalja el a magángazdaság. A magyar föld érdekében atyai szívvel kell tehát az államnak ilyen intézményekről is gondoskodnia, — vallotta Darányi, mikor elhatározta ezeknek a szervezeteknek létesítését.

A növénytermesztés sokoldalúsága minden növény külön vizsgálatát teszi szükségessé. Általános kutatóintézetek mellett tehát különleges szervezetet kell alapítani egyes növények részletes tanulmányozására. Ez a megfontolás, az észszerű decentralizálás sugallotta Darányinak, hogy a szőlészet és borászat, a dohánytermelés, a kender- és lentermelés külön intézmény keretében kapjon kutatógárdát. Ugyancsak különálló kísérleti állomást szervez az erdészet kérdéseinek vizsgálatára. A központi állomásnak négy külső telep áll az ország különböző

vidékein rendelkezésére, hogy az erdőtalajok javítását és műtrágyázását, a futóhomoknak erdővel megkötését, a kopár területek befásítását, a csemetekezelést, a fák gyakorlati felhasználási módjait részletesen tanulmányozhassák.

Az állattenyésztés fejlesztése sem nélkülözheti a tudományos kutatás eredményeit. Az állatélettan és takarmányozástan ismerete alapján kaphat a gazda gyakorlati tanácsot a takarmányfajták értékéről, a hús- és zsírttermelés módjairól, tehát mindarról, amit éppen az állattenyésztés jövedelme nélkül életképtelen kisgazdaságok a leginkább tudni szeretnének. Német mintára az ipar hozzájárulását is meg tudta szerezni Darányi az új intézmény költségeinek fedezéséhez. A takarmányok hasznosításában érdekelt malmok, szesz- és cukorgyárak, meg sertéshízlalók szívesen működtek közre. A mezőgazdaságnak s az iparnak egymásraltalságát tehát gyakorlatilag is be tudta bizonyítani Darányi s a bizonyítás eredményét tüstént a magyar föld javára igyekezett felhasználni.

A tejgazdaság terén ugyancsak sok volt a tennivaló. Az agrárállam hírében álló Magyarország igen jelentős mennyiségű tejterméket hozott be külföldről. Ugyanakkor viszont a tehéntartó kisgazdák alig tudták a tejet értékesíteni. Szervezésre és példaadó kísérleti tejüzem létesítésére volt szükség. Darányi helyes gyakorlati érzéke vidéken, Magyaróvárt helyezte el a tejkísérleti állomást és ellenőrzési tevékenységgel nem bízta meg, hogy annál jobban nekifeküdhessek a tejfeldolgozás tudományos és gyakorlati vizsgálatának.

A magyar gyapjú minősítésére Darányi által szervezett intézet kiterjesztette munkakörét a gyapjú termelésére is. A juhnyájak osztályozása, a párosítás ellenőrzése s a termelt gyapjú hozadékának vizsgálata alapján a juhtenyésztés irányításába szakszerűen beleszólhatott.

Nem kisebb szakembert, mint Herman Ottót nyerte meg Darányi a magyar madárvédelem megszervezésének. A madarak mezőgazdasági jelentőségét sok európai államot megelőzve ismerte fel s az állami birtokok erdőségeinek fészekodvakkal felszerelése úttörő munka volt a hasznos madarak védelme terén.

Az ipari és műszaki irányú intézmények sem maradtak ki a kísérletügy fejlesztésénél. Gödöllőn és Kassán szesz-kísérleti állomást szervezett Darányi. A szeszipar fejlesztése elsősorban a magyar föld érdeke, hiszen a magyar talajban termett bur-

gonya és répa talál ilyen módon könnyű és biztos értékesítésre^ A haltenyésztés ugyancsak a magyar földön élő gazdának szer- rez értékesítési lehetőségeket, a gyárok szennyvizei pedig mér- hetetlen károkat okozhatnak élővizeink halállományában, ha ellenőrzés nélkül fertőzhetik meg a vizet. A magyar föld meg- erősítésének gondolata elvezet ilyenformán a búzatermelés vizs- gálatától a keményítőgyárok szennyvizének ellenőrzéséig, a η övén y nemesi tő intézettől a haléltan kérdéseit kutató állo- másig, minden intézkedésnek sorai közül, minden új intézmény égnék emelkedő falainak piros téglái mögül a magyar föld sze- retete, a magyar verejték megbecsülése sugárzik. Ez az izzó sugár nemcsak új intézményeket hív életre a magyar föld erő- sítésére, hanem a meglévőket is atyai gondoskodással pártfo- golja. Műszerek és szakemberek, újabb, nagyobb épületek és fel- szerelés, pénz és erkölcsi támogatás jelzi kézzelfoghatóan a Darányi nem lanyguló érdeklődését.

Az önálló kísérletezés meg a kutatás kiegészítésére bemu- tató és szemléltető intézmény szervezése fogant meg Darányi lelkében az ezredéves kiállítás dicsőséges esztendejében.

Sokat dolgozó ember nagyon megbecsüli a mások munká- ját is. Darányi tehát mindenkinél jobban érezte, milyen ten- gernyi erőfeszítésbe, mennyi dolgos órába került az ezredéves kiállítás mezőgazdasági anyagának elkészítése. Meg akarta mindenkép óvni az enyészettől ennek a szorgos munkának ered- ményét.

Állandósítani kell ezt a kiállítást, — ötlött az eszébe. A *magyar föld múzeuma* legyen a piciny magból, — határozta el magát. Közel tizenegy esztendőbe telt, míg e parányi gondolat- szikrából a vajdahunyadi vár pompás mása felépült, Darányi azonban büszke lehetett alkotására. A magyar mezőgazdaság kicsinyben össze volt sűrítve a múzeum gót-, román- és rene- szánszstílusú palotájának hatalmas termeiben. Gépek modelljei, statisztikai adatok, szemléltető képek, szobrok, térképek és szakkönyvek mutatták meg a megnyitás ünnepélyes napjára egybesereglett Európának a magyar földön folyó élet igazi ke- resztmetszetét. Maga a király nyitotta meg a múzeumot. A nagy dicsőségben talán az jelentett legtöbbet, hogy a szervezés és rendszeres bemutatás nagymestereinek, a németeknek vezetője, II. Vilmos császár azzal távozott a kis magyar nemzet mező- gazdasági múzeumából, hogy ezt bizony *nekik is utánozniok kell!* Utánozták is; ekkor született meg a müncheni Deutsches Museum monumentális intézményének első ötlete. A magyar

tehetség most is, mint már annyiszor, utat mutatott a nyugat nemzeteknek.

Ilyen sokféle irányban munkálkodó intézmények hálózatát azonban szerető, de erős kézzel kell egybefogni és a nagy cél felé irányítani, ismerte fel Darányi gyakorlati érzéke az eredményes kutatás hathatós eszközét, az egységes vezetést. Vezetnie természetesen egyetlen embernek kell, a földművelésügy felelős miniszterének. Hogy azonban a kellő szakértelem biztosítva lehessen az irányításban, Darányi már minisztersége kezdetén Központi Kísérletügyi Bizottságot szervezett s ebben nemcsak a kísérletügy összes ágazatának, hanem a tudomány és gyakorlat külső szakférfiainak is helyet adott. Csak a szakember láthatja meg társának előnyeit és módszerének esetleges hibáit, a szakbizottság vitáiból tehát a vezetésre hivatottak tárgyilagosan megállapíthatják, mi a teendőjük, miként foglalják össze az egy irányban kutató intézményeket.

Hasonló elgondolás vezette Darányit a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek ellenőrzését egységesítő Állandó Felülbírálotanács megalkotásában. Az élelmiszer- és terményhamisítást legtöbbször a vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások szakvéleménye állapítja meg. A számok világában nincs helye fellebbezésnek, ezeket a szakvéleményeket a büntetőbíráknak el kell fogadniuk. Darányi igazságérzése azonban eleve ki akarta zárni a jogsérelmeket. Szakszerű bírálatra a szakemberekből álló felülbírálotanácsot hatalmazta fel s ezzel egységes eljárást biztosító szakszervet igyekezett létesíteni. A magyar föld termékeit akarta megvédeni a termények és élelmiszerek forgalmának fokozott ellenőrzésével. A közigazgatás nem mutatkozott erre a célra elég mozgékonyak, Darányi tehát nem késlekedett az intézkedéssel. Az anyagiak előteremtésével lehetővé tette, hogy maguk a vizsgáló állomások is tevékenyen közreműködhessenek az ellenőrzés nehéz munkájában.

Röviden összefoglalva, háromféle irányban igyekezett Darányi a kutató intézményeket kifejleszteni. *Elsősorban a termelés* legalkalmasabb módjait akarta megállapítani minden művelési ágra, *azután* a termények vizsgálatával *a minőség javulására* törekvő irányzatot próbálta előkészíteni s *végül* a forgalomban lévő termékek *ellenőrzésével* igyekezett a mezőgazdasági munka eredményének elhelyezését biztosítani.

A kutatómunka eredményét minél gyorsabban és tökéletesebben el kell juttatni a magyar föld népéhez, — volt a Darányi elgondolása. Mindenekelőtt az alapnak, a széles népréte-

gek oktatásának kell megfelelőnek lennie. A legjobb útravaló, melyet az állam az életbe induló gazdának adhat, az alapos szakképzettség, állapította meg.

A lélek igazi formálását már a fiatal korban meg kell kezdeni. A gazdasági képzés tehát a népiskolában sem maradhat el. Gazdasági szaktanárokat rendelt ennél fogva a tanítóképzőkbe, hogy a néptanítók megszerezhessék gazdasági képzettségüket is. A népiskolából elkerülő s magasabb kiképzésben nem részesülő gyermekek részére 12—15 éves korukban gazdasági népiskolákat javasol, hogy a talajismeret, növénytermesztés, állattenyésztés, tejgazdaság, kertészet, szőlőművelés elemeit elsajátíthassák. Addig is, míg ez az elgondolás mindenütt valóra válhat, továbbképző tanfolyamokat szervez Darányi a 15 évnél idősebb gazdaifjak számára. Ezek az egy esztendő tanfolyamok már komoly gazdasági alapismeretekkel bocsátják útnak a védeniceiket. Akinek kedve és módja van alaposabb elmélyedéshez, a földművesiskolák kétéves tanideje alatt kisebb gazdaságok vezetésének módját is megtanulhatja s ezzel a tudással munkavezető, vagy munkafelügyelő lehet nagyobb gazdaságokban. 1895-ben kilenc ilyen iskolát vett át elődjétől Darányi, 1909-ben pedig tizenkilenc iskolából álló hálózat igyekezett a magyar föld népét alsófokú gazdasági oktatásban részesíteni.

Az iskola padjaiból kinőtt gazda- és munkássereget sem akarta gondozatlanul hagyni. Saját birtokának cselédein és munkásain tapasztalhatta, mennyire kiesik a gazdasági gyakorlatból a nép a hosszú katonai szolgálat ideje alatt. Össze keli egyeztetni a két egyenlően fontos érdeket, a katonai kiképzést és a mezőgazdasági ismeretek megtartását, határozta el magát Darányi talpraesett gyakorlati érzéssel.

A téli hónapok szabad óráit kihasználva néhány hetes továbbképző tanfolyamokat tartatott a fontosabb katonai állomáshelyeken. A művelési ágak ismertetése mellett háziipari oktatást is kaptak a magyar föld katonái, hogy a vessző fonásban és seprű-, kosárkötésben kezűgyességet szerezzenek.

A téli tanfolyamok jól bevált módszerét azután egyre jobban igyekezett kiterjeszteni. Az alaphálózat már megvolt e célra. A gazdasági egyesületek, gazdakörök, gazdasági iskolák és földművesiskolák gyűjtötték össze avatott kézzel az érdeklődőket s a magyar földnek folyton növekvő számú fiába oltották bele a korszerű gazdálkodás nélkülözhetetlen alapelveit. Minden rábeszélésnél többet ér a példa és csakugyan, egy-egy tanfolyam elvégzése után mindegyik résztvevő nagy érdeklődéssel

számolt be falujában a hallottakról, nem is nyugodott addig, míg néhány barátját rá nem bírta, hogy elmenjen a legközelebbi tanfolyamra.

Egyes különleges hivatások számára önálló iskolákban és szaktanfolyamokban nevelt személyzetet.

A vizitársulatok, folyamszabályozási munkák műszaki tudnivalóira a vízmesteriskola, a tejgazdasági ismeretekre a tejgazdasági szakiskolák, a baromfinevelésre a baromfitenyésztő szakiskola, a méhészeti ismeretekre a méhészeti szaktanítók, kertészkedésre a kertészsegédiskolák s a kertészeti tanintézet, a szőlőkezelésre a vincellériskolák és kertmunkásképzők, a borgezdasági teendőkre a pincemesteri tanfolyam, az erdészeti ismeretekre az erdőőri szakiskolák tanították meg a magyar földből sarjadt ifjú nemzedéket s ezzel a kiképzéssel szinte már biztos kenyeret is adtak a kezébe, hiszen jól képzett szakmunkásoknak mindig könnyű volt elhelyezkedniük.

Nem elég azonban a férfiak kezébe kenyeret adnunk, ismerte fel Darányi mindig gyakorlatiasan gondolkodó szelleme, ha az asszonyokat nem neveltük háziasságra és takarékoszágra. A legdolgosabb munkás keresete is kihullhat az asszony kötényéből, ha nem vigyáz reá féltő gonddal, mondja találón a francia közmondás, jutott eszébe a gyermekkori olvasókönyvek idézete. Női háztartási iskolákra van szükség, határozta el Darányi s a gödöllői koronauradalom majorjában már készen állt ez az úttörő intézmény, mikor meg kellett válnia miniszteri széktől. Az iskola internátusában hatvan növendék talált volna a tervek szerint otthonára, a közelben lett volna a baromfitenyésztő iskola, az állami méhészeti telep, bolgár kertészet, faiskola, gazdasági udvar, vagyis mindaz, ami a leányok gyakorlati kiképzéséhez annyira szükséges.

Kettős az a cél, amelyet ezekben a női iskolákban el akar érni Darányi atyai előrelátása. A háttérben természetesen most is, mint mindig, a magyar életnek megerősítése, a magyar földnek rögzítése lebeg. A magyar földet szorítjuk jobban a magyarság keblére, ha a magyar föld munkása jobban osztja be keresetét, ha a magyar asszony maga is segít urának a gazdaságban, ha a magyar család apraja-nagyja növelni tudja a családfő keresetét külön keresetforrásokkal. A magyar életet erősítjük — s ez a második cél — ha a magyar föld leányai s asszonyai nem a város egészségtelen levegőjében, nem a gyárak lélekölő robotmunkájában, nem cselédsorban töltik el életük javát, hanem önálló munkakörhöz jutnak és piciny, de saját gaz-

daságukban konyhakertészettel, virágtermeléssel, gyümölcsfeldolgozással, baromfineveléssel és más egészséges keresetmóddal szerzik meg azt a többletbevételt, amellyel a családfenntartó férfi segítségére lehetnek.

Ennek az elgondolásnak megvalósításához a női szakiskolák egész seregére van szükség. Egyelőre azonban az első úttőra elegendő volna, az ország többi részét vándor-tanfolyamokkal lehetne oktatni, döntötte el Darányi, tervének kivitele azonban utódára maradt.

A hatalmasan kifejlesztett alapra bizvást lehet magasba szökkenő palotát emelni. A mezőgazdasági szakoktatás felső foka megérett immár a tökéletesítésre.

A hat középiskolához kötött képesítés helyett érettségit írt elő Darányi a gazdasági tanintézeteknél, mint alapvégzettséget s ezzel főiskolai rangú akadémiává szervezhette át őket. Aki a magyar földhöz akar nyúlni, vértette fel magát alaposan a tudás fegyverével, volt a szeme előtt megint a magyar föld varázslatos képe. Ne csak a középiskola akadályversenyében elbotlott selejtes elem, hanem a magyar ifjúság színe-java jöjjön erre a pályára, ne csak kényszerűség és elkeseredés, hanem hivatás és a magyar föld szeretete űzze az akadémiák Alma Materének falai közé a fiatalságot. Magyar élet, magyar erő és magyar tudás kell ahhoz, hogy mindörökre a hazához rögzítse a magyar földet!

Az állattenyésztés a föld erejének kihasználásában nélkülözhetetlen mellékág, különösen a kiscgazda jövedelme függ ettől a döntő tételtől. A magyar föld erősítéséhez tehát virágzó állattenyésztésre van szükség, az állatok felnevelésében és gondozásában pedig nélkülözhetetlen az állatorvosok segítsége. Ismét a magyar föld megrögzítésének lendületes gondolata viszi el Darányit az állatorvosi kar kiképzésének fejlesztéséhez. Az állatorvosi tiszt vizsga színvonalát emeli, új elméleti és gyakorlati tárgyakat vesz fel a vizsgarendbe s módot ad arra is, hogy az állatorvosok — az embertársaik gyógyítására készülő orvosokhoz hasonlóan — néhány hónapot egy-egy tanszéken tölthesse nek oklevelük megszerzése után és ezzel minden fontos ágazatba kellően beledolgozhassák magukat, mielőtt gyakorlatukhoz hozzáfognak.

Darányi igazságérzése azonban az új teher kirovásánál tüstént gondoskodni akart jutalomról is. Alaposabb kiképzés, nagyobb munka és több tanulás nagyobb tekintélyt, szebb címet érdemel, állapította meg s nem nyugodott addig, míg Ferenc

József 1906-ban jóvá nem hagyta az állatorvosi főiskola doktor-avatási jogát. Ezzel egyenrangúvá tette őket az orvosi karral s a megnövekedett kívánalmakhoz mérten tudományos képzettségüket is elismertette.

Magyarország területének jelentős részét hatalmas erdők árnyékkolták be. Mi sem természetesebb tehát, hogy a felsőfokú erdészeti kiképzést adó Selmecebányái bányászati és erdészeti főiskoláról sem felejtkezett meg Darányi pártfogói gondoskodása. Ifjúkori emlékek, a nagykovácsi erdő nyári színpompája, a budai hegyek botanizáló sétái újultak fel lelkében, mikor segítséget kértek tőle az erdészeti fakultás tanszékeinek felszerelésére. Régi herbáriumának megfakult növényei hálásan néztek reá, hogy nem lett hozzájuk államférfi korában sem hűtlen. Az erdészeti növénytani tanszéket szép laboratóriummal, az erdészeti földméréstanét pedig korszerű műszerekkel és eszközökkel látta el, hadd tanulják meg szakmájukat a magyar erdők mérnökei a kellő alapossággal, hiszen ezzel is a mi magyar földünket gondozzuk, ápoljuk és erősítjük.

A mezőgazdasági kutatás jól felkészült gárdája nekiindult munkájának. Gazdasági iskolák, tanfolyamok és főiskolák hálózata vonta be az ország területét, hogy elterjesztesse mindazt, amit a tudomány emberei nehéz viaskodás árán kicsikartak a titkait féltékenyen őrző természetből. A hatalmas gépezet elindult útján, hogy a magyar föld népét a tudás fegyverével megerősítse. Előbb-utóbb föltétlenül célhoz ér, bármennyire röggös is az útja. Ha azonban azt akarjuk, hogy inkább előbb, mint utóbb fusson be a képzett magyar nép seregeinek annyira vágyott célvonalába, egyengetnünk kell az útját, siettetnünk kell a haladását. A néptanítók, gazdasági szaktanítók és vándortanítók hosszú sora elenyésző a nép nagy tömegei mellett, évtizedekig is eltart, míg a tudás, a szakismeret eljut minden magyar lelkébe.

Gimnazista korában egyedül járt Svájcban az ifjú Ignác. Órákat eltöltött a genfi könyvesboltok papírszagú kötetei között, pedig volt elég más látnivaló ebben a szabad levegőjű, gazdag, jóindulatú országban. Még ma is emlékszik rá, milyen jól esett, hogy édesapja jutalmul egy francia folyóiratra fizetett elő, hadd maradjon benne a francia nyelvben. A könyvek és folyóiratok régi rabjának, az ötpacsirtautcai családi ház „Zeitungsfresser”-jének természetesen a nyomtatott betű hatalmas jutott az eszébe, mikor segítséget keresett a nagy nemzetnevelő munkához. Igen, ez az, amire szüksége van, a sok ezernyi ölom-

betű lesz az a fűrge hadsereg, amely ezt a csatát diadalmasan megvívhatja, amely feltartóztathatatlanul el tud jutni az ország minden zugába, az ötvenholdas gazdához éppen úgy, mint a szűk cselédlakásban zsúfoltan élő magyarokhoz, döntötte el magában Darányi a nagy hadjárat módját.

A nyomtatott betű seregei kettős irányban indultak útjukra. A tudomány művelői nem nélkülözhetik a közlés fegyverét, a világgal tudatás nemzetközi eszközét. Kutatógárdájának tehát évkönyvekben, folyóiratokban és önálló szakkönyvekben kell nyilvánosságra hoznia a vizsgálódások eredményét. A magyar életnek megnyilvánulása ez is, ne porosodjék tehát soha el nem olvasott jelentések sorai között. Anyagi támogatással sietett intézményeinek a segítségére, hogy ne csak magyar nyelven, hanem német, francia vagy angol nyelven is közzétehessek sokszor úttörő dolgozataikat.

Az arany középút bölcs pártatlansága, a természettudományok szívbőljövő szeretete s az elfogulatlan igazságérzés minden tudományág egyenlő támogatását biztosította. Ha végignézzük a Darányi működése alatt napvilágot látott tudományos könyveket, szakfolyóiratokat, évkönyveket és jelentéseket, a szabad kikötők jogszabályaitól a hadsereg élmezőiséig, a tehenek tőgygümőkórjától a madarak hasznáig, a magyar fűvek gyűjteményétől az ivóvizek kémiai elemzéséig, mindenféle kutatásról alapos és pontos beszámolót kapunk.¹⁾

Önálló kiadványokon felül a szakbavágó dolgozatok megjelenését egész sereg szakfolyóirat támogatásával tette lehetővé. A „Kísérletügyi Közlemények”, az „Állategészségügyi Évkönyv” (magyarul és németül), a „Földtani Intézet Évkönyve” (magyarul és németül), a „Szőlészeti Intézet Évkönyve és Közleménye” (magyarul és franciául), az „Aquila” és az „Erdészeti Kísérletek” voltak a magyar dolgoztnitadás bemutatói, a magyar szorgalom eredményének napvilágra hozói.

A külföld gazdasági köreinek tájékoztatására idegen nyelveken is közzétette hazánknak vetésjelentéseit, továbbá a világ gabonaterméséről készült évi közleményeket.

A nyomtatott betű hadseregének másik része a magyar nemzet felvilágosítását igyekezett elvégezni. Ez a hadsereg csak akkor győzhet, ha lehetőleg nagy számban özönli el az országot. Darányi tehát e téren sem fukarkodott. A népies gazdasági tanfolyamok egyes előadásait sok ezer példányban osztatta

¹⁾ Részletes kiadványjegyzék a függelékben található.

szét a résztvevők közt, hadd vigyék haza a papírra rögzített tudást, hadd terjesszék otthon is, amit hallottak, hadd vegyék elő néha-néha téli estéken azokat a füzetkéket, amelyeknek éppen az volt a céljuk, hogy időnkint újból olvasgassák őket. A jó botanikus éledt fel lelkében. Lám, a gyermekláncfű kis pihék magvait a szél ezerszámra fújja szerte a világ minden tája felé. Lehet, hogy csak minden századik talál olyan talajra, melyben ősei életét folytathatja, kicsírázhat és szép sárga virággá bontakozhatik, de a természet biztos akar lenni a dolgában, ezért a századik megfogamzó magvacskáért bőkezűen elszór kilencvenkilencet. Darányi sem sajnálta tehát a felvilágosító röplapok, újságok, füzetek és népszerű könyvek százait. Hadd jussanak el minden faluba, kapjon belőlük ingyen mindenki, aki kér, hiszen a célhoz akkor is közelebb vagyunk, ha minden tizedik vagy századik termékeny talajra talál és haladás, tudás fogamzik meg a magyar föld magyar lelkeinek mélyén. Az 1899. évben például több, mint *százhetvenezer példányban* osztott ki ilyen népszerűsítő füzeteket, amelyek a magyar föld népét a mezőgazdasági munkabérektől a magyar madarakig, a mustkezeléstől a kendertermelésig minden fontos gazdasági tudnivalóról igyekeztek tájékoztatni.

Népszerű folyóiratokkal rendszeres érdeklődést akart kelteni a magyar gazdáknak. „Gyümölcskertész” című újságja az 1900. évben tizenegyzernél több előfizetővel dicsekedhetett, ami magyar viszonyok között páratlanul jó eredménynek nevezhető.

A szorosan vett gazdasági ismeretek terjesztésén felül más gyakorlati és egészségügyi tanácsokkal is ellátták a magyar föld népét ezek a minden viskóba utat találó fürgé kis füzetkék. A „Néplap” című hetilap szerkesztésénél pedig azt az irányt vezette be Darányi, hogy belőle általános tájékoztatást kapjon a nép a világ eseményeiről s emellett időszerű gazdasági tudnivalókra és hasznos ismeretekre is oktassa az olvasókat.

A magyar földnek nem-magyar anyanyelvű fiait sem akarta kizárni a felvilágosításnak ebből a hadjáratából. A „Néplap” nemcsak magyar, hanem német, román, rutén, szerb és tót nyelvű kiadásaiban is hatalmas példányszámban, hatvanháromezer példányban jelent meg, a takarmányszűkében lévő gazdák tájékoztatására szánt népies füzet ugyancsak német, horvát, román, rutén, szerb és tót fordításban látott napvilágot a magyar eredetin felül, hogy nyelvi különbség nélkül minden falu lakosai haszonnal forgathassák és a magyar földnek minden munkása okulhasson belőle. Nem zárkózott el természetesen

a nem hivatalos kiadásban megjelent mezőgazdasági szakkönyvek és népszerűsítő munkák támogatásától sem, ha céljainak megvalósítására alkalmasnak találta őket. Sokszor előzetes megrendelésekkel tette lehetővé a könyv megjelenését, máskor pedig jelentős példányszám átvételével igyekezett a szerzőt pártfogolni.

A magyar mezőgazdaság kérdéseinek kutatói, a gazdasági oktatás szorgalmas munkásai, a magyar mezőgazdasági szakfolyóiratok szerkesztői és munkatársai és a toll fegyverével küzdő magyar elmék egyaránt megtalálták benne a jóakarató mecénást, a figyelmes érdeklődőt, a magyar akarnivágyásnak buzgó pártfogóját. Meg is kellett találniok benne mindezt, hiszen a fanatikusan lelkébe vésett eszme, a végső cél, a magyar földnek magyar étellel, életerős magyarokkal örökre a hazához rögzítése ezeken a közbenső lépéseken át érhető csak el. A magyar föld titkainak kikutatása, a kutatás eredményének a szó hatalmával és az írás fegyverével elterjesztése, a magyar erőnek a tudás félelmetes eszközével felövezése egy-egy lépést kellett, hogy jelentsen a nagy célkitűzés, a magyarabb Magyarország felé!

NYOLCADIK FEJEZET.

Többet és jobbat teremjen a magyar föld!

A mezőgazdaság fejlesztése.

Erőszakkal és büntetésekkel nem lehet tartós haladást biztosítani. A magyar gazdát sem lehet akarata ellenére vezetni, még kevésbé vezethetné őt erőszakkal az a Darányi Ignác, aki még politikai hatalmáról is lemondott, pártját is otthagya, mert nem értett egyet az obstrukció letörésének erőszakos módjával.

Meggyőzés és szeretet, tanítás és példaadás, türelem és megértés az a fegyvertár, amelyet erre a célra igénybevehetünk, vallotta Darányi. A tanítás eszköze tehát csak egyik része a feladat megoldásának. Példamutatásra ugyancsak szükség van. Konzervatívnak, csökönyösnek és maradinak csupán azok mondják a földművest, akik rosszul vagy alig ismerik. Alaposan megfigyeli ám a gazda, hogy mit mivel a szomszéd. Egykettőre utánozza is, ha észreveszi, hogy beválik. Darányi a nyarat gyermekkorától falun töltötte. Gimnazista korában hónapokig kellett vezetnie a tassi gazdaságot. Azóta állandóan együtt volt lélekben a magyar föld munkásaival, ismerte bajukat, résztvett örömeikben és szomorúságukban egyaránt. A példaadás jólismert fegyverével igyekszik tehát őket jobb gazdálkodási módokra tanítani.

„Minden törvényhatóság területén legyen fokozatosan egy-egy *mintá-parasztgazdaság*”, adja ki a jelszót minisztersége kezdetén. *Ne hivatalnok vezesse, hanem jóra való kiscgazda.* Államsegéllyel kell ezt a 8—30 kat. holdas kisbirtokot mintaszerűen felszerelni, gépeit és eszközeit azonban köteles legyen kölcsönadni gazdatársainak. Az elgondolás kitűnő volt, a megvalósítás

üteme azonban anyagi akadályok miatt lassúbbodott. Minisztersége végén, 1909-ben mégis 49 vármegye volt ilyen népies mintagazdasággal ellátva. Gazdasági tanácsadó fejlődjék ezekből a gazdaságokból, volt a Darányi célkitűzése, a gazdasági felügyelők és vármegyei gazdasági bizottságok segítsék őket munkájukban, hiszen ezen az úton a legkönnyebb a földművelő nép körébe juttatni minden korszerű gazdasági eljárást és eszmét.

Elsősorban az egyoldalú gabonatermelés veszedelmét kell a magyar föld dolgozóinak feje felől elhárítani, ennyit mindenestre tanulnunk kellett a nyolcvanas évek búzaárhullámzásai-ból, kezdte a termelés irányítását Darányi.

A rizstermelés módját a kincstári birtokokon igyekezett bemutatni, a kender és len termesztésének támogatására pedig bővizű mesterséges áztatókról gondoskodott. A jól értékesíthető sörárpa és komló iránt kiállítások és versenyek rendezésével próbálta a figyelmet felkelteni. A burgonyatermés minőségét jófajta vetőgumók elszaporításával és kiosztásával javította és tartotta a már elért kiváló fokon. További lépésként a növények állati és növényi ellenségei okozta károkat igyekezett a hernyó- és sáskairtás kötelezővé tétele útján csökkenteni.

Különleges segítségre volt szükségük a szőlőtermelő gazdáknak. A phylloxera pusztítása súlyos csapást jelentett a legtöbb szőlővidéken. Újratelepítésre csak állami támogatás mellett gondolhattak a gazdák. Ismét a magyar föld munkásaira gondolt Darányi, midőn a szőlőtelepítésre állami hozzájárulást és jótállásvállalást biztosított. Sok ezer magyar munkás jut kenyérhez, sok napszámber kerül a verejtékes, kerges tenyerekbe, amíg a friss tőkéreől szép fürtöket lehet szüretelni. Evekig biztos keresethez jut tehát sok dolgozó magyar kéz, ha a magyar földbe új, ellentállóbb szőlőfajtákat telepítünk, A phylloxera pusztítása és a szőlősgazda érdeke így kapcsolódik össze szociális eredménnyé, a magyar föld dolgozóinak megsegítését idézi elő a külföldről jött veszedelem. Példaadással kell ezen a téren is a magyar gazdát nevelni. Darányi tehát mintaszüretet rendez a jól vezetett szőlőkben és vándor pincemesterekkel viszi szerte az országba a budafoki mintapince kezelési rendszerét.

Mintatelepeket szervez a városok népének ellátásánál oly fontos zöldségfélék termesztésének bemutatására. Magyar népünk is tanulja meg a bolgároktól, ami utánozni való. Öntözővíz, magvak, melegágyak és földbérlet áll rendelkezésére a törekvő magyaroknak, szakértői tanács sem hiányzik, mindent felhasznál Darányi, amivel csak el lehet csábítani a magyar

föld népét ezekre a neki szokatlan termesztési ágakra. Kettős a haszna ennek az elgondolásnak. A falu népe biztos jövedelemhez jut, ha könnyen és jól értékesíthető zöldségfélét termeszt, a városi ember pedig a verseny következtében több és jobb terményt kaphat. Több és jobb gyümölcsre is szükség van ám. Erőteljes intézkedést kívánt a gyümölcsstermesztés fellendítése. Darányi ilyenkor sohasem habozott, nyílegyenesen vágott a cél felé, milliószámra osztatott ki a közérdekű egyesületeknek ingyen gyümölcsfacsemetéket, a gazdáknak pedig igen mérsékelt áron bocsátotta rendelkezésükre őket. A jó példával maga járt elől. Az állami utakat sok ezer gyümölcsfával szegélyeztette be tárcája költségén, a dinnye minőségének javítására pedig állami telepeken termesztett fajtiszta dinnyemagvakat osztatott ki a kisgazdák között.

A magyar földnek fátlan vidékeit igyekezett zöldelő erdőkkel benépesíteni. A kisgazdáknak és középbirtokosoknak ingyen adatott megfelelő facsemetéket, sőt anyagi segítséggel is támogatta őket, pénzsegélyt és jutalmakat osztogatott, csakhogy érdeklődést keltsen az erdősítés iránt s ezzel is növelje a magyar föld erejét és értékét.

A magyar föld munkásának ott kell jövedelmét fokoznia, ahol éppen tudja. A szemtermelés tiszta haszna egyre csökkenően van, nagy a világverseny, a technika fejlődése folytán messze földről is eljut a gabona a külföldi piacokra. Olyan termékre kell tehát áttérni, amely jobban jövedelmező és kevesebb teret ad a versenyre. A magyar kisgazda mindig büszkén vallotta magát jó állattenyésztőnek. Ezt az ösztönös adottságát kell nagyraövesztenünk — ismerte fel gyakorlott gazdaszemmel Darányi. Az állattenyésztéshez jó legelő kell, a jó legelőhöz pedig a mi éghajlatunk alatt gondozás szükséges.

„Községeink tetemes része a közlegelők feldarabolása folytán egyáltalán nem rendelkezik legelővel. Pedig hogy fejlődhesék az állattenyésztés, ha az állatok eltartására szükséges legelő nem áll rendelkezésre! Óriási jelentőség jut tehát annak, hogy egyrészt a népet legelőhöz juttassuk, másrészt, hogy a meglévő legelőket lehetőleg feljavítsuk”, jelenti ki Darányi s azonnal meg is kezdi a feladat megvalósítását.

A legelőket erősen igénybevevő juhok legeltetését olyan területekre korlátozza, amelyen nagyobb állatok nem legelhetnek. A legelőfelosztási engedélyek keretét megszükiti. Kölcsönt ad a községeknek vagy közbirtokosságoknak legelőik feljavítására. A

havasi legelőkön bárcához köti a legeltetést, hogy ne kerüljön a kelleténél több állat a legelőre.

A legeltetési viszonyok megjavítása után a közvetlen intézkedések egész sora következik az állattenyésztés fellendítésére.

Kamatmentes előleg apaállatok beszerzésére, ingyenes állami közvetítés a vételnél, állatkiállítások, versenyek, jutalmak és díjak voltak azok a fegyverek, amelyeket Darányi egytől-egyig igénybevett a közönyösség és tudatlanság ellen vívott csatában.

Az állattenyésztés egyes ágait egyforma szeretettel és megértéssel igyekezett felkarolni, hiszen mindegyikük a magyar föld értékét növeli, a magyar élet lehetőségét könnyíti, a magyar rög munkásának ad nagyobb darab kenyeret a kezébe!

A telivér lóanyagot állandó külföldi és hazai beszerzésekkel frissítette, a kistenyésztőket pedig állami ellenőrzés alatt működő lótenyésztő szövetkezetekbe igyekezett tömöríteni. A házinyúltenyésztés megszervezésére anyagi segítséget adott a kistenyésztőknek, a baromfitenyésztésnél ugyancsak anyagi támogatással karolta fel a kisemberek törekvéseit.

A hasznos vadállomány védelmére is a magyar föld dolgozóinak érdekében siet Darányi. A mindennapi húsfogyasztásban sem megvetendő a vadhús jelentősége, a falu lakosságának pedig sok helyütt számottevő jövedelmet hoz a vadászat és a vele kapcsolatos kereseti lehetőség. Nyulak, fácánok és foglyok beszerzésére tehát segélyeket osztogatott a vadásztársulatoknak, az állami erdők vadállományának fölöslegéből pedig ingyenesen is juttatott mindenüvé, ahol pótlásra volt szükség.

A magyar róna búzája, a magyar erdők vadja s a magyar tanyák marhái mellett a magyar vizekről sem felejtkezett meg Darányi. Pesten született, az öreg Duna mentén. Budán, a nagy folyam másik oldalán töltötte iskolás éveit. Az Ármentesítő Társulatnál végzett titkári munkája révén a Tisza völgyét többször is bejárta. Erdélyi utazásai során a Szamos és Maros vidékével is megismerkedett. Az a Darányi, aki gimnazista korában édesapját maga-rajzolta Széchenyi-arc képpel lepte meg, később sem lehetett hűtlen a legnagyobb magyar folyamszabályozási elgondolásaihoz. Széchenyi István eszméi, a saját, ifjúkori benyomásai és újból a magyar földnek megerősítése, a magyar róna termékenységének fokozása vitte ellenállhatatlanul a vizek szabályozása és hasznosítása felé az agrárügyek vezetőjévé lett pesti ügyvédet. Nem lett volna Deák igazi tisztelője, az

arany középútnak és az alkotásnak ízig-vérig hű embere, ha Széchenyi magasztos, ideális elgondolásaiból nem tudott volna élő valóságokat, gyakorlati hasznú berendezéseket teremteni.

Első pillanatra talán nem világlik ki a vízügyi programból, de alaposabb vizsgálatnál tüstént élőtűnik, hogy itt is a magyar föld s a magyar élet az a szent érték, amelynek megmentésére és fejlesztésére semmi áldozat sem túlságosan sok.

A folyamszabályozás, csatornázás, ármentesítés végeredményben a partmenti földeket, a folyókhoz közelfekvő emberi hajlékokat igyekszik megvédeni, tehát magyar életet és magyar földet erősít. Ezzel azután a Program első része be is volna fejezve,

„Az árvédelmi munkálatok annyira előrehaladtak”, jeli Darányi 1909-ben, „hogy a víz elleni védelem helyett már inkább *a vizek hasznosítására* lehet a főszólyt helyezni”.

A vízi szállítás a legolcsóbb, folyóink hajózhatóvá tétele tehát a mezőgazdasági termékek piacát növeli, közelebb hozza őket a világhoz s egyúttal a gazdálkodáshoz szükséges anyagok beszerzését is lényegesen megkönnyíti. Erre föltétlenül kell pénznek lennie, állítja fel Darányi az agrárszemponból oly fontos követelményt. Kívánsága meghallgatásra talál. Majdnem kétszázmillió koronát szavaz meg a törvényhozás a nagy vízügyi program megvalósítására. A Duna, Tisza, Dráva, Száva, Vág, Bega és Körös egyaránt sorra kerül a hatalmas munka során, sőt még a Balatonra is jut belőle. Később azután a Sajó s a Maros egyes szakaszai következnek, hogy az ország minden vidéke, a magyar föld minden porcikája részesülhessen a jól végzett munka áldásaiban.

A magyar föld dolgozói közvetlenül is érezték ám a nagy elgondolások gyakorlati hasznát. Kőbányák és homokotrók a munkások ezreit tudták foglalkoztatni s a gátépítések révén megszámlálhatatlan magyar csemete szájaeskájába jutott biztos falat kenyér, a magyar föld szorgalmas munkása néhány esztendőre el volt látva nehéz, de a megélhetést lehetővé tevő munkaalkalommal.

A magyar vizek hullámai most már ráncbaszedve, emberkéz által irányítva hömpölyögnek új medrükben. Sor kerülhet a következő lépésre. A szomszjas magyar föld kincseit a magyar vizek segítségével igyekezzünk napvilágra hozni, hiszen a magyar élet erősödik, ha *több kenyeret* ad az áldott magyar róna talaja. Kezdjük meg a rendszeres öntözés előkészítését, mutatott irányt a gazdáknak Darányi előrelátása.

„Nincs talán második oly fontos kérdés a magyar mezőgazdaság belterjesebbé tételét illetően, mint az öntözés fellendítése”, jelenti ki Darányi 1909-ben. „Hazánk talaji és éghajlati viszonyai folytán nagy kiterjedésű területek gyakran nélkülözik a növények fejlődéséhez szükséges nedvességet. Kivált a Nagyalföld, tehát éppen az ország legfontosabb termőterületének a gazdaságai ... úgyszólván teljesen ki vannak szolgáltatva az időjárás esélyeinek. Ha a várt eső elmarad, ez a termés eredményét valósággal kockára teheti. Még fokozódik ez a baj azáltal, hogy éppen a Nagyalföldön a trágyázás is nagyon hiányos.”

A víz hasznosításának hadjáratához azonban tömérdek pénz kell. Telepítés, szociális intézkedések, kísérletügy, szakoktatás, folyamszabályozás, ingyen vetőmag, gyümölcsfa, tenyészállatbeszerzési kölcsön, szövetkezetek támogatása, mind megannyi hatalmas réstörő a bevételek kicsiny falában. Egyszerre bizony nem lehet minden feladatnak nekikezdeni, mert összedől az egész építmény. Az öntözés megvalósítását tehát először a magángazdaságra kell bízni — alkudott meg Darányi a szükségszerű helyzettel. Támogatásról szó lehet, de a berendezkedés egész terhét nem tudja az állam elvállalni.

Kezdetben tehát anyagi segítséget biztosított a vizitársulatoknak, ha öntözőcsatornákat építenek. Később egyes gazdákra is ki akarta terjeszteni ezeket a kedvezményeket. Kedvenc rendszerét, a példamutatást is elővette a mezőgazdaság fejlesztésének fegyvertárából. Békéscsabán és Siklóson öntözési kísérleti telepeket szervezett. Az öntözést, szikjavítást és trágyázást rendszeres kutatással igyekezett megvalósíthatóvá tenni s egyúttal a környék gazdái közt népszerűsíteni akarta azt a gondolatot, hogy maguk is segíthetnek az aszályos évek bajain, ha összefognak és tanulnak a bemutatott példán. Harmadik kísérleti telepét Ősi határában helyezte el, hogy a tözegecs rétek öntözési módját megismerhesse a magyar föld népe. A szikes és tözegecs talajok csak két különleges fajta, a többi magyar talajnak is sorra kell kerülnie ebben a kísérletező és példaadó munkában, — tűzte ki a célt Darányi.

„Kívánatos, hogy az ország minden részében és minél különbözőbb talajain létesüljenek ilyen telepek, hogy a gazdák a tapasztalt sikereken felbuzdulva, maguktól és esetleg erre a célra soha sem sajnálható állami támogatás mellett forduljanak az oly nagyfontosságú öntözés felé”, állapítja meg minisztersége utolsó évében.

Az öntözés úttörőinek minden téren igyekeznek segítségükre sietni. Ingyenes mérnöki tanácsadás, kedvezményes áron elvégzett tervezés, költségelőirányzatkészítés, ellenőrzés és tanulmányozás csábítja a magyar föld dolgozóit a magyar vizek hasznosítására, öntözésre, alagsövezésre, patakszabályozásra, belvizek levezetésére és kenderáztatók létesítésére. A munka lassan halad. A célkitűzés megvan, de a megvalósulás ütemét az évek múlása túlszárnyalja. Nagyarányú öntözésről bizony nem lehet még beszélni, midőn az 1909. év elkövetkezik. Darányi utódaira kellett, hogy hagyja a magyar vizek hasznosítását, a magyar föld termékenyebbé tételét.

A magyar vizeknek is van termése, ezt sem szabad elhanyagolnia a magyar föld megerősítőjének. Halászati társulatoknak állami segítséggel igyekeznek támogatást nyújtani Darányi mindenhová elérő gondossága. A felvidék halállományát rendszeresen gyarapítja, költőházakat építtet, milliószámra helyeztet el halivadékokat, hogy pótolja a vizek népességét.

„A mesterséges halgazdaságok létesítése nemcsak azért kívánatos, mert eddig csaknem hasznavehetetlen területek rendszeres gazdasági kihasználását teszik lehetővé, hanem azért is, mert az onnan forgalombavitt olcsóbbfajta halhús a közélet javulását jelenti”, jelenti ki a magyar föld és magyar élet nagy pártfogója a kettős célt, a magyar föld rosszabb területeinek felhasználását a magyar élet megsegítésére, a magyar föld népének jobb élelmezésére. Teremjen még a rossz minőségű magyar föld is többet, hiszen ezzel is több jut a magyar élet fenntartására, a magyar föld dolgozóinak kezébe!

KILENCEDIK FEJEZET.

Magyar kézben maradjon a verejtékes magyar munka gyümölcse!

Szervezés és értékesítés.

A gyáros a természet erőit tetszése szerint és a célszerűség elgondolása alapján fogja be igájába. A termelésnél minden tényezővel eleve számolni tud, árucikkének előállítási ára előtte jólismert adat. A kész cikknek eladási ára pedig a kereslet és kínálat szabályai szerint, bizonyos fokig ugyancsak előre látható keretek között mozog.

Egészen másként áll a helyzet a mezőgazdaság „gyárában”. Napsugár, föld, levegő és növényi meg állati tulajdonságok olyan adottságokkal állítják szembe a növénytermelő és állattenyésztő gazdát, amelyek hatását előre nem tudja kiszámítani. A Gondviselés kegye adja mindehhez az éghajlati és időjárási feltételeket, az eke szarvát fogó földművesé a munka terhe, Istentől kell az áldást várnia. Rossz esztendő után még azzal sem vigasztalhatja magát, hogy a következő év jobban sikerül, mert a másik esztendő termése ugyanúgy a Gondviselés jóindulatától függ, mint az előzőé. A mezőgazdasági üzem termékeinek előállítási ára tehát ismeretlen tényezők függvénye, melyeket a gazdának nem áll módjában befolyásolnia. Ugyancsak ismeretlen tényezők összessége az eladási ár. A világ minden országának termése, szállítási viszonyok, háborúk és konjunktúrák változó szeszélyei nagyon is érzékenyen érintik a mezőgazdát, akinek egész évi munkája az értékesítés sikerétől függ.

Ki ne ismerte volna jobban mindezt a bizonytalanságot, mint éppen Darányi, aki tizenkétesztendős korában már hónap-

kig „uralkodott” a tassi birtokon s azóta egyre szorosabb összeköttetésben volt a magyar földdel s a magyar föld dolgozóinak ügyes-bajos dolgaival. A mezőgazdaság és ipar közötti különbséget világos, elfogulatlan szemmel ismerte fel. *A mezőgazdaság pártfogója nem ellensége az iparnak*, hiszen mindkettő nélkülözhetetlen a nemzet életében, csak az egyensúlyt kell köztük biztosítani. Ezt az egyensúlyt pedig egyetlen gazda sem tudja egyedül helyreállítani, ez a roppant feladat meghaladja egy ember erejét. A gyáripar előnyeit a gazdáknak összefogással, szervezkedéssel lehet csupán megközelíteniök, állapította meg Darányi élesen látó tekintete. A szervezés természetesen nem pótolhatja a termelési tényezők irányítását, de bizonyos mértékben segítséget nyújthat a gazdáknak a természet csapásainak és váratlan változásoknak az elviselésére, megkönnyítheti és javíthatja az értékesítést. Megint a magyar föld erősítését látjuk a háttérben, a magyar föld terméke jobb áron találjon vevőre s ezzel is erősebb, jobb és boldogabb legyen a magyar földön az élet!

Elsősorban tájékozottságra van a gazdának szüksége, hogy a kellő időben és jó áron értékesíthesse terményeit. Darányi értékesítési politikájában tehát a mezőgazdasági hírszolgálatnak újjászervezése volt a kezdő lépés.

A téli hónapokban egyszer, nyáron pedig havonta kétszer tett közzé hivatalos jelentést a vetések állásáról, hogy a gazdaközönség az ország helyzetével tisztában lehessen. A négy fő gabonafajtáról, a burgonyáról és kukoricáról azután augusztustól októberig számszerű termésbecslést készítettett s ennek átlagos adatait nemcsak országos viszonylatban, hanem vármegegyénként is nyilvánosságra hozta. Kiegészítette ezt az értékes hírszolgálatot azzal, hogy minden év augusztusában a világ várható gabonaterméséről is kiadott becslést s a tényleges adatokat a következő esztendő első napjaiban közölte gazdatársai-val. Hogy a megmaradt készlet nagyságáról tájékozva legyen a magyar föld népe, július elsején összeíratta a gazdakézben lévő gabonakészleteket s ezt az adatot sietve közölte a nyilvánossággal. Hatalmasan megnövekedett gazdasági tudósítói kar állott rendelkezésére, úgyszólván mindazt a sok jelentést, amely e hírszolgálat keretében időnkint befutott, két nap alatt teljesen fel tudta dolgoztatni s a beérkezéstől számított három nap mul-tán már közzététethette.

A jól értesültség tehát megvolt. Hiába azonban a tájékozottság, ha pénzre van szüksége a gazdának s a legrosszabb idő-

ben kénytelen a piacra vetni terményeit. Olcsó hitelről kell gondoskodni és lehetővé kell tenni, hogy a gazda tárolhassa készletét az eladás idejéig. Közvetlen állami támogatás a szabadelvű korszak virágkorában a lehetetlenséggel lett volna határos. Kerülő úton kell a kérdés megoldását megkísérelni, határozta el magát Darányi.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet keretében közvetett állami segítséggel meg lehetett alapozni az országot behálózó hitelszövetkezetek szervezetét. Szövetkezetek útján igyekezett a tárolás kérdését megkönnyíteni, a tárházak építésére a költségek öt-hatodrészt is elvállalta segélyként, csak hogy siettesse a gabonakészlet raktározását lehetővé tevő intézmények megvalósulását. Gondoskodott természetesen arról is, hogy a tárolt gabonára előleget vehessenek fel a megszorult gazdák, anélkül, hogy nyomott áron értékesíteniök kellene készleteiket.

Különleges intézkedésekkel igyekezett a másik tárolható terméknek, a magyar szőlők értékes nedűjének, a bornak, értékesítését megszervezni. Ezerszámra kapták a községek a népies útmutatókat, hogy megismerkedjenek a pinceszövetkezetek előnyeivel. Alapszabálymintát, beruházási kölcsönt és segélyt adott a bortermelő gazdáknak, ha ilyen szövetkezetekbe akartak tömörülni. A gazdaszövetkezetek pincéiben tárolt borkészletre szintén lehetővé tette az előlegnyújtást.

A jó értékesítést biztosító intézkedések sorozatában a közvetítés kiküszöbölése és értékesítő szövetkezetek létrehozása volt a következő jelentős lépés. Ahol nincs feltétlenül szükség a vevő és eladó összehozására s a közvetítőnek egyéb feladata nincs, mint éppen csak a közvetítés, ott miért ne legyen kapcsolható ez a főlös láncszem, miért ne jusson több az elért munka eredményéből a munkálkodónak?

Darányinak köszönhatték a magyar föld gazdái, hogy a katonai lovakat egyenesen a termelőktől szerezték be a hadügy és honvédelmi kincstár szervei. Bizony nem kicsinyelhető az az ártöbblet, melyet ezen a réven a gazdák megkaphattak és nem jelentéktelen az a közvetett hatás sem, amely e fokozott értékesítési lehetőség folytán a lótenyésztés terén egyik napról a másikra előállott. A kísérlet olyan jól bevált, hogy az elgondolást fejleszteni lehetett. A termények beszerzésénél is igyekezett a gazdákat közvetlen kapcsolatba juttatni a katonai szervekkel. Nem sajnálta a hetekig elhúzódó tárgyalásokat, csak hogy biztosíthassa, hogy a hadseregszállításoknál kész-

pénzzel és gyorsan fizessen a kincstár s a pénzszűkében lévő gazdák ne legyenek kénytelenek nagy veszteséggel engedményezni a nekik járó követeléseket.

A termelőknek juttatták a közvetítés hasznát az egyre sokasodó értékesítő és fogyasztási szövetkezetek is, elsősorban az alapításától kezdve altruista alapon működő „Hangya” és fiókjai, amelyeket Darányi soha nem lankadó erkölcsi és anyagi támogatásban részesített.

A Magyar Mezőgazdák Vásárcsarnok-Ellátó Szövetkezete, amelyből a mai „Magyar Mezőgazdák Szövetkezete” kifejlődött a zöldség, gyümölcs és tojás értékesítésénél, a Magyar Országos Méhészeti Egyesület a méz elhelyezésénél, a makói Hagyma- és Zöldségértékesítő Szövetkezet a zöldség és hagyma belföldi és külföldi eladásánál, a Magyar Szőlő- és Gyümölcs-termelők Szövetkezete, a beregszászi és más gyümölcsértékesítő szövetkezetek pedig a szőlő és gyümölcs elhelyezésénél voltak a magyar föld gazdáinak segítségére. A komló értékesítésének megkönnyítésére ugyancsak Darányi juttatott kölcsönzési alapot a komlóértékesítő szövetkezeteknek, hogy a kedvező konjunktúra idejét nyugodtan megvárhassák. A burgonyatermő vidékek gazdáin igyekezett segíteni azzal, hogy szövetkezeti szeszfordék létesítéséhez anyagi támogatást ígért. Ezáltal is a magyar föld terméke értékesíthető lényegesen jobb áron.

Az önségélyen alapuló, altruista biztosítási mozgalmat igyekezett támogatni Darányi, amikor a Gazdák Biztosító Szövetkezetének 1899-ben történt alapítása alkalmával az államkincstár részére jelentős számú üzletrészt jegyzett. Elhatároása nemcsak gazdavédelmi intézkedésnek, hanem jó befektetésnek is bizonyult, a Szövetkezet egyre erősödő biztosítási tevékenysége és altruista munkája folytán. A gazdatársadalom szervezkedését azzal is igyekezett elősegíteni, hogy 400.000 korona értékű alapító üzletrész tényleges jegyzését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy az érdekelt gazdaközönség előzetesen 1.000.000 korona értékű üzletrészt jegyezzen.

Közvetve az állatok értékesítését szolgálta az állatbiztosítás ügyének felkarolása. A magyar gazda ugyanis észszerű szövetkezéssel és szervezett önségéllyel nagy károktól kímélheti meg magát. Darányit ez a szempont vezette, amikor a „Magyar kölcsönös állatbiztosító társaságnak” jelentős államsegélyt juttatott és a községekben létesítendő állatbiztosító fiókszövetkezeteknek 400 koronás segélyeket helyezett kilátásba.

A jó gazda ügyes szemével figyelte Darányi a magyar föld termékeinek külföldi elhelyezési lehetőségeit is. Egy-egy kínálkozó kedvező alkalomra késedelem nélkül csapott reá» 1903-ban pl. sok helyütt nagy fagy tett kárt az európai gyümölcsstermesben. Hazánkat e csapás meglehetősen megkímélte. Darányi sem volt rest, tüstént akcióba lépett. Hosszú gyors-tehervonatok indultak Németországba és Franciaországba, hogy a külföldi gyümölcshiányon magyar alma, körte és szilva bevitelével segítsenek. Zöldségfélék is jelentős mennyiségben kerültek idegen országokba. A magyar gazdák több, mint 1800 vágón gyümölcsöt adtak el jó áron, zöldségtermelőink pedig közel hétmillió koronát vettek be ebben az emlékezetes évben s ezzel az egyetlen intézkedésével igazolta Darányi a „bis dat, qui cito dat”, kétszeresen segít, aki gyorsan ad, elvét, hiszen ezt az elmúló alkalmat csakis gyors közbelépéssel lehetett ilyen jól kiaknázni.

Hasonló sikerrel vezette gyümölcsstermelő gazdáinkat Darányi a mannheimi nemzetközi kertészeti kiállításra is 1909-ben. A sok jutalom és díj mellett, amelyet termelőink büszkén hoztak haza, öröndetes eredmény volt, hogy a kivitt nagyobb-mennyiségű gyümölcsöt igen jó áron tudták a gazdák értékesíteni.

A pontos naplót vezető kis Náci rendszeretete és lelkiismeretessége ütközik ki a fáradhatatlan agrárminiszterből, amikor aprólékos gonddal állítja össze a magyar gyümölcs külföldi értékesítésének alapvető feltételeit. Nem elég csak úgy hirtelesen nekifogni a szállításnak, állapítja meg messzetekintő figyelemmel Darányi. Ki kell kutatni, meg kell alaposan vizsgálni, hogy az eddig alkalmazott csomagolásmód mellett milyen állapotban érkeznek meg a magyar csemegezőlő-szállítmányok a távolabb eső külföldi piacokra. Új csomagolási eljárásokat kell keresni s ezeket ugyanilyen körülmények közt összehasonlítani az eddigiek előnyeivel és hátrányaival. Vizsgálni kell, milyen fajta csemegezőlő bírja ki legjobban a nagyobb távolságra szállítást. Ki kell kutatni, milyen mennyiségű, minőségű és származású csemegezőlőt vesz fel a külföldi piac és mennyibe kerül a fontosabb piacokra szállítás. Megbízható értékesítési szervezetnek ezekkel a kérdésekkel eleve tisztában kell lennie.

Mindez áll természetesen a szőlőn felül minden más mezőgazdasági terményre is.

A gazdák oktatása, a termelés fejlesztése és a termelők

szervezése után tehát szervesen kell megfogni a rendszeres piackutatás kérdését. Elsősorban megbízható hírszolgálatot kell teremteni, — jelenti ki Darányi s az osztrák kormánnyal addig tárgyal, amíg 1900-ban megvalósulhat a külföldi szaktudósítók kiküldetése.

Londonba, Berlinbe, Washingtonba, Bukarestbe és Szentpétervárra sietve meneszti Darányi a megbízottakat, hogy „a külföld mezőgazdasági viszonyait és intézményeit — különösen kiviteli érdekeink szempontjából — tanulmányozzák és pedig úgy a gyakorlati földművelés technikai kérdéseiben, mint a közgazdasági politika terén”.

Szaktudósítóinak havi jelentéseiből és összefoglaló tanulmányaiból a közérdekű részeket Darányi késelem nélkül hozta a gazdák tudomására, hogy idejében és jól legyenek a külföld gazdasági helyzetéről tájékoztatva. A szaktudósítók állomáshelyét időnkint a szükséghez képest változtatta s létszámukat szaporította. 1909-ben például Londonban, Berlinben, Münchenben, Rómában, Belgrádban és New-Yorkban székeltek a külföldi gazdasági szaktudósítók, az utóbbi feladata volt egyúttal a mezőgazdasági szempontból egyre félelmesebb versenytársá fejlődő Kanada viszonyairól is beszámolni.

A szaktudósítók érdeme volt, hogy rámutattak a külföldi közönség tájékozatlanságára. Magyarországról s a magyar föld terményeiről bizony édeskeveset hallott a távoli piacok vevőköre. Hogy a magyar borok zamatát megismerjék és megkedveljék, Darányi éppen a szaktudósítók jelentései nyomán határozta el külföldi mintaraktárak és kóstolócsarnokok szervezését. Ezekről a borházaktól és pincéktől joggal várt sokat, nagyobb mennyiségű borkészletet vásárolt össze, hogy egyöntetű bor álljon rendelkezésére s a külföldi fogyasztót hozzászoktassa a magyar szőlőtőke zamatos termékéhez. A fáradtságos munka eredményét a borhamisítások szaporodása kockára tette volna s ez is egyik oka volt, hogy drákói szigorral üldözte ezeket a magyar bor hírnevét veszélyeztető visszaéléseket.

Az írás fegyverét, a betűk ólomseregét is harcba szólította Darányi, hogy a külföldet megfelelően tájékoztassa a magyar föld és a magyar élet helyzetéről.

„Egy mezőgazdasági terményeket exportáló országra nézve nagy jelentőséggel bír az, hogy a külföld az ország mezőgazdasági állapotáról, termelése irányáról és termékei minőségéről kellő tájékoztatást nyerjen”, körvonalazta Darányi a felvilágosító munka keretét.

Német, francia, angol és török írakkal és sajtóügynökségekkel lépett összeköttetésbe s ezt a hálózatot használta fel arra, hogy megbízható s a magyarság érdekét elősegítő közleményeket juttasson el a külföld közvéleményéhez. Ezenkívül pedig minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy avatott forrásból kapjon a külföld népe tájékoztatást a Kárpátok völgyének gazdasági viszonyairól.

A német közönség felvilágosítására két igen elterjedt, előkelő németbirodalmi képes folyóirat nyilvánosságát használta fel. Népszerűen megírt ismertető cikkeket tétetett közzé a magyar mezőgazdaságnak mindarról az ágazatáról, amely a német terménykereskedelmet és fogyasztóközönséget közelebbről érdekelheti.

Százszámra küldött ki német-, angol- és francianyelvű hivatalos kiadványokat, hogy ezzel is híveket nyerjen a magyar termények fogyasztásának. Számolt azonban azzal, hogy a közönség szívesebben veszi, ha saját honfitársai tájékoztatják e téren, jobban elhiszi a saját tudósainak és íróinak, amit erről a félig ismeretlen, Középeurópa és Keleteurópa határán fekvő, a Nyugat s a Kelet hullámverésének találkozáspontján fekvő országról elmondanak.

Néhány tekintélyes angol szakembert tehát tanulmányútra hívott Darányi. Gondos vezetéssel el is érte, hogy a magyar terményeknek külföldi értékesítése felé tudta terelni figyelmüket, úgyhogy hazatértük után a hálás britek egész sereg szakcikkben számoltak be tapasztalataikról s ezzel mérhetetlen hasznot hoztak mind hazánk megismertetésének, mind pedig a magyar föld terményei értékesítésének terén. Egy másik angol szakembernek egyenesen megbízást adott Darányi, hogy felolvasásokban, hírlapi cikkekből és közleményekben ismertesse Magyarország gazdasági és kulturális viszonyait. Az edinburgi egyetem egyik tanárát pedig részletes anyaggal látta el, hogy a távol Skócia ősi városában érdekes előadást tarthasson a magyar mezőgazdaságról, különösen a szőlő- és bortermelésről.

Nem felejtkezett el a felvilágosító munka során Franciaországról sem, hiszen a magyar záloglevelek egyik legjobb elhelyezési tere volt a francia pénzpiac. *Gonnard* lyoni tanárt udvariasan támogatta magyarországi tanulmányútján. A szakember, gondos vezetésnek meg is volt az eredménye. *Gonnard* később igen szép szakmunkában írta le tanulmányútját és jóindulatú tárgyilagossággal ismertette hazánk mezőgazdaságát.

A közvetlen érintkezés megvalósítására a nemzetközi kongresszusok kínálkozó alkalmait mindig sietve használta fel Darányi, hogy hazánk megismertetését és a magyar föld terményeinek elhelyezését ilyenkor is szolgálhassa.

Mezőgazdasági szempontból az 1896. év ezredéves kiállításának egyik legfontosabb eseménye az a nagy gazdakongresszus volt, amelyet Darányi Károlyi Sándor gróffal karöltve rendezett. Nem volt a világnak olyan ismert agrárszaktudósa és tekintélyes agrárpolitikusa, aki ezen a seregszemlén Budapesten ne Lett volna. Levasseur, Schmoller, Sering, Blondel, Klapper, Molinari, Simitsch von Hohenblum, Euhland, Smith, Lubin és Ploetz megannyi fémjelzett név a gazdaproblémákkal foglalkozó nemzetközi körökben. A nagy gazdagyülekezetben a személyes érintkezés elmosta a nemzeti ellentéteket s a főti kastély vendégszerető falai között valóságos „agrárfront” jött létre a magyar, német és osztrák agrárpolitikusok vonalában. A mezőgazdaság legalább is annyira fontos, mint az ipar és kereskedelem, ugyanannyi állami kedvezményt, ugyanolyan támogatást kell tehát a mezőgazdaság részére is kivívnunk, mint a dédelgetett versenytársak kapnak, határozták el nagy egyetértésben.

A közös munka négy esztendő múlva, az 1900. évi párizsi nemzetközi gazdagyűlésen folytatódott. Most már a középeurópai agrárpolitikusokon felül a francia, angol és amerikai gazdák is föleszméltek, megértették az együttműködésben rejlő hatalmas erőt. Hogy a magyar föld megerősítését, az országyarapító agrárérdekeket mennyire a napi politikán fölülállónak tartotta Darányi, arra éppen ez az év adott jó példát.

Károlyi Sándor gróf és a Darányi pártja, a szabadelvűiek között bizony nagy elvi szakadék tátongott. Darányi mégsem habozott, amikor a külföld előtt egységesen kellett képviselni a magyar föld gazdáinak érdekeit. A szegedi nagy árvíz óta őszinte személyes barátság fűzte a magyar gazdák megsegítésének nagy apostolához, annál könnyebb volt tehát Károlyival együtt elmennie a párizsi gazdakongresszus nemzetközi bizottságába. Később a Tarbes-ban tartott szövetkezeti nagygyűlésre Károlyi hú munkatársa, György Endre kísérte el Darányit.

Ugyanebben az esztendőben, 1900-ban a párizsi nemzetközi kiállításon is dicsőséggel szerepelt a magyar mezőgazdaság. Az 1168 magyar kiállító közül 58 állami intézmény, 327 magánember és 235 közreműködő kapott kitüntetést, többek között

37 nagydíjat és 156 aranyérmét. Darányi minisztériuma hónapok szorgos munkájával készült a kiállításra s a bemutatott tudományos és gyakorlati eredményekkel, dolgozatokkal és adatokkal méltón képviselte a világ előtt a magyar mezőgazdaságot. A nyomtatott betű fegyvere természetesen itt is felsorakozott. Francianyelvű tájékoztató füzetek százai vitték szerte a magyar mezőgazdasági, kísérletügyi, vízügyi és állategészségügyi intézmények működésének hírért, ismertető könyvecskék serege közölte a külföld érdeklődőivel a magyar lótenyésztésnek, kertészetnek, növénytermesztésnek és sertésenyésztésnek történetét és jelentőségét, összefoglaló munka mutatta a magyar földművelés ügyére vonatkozó törvények szerkezetét és a magyar agrárpolitika célkitűzéseit.

A nemzetközi kongresszusok sorában a tejgazdaság gyűlése volt a következő, amelyben hazánknak nagy szerep, a házigazda szerepe jutott. Darányi az 1907-ben Hágában tartott III. nemzetközi tejgazdasági kongresszuson a legközelebbi alkalomból Budapestre hívta a gyűlést, neki köszönhető tehát, hogy két esztendő múltán a tejgazdaság nemzetközi érdekeltjei a magyar földre látogattak el. A következő, 1910. évre is gondoskodott nemzetközi agrárösszejövetelről Darányi. A német, osztrák és magyar méhészek 55. vándorgyűlését hazánk fővárosába hívta.

Az 1896. évi budapesti gazdakongresszuson fogamzott meg egyébként a világ gazdaképviselét jelentő nemzetközi intézmény eszméje. Hosszas előkészítő munka során szép fává terebélyesedett a piciny gondolatcsíra. 1905-ben megalakult a Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet, a földkerekség gazdáinak együttműködését jelképező szerv. Darányi működése alatt, 1908-ban járult hozzá Magyarország az intézet megalkotásához, megjegyezve, hogy „az intézet célja általában abban áll, hogy a mezőgazdaságot és a mezőgazdasággal foglalkozókat lehetőleg egységes szabályok szerint nemzetközileg védelmezze és támogassa”.

Darányi a középeurópai agrárországhoz méltó képviselettel igyekezett Magyarország jelentőségét kiemelni. Állandó megbízottat küldött ki az intézet üléseire s kivívta, hogy a magyar képviselőt tekintélyes hely illesse a nemzetközi intézet vezetésében. A magyar tudomány nemzetközi elismerését azzal is biztosítani akarta, hogy a magyar mezőgazdasággal foglalkozó összes könyvet és kiadványt eljuttatta a Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet könyvtárába.

A magyar földnek kincsei a természeti emlékek, a szép tájékok, az egészséges vidékek is. Értékesítés az is, ha ezeket az adottságokat a nemzet érdekében felhasználjuk. A magyar életet erősítjük, ha a magyar egészség a magyar nyaralóhelyeken újul meg, a magyar földet támogatjuk, ha külföldieket csábítunk hazánk pompás hegyei, méltóságteljes síkságai és csobogó patakjai közé. Darányi e téren sem késett a szervezés munkájával. Elsősorban az állami fürdőkön és nyaralótelepeken (Herkules fürdőn, Vízaknán, Fenyőházán, Tátralomnicon és Csorbatón) építtetett tágas és a modern igényeknek megfelelő szállodákat és gyógyfürdőket. Szakszerű turisztátérképeket adott ki ezekről az Istenáldotta vidékekről, hogy megkönynyítse a természetjárók kirándulásait és odavonzza a magyar és külföldi turisták seregét.

Darányi messzeterintő gondoskodása kiterjedt a minden természetjáró ember lelkének és szemének annyira kedves természeti emlékek megóvására és fenntartására is.

„A mai kor rohamos fejlődése mellett az egyoldalúan elbírált kulturális kérdések és a természet háztartásának érdekei között ellentét merült fel s ennek a természet örökbecsű alkotásai és a nemzet történeti és természeti emlékei gyakran áldozatul esnek”, jelenti ki s tüstént elhatározza, hogy az érdekelt egyesületek és az egész magyar társadalom segítségével fogja összeírni „az ország látványos természeti alkotásait, a történelmi események emlékezetére ültetett emlékfákat, valamint a hazai történelemmel kapcsolatos és tudományos szempontból is beccsel bíró természeti kincseket”.

Hiábavaló azonban a magyar föld szorgalmas munkásának, a magyar gazdának minden fáradozása, ha távoli versenytársaitól meg nem védi az állam gondoskodása, ismerte föl Darányi gyakorlati érzéssel. Elődjei a vámszerződések megkötésénél nem sok szerepet játszottak, a monarchia kereskedelmi szerződéseinél rendszeren csak az ipar és kereskedelem képviselőit kérdezték meg. Igaz, hogy a gazdák s a nagybirtokosok maguk sem sokat törődtek ezzel. A tengerentúli gabona megjelenése a gabonatermő gazdák húsába vágott belé, az 1892. évben becikkelyezett olaszországi szerződés pedig a borvámok jelentős mérséklésével a szőlő- és bortermelő gazdákon ütött érzékeny sebet. Az utóbbi annál veszedelmesebb volt, mert a fülöpszéra elleni küzdelem érezhetően megdrágította a magyar termelési költségeket s így az olcsóbb olasz bor akadálytalanul ömlhetett a monarchia határain befelé. Saját kárukon okultak

azonban gazdáink. Darányi nagy megértéssel támogatta küzdelmüket és hosszú hónapok izgalmas tanácskozásai után végre 1903. végére felmondhatta a hírhedtté vált borvámzáradékot.

Darányi erőfeszítéseinek halhatatlan érdeme az 1899. évi XXX. törvénycikknek sokat emlegetett 4. szakasza, amely végre irányt szab a jövő vámpolitikájának is és kimondja^ „hogy a jövőben a mezőgazdasági érdekek az ipariakkal egyenlő védelemben részesíttessenek”.

A mezőgazdaság és az ipar egyensúlyának és egyenlő elbírálásának elve mellett sokkal nehezebb szempontokat is figyelembe kellett vennie a magyar agrárérdekek hű képviselőjének.

„A monarchia földrajzi helyzete folytán gazdasági politikáját kénytelen a leghatalmasabb gazdasági egységhez, a német birodalomhoz alkalmazni, annál is inkább, mert körülbelül fele a külkereskedelmi forgalmának Németország felé irányul”, állapította meg Darányi s ezzel már meg is indokolta európai vámpolitikáját. Még a monarchia nagyhatalmi keretében sem kezdhet hazánk független vámpolitikához. Alkalmazkodnunk kell a természeti és földrajzi adottságokhoz. Még akkor is, ha Andrassy hatalmas koncepciója nem teremti meg a német-osztrák-magyar szövetséget, számolnunk kell a legerősebb közvetlen szomszédal, mely gazdaságilag kétségtelenül a legjelentősebb tényezője külkereskedelmi forgalmunknak.

Ennek a földrajzi helyzetnek természetes következménye, hogy mezőgazdasági terményeinknek és állati termékeinknek elsősorban nyugat felé kell szabad utat biztosítanunk. Elmúlt századokban a török sereg pusztításától kellett kultúránkat s a magyar faj életét megvédenünk. A XIX. és XX. század vértelen, de sokkal kegyetlenebb gazdasági harcában ismét a magyar földet s a rajta virágzó magyar életet kell magasra emelt vámsorompókkal megvédenünk.

Újból a magyar élet és a magyar föld kérdése vetődik fel a látóhatáron, amikor a keleti szomszédok vámszerződéseiről esik szó. A számítás gyermekesen egyszerű. Ha többet engedünk a keleti határon bejönni, mint amennyi a saját kivitelünkön felül nyugat felé kivihető, önnönmagunkat tesszük szántszándékkal tönkre, gazdáinkat úgyszólván a saját zsírjukba fullasszuk, tárta fel Darányi a dolog velejét.

Nyugati szomszédainkon, Németországon, Svájccon, Olaszországon és Franciaországon múlik tehát, hogy Szerbia, Románia és Bulgária felé mennyire lehetünk engedékenyek. A

Nyugat ütését rugalmasan továbbítjuk a Keletnek, a Nyugat jóindulatát pedig csorbíthatatlanul visszük keleti szomszédainkhoz.

A Nyugat viselkedésén felül van azután még egy szempont, amelyet halálosan komolyan kell venni s ez az állat-egészségügyi és növényegészségügyi védekezés kérdése. Múló anyagi előnyök, kisebb-nagyobb nyereségek kedvéért nem szabad a magyar föld drága kincseit, a magyar gazda féltett jószágait feláldoznunk. Keleti marhavész, száj- és körömfájás olyan döntő tényezők, amelyek láttára a magyar föld védőinek, a magyar gazda támogatóinak sietve kell leengedniök a szigorú határsorompókat.

Nem irigység, nem a versenytárstól való félelem, nem anyagiasság és nem elvakult sovinszta politika tehát, amely Darányi vámpolitikai elgondolásait vezérli és a keleti szomszédok felé makacs elzárkózást sugall, hanem újból, ki tudja, hányadízben, a magyar földnek és a rajta virágzó magyar életnek megerősítése.

A világszerte ismert magyar termények hírneve s a magyar állattenyésztés elemi érdeke az a vörös fonál, amely Darányi vámpolitikai célkitűzésein végighúzódik. Elsősorban egészségügyi, másodsorban gazdasági és csupán harmadsorban politikai szempontok legyenek irányadók a monarchia mezőgazdasági vámpolitikájában, hangoztatja Darányi szüntelenül és kitartó munkájának eredménye, hogy elgondolásaihoz képest sikerült megteremtenie 1907-ben az autonóm magyar vámtarifát.

„A mezőgazdaságnak van legnagyobb szüksége a belföldi, azaz a monarchia határain belül lévő piacok védelmére”, mintha csak a Darányi szavait hallanók az 1907. évi LIII. törvénycikk hivatalos indokolásában. „Ezek a belső piacok ugyanis a nagyobb mozgékonyaságú iparra nézve kevésbé fontosak, az ipar könnyebben talál magának új piacokat és elhelyezési lehetőségeket. Az új magyar autonóm vámtarifa minden téren az egyenlő elbánás elvét igyekezett megvalósítani”, folytatja az indokolás. „Sem az ipart, sem a mezőgazdaságot nem tekinti mostohagyermeknek s a vámvédelem szintjét mindkét irányban lehetőleg egyenlően igyekeznek megállapítani.”

Tömérdek munka, hosszas tárgyalás és nehéz küzdelem volt az ára az 1908. évi XII. törvénycikk megalkotásának is, amely új kiegyezést jelentett Ausztriával a gazdaságpolitika terén. Darányinak és jól megválogatott munkatársainak köszönhető, hogy az egyenlő elbánás és viszonzosság elve minden

vonalon megvalósulhatott. A gabonavámok árvédő hatása, az állatforgalmat könnyítő rendelkezések, a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának egyöntetű üldözése csupa olyan jelentős vívmány volt, amely a magyar föld kincseinek, a magyar gazda verejtékes munkája eredményének jobb áron értékesítését igyekezett biztosítani.

Amit oly sok fáradozás árán ért el Darányi, meg akarta tartani immár a magyar föld gazdái számára. A király „Vámügyi Tanács”-ot szervezett, hogy fontos vámügyi kérdésekben minden érdekeltet magában foglaló, pártatlan szakszerv álljon a kormány rendelkezésére. Darányi nagy tekintélyének köszönhetően a gazdák, hogy annyi mellőzés után végre a földművelésügyi minisztérium ügyosztályai, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Gazdasági Egyesület, az Országos Erdészeti Egyesület és a Magyar Gazdaszövetség is kellő képviselőt kapott ebben a rendkívül fontos intézményben.

Végül csupán egyetlen számadatot mutatunk be annak megvilágítására, mennyire a magyar agrártársadalom húsába és vérébe vágott a Nyugat mindinkább elzárkózó s a Kelet egyre fokozódó kivitelű gazdaságpolitikája, mely éppen a Kárpátok völgyében, ebben az örök kiegyenlítő medencében csapott össze egymással. 1905-ben, vagyis ugyanakkor, midőn nyugati szomszédaink, főként pedig a német birodalom a saját mezőgazdasági termelésének erősítése érdekében folyton ridegebb rendszabályokkal és szerződésekkel igyekezett a monarchia felől hozzá irányuló kivitel gátolni, az úgynevezett „határmenti kedvezmények” felhasználásával Szerbia több mint hatvanmillió korona értékű tengerit, árpát, búzát, friss gyümölcsöt, aszalt szilvát, szarvasmarhát, sertést, baromfit és friss húst hozott be hazánk területére. Csupa olyan termény került tehát a magyar piacra, amely bőven megvolt a magyar földön is. Nyugat felé nem továbbíthattuk őket, hatalmas tömegük ennélfogva alaposan nyomta a belföldi piac árait és közvetve jelentősen károsította a magyar gazdákat.

Ha tehát Darányinak igazán a magyar élet megerősítése volt a célja a magyar földön, nem volt más választása, erőteljes, meg nem alkuvó vámpolitikával kellett védenie a magyarság mindennél fontosabb érdekeit!

TIZEDIK FEJEZET.

Távolabb a politika zajától.

Magyar agrárpolitika Darányi nyomdokain.

A politika sodra 1910. januárjában elmosta Wekerle koalíciós kormányának alapjait s ezzel Darányi Ignácot is félretolta a tevékeny agrárpolitika mezejéről.

„Legfontosabb irányelvünk volt az összeműködés a magyar gazdaközönsséggel és annak társadalmi képviseletével. Az elért sikereknek ez egyik legfőbb titka volt, mert a földművelésügyi miniszter annyit fog nyomni mindenkor, ahány magyar gazda fog állani a háta mögött!” adta ki a jelszót Darányi ezekben az emlékezetes búcsúszavakban.

A koalíció összeomlása után Khuen-Héderváry Károly gróf lett miniszterelnök. A parlament kedvezőtlenül fogadta kormányának bemutatkozását, a Ház elnapolása és új választások következtek.

Darányi egykori pártja, a szabadelvűek serege most Nemzeti Munkapárt néven indult el a küzdelembe és nagy többséget tudott magának biztosítani. A munkapárt irányítója Tisza István gróf volt, a magyar földnek másik elszánt és konok megmentője, aki mindent el akart követni, hogy a közeledő és elkerülhetetlen viharban Magyarország megállhassa a helyét. Darányi más úton igyekezett ugyané cél felé. Lehet, hogy végül találkoztak volna, útjaik azonban most végleg szétváltak. Nemcsak az obstrukció erőszakos letörőjét látja most Darányi Tiszában, hanem az öntudatos agrárpolitika szabadelvű ellenzőjét.

Telepítés és földosztás a Tisza szemében nem szükségesség, hanem elméleti utópisztikus gondolat. Minden munkásnak nem

adhatunk saját gyárat, minden kubikosnak nem oszthatunk saját földet, az a világ rendje, hogy legyenek vagyonosak és vagyontalanok, vallja Tisza rendíthetetlenül. Végtelen féltéssel és aggódo gonddal figyelni ő is a magyar végeken erősödő nemzetiségi törekvéseket. Erős kézzel kell nekifogni a magyar föld védelmének, érzi lelkében mind Tisza, mind pedig Darányi, csak az eszközökben tér el a módszerük.

Darányi úgy érzi, hogy a földreform erőteljes megvalósítása a helyes út, ezzel minden darab magyar földre élő bástyát, magyar életet ültethetünk, magyar kiscgazdák eleven szövénnyével védhetjük az áldott magyar földet minden ellenséges erőttől.

Tisza patriarchális szemlélete más eljárást javasol. A volt nemesi birtokokat kell erősíteni. Ezeknek elszórt, messze vidékre ellátó kúriái legyenek a magyarság végvárai a határszél nemzetiségi vidékein. Gazdasági és társadalmi vezetés, békés irányítás, tekintély és erő a fegyverük ezeknek a magyar gócpontoknak. A kiscgazdák német mintára történő szervezése gátná ennek a tervnek megvalósítását, csökkentené a vidéki kastélyok lakóinak tekintélyét, beavatkozást jelentene a világ gazdasági életébe. „*Laissez faire*”, hagyjuk ezeket az erőket szabadon működni, akkor áll elő az igazi, a természetes egyensúly.

A magyar föld két fanatikus harcosának útja tehát végleg elvált egymástól. A Tisza pártjának bizalmát élvező új kormány földművelésügyi minisztere, Serényi Béla gróf elejtette Darányi hatalmas birtokpolitikai törvénytervezetét. A tömérdek^, munkának, hosszú tanácskozásoknak és nemzetmentő fáradozásoknak eredménye, a vaskos javaslat egyik napról a másikra eltűnt a világ szeme elől, irattárak porosodó polcaira került, pedig nem volt oka szégyenkeznie, elviselte volna a nap-sugár fürkésző lángkévéit is.

Serényi Béla gróf agrárpolitikai elgondolásait, amelyek szerint a magyar földművelésügyet Khuen-Héderváry és Lukács László kormányában 1910. januárjától 1913. júniusáig vezette, költségvetési beszédében tárta a világ elé.

„Nemcsak a többtermelésre kell törekednie”, mondta 1911. május 6-án a Házban, „nemcsak a többtermelés és értékesítésének eszközeit kell megteremtenie és a közönség rendelkezésére bocsátania, hanem a mai kor és a változott viszonyok... azt a feladatot is reászorítják... hogy okos és józan birtokpolitikát csináljon.”

A többtermelésre vonatkozólag közli, hogy „Magyarország termőföldje korántsem termi meg azt, amit fokozottabb emberi munkával és fokozottabb instrukcióval termelhetne... A többtermelés első és lényeges területe az állattartás fokozása”.

„... A legelőkérdés helyes megoldása szoros összefüggésben van mezőgazdasági szempontból az állattartással és szociális szempontból a birtokpolitikával... A magyar nép konzervatív volta miatt ragaszkodni kell a meglévő állapothoz és lehetőleg a meglévő állapot feljavítását kell szem előtt tartani.”

Az agrárpolitikába való állami beavatkozás mértékét igyekszik a lehető legcsekélyebbre korlátozni, a liberális fel fogásnak megfelelően.

„Mindaddig, míg a magyar gazdaközönség nem jut abba a helyzetbe, hogy az ország tenyészállatszükségletét fedezze, mindent rendelkezésére fogok állítani Mezőhegyesről, a méneshirtokokról és a gazdasági iskolák gazdaságairól, de mihelyt a magyar gazdaközönség abba a helyzetbe jut, hogy azt a szükségletet, amely az országnak kell, elő tudja állítani: én csak szelektált állatokat fogok rendelkezésre bocsátani, mert nem vagyok barátja annak, hogy az állami kezeléseket a magántermelésnek konkurenciát csináljanak.”

„Ami a gazdasági szakoktatást illeti... nézetem szerint az első és fő feladata az országnak az, hogy az elemi iskolákat szaturálja gazdasági érzékkel. Nem lehet mást csinálni, mint a tanítópreparandiákat kellően körülvenni gazdaságokkal, azokban a gazdasági tudnivalókat rendszeresen kell előadni és hogyha a preparandiából ezen ismeretekkel bíró tanítók mennek ki a, falvakba, akkor ezek azoknak a falusi gyermekeknek helyes gazdasági nevelőik is lesznek.”

Célszerűségi szempontból a földművesiskolák kétéves tanfolyamát hat hónapra akarja rövidíteni, hogy a tanerők a másik félévben népszerűsítő vándorelőadásokat tarthassanak.

A kopár területek befásítását államköltségen, állami felügyelet mellett szeretné keresztülvinni, hogy a szegény községek anyagi terhét ne növelje. Ahol ez a fásítás a legelőterület rovására menne, megfelelő legelőkről akar gondoskodni. A nagybirtoktól azonban elvárja, hogy saját költségén fásítsa be a kopárokat.

A borértékesítés ügyén azzal igyekszik segíteni, hogy az ország tíz jelentősebb helyén 10—15.000 hektoliter befogadóképességű m. kir. közraktár építését tervezi. Ezzel a borok meg-

felelő kezelése, egyenlősítése és a gazdák részére előlegek nyújtása lehetővé válnék.

A halászat terén is fejleszteni akarja elődjének Programját.

Az állami birtokoknál belátja, hogy ezeknek különleges közfeladataik vannak, hangsúlyozza, hogy nem nyereségszerzés ezeknek a célja.

„Az állami birtokoknak elsősorban nem is az a feladatuk, hogy nagy jövedelmeket hajtsanak, hanem az, hogy olyan kísérletek, amelyeket a magánember nem tehet, vagy nem tesz meg, és amelyekre nem kényszeríthető, az állami birtokokon tétessenek meg.”

Az állami fürdők fejlesztésénél különbséget tesz a Táttra és Herkules-fürdő, meg a többi fürdő között. Az előbbi kettőt akár jelentős állami segítséggel is nemzetközi idegenforgalmi gócponttá szeretné kifejleszteni, a többi azonban célszerűen akár bérbe is adható, mert „egész világosan és őszintén kijelentem, hogy a fürdők kezelése államilag lehetetlen”.

A vízügyi politika terén a fő folyók szabályozása mellett a közlekedési szempontból számbavehető mellékfolyók eddig elhanyagolt ügyét szeretné felkarolni. A Maros, a Körösök, a Sajó, a Sió szabályozása és hajózhatóvá tétele, a Duna-Tisza-csatorna régóta vajúdo kérdésének megoldása szerepel célkitűzéseiben.

A mezőgazdaság terményeinek értékesítése céljából a fogyasztást szeretné megszervezni. Nemcsak Budapestnek, hanem a vidéki városoknak felvevőképességét is növelni akarja. A városok ellátására kiserőműszerű 3—4 holdas parcellákon kerti gazdálkodást akar bevezetni, hivatkozik a Thünen-féle körökre, melyek a szállíthatóságot veszik alapul s ezért a zöldségfélét a városokhoz legközelebb eső földeken szeretné termeltetni.

A Darányi-szervezte gazdasági felügyelőségekkel messze menő tervei vannak, ezt az intézményt erősen fejleszteni kívánja.

„Minden vármegye területére be akarom állítani a gazdasági felügyelőségeket, amelyeket hivatali elődöm létesített s amely intézményt én igen okos dolognak tartok... Törvény útján akarom szabályozni azt, hogy a gazdasági szakfelügyelő legyen gazdasági kérdésekben referense az alispánnak.”

A Darányi által előkészített mezőgazdasági érdekképviseleti törvény megvalósítását nem tartja időszerűnek.

„Elsősorban a tanítókat kell kiképezni, másodsorban pedig a meglévő megyegyűléseknek és a meglévő közigazgatási apparátusnak gazdasági érzékét kell fokozni.”

A külföldi szaktudósítók intézményét azzal szeretné fejleszteni, hogy a minisztérium tisztikarából 1—2 évre segéd-szaktudósítókat küldene ki melléjük. Ezzel egyrészt a munkájukon könnyít, másrészt a tisztviselői kar világlátásáról is gondoskodik.

A birtokpolitika terén Tisza elgondolásainak megfelelően a középbirtokok egészséges alakulását tartja a legfontosabbnak.

„Aki a nép viszonyait ismeri, az tudja azt, hogy egy jó közép-birtokos, aki állandóan birtokán lakik és tisztességgel foglalkozik a néppel, a legjobb gazdasági és szociális vezető lakostársaira nézve.”

Darányi telepítési javaslatát nem terjeszti a Ház elé, túlságosan terjedelmesnek, részletesnek, túlságosan lassan célra-vezetőnek véli, saját elgondolását szerinte az államnak könnyebben és gyorsabban lehet megvalósítania.

A sok gonddal készült javaslatot tehát végleg elveti Serényi „nem azért, mert abban helyes és üdvös intézkedéseket nem találtam... hanem azért, mert minden ember másképpen gondolkodik és cselekszik... s amit az elődje jól csinált, a maga részéről még jobban iparkodik folytatni, s azért, mert túl terjedelmesnek tartom és rövidebb úton, anyagi eszközök rendelkezésére bocsátásával hamarabb megoldhatónak tartom ezt a feladatot”.

A telepítés kérdésének megoldására Altruista Bank létesítését tervezi, melynek feladata volna a parcellázás és a parcellák bérlet vagy eladás révén kisemberek kezére juttatása. Az ingó hitel ügyét is dűlőre kívánja juttatni, „az instrukció nélküli rossz megmunkálás ugyanis nemcsak az egyén, hanem a nemzeti termelés rovására is megy”.

A hitelszövetkezeteknél fontosabbnak tartja a produktív célú szövetkezeteket (tenyésztési, gőzeke stb. szövetkezetek). A bérleti szövetkezetekre a jövőben jelentős szerep vár.

Tisza István elgondolásaihoz igazodva, Serényi lehetővé kívánja tenni a hitbizományoknak kötött erdőbirtokokra át-cserélhetését, de csak a tulajdonos, illetőleg a család kérésére.

A nemzetiségi vidékeken történő telepítésnél be akarja vonni az eddig kikapcsolt középbirtokost és középbérlőt is, mert „egy tisztességes, intelligens középbirtokos vagy bérlő a néppel érintkezve, sokkal könnyebben fog annak szívéhez férni és sok-

kal jobban lesz hasznunkra nemzetiségi politikánkban, mint 2—300 odatelepített problematikus értékű egzisztencia”.

Beszédje végén megemlíti, hogy „nem tehetek egyebet, mint hogy bizonyos dolgokban folytatom azt, amit elődöm kontemplált és célul maga elé kitűzött és megtoldom azt a magam agyvelejében, a magam tapasztalatai alapján jól megfontolt tisztességes célokkal”.

„A nemzeti jövedelem fokozása, a nemzeti vagyon emelése a főcél”, zárja be programkitűzését Serényi.

A birtokpolitikai intézkedésektől eltekintve, megállapíthatjuk az irányelvekből, hogy Serényi továbbhaladt a Darányi éleslátása által kijelölt helyes agrárpolitikai úton, s negyedfél éves minisztersége alatt tőle telhetően igyekezett mindazt megvalósítani, amit programbeszédében nyíltan és a legjobb indulattal megígért volt.

Tevékenységének rövid ismertetése igazolja, hogy sokat és jól akart dolgozni a magyar agrárpolitikában.

A termeléspolitikában folytatja Darányi vetőmagkiosztási, sörárpa-, komló-, kender-, len- és burgonyatermelésfejlesztési akcióit. A népies mintagazdaságok számát tovább szaporítja. A gyógynövények termelésének bevezetésére a kolozsvári gazdasági akadémián gyógynövény-mintatelepet létesít és gyógynövénytermelést ismertető tanfolyamokat rendez.

A gazdaegyesületeket és köröket támogatja. Az 1912. évi XXIII. törvénycikkben keresztülviszi Darányi régi tervét s a gazdasági felügyelőket az alispánok hivatalos szakreferensévé teszi, hogy a mezőgazdasági ügyeknek a törvényhatóságoknál való intézését ezzel is előmozdíthassa.

A gazdasági tudósítók adatgyűjtését decentralizálással igyekezett megjavítani. Adataikat ezentúl a vármegyék gazdasági felügyelői gyűjtik és összegezik megfelelő ellenőrzés után. Az átlageredményeket azután a felügyelők részben táviratilag, részben pedig kimerítő írásbeli jelentésben közlik a földművelésügyi miniszterrel. Hogy a tudósítók buzgalmát fokozza, a szorgalmasakat pénzjutalmakkal és kitüntetésekkel honorálta.

A szőlőfelújítási kölcsönakciót folytatta.

A kertészet terén erélyes fejlesztési programot kezdett. A kiképzés javítására az orosházi tanszék mintájára Putnokon is szervezett egy kertgazdasági tanszékot. Révfülöpön és Siófokon a balatoni nyaralók ellátásának biztosítására zöldségtelep létesítését tette lehetővé.

Az öntözés megkedveltetése céljából mintaszerűen berendezett öntözőtelepekkel és rétkelessel igyekeznek példát mutatni a gazdáknak, mert „a réttöntözések tényleg nem jártak kellő eredménnyel és pedig azért, mert a magyar ember azt hiszi, hogy a rétre rávezetett víz a termést is feltétlenül fokozza”. Az ösztönszerű konzervativizmust tanítással szeretné legyőzni, Darányinak az öntözést propagáló állami segítsége ugyanis szerinte egymagában nem volt elegendő a természetes tehetetlenség áttörésére.

„Valósággal fogni kellett az embereket”, mondotta Serényi Béla gróf, „akik a rétteiket ideadták arra, hogy az öntözési berendezést műszaki szempontból az állam megcsinálja... A magyar embernek takarmánytermelés és rétkelés iránt a legnagyobb averziója van... Annak ellenére, hogy Budapesten aranyat ér a tej, a környéki rétek (Isaszeg, Rákos), amelyeken holdankint 25—30 métermázsát kellene termelni, szegényletes állapotban vannak.” Szerinte az isaszegi rét 1911-ben ugyanolyan posványos, lápos terület, mint 1849-ben volt, amikor a katonák százsámra süppedtek el az ingoványban.

A tanítók gazdasági kiképzésére irányuló tevékenysége azzal az eredménnyel járt, hogy 1912-ben már az ország valamennyi tanítóképzője el volt látva gazdasági szaktanárral.

A felvidéki és erdélyi segítőakciók kirendeltségeit rendszeresen fejlesztette Serényi s az volt az elgondolása, hogy ezeket az intézményeket a földművelésügyi minisztérium decentralizálása céljából helyi szervekké fogja kiképezni.

Az állattenyésztés terén az állatszámllálás mutatta ijesztő állománycsökkenést a négy hétnél fiatalabb borjak levágásának tilalmával igyekezett megakasztani.

Állategészségügyi szempontból folytatta Darányi elzárkózó politikáját az állatállományra veszélyes balkáni országokkal szemben és az 1910. évi VI. törvénycikkkel megtiltotta az addig szokásban volt úgynevezett legeltetési forgalmat.

A legelőviszonyok javítására az 1913. évi X. törvénycikkben gondoskodott többek között arról, hogy az egykori úrbéres közönséget jogi személynek nyilvánítsák s így érdekeit jobban megvédhesse.

Az értékesítés megkönnyítésére megbízást adott az Országos tenyész- és haszon állatvásártelep építkezési terveinek elkészítésére. A vágóhidak létesítésében azáltal segített a városokon és községeken, hogy háromféle vágóhídtípus tervét készítette el s

a szabványos tervek műszaki leírását és költségvetését ingyen bocsátotta a községek rendelkezésére.

A méhészet, halászat és vadászat fejlesztésénél követte Darányi jól bevált intézkedési módját.

A külföldi szaktudósítók sorát Parisba küldött szakemberrel egészítette ki.

A külföldi értékesítés ügyét szolgálta az az intézkedése, amely a bécsi cs. és kir. konzuli akadémia növendékeit évről-évre rendszeresen tanulmányútra hozta hazánkba, hogy a mezőgazdaságot és annak intézményeit szemléltető módon megismerjék.

A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet közleményeiről a Köztelek és a Magyar Gazdák Szemléje című szaklapokhoz adott mellékletek révén a gazdaközöniséget részben kivonatok, részben pedig egész terjedelmükben közölt cikkek útján tájékoztatta.

1912-ben „Külforgalmi Tanács”-ot szervezett: „a külforgalom földművelésügyi miniszter ügykörét érintő részének állandó figyelemmel kísérésére”.

1913-ban gondoskodott arról, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kebelében alakult „Magyar Mezőgazdasági Vámpolitikai Központ” című testületben tárcája is megfelelő képviselőt kapjon.

A mezőgazdasági termények hamisítását tilalmazó 1895. évi XLVI. törvénycikk hatályát a külföldről behozott termékekre is ki akarta terjeszteni és elrendelte, hogy szakemberei tegyék e kérdést beható tanulmányozás tárgyává. A belföld forgalmába azonban a liberális felfogásnak megfelelően lehetőleg nem akart belenyúlni.

„Aki azt hiszi, hogy a terményhamisításokat... törvénnyel lehet megakadályozni, az csalódik... A főfeltétel, hogy egy erős, egészséges és egységes társadalom álljon szembe a hamisítókkal”, mondotta.

Nem zárkózott el azonban a vegyvizsgáló állomások korszerű fejlesztése elől s minisztersége alatt az állomások száma 14-ről 18-ra növekedett. Bevezette továbbá az állomások vezetőiből alakult szakértekezletek intézményét, mely azóta minden külföldi államban is megalakult.

„Az eljárások és módszerek egyöntetősége érdekében három állomásvezetői értekezlet tartatott az 1912. évben”, olvassuk 1912. évi „miniszteri jelentésében, „melyek az eszmék kicsemlése folytán is előmozdították ezen intézetek működését”.

A kincstári fürdők, ménesbirtokok és erdők fejlesztését, meg a folyamszabályozást a programbeszédében már említett irányelvek szerint végezte.

A Gazdasági Munkás- és Cselédpénztár szervezetét azzal egészítette ki, hogy bevezette a nyugdíjbiztosítás új ágazatát, melynek révén legalább tíz évi tagság után minden tagnak 65 éves korától nyugdíjat biztosított. Az intézmény szükségességét igazolta, hogy már a megvalósulás első évében mintegy 12.000 jelentkezője volt az új ágazatnak. (1912. évi VIII. és 1913. évi XVIII. törvénycikkek.)

A gazdakörök és egyesületek működésének előmozdítására támogatta a községek által épített népházak és a szövetkezetek-építette szövetkezeti házak létesítését, melyben nemcsak a szövetkezetek, hanem a népies előadások, ismeretterjesztő tanfolyamok, népkönyvtárak is otthonra találhattak. A népies előadásokról és tanfolyamokról kinyomtatott füzetekből három milliónál több példányt osztatott szét.

A jól bevált „Földművesek tudakozó irodáját” továbbra is fenntartotta s e szerv útján szintén számos kiadványt juttatott az érdeklődő gazdaközönség kezébe.

A telepítésnél a már említett elveket követte. A teljesen állami irányítás helyett tulajdonképpen a tót és oláh pénzüzetek működését igyekezett utánoztatni az 1911. évi XV. törvénycikk alapján a magántőke bevonásával alakított Altruista Bankkal. Ami azonban a nemzetiségek céltudatos munkájával megvalósítható volt, nem vált be a még kellő öntudatra nem ébredt magyarság körében. Az Altruista Bank a megvásárolt birtokokat parcellázta ugyan, de céltudatosan nem telepített.

A kisbérletek szaporítására a törvény behozta a kötött birtokok haszonbérleti telepítését, de csupán a földtulajdonos kérelmére. Ennek az intézkedésnek gyakorlati hibája azonban az volt, hogy ez a haszonbérlet tulajdonul csak a forgalmi korlátozás megszűnte után szerezhető meg, tehát a kisemberek földhöz juttatásának igazi időpontja beláthatatlanul távoli messzebe tolódot el. Már pedig sem az állam, sem a magyarság szempontjából nem közömbös, hogy a letelepített kiscgazda vagy mezőgazdasági munkás csupán haszonbérbe kapta-e földcskét, avagy végleges tulajdonul.

Darányi Ignác nevét tehát nem látjuk az aktív agrárpolitikában. Abban azonban, ami időközben megvalósult, a Darányi elgondolása s a Darányi szelleme testesül meg. A magyar föld megerősítésének gondolata immár kitörülhetetlenül beidegződött

a magyar gazdasági politika vezetőembereinek agyába. A megerősítés módjában, az intézkedések ütemében s a reformok mértékében lehettek ellentétek kormány és ellenzék, miniszter és gazdatársadalom között, azt azonban, hogy a magyar élet erősödése érdekében sietve kell a magyar földet igazán magyarrá, magyarokévé és igazán földdé, áldott termékeny talajjává tenni, mindenki elismerte s az igazság érvényrejutásának ez a lassú, de annál biztosabb eredménye kétségbevonhatatlanul a Darányi érdeme. A családi jelmondat beválik: *Ordo et sollertia*, rend és ügyesség. Rend és rendszeres, szorgalmas munka, ügyes és tapintatos államférfiúi viselkedés, a tennivalóknak a körülményekkel és lehetőségekkel való diplomatikus összeegyeztetése, a hatalmi szónak és a baráti kéréseknek mindig helyénvaló alkalmazása az a valódi *rend és ügyesség*, amely Darányi sikereinek titka. Nem is viselkedhetik másként az, aki zsenge ifjúkorában már Széchenyit és Deákot tűzte maga elé, mint az államférfiak eszményképét. Nem is viselkedhetik másként, aki frissen érett fővel a magyar élet felvirágoztatását, a magyar földnek megerősítését fogadja el életcélként. Ezt a szent feladatot nem lehet és nem szabad kockáztatni múltó sikerekért, személyes hiúságért, nem szabad merészen beledobni a pártpolitika sziklás zátonyokkal tűzdelt vizébe. Ha lassan is, de biztos kézzel kell a magyar agrárpolitika hajóját a nagy cél felé vezetni. Hogy ki ér célhoz, az mindegy, a fontos csak az, hogy végre célhoz érjünk.

Ez a gondolatmenet vezeti Darányi Ignácot, midőn a politika közvetlen forgatagától visszavonul. Az „Angol Királynő” egyszerű szállodai szobájának lakójára, Deák Ferencre gondol a hú tanítvány. A haza bölcse a nagy műnek, a kiegyezésnek befejezése után visszavonult a tevékeny politikától. Miniszterséget nem vállalt, a nyilvánosság előtt ritkán hallatta szavát, baráti körben azonban szívesen rendelkezésére állt híveinek szinte orákulumként figyelték, amit mondott.

Darányi úgy érezte, hogy ő is elvégezte élete, nagy művét. Elindította útján a magyar föld megerősítésének gondolatát, belevitte a közvéleménybe, hogy a magyar mezőgazdaság virágzása nélkül magyar élet sem virulhat a Kárpátok medencéjében» A magyar gazda jó vagy rossz helyzetével áll vagy bukik az ország, a mezőgazdaság jóléte szükségképpen együttjár a magyar haza minden szorgalmas lakójának jólétével. A cél ki van tűzve, kitűnő munkatársak serege vezeti egykori miniszteriumának nagy gépezetét, a gazdák öntudatos tömege elindult diadalmas útjára, a nagy alkotó tehát átadhatja a gyepőt má-

soknak és megelégedhetik *azzal*, hogy gondos és aggódó atya módjára a távolból figyelje utódainak munkáját.

Parlamenti bizottsági tagságairól lassankint lemondott, a pártok mozgalmaiban sem vett már részt. Ez a szerény visszavonulás azonban távolról sem jelentett tétlenséget a szorgos munkához szokott nagy szervezőnél. Társadalmi téren s a gazdák mozgalmaiban mindenütt megtaláljuk, ahol csak használni tud a magyar föld nagy ügyének, a magyar élet megerősítésének.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöki tanácsának és igazgatóválasztmányának ülésein ugyanolyan pontosan vesz részt Darányi, mint a szívéhez oly közelálló szociálpolitikai bizottságnak meg a közgazdasági, irodalmi, tanügyi és állattenyésztési szakosztályoknak megbeszélésein.

\ A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Földhitelezési Intézet, a Tisza-Dunavölgyi Leccsapoló és Ármentesítő Társulat, a horvátországi magyar tisztviselők megsegítésére alakult Julián-egyesület, a dunamelléki református egyházkerület, a Magyar Vöröskereszt Egylet ülései gondoskodtak róla, hogy a visszavonultan élő nagy agrárvezérnek legyen elegendő elfoglaltsága.

Károlyi Sándor gróf utódként 1904. tavasza óta elnöke a tekintélyben és taglétszámban egyre gyarapodó agrárszervezetnek, a Magyar Gazdaszövetségnek. Szinte ez az egyetlen hely, amelyet évről-évre felhasznál, hogy a nyilvánosság elé tárja egy-egy fontos gazdasági kérdéssel vallott álláspontját. A politizálást ilyenkor is kerüli, a gazdaérdekek képviselését politikán felül álló, nagy nemzeti ügynek vallja.

„Mint a Magyar Gazdaszövetség elnöke és mint magyar gazda”, magyarázza álláspontját a Szövetség 1912. évi közgyűlésén, „politikát csinálni nem kívánok, a magyar gazda ügyeit ugyanis a törvényhozásban és a kormány előtt pártkülönbség nélkül mindenkinek támogatnia kell.”

Amikor szükséges, a fórum szószékéről is védi a magyar gazdák szempontjait. A Balkán-háború után előtérbe lépett a Szerbia felől betódulni igyekvő mezőgazdasági termények és állatok kérdése. A magyar gazdák élet-halál ügyéről van szó, meg kell tehát megint magyarázni a kereskedelem és ipar egyoldalú pártfogóinak, mi az oka a gazdasági elzárkózás követelésének.

„Nem passzióból kívántuk a balkáni élőállatbehozatal beszüntetését”, ismétli Darányi 1912-ben mindazt, amit miniszter-

sége alatt is tántoríthatatlanul képviselt. „A legutóbbi száj- és körömfájás is onnan jutott ide, a török keleti marhavész pedig állandó veszedelme a szerbiai állapotoknak. Akkor nyissuk meg határainkat, midőn más államok s a Nyugat mindinkább elzárkózik előlünk?”

Teltek-múltak a napok. A társadalmi és gazdasági egyesületi élet eseményei feledtették Darányival az államkormányzó hatalom hiányát. A jól végzett munka tudata megnyugvással töltötte el lelkét. Még jobban esett neki az az állandó bizalom, amellyel közelebbi és távolabbi hívei hozzá fordultak, ha fontos agrárkérdésekben őszinte tanácsra volt szükségük.

A politika forgatagában Lukács László kormánya is elsodródott. A kormányalakításban a Nemzeti Munkapárt vezérére, Tisza István grófra került a sor. Tisza a párt elnökét, Ghillány Imre bárót választotta az agrárpolitika irányítójául. Ghillány a földművelésügyi minisztériumot 1913. június 10-től 1917. június 15-ig vezette. A politikai irányítás továbbra is a munkapárt kezeiben lévén, természetesen nem következett be az agrárpolitikai téren sem lényeges változás. A telepítésről és az agrárszociális tevékenykedéstől eltekintve, Darányi nagyvonalú célkitűzései ezentúl is irányadók maradtak a földművelésügyi kormányzatban.

„A helyes földművelésügyi politika egyik alap- és főcélja”, mondotta Ghillány báró 1914. március 1-én a Házban, „az kell, hogy legyen, hogy a magyar föld termelésének fokozását, legyen az a termelés akár közvetett, mint az állattenyésztés, akár közvetlen, lehetőleg előmozdítsa és ezen termelésnek megfelelő értékesítését helyes vámpolitika és egészséges értékesítési viszonyok megteremtése által biztosítsa.”

Ghillány miniszteri tevékenységében is nagy szerepet játszott az alsófokú népoktatás gazdasági irányú fejlesztése, gazdasági iskolák létesítése, felnőttek részére tanfolyamok rendezése. Ez utóbbiak időtartamát 20—25 napra hosszabbította meg; a tapasztalatok szerint ugyanis az egy-kétnapos előadássorozatnak gyakorlatilag nem volt kellő eredménye. A tanítószegény gazdasági kiképzésére Komáromban gazdasági tanítóképzőt, Kecskeméten pedig gazdasági tanítónőképzőt szervezett. A nők gazdasági és háztartási képzésére a putnoki kertgazdasági tanuszéket női háztartási iskolává fejlesztette és internátust is épített, lehetővé tette továbbá a növendékek ingyenes taníttatását, pusztán a bentlakók ellátását kötötte mérsékelt díjhoz.

Darányi Ignác, 1880,

Darányi Ignác, 1920,

A kísérletügy terén az intézmények egységes vezetéséről gondoskodó Kísérletügyi Központi Bizottságot 1914. január elsejével Mezőgazdasági Kísérletügyi Tanácsá szervezte át, a magyaróvári növényélet- és kórtani állomást pedig Budapestre helyezte át.

Ghillány nevéhez fűződik a vízjogi novellának, az 1913. évi XVIII. törvénycikknek Törvénytárunkba iktatása. Ebben a víztárolók és vízi erőművek létesítésének, meg a vízi közlekedésnek előmozdítására tett széleskörű intézkedéseket és az artézi kutat és vízvezetékeket védi a túlságos igénybevétellel szemben.

Az 1913. évi XIII. törvénycikkkel a természetvédelem és az idegenforgalom érdekeinek siet segítségére. A totalizátor-alapból turisztikai alapot létesített. Ez az alap tette lehetővé, hogy turista-menedékházakat, kilátótornyokat építhessen és kiadhatta a „Magas Tátra” című háromkötetes útikalauzt, valamint más ismertető műveket.

Az 1913. évi XX. törvénycikkben a felmerült viták tisztázására pontosan meghatározta a gazdasági munkáspénztár kebelében biztosítandók körét. A gazdasági cselédeket és az úgynevezett szegődményes iparosokat, valamint a gazdasági gépmunkásokat is (a képesített gépkezelők kivételével) a gazdasági munkásbiztosítás alá tartozóknak nyilvánította, s ezzel is növelte ennek a mezőgazdaságsegítő intézménynek anyagi erejét.

A világháború kitérése megszakította a fejlődésnek szépen magasba ívelő vonalát. A nemzet minden erejét a nagy harc vette igénybe, a földművelési tárca pedig a hadsereg és a lakosság ellátásának biztosítását kellett, hogy elsőrendű feladatának tekintse. A nagyvonalú, előrelátó, nemzeteterősítő politika helyett a mindennapi kenyér előteremtése volt a legnagyobb gond.

A földművelésügyi minisztérium kebelében 1914-ben „Országos Gazdasági Bizottság” alakult „a háborús közélémezés szervezése, a hadilétszámra emelt hadsereg tápszersükségletének biztosítására és az élelmicikkek árainak szabályozása érdekében”.

A háború miatt természetesen a mezőgazdaság különböző ágainak támogatására és az intézmények fejlesztésére szánt összegeket alaposan meg kellett szorítani, ezzel szemben viszont a szemtermelést, állattenyésztést, zöldségtermelést erőteljesen kellett fokoznia

A külföldi szaktudósítókat vissza kellett rendelni, csak Németországban maradt ilyen kiküldött.

A nemzetközi összeköttetések megszakadtak, elmaradt a külföldi termésjelentések közzététele, a kísérletügyi intézményeknek pedig a háborús gazdálkodás folytán fölvetődött új problémák megoldásával kellett foglalkozniok.

Birtokpolitikai téren csak a kormánytól távolabb állók tevékenykedtek. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök 1916-ban a Magyar Gazdaszövetség évi közgyűlésén nagyvonalú birtokreformjavaslatot adott elő. A javaslatnak az volt az alapvető elgondolása, hogy a háborúban érdemeket szerzett rokkantak földhözjuttatására a tízezer kat. holdnál nagyobb mezőgazdasági területű hitbizományi, egyházi és közalapítványi birtokokból 15—35 holdas kis örökbérleteket létesítsenek, elsősültségi örökléssel egybekötve. Darányi Ignác a legnagyobb megértéssel karolta fel ezt az utolsó órában jött konkrét javaslatot. «Ertekezletet is hívott egybe, de sikertelenül. A birtokosok sokallták, a kisgazdák pedig kevesellték a javaslat intézkedéseit, a kormány és a munkapárt pedig, amelyen a gyakorlati megvalósítás múlt volna, nem tartotta sürgősnek a megoldást.

Ferenc József halála annyiban hozott a politikai helyzetben változást, hogy utódja, IV. Károly néhány hónap multán megvonta bizalmát Tisza István gróf kormányától és személyes hívét, Esterházy Móric gróftól nevezte ki miniszterelnökké, aki addig, mint pártönkívüli 67-es programmal megválasztott képviselő szerepelt a Házban. A földmívelésügyi miniszteri székbe Mezössy Béla, Darányi Ignác egykori politikai államtitkára került, aki tiszttét 1917. június 15-től 1918. január 25-ig, tehát részben már a harmadik Wekerle-kormány alatt is megtartotta.

Az események most már sűrű egymásutánban követték egymást. A közhangulat sürgetései elöl nem lehetett kitérni. Az Esterházy-kormány parlamenti bemutatkozásakor félre nem érthető szavakkal vallotta meg a miniszterelnöki program az agrárpolitika terén is a reformok szükségességét.

„Vitán felül áll”, mondotta Esterházy Móric gróf 1917. június 21-én a Házban, „hogy azok, akik megvédték a hazát, kell, hogyha megvannak hozzá egyéb feltételek, könnyen és jutányosán szerezhessenek maguknak egy-egy darab földet vagy házat, melyen élve és családjukkal együtt dolgozva, legalább némileg kárpótolva legyenek azon rettenetes szenvedésekért, amelyeket egy irtózatoss háború folyamán elviselni kénytelenek voltak. Rajta leszünk, hogy olyanok kezében legyen a föld, akik tanúságot tettek a magyar államhoz való törhetetlen hűségükröl és soha ki nem alvó hazaszeretetükröl.”

„Törvényjavaslatunk biztonságot fog nyújtani”, folytatta Esterházy, „hogy a háborús konjunktúrában beállott túlnagy eltolódások és bérletkötések nem fognak útjában állani az egészséges eszközökkel keresztülviendő demokratikus birtokpolitikának. Intézkedéseinknél számítunk a falusi élet bajait jól ismerő és azok orvoslásában oly alapos tevékenységet kifejtő szövetkezetek és gazdasági társadalmi egyesületek közreműködésére.”

Darányi Ignác maga vezette a Gazdaszövetség küldöttségét egykori államtitkára, Mezőssy Béla elé és nyomatékosan hangsúlyozta, mennyire itt van már az ideje az erőteljes birtokpolitikai tevékenységnek.

Mezőssy miniszter megértően közölte a gazdaküldöttséggel, hogy a birtokreformra szükség van ugyan, de a változott viszonyok miatt az évekkel azelőtt elkészült birtokpolitikai törvényjavaslat számos kiegészítésre szorul. Ahol azonban az állam érdeke úgy kívánja — folytatta Mezőssy —, hogy a harctérről vagy esetleg Amerikából hazakerülő véreink földhöz jussanak, ott minden magánérdeknek háttérbe kell szorulnia. Nem elég demokratikus jogokat (választójog) adni a széles néprétegnek, hanem olcsó megélhetésre is módot kell nyújtani.

A rövidéletű Esterházy-kormány után Wekerle Sándor foglalta el immár harmadízben a miniszterelnöki széket s azt egészen az összeomlásig meg is tartotta. Az agrárkérdések közül legrészletesebben a birtokreformról emékezett meg az 1917. szeptember 12-én elmondott miniszterelnöki beszéd.

„A birtokpolitikát felemlítem külön azért”, mondotta Wekerle, „mert sokan egyedüli panaceáját látják abban gazdasági fejlődésünknek, a helyes szociális tagoltságnak, népességünk szaporodásának s nemzeti erőnk biztos fokozásának. Mi is azon a nézeten vagyunk, hogy ez egyik leghatékonyabb eszköze a gazdasági és szociális haladásnak s azért mindent elkövetünk, hogy a birtokpolitikának rég vajúzó kérdését megoldásra juttassuk. Kiindulási pontunk az, hogy építsünk és ne romboljunk.”

„Három eszmét kívánunk megvalósítani”, fejtette ki célkitűzését Wekerle. „Először, hogy a föld saját kezünkön maradjon, mert akié a föld, azé az ország.”

Itt közbevetőleg megjegyezzük, hogy ezúttal első ízben fordult szembe a magyar miniszterelnök szózata a liberális és merkantil világfelfogással. „Sokáig az a földbirtok erkölcsi jelentőségét pusztító felfogás érvényesül és terjed nálunk is”, hangoz-

tatja Bernát István, „amely szerint mindegy, kié a föld, csak pontosan fizesse az adót!” Az események zajlása azonban a kormány köreit is annak belátására serkentette, hogy az addig teljesen elhanyagolt politikai és erkölcsi tényezők, melyek a földhöz kapcsolódnak, mennyivel fölötte állanak a dédelgetett egyoldalúan pénzügyi érdekeknek.

„Másodszor”, folytatjuk Wekerle programbeszédét, „hogy megfelelő színvonalra emeljük, kiadóbbá tegyük annak hozadékát, mert akkor, midőn a föld mélyében rejlő kincseket is felszínre kell hoznunk, nem hagyhatjuk a föld színén heverőket meddően elkallódnai. E szempontok biztosítása mellett keilend a harmadik célt, a széttagoltabb birtokmegosztást megvalósítani. Nemcsak egyes városok és községek kezén levő nagyobb birtokokat, hanem a hűtlenség címén állami kézre kerülő birtokokat, valamint ahol valóban szükséges, teljes kártérítés mellett egyéb birtokok egy részét is igénybe keilend e célra vennünk. Bizonyos kényszerítő intézkedések nélkül sem az intenzívebb gazdálkodás, sem a birtokmegosztás el nem érhető és azért erre vonatkozó javaslatainkat közelebb már a szakkörök elbírálása alá bocsátjuk, hogy azokat megfelelőleg előkészítve, a törvényhozás elé terjeszthessük.”

A végzet nagy kereke azonban gyorsabban haladt, mint a hosszas értekezlet gátjain meg-megakadó birtokreform.

A kormány az ingatlanok forgalmát az ország egyes részeiben a 4.000/1917. M. E. számú rendelettel hatósági ellenőrzés alá vonta. Az erdélyi részeken felül 15, majd később 18 magyar vármegyére és Szatmárnémetire terjedt ki e rendelet hatálya. Hogy a magyar föld mind katonai, mind nemzeti szempontból megbízható kezekbe kerüljön, a birtokok eladását és bérbeadását felsőbb jóváhagyáshoz kötötte a rendelet, ezzel tehát az ország nagy részében megszüntette a szabad birtokforgalmat. A jóváhagyás elsőfokú gyakorlása céljából Budapesten és Kolozsvárt Országos Ingatlanforgalmi Bizottságokat szervezett a kormányrendelet. A kormány bizalmából az előbbinek Darányi Ignác is rendes tagja lett.

1918-ban Mezőssy Béla tovább haladt a birtokforgalom megszorításában és keresztülvitte, hogy a föld adásvételéhez mindenkor írásbeli szerződést készítsenek a felek. Az ellenőrzés ezzel is tökéletesebbé vált.

1918. január 25-től február 11-ig ideiglenesen Wekerle Sándor vezette a földművelésügyi minisztériumot, február 11-től október 31-ig pedig ismét Serényi Béla gróf kezébe került az ag-

rárérdekek képviselője. A háború tanulságai sokat változtattak Serényi gróf szabadelvű felfogásán. Be is vallja férfiasan, hogy a világ sora azóta nagyot fordult, másként kell már kormányozni az országot. A birtokpolitika terén Wekerle célkitűzései-nek nyomán halad.

„Annakidején a mezőgazdasági kamarák ellen foglaltam állást”, mondta Serényi Béla gróf a Házban 1918. február 22-én, „... a világ nagyot fordult, jött a világháború, mindenütt az érdekképviselők tolnak előtérbe s ezért a mezőgazdasági kamarák létesítése ellen nemcsak nincs semmiféle kifogásom, hanem nagy rokonszenvvel fogadom ezeket.”

„A minisztériumnak két nagy feladata van”, folytatta Serényi gróf, „az egyik a termelés fokozása, a másik oly birtokpolitikának inaugurálása, amely a viszonyoknak megfelel... Amint a háború előtt a békében a nemzeti szempont volt a praedomináló, a háború alatt pedig a gazdasági szempont, úgy a háború után e szempontok mellett feltétlenül a szociális szempont lesz a praedomináló... Mindezeket a szempontokat össze kell vetni és talán helyes bírálat alapján kell megállapítani, hogy hol a nemzeti, hol a termelési vagy a szociális szempont a mérvadó.”

Sajnos, a sokat emlegetett törvény a nagy jóakarattal mellett sem készült el, pedig kevés kérdésnek megoldására tartottak hazánkban annyi értekezletet és készítettek annyi javaslatot, mint éppen a telepítésnek s a birtokreformnak ügyében. Serényi ígéretének éppúgy nemsok eredménye lett, mint az 1916-ban tartott értekezletnek. Akkor is hiába fogott össze a közelgő nagy veszély láttára Prohászka Ottokár, Székesfehérvár aranyhajójának püspöke Darányi Ignáccal, a buzgó református főgondnokkal, az izgalmas háborús légkörben nehéz volt az alkotás szellemének diadalra jutnia. A végzet kerekét szelíd próbálgatásokkal és elodázgatásokkal már nem lehetett feltartóztatni.

Darányi a világháború nehéz éveiben is igyekezett kivenni részét a társadalmi és szociális munkából. A Vörös Kereszt Egyletnek hadifoglyokat gyámolító bizottságát eleinte mint elnök vezette nagy önfeláldozással, később pedig, mint szerény bizottsági tag fáradozott a háború sorsüldözte áldozatai érdekében: Sokszor vett részt ezenfelül a birtokok forgalmát ellenőrző Országos Ingatlanforgalmi Bizottság ülésein is.

Az 1910. utáni évek agrárpolitikáján végigtekintve, egyre jobban kiemelkedik Darányi elgondolásainak mindent átütő ereje. Termelési politikában és az ismeretek terjesztésében, a

mezőgazdasági vámok ügyétől a szociálpolitikáig alig volt az agrárkérdéseknek olyan tere, amelyen ne járt volna jól az az utódja, aki az ő nyomdokain igyekezett babérokat aratni. Egyes problémák megoldásában eltértek azonban az utódok a magyarföld lánglelkű apostolának iránytadó kezdeményezésétől. Telepítési, birtokpolitikai elgondolása, a vízszabályozás munkáját szervesen kiegészítő nagyszabású öntözési tervek megvalósítása és a szövetkezeti hálózatnak fokozott fejlesztése elmaradt vagy legalább is nem haladt olyan rohamléptekkel, amilyent a huszadik század gyorsuló életüteme megkívánt volna. Az a hatalmas, sudár törzsbe szökkenő fa, mely a magyar föld erejét lett volna hivatva alátámasztani, a magyar föld milliányi magyar munkásának életfája, szinte derékban tört ketté. A jól méretezett alap, a kitűnő célkitűzés satnyán elvékonyuló, anyagilag erőtlen tevékenységben folytatódott. Szomorú, fájdalmas elégtétel volt a politika küzdőterétől elvonult Darányi számára, hogy érveit maga az élet igazolta. Hosszú évek keserves tapasztalataira volt szükség, hogy ország-világ belássa, mennyire helyesen igyekezett Darányi annakidején elindítani a magyar agrárcélok felé a magyar élet vonatát. Nem rajta múlt, hogy a váltót átállították, a gyors mozdonyt csigalassúságú szerelvény-nel cserélték fel és Szent István birodalma nem bírta ki a nagy háború megpróbáltatását. Összeomlott, mert a magyar földön nem volt olyan erős a magyar élet, hogy a mindenfelől rárohán ellenséget vissza tudta volna verni!

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Fogságban.

A háború szerencsétlen befejezése s az ország szomorú összeomlása szörnyű fájdalmat jelentett Darányi Ignác teremtő lelkének.

Az atya szívbemarkoló bánatát érezte, midőn egymásután kellett megérnie azoknak az alkotásoknak és intézményeknek pusztulását és lezüllesztését, amelyeket éppen a magyar föld megerősítésére emelt s amelyeknek egyre jobban kellett volna kifejlődniök. Férfias erővel viselte a megpróbáltatások súlyát. Nemzete jövőjében sohasem vesztette el reményét.

„Füstté lett, édes barátom, a mi életünk”, mondogatta néha s bánatosan emlékezett meg a háború előtti évek alkotómunkájának megsemmisüléséről, de a magyarság elhivatottságának tudata a legnehezebb napokban is megővta a lelki meg-
rázódtatástól.

A szégyenletes vörös uralom alatt Darányi két ízben került fogságba. Évek hosszú sora óta távol állott ugyan mindenemű politikai tevékenységtől, a rémuralom szemében azonban ez mit sem jelentett. Egész életében a szegények és elnyomottak pártfogója, a munkások megsegítője volt s éppen a proletárok hírhedt korszakában bántak vele a legrosszabbul. Öreg korára sem voltak tekintettel, kétízben is börtönbe vetették.

„Első elfogatásom — írta később e szomorú napokról —¹⁾ április 23-án reggel $\frac{3}{4}$ 3— $\frac{1}{2}$ 3 körül történt. Hálósobámba jöttek be a detektívek. A háttérben katona állott. Felszólítottak, hogy azonnal kövessem őket. Én erre kértem igazolásukat, mire ők felmutattak egy rendeletet, mellyel utasítatnak, hogy en-

¹⁾ A dr. Hóman Bálint birtokában lévő eredeti feljegyzés szerint.

gémet, mint politikai túszt állítsanak elő. Kissé türelmetlenek voltak a lassú öltözködés miatt, de mégis időt engedtek, hogy a legszükségesebb dolgokat és különösen meleg felöltőket s prémes pokrócot vihettek magammal.”

„A Markó-utcai fogházban a személyes adatok ismételt kivétele után a kisebb törvényszéki terembe utaltak bennünket, ha jól emlékszem, 44-ünket. Itt kellett sokáig várunk. Végül behívtak bennünket László Jenő népbiztoshoz. Úgy emlékszem, rajtam kívül csak Rákosi Jenőt és Vörös Lászlót. Azt hiszem, ezen megkülönböztetést magas korunknak lehet tulajdonítani. László Jenő mellett ült jobbra, de valamivel hátrább, Rákos, a forradalmi törvényszék elnöke, amint utóbb megtudtam.”

„László mindjárt azt kérdezte, hogy úgy-e, nekem van Komáromban birtokom, mikor voltam ott? Erre azt feleltem, hogy komáromi birtokomon már az ősz óta nem voltam, az különben a csehek által megszállott területen van a Duna baloldalan. Százszor is mehettem volna oda, de nem akartam eltávozni, annál kevésbé, miután én hibásnak nem érzem magam és mindenre el vagyok készülve. Erre ő azt felelte, hogy végletekről nincsen szó. Amire én azt mondtam, hogy akár van szó, akár nincs szó, én elszánt ember vagyok és életbölcseágem ezen helyzetben sem hagy el. Kérdezte aztán, hogy a budai Csalogány-utcai házban szoktam-e tartózkodni. Erre azt feleltem, hogy ott nem tartózkodom, az a ház atyámé volt és utána nővérem birtokába jutott. Ezután fölvetette a kérdést, hogy engemet a régi rendszer emberének tekintenek. Erre azt feleltem, hogy igenis, az vagyok. Ma is az a meggyőződésem, hogy ezen minőségemben és annakidején, miniszterségem alatt is az országnak hasznos szolgálatokat tettem és aziránt sincs semmi kétségem, hogy az ország földművelői között ma is számosan vannak, kik ezen meggyőződésemet osztják.”

„Rákos elnök azt mondta: „Hát az amerikai kivándorlás és a deres-törvény f Erre közbeszólt László, hogy az úgynevezett deres-törvénynek bizonyosan az volt a célja, hogy a termelés és a termés betakarítása minden módon biztosítva legyen. Én részemről ezen általam illetéktelennek tartott közbeszólásra nem reflektáltam. László enyhe formában ugyan, de azt is előhozta, hogy ő úgy tudja, miszerint én a zsidókkal nem jó viszonyban vagyok. Erre azt feleltem, hogy dologi ellentétek voltak és lehetnek; személyes ellentétekről azonban részemről nem tudok. Miután végül a letartóztatás kérdése megegyszer

szóbajött, annyit megjegyeztem, hogy miután láthatták, hogy nem távoztam el és nem akartam eltávozni, pedig könnyűszerrel módosítható lett volna, egyszerűen szavamat vehették volna aziránt, hogy nem távozom Budapestről és anélkül, hogy magamat túlbecsülném, aziránt biztos vagyok, hogy Pesten nincsen senki, aki abban kételkednék, hogy én szavamat be nem váltottam volna. Erre ő nem felelt semmit és a párbeszédnek vége volt.”

„Ezzel visszamentem a terembe és ott vártunk; a társalgás nem volt megengedve. Azután párosával sorakoztattak bennünket és engemet egy kis csapattal két kis hivatalszobába vezettek. Itt tudtam meg Karácson volt államtitkár fogolytársamtól, hogy őt a két Hollán Sándorral (apával és fiával) együtt hozták be Budáról egy nyitott teherautón, ugyancsak hajnalban. A budai Lánchídőnél két Leninfiú leszállította a Hollánokat. Az autó várt s rövid idő múlva visszajött a két Leninfiú, de a Hollánok nélkül. Balsejtelveink voltak!”

„Élelemlől nem történt gondoskodás, mígnem Weingruber Ignác fogolytársunk, akinek kávéháza van, hozatott be részünkre eleséget. Hálólhelyekről sem történt gondoskodás. Végre, már jó későn hoztak be a földre szalmazsákokat vánkossal nélkül. Rákosi Jenő és én egy rövid kanapén ülve töltöttük az éjszakát. Az éjszaka már ezért is kínos volt, mert a villamosvilágítás nem volt bevezetve, a gáz pedig minimális erővel égett. Az éj folyamán többször felvertek bennünket. Egyszer csak a születési évünket, más alkalommal csak a vallásunkat kérdezték. Végül pedig arra utasítottak, hogy azonnal pakoljunk, mert más helyre megyünk.”

„A gyors pakolás a sötétben meglehetősen kietlen volt. Ekkor levezettek bennünket a fogház irodájába. Ott elvették a pénzt, órát, láncot, ékszer, sőt a börtárcát az írásokkal együtt, nemkülönben a zsebkéseket is. A kis fogházban azután a második számú terembe vezettek, amely földszint fekszik és 33 személyre van berendezve. A szalmazsákok részben ágyakon, részben a földön voltak. Itt találtuk többek között gr. Dessewffy Aurélt, Ottlik Ivánt és Meskó Pált is. Mindössze 17-en voltunk s így mindenki kapott szalmazsákokat vánkossal. A terem tisztátalan volt. A levegőt rontotta az a körülmény, hogy a vízvezeték aránykészék a terem végén volt, a felső ablak nagymérvű kinyitását pedig a hideg gátolta. A terem bejárati oldala is bűzös volt, azért, mert közvetlen a bejárat elé esett az örök mellékhelyisége. Mi a rabkosztot kaptuk. Késben teljes hiány

volt, fakanál pedig kevesebb volt, mint amennyi fogoly. A rabkosztot kiegészítettük azzal, amit részünkre kívülről beküldtek. Jóllehet nagyobb része elveszett, mégis elegendő volt életfenntartásunkra. A hangulat elég nyugodt volt, egypár gyengébb idegzetű fogolytársunkat leszámítva. Nappal, de főleg éjjel gyakran hallottunk lövéseket és ajtócsapkodásokat. Innen is többeket kieresztettek, pl. gr. Dessewffy Aurélt és Ottlik Ivánt. 25-én éjjel fölkeltek bennünket, azzal, hogy azonnal pakoljunk. Nem tudtuk, hová visznek bennünket, csakhamar kiderült azonban, hogy a gyűjtőfogházba akarnak szállítani villamosvasúton.”

„A fogházi orvos, dr. Ötvös, mielőtt eljöttünk volna, fölkeresett bennünket. Előbb nem eresztették őt hozzánk.”

„A gyűjtőfogházba való átmenetelnél nemcsak minket szállítottak, hanem közönséges fegyenceket is. Először minket állítottak glédába és utánunk közvetlenül a fegyenceket. Tréfás jelenet volt, mikor útközben felszállt egy vörösőr a villamosra és igazolványt kért, hogy az éjjel való künnlétel nekünk meg van-e engedve? A gyűjtőfogházban a fogház igazgatója, dr. Biró, többek között engemet is megszólított. Én arra kértem, hogy azokat, akik együtt voltunk, lehetőleg együtt szíveskedjék elhelyezni. Így kerültünk 7-en a kis fogházba, ha jól emlékszem, a második emeleti 91-es szobába. A gyűjtőfogházban már nagyobb rend és tisztaság volt és a bánásmód emberségebb, de a cellák úgy a Markó-utcában, mint a gyűjtőfogházban nagyon hidegek voltak. 26-án, szombaton d. u. felszólítottak bennünket, hogy a gyűjtőfogház kórházában az orvosnál jelentkezünk. Dr. Búben László humánus orvos megvizsgálván bennünket, engem a kórházba utalt, ahol eleinte az északi oldalon, Hetényi volt helyettes detektív főnökkel együtt voltam elhelyezve, a földszinten. Éjjel nagyon fáztam. Az is kellemetlen volt, hogy Hetényi, mikor aludt, akkor horkolt, mikor nem aludt, akkor pedig nyögött. Ez így tartott két éjszakán át. Akkor kértem egy másik, de magános cellát és elhelyeztek a földszinten a 12. sz. cellában a melegebb oldalon, de ez is oly hideg volt, hogy ámbár rendszerint a bekecsemben háltam, nem egyszer dideregtem és nagyon tartottam, hogy tüdőgyulladást kapok, miután az utóbbi években kétszer volt tüdőgyulladásom. A fegyencek kosztját ettem, ami a kórházban valamivel jobb volt, mint a fogházban. Kevés hús délben mindig volt, úgy, hogy a koszt kiegészítve azzal, amit rokonaim beküldtek, megfelelőnek volt mondható. A déli 12 és 2 órai időköz kivéve, a kórház gye-

pes udvarán tölthettük az időt. Ezt az engedélyt ki is használtuk, kivált, mikor tűrhető idő volt. Csak az volt kedélytelen, hogy már korán a cellába kellett vonulnunk és akkor ránk zárták a vasajtót. Ugyancsak a kórházban találtuk elhelyezve Wekerlét, Hazait, Polonyit, Sztérényit, Szurmayt, Tallián Bélát, Friedrich Istvánt, Bartha Albertet és másokat. A kórház folyosóján találkoztam József Ferenc főherceggel is, aki a gyűjtőfogházból jött át, hogy dr. Búben orvossal beszéljen. Május 4-én d. u. 1 órakor megjelent dr. Biró Lajos orvos és megvizsgált többünket. Vizsgálat után azt mondta, hogy „az uraknak nem való az itt tartózkodás, legjobb volna, ha hazamennének”. Egy későbbi időpontban dr. Biró megszólít a kórház udvarán, hogy jó lesz pakolni, mert valószínűleg mindjárt egy autóval megyünk és László Jenő visz el bennünket. Dacára a nem egész biztos kijelentésnek, én mégis a pakoláshoz fogtam és még nem voltam készen, már siettettek, hogy várnak bennünket. Így aztán egy autón vitt be bennünket László Jenő és dr. Biró Lajos orvos Polónyi Gézával, Bacher Emillel a Park-szanatóriumba.”

„Ott kérésemre külön szobát adtak, melyhez a kertre nyíló balkon tartozott. E szobában voltam egészen május 4-ig. A kórházi kosztot élveztem, amely a viszonyoknak megfelelőleg szerény volt ugyan, de egészen jó és kiegészítve azon küldeményekkel, amelyeket részben lakásomról, részben rokonaimtól kaptam, teljesen megfelelőnek bizonyult. Az idő nagyobb részét a kertben töltöttem, melynek nappali használata mindegyikünknek meg volt engedve. Eleinte 20 detektív őrzött bennünket föl-váltva, jóllehet csak 8—9-en voltunk; később ezen létszámot 9-re szállították le; majd 9 vöröskatonát is rendeltek be föl-váltott szolgálattal nagyobb biztonságunk végett. A detektívek nagyban és egészben tűrhetőek voltak, elvértve akadt egy-egy rideg ember közöttük.”

„Mint a gyűjtőfogházban, úgy itt is a svájci küldött, Haccius Rudolf fölkeresett bennünket és érdeklődött hogylétünk felől. Május 25-én d. e. is megjelent és tudatta velem, hogy a svájci vöröskereszt elnöke, de Ferrière, Genfből kelt távirattal utasította őt, hogy a tanácskormánynál szorgalmazza kibocsátásomat. Ő ennél fogva két nap előtt meglátogatta dr. Rónai Zoltán népbiztost, aki azt felelte, hogy a kérésnek sajnálatára nem tehet, eleget, másoktól is függ e kérdés eldöntése; szíveskedjék azonban 8 nap múlva újra jelentkezni és akkor talán többet mondhat. Szombaton este hírt kaptam, hogy kiereszte-

nek bennünket, de miután e hír ismételten fölmerült, nem sokat adtam rá. Csakhamar megjelent a Népszava, melyben már az állott, hogy a kormány elhatározta az összes túsok kibocsátását s közben jött egy telefonüzenet is, melyet a szanatórium portása kapott illetékes helyről, mely úgy hangzott, hogy mindnyájan kibocsáttatunk, azonban az írásbeli végzés, amely nevekre fog szólni, bevárandó. Amidőn május 25-én, vasárnap d. u. szabadlábra eresztésemről Korvin Klein Ottótól írásbeli értesülést vettem, éppen nálam volt látogatóban ifj. Gyula öcsém, Deák Béla és Hóman Bálint öcsém. Utóbbi megvárta, amíg bepakoltam és gyalog hazakísért engemet. Az orvosi és ápolói személyzetnek megköszöntem elmenetelem előtt jóakaró és figyelmes magatartásukat.”

„Másnap, május 26-án előírás szerint az Országházban jelentkeztem és ott meghagyták, hogy minden hétfőn, szerdán és pénteken tartozom 8 és 12 óra közt délelőtt jelentkezni. 28-án azonban koromra, gyengélkedésemre való tekintettel Samuely egy héten egyszeri jelentkezést írt elő, amely minden szerdán foganasítandó.”

„1919. június 25-én, szerdán reggel 4 órakor újra megjelent két detektív nálam és felszólított, hogy kövessem őket. Elég türelmesen várták meg, amíg felöltözök és amíg legényem összepakolta a legszükségesebb holmit. Lent beszállítottak egy omnibuszalakú, függönyökkel ellátott nyitott autóba és bevittek az Országház főrendiházi részébe, amelyben a politikai nyomozóosztály van, abba a terembe, ahol időnkint, mint politikai túsok, jelentkezni szoktunk. Itt találtam már Balogh Jenőt, Hegedűs Lórántot, br. Fejérváry Imrét, Rákosi Jenőt, Kornfeld Pált, Platthy Györgyöt, Lovászy Márton, Simonyi-Semadam Sándort, Stern Józsefet (Óbudáról), Kirchner alezredest, Landauer képviselőt, Burger Ármint (Óbudáról), Dani Béla altábornagyot, Hirsch Albertet; később kerültek még hozzánk Szász Károly és Rubinek Gyula. E teremből átvittek bennünket a hírlapírók egykori buffet-termébe, amely két kis légudvarra nyílik. Itt voltunk elhelyezve 24-en, a „Lenin-fiúk” őrizete alatt. A Lenin-fiúknál alig tudtam emberi érzést felfedezni, kivéve egyet, az is oroszországi születésű volt. Alig értünk a terembe, Engländer házgardnok jött és elrendelte, hogy a teremből minden szék és minden asztal eltávolítandó, úgy hogy mindnyájan a földön voltunk kénytelenek letelepedni s ez az állapot kiszabadulásunkig tartott. A szobában semmi néven nevezendő bútor nem maradt. Este az örök annyit megengedtek, hogy az ajtó előtt kívül

álló pokrócokat magunk behozhassuk, hogy ne legyünk kénytelenek a puszta földön aludni. Kora hajnaltól kezdve nem lettünk élelmezve egész estéig, amikor egy Weisz nevű alkalmazott rendelt nekünk saját költségünkön vacsorát a képviselőház souterraine vendéglőjében. Vacsorára odamentünk. Ott úgy kétszáz vendég is lehetett, leginkább Lenin-katonák, politikai túsok és politikai foglyok. Még mielőtt a vacsorához kezdtünk volna, az asztalunkhoz jött Engländer házgondnok és stentori hangon kiabálta, hogy ezeknek a raboknak pedig nem kell húst adni. Erre ugyanaz a Weisz, aki a vacsoráról intézkedett, közbeszólt, hogy akik most jöttek, azok nem rabok, hanem politikai túsok, mire Engländer folytatta: „adjanak nekik rézgálicot, vagy egyenek ...-t !” Dacára ezen bevezetésnek, melyre szerencsére nem reagált senki, mégis kaptunk húst s a kis vacsora egész jó volt. Úgy látszik, hogy a házgondnok hatásköre a vendéglőre nem terjedt ki.”

„Az éjjel, ischiászomat is tekintve, sokat szenvedtem; jóformán semmit sem aludtam, annál kevésbé, mert egyik óbudai szomszédom folyton sóhajtott és nyögött. A kisebbik világítóudvarra nyíló ablakon reggel észrevettük, hogy a szembenlévő ablakból a Lenin-fiúk lenéznek a földszinti udvarra. Megtudtuk, hogy egy holttestet néznek, ők azt mondták, hogy egy fogoly az emeletről leugrott, később hallottuk, hogy a halott egy Szöcs nevű színész.”

„A szobában vízvezeték nem volt. Reggel a mosakodáshoz ötös csoportban vezettek át bennünket egy közeli terembe. Én elsőnek készültem el a mosakodással, de mikor visszamenni készültem, egy őrző katona megtámad, hogy hová megyek? Csak egyszerre szabad visszamenni! Erre azt válaszoltam, hogy én ezt nem hallottam s a durva támadásra megjegyeztem, hogy 71 éves vagyok. Ezt ő azzal viszonzta, hogy „nem bánom én, ha 80 éves is, ha nem paríroz, agyonlövöm”. Az őrző Lenin-fiúk a szobában is kézigránátot viseltek.”

„Déli ½ 12 előtt — akkor még nem tudtuk, hogy olasz közbélepésre — megjelent egy alkalmazott és azt mondta, hogy ha kötelezzük magunkat, hogy naponkint kétszer jelentkezni fogunk, szabadon eresztenek. Ezt a kötelezettséget mindnyájan elvállaltuk, bármily súlyosnak találtuk is. Ezen az alapon azután ki is eresztettek bennünket.”

„A két zaklatott éjjel után otthon délután le óhajtottam pihenni. Ebben azonban megakadályozott az, hogy az Octogontéren óriási zaj és csoportosulás támadt, sokszáz ember gyűlt

össze, a fehér tisztek felakasztását nézni! Erre ugyan nem került a sor, de még az éjjel is tartott a zajongás és lövöldözés és így még harmadik éjszakám sem volt nyugodt.”

„Pénteken és szombaton naponként kétszer, hétfőn egyszer jelentkeztem, de betegségem miatt ezentúl egy héten csak egyszer kellett jelentkeznem.”

„Visszatekintve a történetekre, feltűnő, hogy első elfogatásom alkalmából két commissió jött értem; — feltűnő, hogy ám-bár az április 23-ika körül elfogott túsok közül a 70. éven felülieket kieresztették, engem egy-két fogolytársammal május 25-ig nem bocsátottak ki. Feltűnő, hogy annak dacára, hogy fogságom legnagyobb része alatt kórházilag kezeltettem s a genfi Vöröskereszt Központ is közbenjárt volt érdekemben, másodszor is túsaként el fogattattam. Ezek a jelenségek azt mutatják, hogy jóllehet az utóbbi években a pártpolitikától tartózkodtam, a kijelölt túsok hosszú listájából az első sorba helyeztettem a tanácskormány által és kíméletre nem tarthattam volna számot.”

Különösen az országházban töltött napok voltak fájdalmasak. Lelkileg teljesen megtört, kétségbeesett, halálfélelemtől reszkető társak tették Darányi Ignác életének ezt a sötét korszakát emlékezetessé. Ahol legnagyobb a szükség, ott a legközelebb a segítség, mutatkozott meg újból a régi közmondás igazsága. Darányit egész életében szinte nőiesen finom, testi és lelki fájdalmakat elkerülni igyekvő embernek tartották. Szerettei előre féltek a fogsággal és durva bánásmóddal járó visszahatástól. Darányi azonban csodálatos vallásos nyugalommal, szinte a Cromwell „kerekfejű”-inek fanatikus elszántságával viselte el a megpróbáltatás idejét. Pedig mennyit szenvedett lelke és teste. „A halált elszenvedni bizonyára nem olyan fájdalmas”, jelentette ki később, „mint kíméletlen, durva és könyörtelen fickók napról-napra ismétlődő sérelmének súlyát elviselni”. Mindig titkolt régi szívbaja sem hagyta nyugodni s ezért családja kívánságára kórházba vonult vissza magát gyógyíttatni. A vörösörök ide is elkísérték, állandóan figyelték, de az orvosok és ápolónők jótékony munkáját nem akadályozták. Itt köszöntött rá 1919. augusztusának első napján a kommunizmus bukása.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Naplemente.

A bolsevik uralom megbukott. Darányi visszatérhetett Andrásy-úti lakásába, hogy nyugodt öregségben élhesse további napjait. Örvendő lélekkel figyelte a magyarság ébredését és a nemzet erőinek lassú gyarapodását. Megértéssel és bizalommal szemlélte a Horthy Miklós vezérlete alatt megindult országépítő munkát, de magának nem kért részt az államvezetés munkájából. Sajnálta és elítélte azokat a kortársait, akik újra kiálltak a politikai élet porondjára. „A mi időnk lejárt”, mondotta nem egyszer bizalmasainak, „Nagymagyarország államférfiainak nincs többé feladata a esonkaország vezetésében. Új emberekre, acélos erőre, ifjúi bizalomra, az új világ és új eszmeáramlatok útvesztőjében otthonos politikusokra és kormányférfiakra van szükség.” Egyháza ügyeivel s a Gazdaszövetség dolgaival nem szűnt meg törődni, de politikába többé nem elegendett... A világtól már mit sem váró, sokat élt és sokat tapasztalt öreg bölcs nyugalomával szemlélődött. Tanácsot szívesen adott mindenkinek, aki hozzáfordult, de véleményét egyébként magának tartotta és bizalmasainak, akiknek száma egyre jobban megfogyatkozott. Régi munkatársai gyakran felkeresték s velük szívesen elbeszélgetett, de az igazi öröm órái azok voltak, mikor testvérei s ezek családja körében lehetett. Az idősebb testvérek közül Biri nővére még 1908-ban, Béla öccse 1924-ben követték a sírba sógorát és bizalmas barátját, Hóman Ottót. Az ő haláluk után még rokonokhoz sem szívesen járt látogatóba. Csak immár egyetlen nővérét, Váلكay Bertalannét kereste fel minden héten a régi budai családi házban. Fiatalabb testvérei, Kálmán és Gyula, akiknek egykor édesapjuk halála után gyámja volt s az ifjabb nemzedék tagjai a reggeli órák-

ban látogatták Andrásy-úti lakásában, hova a Millennium évében költözött s haláláig megmaradt. Unokaöccsei és unokahúgai idejártak hétről-hétre beszámolni életük folyásáról és a társadalmi élet eseményeiről, tanácsot kérni családi életük és hivatals pályájuk minden jelentős fordulánál. Darányi Ignác a jó apa szerető figyelmével hallgatta meg s a bölcs és szigorú tanítómester szavával támogatta őket. Szellemi fejlődésükre és erkölcsi világszemléletük kialakítására igen nagy befolyással volt a család bölcsének útmutatása. Később eljöttek a kicsinyek is, a harmadik nemzedék, akiknek már nem jutott szigorúság, csak szeretet és gyöngédség. A gyermektelen aggastyán szinte unokáit látta bennük.

Darányi Ignác három lakásban élte végig életét. A budai családi ház volt az iskola, a Koronaherceg-utcai legénylakás a híres ügyvéd és politikus műhelye, az Andrásy-úti utolsó lakás az alkotó államférfi nyugalmas otthona és a halálra készülő aggastyán csendes tuszkulánuma. A mindig jól végzett munka tudata lebegett e lakás levegőjében, a szorgalom, kötelességteljesítés, a hivatástudat adta meg lakójának azt a boldogságot és örömet, mely után minden ember annyira vágyakozik.

Családja jelmondatából — „Ordo et sollertia” — a „rend” parancsa mindörökre beidegződött Darányi Ignác természetébe.

Az Andrásy-út lakosai bátran igazodhattak a magános öreg úr életmódja után. Minden reggel 9 órakor az óramű pontosságával kelt föl és egy óra múlva szigorú pontossággal indult el az Andrásy-úti délelőtti sétára s a népes családból vagy a barátok közül minden napra jutott egy-egy kedves látogató, ki csendes időben, mikor az utcán is lehetett beszélgetni, a sétákon is társául szegődött.

A naptárban lelkiismeretes gondossággal jegyzi fel rokonainak és jóismerőseinek születésnapját. Öreguras figyelemmel a hozzá hasonló korú férfiaknál még azt is odaírja, hányadik évfordulóról van szó, hiszen minden újabb esztendő a Gondviselés különös kegye. A névnapokról sem felejtkezik meg, egy-egy napi rovatban sokszor egész sereg ismerősnek jut hely. Soha nem múló fiúi szeretettel tesz jelet minden esztendőben május 9-e és június 11-e mellé, hogy véletlenül se kerülje el figyelmét édesanyja és édesapja halálának évfordulója. Ilyenkor utólag azt is odaírja, hogy kint járt a temetőben.

A háztartás vezetését aprólékos gonddal végzi. Nem hiába volt már gimnazista korában olyan jó viszonyban a matemati-

kával s a logaritmuskönyvvel, a számadásokban tüstént észreveszi a hibát. Jó gazda létére igyekszik mindenütt takarékoskodni, ahol csak lehet. Szükség törvényt bont, jelenti ki, mikor a világháború alatt nehéz a kávé beszerzése. Szüretkor kiválogatják tehát a szőlőmagvakat s a gazdaság látja el ezentúl pörköltkávé-pótlékkal az Andrásy-úti háztartást.

Szinte megifjodott, ha dunaörsi vagy tassi birtokán tölthetett néhány hetet. A budai hegyekben végzett gyermekkori botanizáló séták újultak fel emlékében, mikor az Örsi kert növényeit nevükön szólíttatta és a régi ismerős közvetlenségével figyelte fejlődésüket. A havasi növények külön ágyat kaptak ebben a kedvenc kertben s a magyar erdők levegőjét, a magyar havasok lehelletét hozták a magyar föld rögei fölé.

„Amaz Istenítélet után, amelynek súlyát most vezekeljük”, mondja 1921-ben, a Bernát István működésének jubileumán, „a magyarság lássa fajában feltámadni azokat az erőket és erényeket, amelyeknek segítségével a nagy történeti katasztrófák után eddig is fölemelkedett a porból.”

Hozzá forduló barátait és híveit mindig szívesen fogadja. Mint ifjúkori nagy eszményképe, Deák Ferenc, ő is bölcs tanácsokkal látja el a fiatalságot, hogy biztosabban haladhassanak az általa kitűzött úton a nagy cél, a magyar életnek fejlesztése, a magyar földnek megerősítése felé.

A hagyományos rendszeretet és pontosság élete utolsó éveiben sem marad el. 1925-ben nagyobb meghűlésen esett át és több, mint két hétig szobafogságban kellett lennie. „Ordo et sollertia”, parancsol reá a beteg testre a szigorú lélek. Nagy ív papírost tétet ágya mellé s mindennap háromszor, reggel, délben és este sajátkezuleg írja be a rovatokba az érverés, vérnyomás és hőmérséklet adatait. A feljegyzéseket csak akkor hagyja abba, mikor már két napon át teljesen normálisnak mutatkoznak az adatok.

Darányi Ignác utolsó nyilvános szereplése, mint igazi agrárvezéré, a gazdákhöz fűződik. 1927. március 24-én még résztvett az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgató-választmányának ülésén.

Egy hónap múlva megbetegedett, néhány napra ágynak dőlt, de ismét jobban lett s április 27-én reggel hat órakor szenvedés nélkül hirtelen hunyt el.

Ravatalát koszorúknak hatalmas tömege borította el és híveinek véget alig érő serege társadalmi különbség nélkül zárán-

dokolt el hozzá, hogy utolszor láthassa a nagy gazdavezért. Családja a következő gyászjelentéssel tudatta elhunytát:

„Darányi Erzsébet, férjezett Valkay Bertalanné, Darányi Kálmán, dr. Darányi Gyula mint testvérek; dunaegyházai Valkay Bertalan mint sógor, dr. Darányi Gyuláné nemes Than Jolán mint sógornő, továbbá mint testvérgyermekek: ifj. dr. Darányi Kálmán feleségével, szemerei Szemere Mártával és Márta leányukkal, ifj. dr. Darányi Gyula feleségével, ényi Dömötör Eszterrel és Erzsébet leányukkal; Hóman Irén, Hóman Biri, dr. Hóman Bálint feleségével, gyarmati Dani Boriskával és Bálint fiúkkal; ifj. dr. Valkay Bertalan, Illés József né Valkay Erzsébet férjével, viski Illés József dr.-ral és Marcel Miklós fiúkkal, dr. Darányi Béla, Darányi Ella férjével, páruczai Kolossváry Miklóssal, Darányi György, Darányi Jolán: szomorodott szívvel jelentik, hogy szeretett testvérbátyjuk, sógoruk és nagybátyjuk,

pusztaszentgyörgyi és tetétleni DARÁNYI IGNÁC, egyetemes jogtudor, okleveles köz- és váltóügyvéd, az Állatorvosi Főiskola tiszteletbeli doktora, valóságos belső titkos tanácsos, nyugalmazott m. kir. földművelésügyi miniszter, a Dunamelléki ref. egyházkerület főgondnoka, az Orsz. ref. zsinat világi elnöke, a Magyar Felsőház tagja, a Magyar Gazdaszövetség tiszteletbeli elnöke, a Magyar Vöröskereszt Egyesület tiszteletbeli alelnöke, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, az „Académie d'Agriculture de France” tagja stb.,

folyó évi április hó 27. napján reggel 6 órakor, életének 79. évében az Ürban csendesen elhunyt. Kedves halottunk földi maradványai folyó hó 30. napján, szombat délután 3 órakor fognak a Kálvin-téri református templomban megáldatni és Tassra szállítatván, ott május hó 1-én, vasárnap délután 2 órakor a családi sírkertben örök nyugalomra helyezettetni.

Budapest, 1927. április 27-én.

Áldott legyen emlékezetel!”

A Kálvin-téri református templomban 1927. április 30-án Ravasz László, a dunamelléki egyházkerület püspöke mondott Darányiról gyászbeszédet. Meleg szavakkal emlékezett meg józan bölcseségéről, jó szívéről.

„Ismerte a világot és kiengesztelődött vele, ismerte az embereket és mégis szerette őket, ismerte az életet és mégis bízott a jövőben”, jellemezte kiegyensúlyozott életfelfogását.

A főpapi ima és a hívek ájtatos éneke után harangzúgás

mellett tették Darányi koporsóját gépkocsira, hogy kívánsága szerint Tassra szállítsák és az ottani református templomban még aznap este újból felravatalozzák.

Másnap, május elsején, vasárnap délután két órakor újabb ima, ének és halotti beszéd következett, azután kikísérték hivei a tassi családi sírkertbe, hogy örök nyugalomra helyezték.

„Ragyogó májusi nap volt”, írja Bernát István a temetésről, „a fák tele ezüstös virággal, a napsugaras ég tele tavaszi ígéretekkel, mikor a tassi temetőnek általa kiszemelt helyén hamvait a nemzet jobbainak igazi részvétele és gyásza mellett átadtuk az anyaföldnek és a halhatatlanságnak.”

A főváros neves emberei mellett a vidék egyszerű földművesei is nagy számban képviselve voltak. Hosszú sorokban türelmesen vártak a templom kapuinál, hogy rövid pillantással és ájtatos imával búcsúzzanak el attól az izig-vérig magyar szívű és magyar lelkű férfitől, akit maguk között „Darányi apánk”-nak neveztek.

Hosszú hasábokon méltatták érdemeit a napilapok és szakfolyóiratok.

„Kitüntetései között megtaláljuk a Lipótrend nagykeresztjét”, írták, „az első osztályú Vaskoronarendet, a toszkánai polgári érdemrend nagykeresztjét, a porosz Vörös Sasrend első osztályát, az olasz Szent Móric- és Szent Lázár-rendet, az orosz Fehér Sas rendet, a Románia Csillaga rendet, a bolgár polgári érdemrend nagykeresztjét, Schaumburg-Lippe hercegének elsőosztályú házi rendjelét gyémánt díszítéssel, a szerb Takova-rend nagykeresztjét, a japán császári Felkelő Nap-rendet, a szíami Koronarendet és a perzsa Nap- és Oroszlánrend első osztályát.”

„Díszpolgára volt”, folytatták a felsorolást, „Győr, Komárom, Marosvásárhely, Pozsony, Selmec- és Bélabánya, Szabadka, Szatmárnémeti és Szeged szabad királyi, Hódmezővásárhely, Kecskemét és Pancsova törvényhatósági jogú, továbbá Felsőbánya, Karcag, Máramarossziget, Munkács, Zalaegerszeg, Zenta és Zilah rendezett tanácsú városoknak és 58 magyar községnek.”

Darányi egyéniségét a sok nekrológ és emlékbeszéd szeretetteljes szavaiból még az is megismerheti, aki életében sohasem találkozott vele.

„Akkor emelkedett legnagyobbra”, írja Buday Barna a Köztelek hasábjain, „amikor odahagyta a bársonyszéket, mert a gazdatársadalom vezérének választotta meg és soha meg nem ingott bizalmával koronázta meg... Tizenkét évvel ezelőtt le-

túnt a politikai szinterről s azóta a hivatalos ország nem is használta kincseket érő tapasztalatait. Ilyen a politikai sors: mikor legjobban meg van töltve az ember iszákja, akkor rendszerint nincs már szükség reá. De a magyar gazda lekapta a kalapját, ha a Darányi nevét említették. Ez az a nagyság, amit nem teremt meg semmi királyi szó, csak az alkotó lélek!”

„Darányi Ignác Magyarország dicsőbb napjaiban rakta le azokat az alapokat, amelyeken jelenlegi hazánk földművelésügye ma áll”, szólal meg Mayer János földművelésügyi miniszter ajkán a kormányzat. „Nevét Magyarország földművelésügyének történetébe alkotásai révén ragyogó betűkkel önmaga írta bele, élete utolsó pillanatáig, nemesen és fenköltén érző szívének végső dobbanásáig egy percre sem vette le tekintetét a földművelésügyi kormányzat teendőiről.”

„A nagy, az alkotó miniszter volt ő nemcsak ténykedéseiben, de egyéni tulajdonságainál fogva is”, írja Degen Árpád. „Műveltségénél, széleskörű ismereteinél s a mezőgazdaság különböző ágaiban való jártasságánál fogva nagy tekintélynek örvendett, amelyet később az elért eredmények csak növeltek. Evvel sikerült tárcájának oly súlyt biztosítani, amelynek segítségével az alkotásaihoz szükséges pénzt is elő tudta teremteni... Mint ember komoly és reátartó, inkább zárkózott és óvatos volt. Rendkívüli óvatossággal választotta meg barátait és azokat, akiket bizalmával megajándékozott. Óvatossága kiterjedt a legkisebb, néha nagyon távolálló körülményre is. Ennek köszönhette, hogy azok közé a ritka politikusok közé tartozott, akiket sohasem ért a gyanúsításnak még az árnyéka sem.”

„A kötelességteljesítésnek mintaképe volt Darányi”, folytatja megemlékezését Degen. „Egész idejét minisztériumában töltötte s mindennap reggel azoknak a jegyzeteknek megtárgyalásához, amelyeket éjjel vetett papírra, összehívatta az illető referenseket. Munkatársaitól hasonló ügy buzgalmat és kötelességtudást követelt s abban az időben valóban nem volt könnyű feladatuk a földművelésügyi minisztérium tisztviselőinek. Viszont az érvényesülési lehetőségek, különösen pedig az elért sikerek lelkesítőleg hatottak az egész tisztviselői karra.”

Darányi a szakembereket igen sokszor meglepte széleskörű természettudományi tájékozottságával. Ennek alapja még diákéveire nyúlik vissza. Édesatyját ugyanis sokszor elkísérgette volt hivatalos útjaira s a birtokok ügyeinek intézése közben bizonyára sok bölcs tapasztalatot vett át mind édesatyjától, mind pedig a gyakorlati gazdaktól, akik — mint általában a

szabad természetben élő emberek — rendszeren jó megfigyelők és hivatott magyarázói a gazdaság tudományának. Kétségtelen, hogy gyermekéveink benyomásai igen mélyen rögződnek emlékezetünkben és különösen későbbi éveinkben egyre frissebben törnek elő.

Pasteurról, a franciák nagynevű természettudósáról írják életrajzírói, hogy kilencéves korában a falusi kovácsműhely ajtajából nézte, hogyan „fertőtlenítk” izzó vassal a veszett farkas marta áldozatok sebeit. A szerencsétlen földművesek háborzongató jajgatására évekig jól emlékezett a fiúcska és a sebégető izzó vas mélyen bevésődött emlékezetébe. Édesapja, a jó tímármester, Napoleon hadjáratainak kiszolgált őrmestere bizony nem tudta neki megmagyarázni, miért hálnak bele a marásba a szörnyű kezelés ellenére is az áldozatok. Hogy ez az emlék késztette volna később Pasteurt a veszethez vezető okok kutatására, talán merész állítás lenne. Annyi bizonyos, hogy a csendes, magába mélyedő, lelkiismeretes fiúcska lelkére sokkal erősebben hatott e jelenet, mint sok más embertársára, akik évek óta látták ezeket az eseteket ismétlődni.

Az ifjú Darányi is bizonyosan sok olyasmit látott éles szemmel a birtokon, falusi házakban, cselédlakásokban, erdőn-mezőn, árvíz idején és aszálykor, amelyet a fiatalság reformáló kedvében módosítandónak vélt és csak az alkalmat várta, hogy módjában legyen megjavítani mindazt, amit mások talán annyira magától értetődőnek gondoltak, hogy észre sem vették a hibás voltát.

Nem kétséges az sem, hogy az önkényuralom éveiben szerzett gyermekkori benyomások alakították ki lelkében azt az ösztönszerű óvatosságot, az ellenvélemények bölcs meghallgatását és a munkatársaival szemben mutatott tapintatosságot, amely sikereinek nem kis részben okozója volt. Az elnyomatás szomorú korszaka önkéntelenül bizonyos fokú alkalmazkodásra késztette a független nemesi középrendet is. A „*bene possessio-nati*” osztálya ugyan egyelőre anyagi létalapjaiban nem volt fenyegetve, az országra nehezedő osztrák bürokrácia sok kisebb-nagyobb kellemetlensége mégis tudtára adta, hogy „*est vita extra Hungariam*”, az elzárkózás kora végkép letűnt.

Tárgyilagosságáról Czettler Jenő közöl jellemző adatokat. „Mielőtt egy-egy tervével a nyilvánosság elé lépett volna”, írja róla Czettler Jenő, „előbb minden érdekelt felet meghallgatott. A nyilvános ankétok, sőt a bizalmas információk eredménye-

képpen sokszor módosított javaslatain, gyakran ejtett el neki kedvenc gondolatokat, ha céltalanságukról meggyőződött. Viszont amit egyszer helyesnek ismert, amellet a végsőkig kitarított s ezt oly hatalmas úrnak, mint Ferenc József, éppúgy megmondotta, mint a közvélemény akkori letéteményeseinek és a tőke urainak... Hajlíthatatlan karakter volt a sajtóval és közvéleménnyel szemben.”

Nemcsak a kötelességteljesítésben, hanem az etikett terén is Európa utolsó nagyurának, Ferenc Józsefnek példáját követte Darányi. Sokat adott a külsőségekre s a pontosságra. Miniszteri kihallgatásainál estélyi ruhát kívánt meg, hogy ezzel is tiszteletet ébresszen mindenkiben a magyar földművelés szent ügyével és annak irányítóival szemben. Mindig megőrizte a tisztviselőivel való érintkezésben a sokat emlegetett „három lé-lésnyi” távolságot. Mindenkivel jóindulatúan bánt ugyan, de igazán közelbe csak a kevés kiválasztottat engedte. Viszont a legnagyobb érdeklődést mutatta munkatársainak minden személyes ügye-baja iránt. Kéretlenül sietett segítségükre, ha erkölcsi vagy anyagi támogatásra volt szükségük.

„Sikere titkai közé sorolják”, írja Darányiról Magyar Kázmér, „minisztériumának kitűnő adminisztrációját és azt a különleges érdemét, tulajdonságát, hogy minisztériumának minden ügykörét egyformán szerette. Az egymás mellé helyezés, elvét látta s érezte mindegyik ügyosztálya. A lemaradásnak vagy fölülkerekedésnek még a lehetősége is ki volt zárva. Innen a munkakedv, az odaadás, a serény, az eredményes munka... De ha ő maga az egyes ágazatokat egyforma pártatlansággal és szeretettel karolta is fel, valahogy mégis úgy képzelték egyes referensek s az egyes osztályok munkásai, mintha az ő ügykörük volna a kedvence, a gyöngéje a hatalmas miniszternek... Én is, aki a szakoktatási osztály egyik munkása voltam az ő idejében, azt hittem, hogy ez az osztály, a szakoktatás és az ismeretterjesztés osztálya van legjobban a szívéhez növe, hogy ezt tartja elsőnek, a fundamentumnak a szántóvető életében.”

Valami különös, szinte varázslatos erőnek kellett a Darányi lelkében rejtőznie, hogy mindenki a saját kedvenc szakmájának tükörképét látta benne s meg volt róla győződve, hogy az ő szakmája a Darányi titkos eszményképe, mellyel legszívesebben foglalkozik.

Dégen Árpád, a neves botanikus például a Darányiról írt életrajzában azt emeli ki, hogy „a természetrajzi szakok közül különösen a botanikát kedvelte”. Czettler Jenő az ősi elhiva-

tású szociálpolitikust, Bernát István pedig az agrárpolitikusként eszményképét fedezi fel Darányiban.

„Megjelenésében nem volt feltűnő”, írja Darányiról Bernát István, „vagy hatást vadászó, inkább visszahúzódó és szerfölött óvatos... Nem volt utolsó szónok, sőt beszédeiben a tudás és komolyság mellett volt bizonyos megnyerő melegség, az őszinte lélek, a jóakarató szív verése. De élete legnagyobb dicsősége és vívmánya, hogy leckét tudott nekünk adni az alkotás művészetében és igyekezett belevinni a nemzeti öntudatba azt, hogy a ragyogó szónoklatoknak sarkában kelő lelkesedésnél és tapsoknál mennyivel lényegesebb, mennyivel többet érő nemzeti szempontból az a munka, mely az ellobbanó lelkesülés helyett beleoltja a nemzet jellemébe azokat a vonásokat és erőket, melyek odasegítik, hogy a szónál többre nézze a tettet, a lármás ígéreteknel a csendes alkotómunkát, a csillogó külsőnél azt a komoly, bensőséges elhatározást, mely az egyéni élet boldogságát összeolvasztja a köz érdekében kifejtett fáradozással ... Sikerült belevinnie a köztudatba, hogy a tisztán anyagi előnyökön túl a magyar agrárpolitikának a nemzeti élet legfőbb régióiba nyúló nagy erkölcsi és jellemformáló feladatai is vannak.”

„Nagy népszerűségének egyik alapköve az volt”, folytatja Bernát István, „hogy mint miniszter, hajlandó volt szakmájában szinte mindent magáravállalni és megoldani. Alkotni-vágyása sokszor alig ismert határt, hiszen annyi volt a mulasztás, tehát a teendő is. Ez a szent ihlet azokat szállja meg, kik nemesebb énjük tartalmát kiárasztva, ezzel szebbé vagy jobbá és így értékesebbé akarják tenni az őket környező világot. De a sikerhez nemcsak a célok, hanem az alkalmak és eszközök okos megválasztása is szükséges. Ennek azonban Darányi Ignác mestere volt. Kiérezte nemzetének még öntudatlan vágyait is.”

„A mélyremenő és szétágazó rendszabályoknak sikeres keresztülvitele nem lett volna lehetséges, ha nem lettek volna oly munkatársai, akikre támaszkodhatott és akikben a kellő tudás az ügy iránti odaadással nem párosult volna. E tekintetben Darányi Ignácnak szerencséje volt”, magyarázza Bernát István, „mert Mezőssy Béla politikai államtitkárja, Kvaszay Jenő a víziügyek, Tormay Béla az állattenyésztés, Molnár István a borászat, Ottlik Iván a vámpolitika, Bartóky József a szociálpolitika terén hivatva voltak, hogy miniszterük alkotókészségét saját tehetségükkel hathatósan támogassák.”

A gyászbeszédék magasztaló szavai elhangzottak. A tassií temetőből hazasereglettek az emberek. Az Alföld csendjében, magához vette a nagy alkotónak testét az a magyar föld, amelyért egész életében dolgozott. Kortársai szinte csak az elmúlás fájdalmas hangulatában eszméltek rá, mit vesztek a szerény öreg úrral. Négy évtized óta nem volt a magyar agrárpolitikának olyan kérdése, amelynek megoldásánál elsősorban nem azt vizsgálták volna, mi volt erről a Darányi Ignác véleménye, hogyan végezte volna el ő ezt a feladatot. A hálának, elismerésnek és dicsőítésnek igéi hamarosan elmúlnak, ha eltűnik földi szemünk elől, akihez intéztük őket. Az igazi nagysággal viszont éppen fordított az eset. Évről-évre növekedni látjuk, mint valami varázslatos árnyékot. Darányi Ignác halálának évtizedes távlatában még gyarapodóban van dicsősége, még egyre nagyobb erővel fénylik mindaz, amit a magyar föld, a magyar élet megerősítése és fejlesztése érdekében létrehozott!

A gazda lelke hozzá van szokva a születés, fejlődés és elmúlás gondolatához. Évről-évre a szeme előtt kelnek, ki a magvak, jönnek világra a csikók és borjak, hogy ringó kalászmezőkké és derék állatokká nőjjenek. A búzánövény halála, az aratás, a gazda életének legnagyobb eseménye, az év szorgos munkájának eredményét látja a sok piciny búzaszemben. Az elmúlás fájdalmát szinte teljesen elhalványítja a jövő reménye, az előregedett búza megsemmisülése nem szomorú, hiszen sok piciny életcsírárt hagyott maga után, amelyekből jövőre folytatódhat a mindennapi kenyeret adó búza készítése a természet csodás műhelyében.

Darányi Ignác teste ugyancsak a jó gazda lelki nyugalomával térhetett meg az anyaföldbe. Az elmúlás fájdalmát itt is elhalványítja a jövő reménye. Az előregedett földi porhüvely elenyészhet, de a lelkéből szerteágazó sok piciny életcsíra, az a számtalan célkitűzés, amelyet beültetett a magyar agrárpolitika talajába, feltartóztatlanul fog növekedni, hogy mindörökké elfoglalja a magyar földnek minden tenyérnyi darabkáját és átítassa a magyar élet minden porcikáját!

FÜGGELÉK.

Darányi Ignác országgyűlési munkássága.

(A római számok az országgyűlési időszak naplójának kötetét, az arab számok pedig a megfelelő kötet lapját jelzik.)

1881—84. évi országgyűlés.

Költségvetés 1882-re (részl.). III. 353. — Budapest kérv. a fővárosra rótt különleges terhek leszállításáért. IV. 164. — Temes-Béga-völgyi vízszabályozási társulat ügyeinek államkezelése és a Tisza-völgyet érdeklő egyéb intézkedések (előadó). VI. 223, 229, 230. — Köztisztviselők minősítése (előadó). VI. 257. — Meszlény Lajos, Justh György ifj., Bethlen Ödön gr., Nemeskéri Kiss Pál, Mészáros Nándor igazolása (előadó). VII. 10. — Uzsora- és káros hitelügylek. IX. 202, 232. — Baross Gábor igazolása (előadó). XII. 385. — Költségvetés 1884-re (részl.). XIV. 263. — Szabadka-bajai vasút (előadó). XV. 68, 234, 237. — Munkács-beszkiúti vasút (előadó). XV. 68, 244, 254. — Csaea-magyargácsországi vasút (előadó). XV. 70, 237, 238. — Tisza és mellékfolyói szabályozása, stb. (előadó). XV. 275, 358. — XVI. 21, 34, 37, 38, 50, 56, 57, 58, 273, 274. — Ármentesítés, 1881 : LII. t.-e. végrehajtása (előadó). XVII. 22. — Hatósági illetékességek, 1840 : X. t.-c. módosítása (előadó). XVII. 141, 210, 225, 216. — Szajol-kunszentmártoni vasút (előadó). XVII. 141, 199. — Újszász-jászapáti vasút (előadó). XVII. 141, 199. — Marosludas-besztercei vasút (előadó). XVII. 141. — Csáktornya-Zágráb-zağorai vasút (előadó). XVII. 141, 199. — Szamosvölgyi vasút engedélyokmányának kiterjesztése a Deés-besztercei és Deés-aknai vonalakra (előadó). XVII. 141, 204. — Államtisztviselői nyugdíjszabályzat interpelláció. XVII. 226, 237. — Sövényháza-szegedi ármentesítő-társulat rendezése. XVII. 232.

1881—87. országgyűlés.

Nagyvárad-vaskohi vasút (előadó). I. 206, 277. — Esztergom-nánaipolysági vasút (előadó). I. 206, 276. — Duna Dévény-dunaradványi szakaszának szabályozása (előadó). III. 69. — V. 77, 95, 97, 110. — Állami tisztviselők nyugdíja. V. 124, 158, 169, 196, 202. — Kába s mellékfolyóinak szabályozása (előadó). V. 284. — VI. 62, 102, 116, 117, 121. — Lánchíd megváltása. VI. 134. — Vízjog. VI. 204, 233, 235, 238, 258, 260, 278, 281, 282. — Temes-Béga vízszab. társulat. VII. 109. — Országgyűlés tartama. VII. 151, 162. — Mezőtúr-túrkevei vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Taracvölgyi vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Marosludas-besztercei vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Bihar vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Vinkóvce-brcskai vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Mátrai vasút (előadó). IX. 226. — X. 3. — Eomán vasúti egyezmény (előadó). IX. 226. — X. 9. — Általános posta-egyesületi szerződés pótszerződése (előadó). X. 265, 345, 346, 347. — Postai megbízások teljesítése (előadó). X. 265, 347, 348. — Telekkönyvi betétek. XII. 337. — Sziklay Ede igazolása (előadó). XIII. 70. — Külföldi vasutak üzleteszközei mentesítése lefoglalás alól (előadó). XIII. 91, 138. — Mátrai vasút nováki szárnyvonala (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Budapest-szentlőrinci vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Hajdunánás-büd-

szentmihályi vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Varasd-lepoglava-ocura-golubováci vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 124. — Budapest-soroksári vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Nyiregyháza-mátészalkai vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Kunszentmárton-szentesi vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 133, 134. — Héjjasfalva-székelyudvarhelyi vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 33, 134. — Nyitravölgyi vasút (előadó). XIV. 41. — XVI. 135. — Költségvetés 1887-re (részi.). XIV. 386. — Szilágysági vasút (előadó). XVI. 263, 268. — Szigetkamara-rónaszéki-sugatagi vasút (előadó). XVI. 263. — Budapest-cinkotai vasút (előadó). XVI. 263. — Csata-lévai vasút (előadó). XVI. 263. — Szt. Anna-kisjenői vasút (előadó). XVI. 263, 266. — Polg. iskolai tanítók kérvénye tanári címért. XVI. 347. — Budapest-szentendrei vasút (előadó). XVI. 461. — Torontáli vasút (előadó). XVI. 461.

1887—92. országgyűlés.

Vasutak, helyiérdekűek (előadó). II. 5, 20, 29. — Költségvetés 1888-ra (részi., előadó). II. 285, 299, 316, 317. — III. 202. — Kassa-oderbergi, északkeleti és magyar-gácsországi vasút állami biztosítása (előadó). IV. 327, 367. — V. 5. — Vaskapu szabályozása (előadó). V. 224, 269, 290. — Budapesti körvasút (előadó). V. 224, 263. — XXIII. 161, 187. — Italmérsi jövedék (előadó). — VI. 79, 150, 217. — Italmérsi kártalanítás (előadó). VI. 292. — Mosztrára-szerajevói vasút VII. 3. — Vaskapu szabályozási költségei. VII. 196. — X. 377. — Kassa-oderbergi vasút kötvényei (előadó). IX. 206. — X. 386, 388. — Magyar-gácsországi és nyugati vasút átvétele (előadó). X. 368. — XI. 16. — Budapest-pécsi vasút megváltása (előadó). XI. 47, 55. — XIII. 347. — XV. 64. — Minisztériumok elnevezése. XI. 74. — Költségvetés 1889-re (részi., előadó). XI. 392, 394, 401. — Magyar Földhitelintézet szabályozási költségei (előadó). XII. 204, 365, 368, 369. — Ármentesítő Társulatokról szóló törvény módosítása (előadó). XII. 204. — XIII. 62. — Szegedi kölcsön (előadó). XIII. 60, 61. — Költségvetés 1890-re (részi., előadó). XIII. 373. — XIV. 298. — XV. 67, 81. — XVI. 43. (Költs, tv.) XVII. 4. — Elnök tekintélye, XIV. 185. — Kassa-oderbergi magyar északkeleti, magyar gácsországi vasút részére pénzügyi műveletek (előadó). XVI. 60. — XVII. 279. — Zág-rábi vasúti állomás, stb. (előadó). XVI. 60, 330. — Vallás- és közoktatásügyi minisztérium helyiségi póthitel (előadó). XVII. 278. — Honvédelmi kiadások, 1889-ből fennmaradt összeg felhasználása 1889-ben (előadó). XVIII. 130. — Beleznay-kert eladása. XVIII. 130. — Északkeleti vasút beváltása (előadó). XVIII. 284, 443. — XIX. 54. — XXI. 167. — Győr-sopron-ébenfurti vasút (előadó). XVII. 284, 444. — Pozsony-szombathelyi vasút (előadó). XVIII. 284, 445. — XIX. 54. — Máramaros-sziget-szigetkamara, Szigetkamara-szlatinai, Szigetkamara-nagybocskói, illetve kisbocskói vasút (előadó). XIX. 54. — Arad-temesvári vasút átvétele (előadó). XIX. 54. — XXI. 167. — Költségvetés 1891-re (részi., előadó). XIX. 238, 262, 263, 265. — Métermérték tv. módosítása (előadó). XX. 307. — XXII. 68. — Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület kérvénye sorsjegykölcsön iránt. XXI. 148. — Osztrák államvasút megváltása (előadó). XXIV. 290, 375. — XXV. 55, 65. — XXVII. 72, 204. — Dévai-brassói, stb. tanárok kérvénye illetményi ügyben. XXVI. 229.

1892—96. országgyűlés.

Igazoltatott 4. — Másodszor igazoltatott 510, 511, 528. — Osztályba soroltatott 5-be 3; — 1-be 5; — 8-ba 118; — 6-ba 292; — 5-be 511. — VI. bírálóbizottság tagja. 7. — VI. bírálóbiz. elnökévé vál. 8. — Válasz-felirati biz. tagja. 7. — Pénzügyi biz. tagja. 7. 119, 293, 459. — Vízügyi biz. tagja. 7-8. oszt. elnökévé vál. 119. — Ezredéves ünn. biz. tagja. 269, 357, 459. — Del. rendes tagja. 364, 480. — Orsz. Statisztikai Tanács tagjává kinevez. 413. — Alelnökké vál. 458. — VI. bírálóbiz. tagságról lemond. 460. — Földmív. min. kinevez. 496. — Lemond a képviselőségről 496. Lemond az alelnökségről 496.

Válaszfelirat I. 117. — Arany László választási ügye (előadó). II. 83. — Költségvetés 1892-re (részi., előadó). IV. 91, 125, 141, 142, 143. — (Költs.

tv.) IV. 294. — Költségvetés 1893-ra (részl.). VII. 228. — Orsz. középiskolai tanáregyesület kérv. VII. 404. — Atzél Béla b. választási ügye (előadó). VIII. 3, 5, 49. — X. 273. — Állami tisztviselők és szolgák illetményei. VIII. 374. — Tiszaszabályozás XI. 23. — Budapest két dunai híd (előadó). XII. 288, 379, 382. — Budapest előjárósága. XIII. 337, 344. — József főherceg jubileuma. XV. 139. — Francia képviselőházban történt merénylet. XV. 226. — Földművelésügyi bizottság XV. 408. — Házasságjog. XVI. 199, 219. — Költségvetés 1895-re (ált.). XX. 159. — (részl.). XXI. 444. — Bánffy-kormány beköszöntője. XXII. 12, 44. — Vajay István interpellációjára a mezei munkások helyzete tárgyában. XXVII. 209. — Molnár Józsiás interpellációjára a kőbányai sertésvész ügyében. XXVII. 221. — Somogy megye, stb. kérv. a mezőgazdaság érdekeinek támogatása iránt. XXVII. 449, 456. — Makfalvay Géza interpellációjára a nagyatádi állami méntelep ménjeinél észlelt szembajok tárgyában. XXVII. 497. — Szőlők felújítása. XXVIII. 5. — XXXI. 171, 207, 223, 239, 241, 243, 247, 248, 250. — Bernát Béla interpellációjára a Franciaországban fellépett új szőlőbetegség tárgyában. XXVIII. 77. — Hont megye kérv. olcsó marhasó iránt. XXX. 25. — Költségvetés 1896-ra (részl.). XXX. 353. — XXXII. 11, 84, 92, 97, 99, 108, 109, 111, 112, 128, 136, 141, 143. — Lótenyésztési alap. XXXII. 4.

1896—1901. országgyűlés.

Igazoltatott 4. — Osztályba soroltatott 5-be. 3, 5. — 1-be 220. — 8-ba 481, 615. — 9-be 568. — Lemond a földmiv. min. tárcáról. 415. — Újra kivev. 416.

Lótenyésztési alap. I. 21. — Földművelésügyi miniszter működése 1894-ben és 1895-ben. I. 21. — 1896. ápr. 26-iki népgyűlés kérv. önálló vámterület ügyében. III. 111, 113. — Ragados tüdőlob kiirtása. III. 168. — Költségvetés 1897-re (részl.). IV. 79, 181, 188, 191, 197, 199, 211. — Monostorszegh-kupuszina-apatini öblözet ármentesítő társulattá történt alakítása. IV. 173. — Temes-Béga vízszabályozási társulat. VI. 50. Hock János interpellációjára az alföldi munkásmozgalmak ügyében. VIII. 68. — Sima Ferenc interpellációjára az aratási sztrájk ügyében. VII. 107. — Komlóssy Ferenc interpellációjára a Morva folyó szabályozása ügyében. VII. 215. — Wittmann János interpellációjára a hivatalos gazdasági tudósítások közzététele tárgyában. VII. 218. — Kötvények biztosítása. IX. 207, 219, 222. — Sima Ferenc és Hock János interpellációjára az aratási sztrájk, illetőleg az alföldi munkásmozgalmak tárgyában. IX. 290. — Wittmann János interpellációjára a Nothsígnál c. röpirat ügyében. IX. 377. — inségesek segélyezése, Molnár János indítv. X. 61. — Sima Ferenc interpellációjára az inségesek segélyezése ügyében. X. 95. — Barta Ödön interpellációjára a máramarosi kincstári erdők fatermékeinek értékesítése tárgyában. X. 173. — Munkaadók és mezőgazdasági munkások közti jogviszonyok szabályozása. X. 207, 316, 353. — XI. 357, 360, 362, 366, 368, 371, 372, 373, 378, 379, 380, 382, 384, 385, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 396, 400, 401, 403, 407. — Közép-Duna szabályozása. XI. 265. Költségvetés 1898-ra (részl.). XII. 364, 413. — (Költségv. tv.) XIV. 141, 281. — Erdők állami kezelése. XIV. 329. — XV. 315. — Eohonczy Gedeon interpellációjára a földművelésügyi miniszternek a vetések állásáról szóló ideiglenes jelentése tárgyában. XV. 133. — Hitelszövetkezetek. XVI. 108, 137. — Földművelésügyi minisztérium működése 1897-ben. XVII. 106. — Bolgár Ferenc interpellációjára borhamisítások tárgyában. — XVIII. 222, 223. — Boda Vilmos interpellációjára a bortörvény módosítása tárgyában. XVIII. 222, 223. — Ságy Gyula interpellációjára az Engel-féle pécsi cég állítólagos borhamisítása ügyében. XIX. 58. — Mohács-kölkedi öblözet ármentesítő társulattá alakulása. XXI. 127. — Margittaszigeti öblözetnek ármentesítő társulattá alakítása. XXI. 127. — Költségvetés 1899-re (részl.). XXI. 293, 310. — Szabó István interpellációjára a legutóbbi árvíz tárgyában. XXIV. 15. — Feszty Béla interpellációjára a vág-balparti ármentesítő és belvízszabályozó társulatnál fennforgó bajok tárgyában. XXIV. 15. — Gazdasági munkavállalkozók és segédmunkások. XXIV. 104, 161. — Vízimunkálatoknál az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámósok és szakmányosok. XXIV. 104, 161, 165, 166. — Molnár János interpellá-

ciójára a vág-halparti ármentesítő társulat ügyében. XXIV. 175. Papp-Elek interpellációjára a kőbányai sertésletiltás tárgyában. XXIV. 246. — Kolozsmonostori gazdasági tanintézet területének biztosítása. XXVI. 11. — Egán Ede ruthén kormánybiztos beszéde. XXVI. 340, 430. — Költségvetés 1900-ra (részi.). XXVII. 236. — XXVIII. 29, 39, 41, 43, 47, 51, 53. — Állatorvosi közszolgálat államosítása. XXIX. 9, 221, 227, 228, 229, 231. — Dohánytermelők és dohánykertészek közti jogviszonyok szabályozása. XXIX. 74, 166. — Erdőmunkások. XXIX. 74, 166. — Birtokos és gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozása. XXIX. 166. — XXX. 33, 37, 41, 42, 44, 45, 46, 47. — Közérdekű öntözőcsatornák létesítése. XXIX. 210. — XXXI. 63, 84, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100. — Gazdasági munkás- és cselédségélypénztár. XXIX. 210, 248, 251, 253, 254, 256, 257, 258. — Napirend vita, Barta Ödön indítványa. XXXIII. 87. — Költségvetés 1901-re (részi.). XXXIII. 144, 147, 181, 190, 194, 199, 210, 215, 218, 220. — Barta Ödön interpellációjára a ruthén akció ügyében. XXXVI. 282. — Páder Rezső interpellációjára az üregi nyulak által okozott kártételek ügyében. XXXVI. 453. — Visontai Soma interpellációjára: szőlőkarók szállítási kedvezménye tárgyában. XXXVI. 454. — Molnár Józsiás interpellációjára az 1871. évi arányosítási törvénynek a székely érdekeket sértő intézkedései tárgyában. XXXVII. 14. — Molnár Józsiás interpellációjára az 1879. évi XXXI. t.-c. végrehajtásából a székelyekre háruló károsodások tárgyában. XXXVII. 14.

1901—1906. országgyűlés.

Igazoltatott 4, 7. — Osztályba soroltatott, 3-ba 5. — 4-be 130. — 2-be 424. — Lemondása földmivvelésügyi miniszteri állásáról. 293, 321. — Földmivvelésügyi miniszterre újból kinevezetett. 295. — Delegáció rendes tagja. 345, 426. — összeférhetlenségi ítélőbizottság tagja. 427. — Sebess Dénes interpellációjára a tagosítási törvény módosítása tárgyában. II. 64. — Csorbatói birtoknak az államkincstár részére történt megvásárlásának jóváhagyása. II. 102. — IV. 114, 117. — Haydin Imre interpellációjára a felvidéki takarmányhiány tárgyában. III. 172. — Költségvetés 1902-re (részi.). IV. 287, 311, 319, 326, 340, 346, 367, 394, 399, 407. — Bedőházi János interpellációjára a székely kormánybiztos kinevezése tárgyában. VI. 415. — Gazdasági munkás- és cselédségély-pénztárról szóló 1900 : XVI. t.-c. kiegészítése. VII. 53, 250. — Bega-csatornának a Temes-begavölgyi vízszabályozó társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezése. VII. 78, 332. — Kovács Gyula interpellációjára az alsó-szabolcsi tiszai ármentesítőtársulat ártérfejlesztési ügyében. VII. 195. — Szederkényi Nándor interpellációjára a gazdasági és cseléd-, rokkant- és nyugdíjpénztár általánosítása tárgyában. IX. 217. — Gresskowitz Vilmos interpellációjára Szeben vármegye területén fellépett száj- és körömfájás ellen alkalmazott hatósági intézkedések tárgyában. XI. 79. — Kováts Pál interpellációjára ármentesítések és járulékok tárgyában. XII. 163. — Debrecen sz. kir. város, Bereg, Szabolcs, stb. vármegye kérvénye a boritaladó leszállítása, illetve eltörlése iránt. XII. 230. — Somogy, Borsod, stb. vármegye kérvénye a cigányügy rendezése iránt. XII. 233. — Interpelláció elhalasztása miniszter távolléte miatt. XIV. 143. — Interpelláció kitörlése az interpellációs könyvből. XIV. 143. — Szombathy György interpellációjára az aradmegyei nagyhalmgyi és borossebesi járások gazdasági üzemterveinek revíziója és az itteni hegyvidéki román nép inségviszonyai tárgyában. XIV. 225. — Indemnity meglosszabbítása 1903. augusztus végéig. XV. 65, 70, 96. — Pozsgay Miklós interpellációjára a bogyszlói Dunapart kikövezése tárgyában. XV. 152. — Mentelmi ügyek napirendretűzése. XV. 371. — Dunai halászat védelme és kihasználása tárgyában Romániával kötött egyezmény becikkelyezése. XVI. 198. — Szabó István interpellációjára Rába-szabályozás rendezése tárgyában. XVI. 240. — Haydin Imre interpellációjára Vág és mellékvizeinek áradása tárgyában. XVII. 294. — Bartal Aurél interpellációjára pozsonymegyei Alsó- és Felsőnyárasd, Vásárút és Vámosfalu községnek vízkára ügyében. XVIII. 39. — Esterházy Mihály gr. interpellációjára pozsonyin eyei Nádszeg község vízkárosultjai ügyében. XVIII. 39. — Udvary Ferenc interpellációjára Nádszeg község árvízveszedelme tárgyában. XVIII. 39. — Állami birtokvételek a Tátrában. XXIV. 71.

1906—1911. országgyűlés.

Igazoltatott. 4, 13. — Osztályba soroltatott. 8-ba 5. — 6-ba 200. — 9-be 313. — Földművelésügyi miniszterré kinev. I. — (Lemondása 451.) — Újra kinev. 453, 454. — Lemondása. 455.

Német birodalommal 1905. január 25-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezése. I. 43. — Olaszországgal 1906. február 14-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezése. I. 43. — Svájjal 1906. március 9-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezése. I. 43. — Külkereskedelmi és forgalmi viszonyok rendezése. I. 144. — Költségvetés részletes tárgyalásának sorrendje. II. 101. — Kecskeméti Ferenc interpellációjára békési aratómunkások sztrájkja ügyében. II. 173. — Költségvetés 1906-ra (részi.). II. 217, 223, 228, 240, 245, 250. — Kmetty Károly interpellációjára lóversenyfogadások és egyéb szerencsejátékok korlátozása tárgyában. IV. 221. — Költségvetés 1907-re (részi.). IV. 327, 398, 405, 409, 414, 431. — V, 11. — Pinceszövetkezeteknek az 1904. évi XIV. t.-c. értelmében kamatmentes állami költsénnel való támogatására engedélyezett kétmillió korona felhasználása. IV. 345. — Személyes ügye Lázár Pállal. IV. 349. — Ipari, gyári és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset esetére való biztosítása. — VI. 446. — Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítése iránt 1905. évi június 7-én Rómában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése. VII. 27. — Marokkói sáska irtása. VII. 139. — Szmracsányi György interpellációjára Borosháza és Hegyesmajtény trencsénmegyei községek lakosai ellen kiírt bírói árverések tárgyában. VII. 234. — Gazda és gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozása. VIII. 4. — IX. 114, 118, 119, 120, 121, 123. — X. 4, 6. — Gazdasági munkásházak építésének állami támogatása. VIII. 4. — IX. 193, 318, 327, 333, 346, 350, 351, 352, 357, 359, 362, 367, 371, 373, 376, 377, 378, 405, 415, 423, 426, 475, 477, 479, 481, 483, 487, 499, 505. — Meczner Béla interpellációjára Latorca és Tice között fekvő árvízzel sújtott községek érdekeinek megóvása tárgyában. VIII. 367. — Vlád Aurél interpellációjára bukovinai csángók visszatelepítése ügyében. VIII. 370. — Személyes ügye Bródy Ernővel. IX. 210. — Szabó István (zámolyi) interpellációjára győrmegyei Alsószigetközben a belvizek áradása által okozott károk tárgyában. IX. 235. — Posgay Miklós interpellációjára pestmegyei vadvizek lecsapolása tárgyában. X. 336. — Hirtenstein Lajos interpellációjára szernyei vízrendező és belvízszabályozó társulat által épített és kárt okozó csatorna ügyében. X. 337. — Quótábizottság kiküldetése 1907-ben. X. 491. Eudolfsgnádini ármentesítő- és belvízleesapoló-társulatnak nyújtandó rendkívüli segély. XV. 5. — Vizi beruházások. XVIII. 59. — XXI. 58. — Költségvetés 1908-ra (részi.). XVIII. 461, 467, 469, 471, 482, 488, 494. — Állattenyésztés fejlesztése. XIX. 416. — Szeszadó, valamint a szesztermeléssel együttesen készített sajtot élesztő megadóztatása, továbbá a szeszkontingens megállapítása. XX. 33. — Borhamisításnak és a hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazása. XXI. 44, 213, 215, 220, 226, 228, 232. — Költségvetés 1909-re (részi.). XXII, 22, 28, 33, 36, 38, 45, 52, 74. — Bella Mátyás interpellációjára Liptó vármegyében dúló ragadós marhabetegség tárgyában. XXII. 426. — Molnár János interpellációjára tejszövetkezetek cégjegyzése tárgyában. XXII. 427. — Telepítés, ingatlanfelfarabolás és egyéb birtokpolitikai intézkedések. XXIV. 502. — Sümegi Vilmos interpellációjára csikvármegyei takarmányinség és a vármegye egyes helyein fenyegető éhínség ügyében. XXV. 213.

1910—1915. országgyűlés.

Igazoltatott. 4, 10. — Osztályba soroltatott. 8-ba 5. — Földművelésügyi biz. tagja. 735. — Regnicoláris biz. tagja. 754. — Lemond. 784. — Összeférhetetlenségi ítélobiz. tagja. 735. — Pénzügyi biz. tagja. 735. — Lemond. 784.

Szerbiával 1910. évi július hó 14/27-én kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezése. III. 200. — Személyes ügye Sándor Pállal. III. 288. — Montenegroval 1911. január hó 24-én (február hó 6-án) kötött kereskedelmi és hajózási szerződés és az ahhoz tartozó „Nyilatkozat” becikkelyezése. XIV. 176, 200. — Háború esetére szóló kivételes hatalom igénybevétele (6-ik jelentés). XXXV. 124.

Darányi Ignác főrendiházi beszédei.

1896—1901. országgyűlés.

Pénzüntézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról (parcellázás). I. 151. — Munkaadók és mezőgazdasági munkások közti jogviszony. I. 187, 192, 193. — Állami költségvetés 1898-ra. II. 24. — Interpellációra adott válasz (aratási szerződések). Hitelszövetkezetek. II. 81—83, 99, 101. — Állami költségvetés 1899-re. III. 83—85. — Állami költségvetés 1900-ra. IV. 96—97. — Interpellációra adott válasz (szőlővesszőkkel való visszaélések). V. 28—29. — Birtokos és gazdatiszt közti jogviszony. — Dohánytermelők és kertészek közti jogviszony. V. 62—66. — Állami költségvetés 1901-re. V. 121—122. — Interpellációra adott válasz (ojtványkereskedők). V. 183—184.

1901—1906. országgyűlés.

Állami költségvetés 1902-re. I. 101—102. — Gazdasági munkás- és családpenztár. I. 151—152. — Gazda és gazdasági cseléd közti jogviszony. I. 187, 192—193.

A Darányi Ignác miniszteri működése alatt megalkotott, vagy azzal kapcsolatos és a mezőgazdaságot érintő törvények jegyzéke:

Az 1896. évben:

V. t.-c: A phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdítása tárgyában.

XXV. t.-c. A majorsági zsellérbirtokokról és az ehhez hasonló természetű birtokokról.

Az 1897. évben:

I. t.-c: A mérsékelt áru marhasórol.

X. t.-c: A ragadós tüdőlob kiirtásáról szóló 1893. évi II. t.-c módosítása tárgyában.

XVIII. t.-c: Magyarországnak az 1900. évi párisi nemzetközi kiállításon leendő hivatalos részvételével járó költségek fedezéséről.

XXI. t.-c: A Temes-Bégavölgyi vízszabályozó társulat pénzügyi viszonyainak újabb rendezéséről.

Az 1898. évben:

II. t.-c: A munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról.

VII. t.-c: A kisajátításról szóló 1881. évi XLI. t.-c. kiegészítéséről.

XI. t.-c: A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetéről szóló 1879. évi XXXIX. t.-c. módosításáról.

XIX. t.-c: A községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt úrbéresek osztatlan tulajdonában lévő, közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról.

XXIII. t.-c: A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről.

Az 1899. évben:

XVI. t.-c: Az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának módosításáról.

XXX. t.-c: A vám- és kereskedelmi viszonyok és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről.

XLI. t.-c: A vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámokról és munkásokról.

XLII. t.-c: A gazdasági munkavállalókról és segéd munkásokról.

Az 1900. évben:

XVI. t.-c: A Gazdasági Munkás- és Cselédségélypénztárról.

XVII. t.-c: Az állatorvosi közszolgálat államosításáról.

XXVII. t.-c: A birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról.

XXVIII. t.-c: Az erdőmunkásokról.

XXIX. t.-c: A dohánytermelők és dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról.

XXX. t.-c: Közérdekű öntözőcsatornák létesítése tárgyában.

Az 1902. évben:

VIII. t.-c: A csorbatói birtoknak az államkincstár részére történt megvásárlásának jóváhagyásáról és az ezen vásárlásból fölmerülő költségeknek, állami birtokok eladása útján, történő fedezéséről.

XVI. t.-c: A Gazdasági Munkás- és Cselédségélypénztárról szóló 1900. évi XVI. t.-c. kiegészítéséről.

XXII. t.-c: A Bega-csatornának a Temes-Begavölgyi vízszabályozó társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezéséről.

Az 1903. évben:

IV. t.-c: A kivándorlásról.

Az 1906. évben:

I. t.-c: A mezőgazdaságra hasznos madarak védelme végett Parisban 1902. évi március hó 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről.

III. t.-c: A külkereskedelmi és forgalmi viszonyok rendezéséről.

VII. t.-c: A Svájjal 1906. évi március hó 9-én kötött kereskedelmi szerződés és az ennek életbeléptetésére vonatkozó „Nyilatkozat” becikkelyezéséről.

VIII. t.-c: A Svájjal 1906. évi március hó 9-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről.

XXI. t.-c: A külkereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezéséről.

XXIII. t.-c: A magyar szent korona országainak külkereskedelmi statisztikájáról.

Az 1907. évben:

II. t.-c: A dunai halászat védelme és kihasználása tárgyában ilouaá-niával 1903. évi január 31-én kötött egyezmény becikkelyezéséről.

XXXI. t.-c: A marokkói sáska irtásáról.

XXXIII. t.-c: Az 1907. évi pécsi mező- és erdőgazdasági, ipari és művészeti országos kiállítás támogatásáról.

XLV. t.-c: A gazda és gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról.

XLVI. t.-c: A gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról.

LIII. t.-c: Az autonóm vámtarifáról.

LIV. t.-c.: Az Ausztriával kötött némely gazdasági és pénzügyi meg egyezés jóváhagyásáról.

LVI. t.-c: A külkereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezéséről.

Az 1908. évben:

VII. t.-c: Az ország erdélyi részében, továbbá a volt Kraszna, Középszolnok Zaránd megyék és a volt Kővár vidék területén a birtokrendezésről, arányosításról és tagosításról szóló 1871. évi LV., 1880. évi XLV. és, 1892. évi XXIV. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről.

XII. t.-c: A kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az ő Felsőge uralkodása alatt álló többi országokkal való szabályozása tárgyában Budapesten 1907. évi október hó 8-án kötött szerződés becikkelyezéséről.

XVIII. t.-c: A Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítése iránt 1905. évi június hó 7-én Rómában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.

XIX. t.-c: A cukorra vonatkozó törvényhozás tárgyában 1902. évi március hó 5-én kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.

XX. t.-c: A német birodalommal 1891. évi december hó 6-án kötött kereskedelmi és vámszerződéshez tartozó 1905. évi január hó 25-én kötött pótszerződés és az ennek életbeléptetésére vonatkozó „Nyilatkozat” becikkelyezéséről.

XXI. t.-c: Az Oroszországgal 1906. évi február hó 15/2-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés becikkelyezéséről.

XXII. t.-c: A Belgiummal 1906. évi február hó 12-én kötött kereskedelmi és hajózási szerződés becikkelyezéséről.

XXIII. t.-c: Az Olaszországgal 1906. évi február hó 11-én kötött kereskedelmi és hajózási szerződés becikkelyezéséről.

XXIV. t.-c: Az Olaszországgal 1906. évi február hó 11-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről.

XXV. t.-c: A Német birodalommal 1905. évi január hó 25-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről.

XXVIII. t.-c: A szeszdóról, valamint a szesztermeléssel együttesen készített sajtolt élesztő megadóztatásáról, úgyszintén a szeszkontingens megállapításáról és annak felosztásáról.

XXXIX. t.-c : A birtokrendezést, különösen az úrbéri elkülönítést, arányosítást és tagosítást tárgyazó 1836 : VI., X., XII., 1840 : VII., XXX., XXXI. és 1871 : LIII. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről.

XLI. t.-c: A végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. t.-c módosítása és kiegészítése tárgyában.

XLII. t.-c: A rudolfsgnadi ármentesítő és belvízlecsapoló társulatnak nyújtandó rendkívüli segélyekről.

XLIII. t.-c: Az állattenyésztés fejlesztéséről.

XLVII. t.-c: A borhamisításnak és hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról.

XLIX. t.-c: A vízi beruházásokról.

LV. t.-c: A kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak ő Felsege uralkodása alatt álló többi országokkal való szabályozása tárgyában Budapesten 1907. évi október hó 8-án kötött szerződés XVI és XVII. cikkeinek kiegészítése iránt létrejött pótszerződés becikkelyezéséről.

LVI. t.-c.: A külkereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezéséről.

Az 1909. évben:

II. t.-c.: A kivándorlásról.

V. t.-c: A földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékanak megállapításáról.

A Darányi Ignác miniszteri működése folyamán megjeleni hivatalos kiadványok jegyzéke.

„Magyar mezőgazdasági közigazgatás.”

„Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon.”

„Fatenyésztés.”

„Mező- és kertgazdaságra káros rovarok.”

„Kendertermelési útmutató.”

„Útmutatás a szőlőművelésre.”

„A pinceszövetkezet.”

„Alapszabály pinceszövetkezetek részére.”

„Rét- és legelőművelés.”

„Útmutatás a must és bor okszerű kezelésére.”

„Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségükre.”

„A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája.”

„Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei.”

„Mezőgazdasági vezérfonal néptanítók számára.”

„Az állatok, állati nyerstermények és ragályfogó tárgyak forgalmára vonatkozó rendeletek magyarázata.”

„Útmutató az állategészségügyre.”

„Mezőgazdasági termények hamisítása.”

„Mezőgazdasági termények magvizsgálata.”

„Mezőgazdasági termények kémiai vizsgálata.”

„Gazdacímár.”

„Gazdasági munkás- és cselédlakások.”

„Legújabb állami telepítések Magyarországon.”

„Gazdasági tudósítók évkönyve.”

„Közgazdasági tanulmányok.”

„Vadór.”

„Vízitársulatokra vonatkozó statisztikai adatok.”

„Borhamisításnak és hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról szóló 1908 : XLVII. t.-c. s annak végrehajtása.”

A kifejezetten tudományos jellegű hivatalos kiadványok, vagy a tárca támogatásával megjelent munkák közül nem maradhat említés nélkül a következő értékes kiadványjegyzék :

- Chernel: Magyarország madarai.
 Herman Ottó: A madarak hasznáról és káráról (három kiadást is elért!).
 Bedő Albert: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása.
 Emich—Jablonowski: A mező- és kertgazdaságra káros rovarok, a gazdasági rovartan kézikönyve.
 Molnár és Buday: Magyar pomológia több kötetben.
 Wagner: Magyarország gyomnövényei.
 Fekete és Blattny: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén (csak 1913-ban jelent meg, de előkészítésére Darányi nyújtott anyagi lehetőséget).
 Győry István: A téli gyümölcs eltartása gyümölcskamrában.
 Herman Ottó: Az 1902. évi nemzetközi madárvédelmi egyezmény és Magyarország.
 Tóth Elemér: A szabad kikötők és vonatutak jogszabályai.
 Kvassay Jenő: A vizitársulatokra vonatkozó statisztikai adatok.
 Csörgey Titus: Útmutatás a mesterséges fészekodvak alkalmazásához.
 Bernolák János: Előadások a hadsereg élelmezéséről.
 Molnár István: Fatenyésztés.
 Marék József: A tehének tögygümőkórja.
 Kriszinkovich Ede: A mezőgazdasági érdekképviseletről Németországban.

Minisztériumának fennhatósága alatt működő s nagy megértéssel pártfogolt intézményeinek tudományos kiadványai sorából e helyütt is említést érdemelnek :

- Kalecsinszky Sándor: Magyarország agyagjai és ásványnemei című összefoglaló monográfiája térképekkel.
 Schafarzik Ferenc: A magyar szent korona országai területén létező kőbányák részletes ismertetése.
 Tóth Gyula: A magyarországi ivóvizek kémiai elemzése.
 László és Emszt: A tőzezlápok és előfordulások Magyarországon című földtani intézeti kiadványok, számos geológiai és agrogeológiai térképen felül.

A többi kísérletügyi intézmények kiadványai közül felsorolhatjuk a következőket:

- Degen Árpád: A magvizsgálatoknál alkalmazott módszerek című ismertetést, továbbá a gyakorlati szempontból igen fontos úgynevezett gyűjteményes munkákat, melyek fáradságos munkával összegyűjtött növény-tani gyűjteményeket bocsátottak az érdekeltek rendelkezésére. Ilyenek voltak:

Tordai György: A legfontosabb gazdasági magvak gyűjteménye, tíz sorozatban.

A magyar füvek gyűjteménye, nyolc sorozatban.

A magyar sásfélék, szittyófélék, gyékényfélék és békabuzogányfélék gyűjteménye négy sorozatban.

Cserháti s Gyárfás számos kisebb-nagyobb tanulmánya és ismertetője a magyaróvári növénytermelési kísérleti állomás kiadásában.

Istvánffi Gyula: Tanulmányok a szőlő fakórothadásáról, továbbá Mikrobiológiai és fejlődéstani vizsgálatok a szőlő szürkerothadásáról című vaskos értekezései, mely utóbbiak francia nyelven is megjelentek s a francia Tudományos Akadémia a Thore-díjjal tüntette ki őket.

Chernél István: Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre című háromkötetes alapvető fontosságú munkával zárhatjuk ezt az igen sokoldalú és tanulságos jegyzéket.

Népszerűsítő és szakfolyóiratok:

„Gyümölcskertész.”

„A m. kir. Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet Évkönyvei” (magyar és francia nyelven).

„A m. kir. Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet Közleményei” (magyar és francia nyelven).

„Állategészségügyi Évkönyv” (magyar és német nyelven).

„Erdészeti Kísérletek.”

„Kísérletügyi Közlemények.”

Néhány beszédes számadat Darányi működéséről.

Az 1895. és az 1909. évi állami költségvetés alapján.

A földművelésügyi minisztérium költségvetésében különböző célokra a következő összegek szerepeltek Darányi miniszteri működésének kezdetén és végén:

A cím megnevezése	Előirányzott összeg az 1895. 1909. évi költségvetésben, ezer koronában (az 1895. évi adatok forintról átazámítva)	
Rendes kiadások :		
Központi igazgatás	956	1.287
Állami erdők	9.515	13.747
Erdőfelügyelőségek és ornithológiai központ	303	528
Országos erdei alap	221	190
Állategészségügy	514	3.014
Állami lótenyészintézetek	} 10.477	7.548
Ménesbirtokok, stb.		6.542
Állatorvosi főiskola	93	453

} 14.090

A cím megnevezése	Előirányzott összeg az 1895. évi költségvetésben, ezer koronában (az 1895. évi adatok forintról átszámítva)	1909.
Selyemtenyésztés emelése	4.690	6.717
Földtani intézet	56	226
Meteorológiai és földmágnességi intézet	72	234
Kísérletügy	104	743
Szőlészet és borászat	241	694
Gazdasági szakoktatás	1.274	2.811
Vízügyi műszaki szolgálat	1.192	2.128
Vízi munkálatok	933	762
Halászat	31	197
Kincstári birtokok és fürdők	532	629
Gazdasági munkás- és cselédügyek . .	—	1.390
Hegyvidéki, székelyföldi és felvidéki kirendeltségek	—	1.275
Állattenyésztés és tejgazdaság	452	4.590
		Változás százalék- okban (1895. évi adatokhoz képest)
Rendes kiadások főösszege	32.133	62.162 +193%

Rendkívüli kiadások:

Átmeneti kiadások	358	15.597
Beruházások	6.498	10.044
A földművelésügyi minisztérium összes kiadásai	40.472	94.546 +234%
A földművelésügyi minisztérium összes bevételei	28.644	61.599 +215%
Hiány	11.828	32.947

A személyzet létszámában beállott változások néhány adata.

	1895-ben	1909-ben
Központi személyzet	171	235
Erdészet	1023	1042
Állategészségügy	198	663
Gazdasági akadémiák	79	105
Földtani intézet	20	36
Meteorológiai intézet	19	32
Kísérletügy	25	106
Folyammérnöki és kultúrmérnöki hiva- talok	206	296
Gazdasági tudósítók száma	—	2200
Gazdasági szaktanár a tanítóképzőkben	5 (1896)	22

Néhány intézmény fejlődésének menete.

	1895-ben	1909-ben
Kultúrmeérnöki hivatalok száma	8	19
Népies mintagazdaság	—	49
M. kir. földművesiskola	9	19
Gazdasági akadémia	1	5
Kísérletügyi intézmény	17	28
Székely gazdakör	181 (1905)	307
Székely tejszövetkezet	—	67

A földművelésügyi minisztérium költségvetése a magyar állam összesített költségvetéséhez viszonyítva.

	1895	1910. évben
Rendes kiadások főösszege	421	1344 millió K
Ebből a földművelésügyi minisztériumra esik	16·5	64 „ „
A földművelésügy az összesnek	3·9	4·8 százaléka
Átmeneti kiadások és beruházások főösszege	40	212 millió K
Ebből a földművelésügyi minisztériumra esik	3·3	25·6 „ „
A földművelésügy az összesnek	4·3	5·9 százaléka
A rendes és átmeneti kiadások és beruházások végösszege	461	1556 millió K
Ebből a földművelésügyi minisztériumra esik	19·8	89·6 „ „
A földművelésügy tehát az összes kiadásnak	4·3	5·7 százaléka

Forrásmunkák.

Bernát István: Agrárpolitika. Budapest, 1903.

— Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest, 1927.

— Darányi Ignác emlékezete. Magyar Gazdák Szemléje. 1927.

— Darányi Ignác t. tag emlékezete. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1931.

Bodrogközy Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. Budapest, 1929.

Buday László: Agrárpolitika. Budapest, 1922.

Czettler Jenő: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Budapest, 1914.

— Darányi Ignác. Magyar Gazdák Szemléje. Budapest, 1927. és 1931.

— Agrárpolitika. Budapest, 1932. (Magyar Szemle Társaság.)

— Földbirtokpolitika. Budapest, 1936. (Kis Akadémia.)

ifj. Darányi Ignác: Tételek az összes jog- és államtudományokból. Pest, 1872.

Darányi Ignác: A Tiszavölgy kérdései. Budapest, 1877. Nemzetgazdasági Szemle.

Darányi-család levéltára, Budapest. Letét az Országos Levéltárban.

Dégen Árpád: Darányi Ignác dr. Kísérletügyi Közlemények. Budapest 1927.

- Galgóczy Károly*: Idősb Darányi Ignác. OMGE-emlékkönyv. 1885.
- Győrffy Gyula*: Tíz év a magyar parlament-történetéből. Budapest, 1905.
- Gratz Gusztáv*: A dualizmus kora. Budapest, 1934. Magyar Szemle Társaság.
- Hampel Antal*: Magyar földművelésügyi igazgatás. Budapest, 1913.
- Hegedűs Lóránt*: Két Tisza és Két Andrássy. Budapest.
- Hóman—Szekfü*: Magyar történet. Budapest, 1935.
- Három év Magyarország mezőgazdasági politikájában, Budapest, 1909.
(A földművelésügyi miniszter kiadványa.)
- Ihrig Károly*: Szövetkezetek, 1932. (Magyar Szemle Társaság.)
- Kísérletügyi Közlemények évfolyamai.
Köztelek évfolyamai.
- Lestyánszky—Lekky*: Magyar mezőgazdasági közigazgatás. Budapest, 1902.
(A földművelésügyi miniszter kiadványa.)
- Lipták László*: Magyar agrárpolitika az új idők tükrében. Budapest, 1935.
- Magyar Gazdák Szemléje évfolyamai.
- M. kir. földművelésügyi miniszter évi jelentései. 1890—1906. évi kötetek.
- Magyar Kázmér*: Darányi Ignác emlékezete. Magyar Gazdák Szemléje, **1927**.
- Malcomes Béla báró*: A gazdaság új fejlődése. Budapest, 1936.
- Magyarország tiszti cím- és névtára, **1910., 1914., 1927**.
- A magyar országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi naplók és irományok. 1867—1918. évi kötetei.
- Máté Imre*: A földművelésügyi igazgatás fejlődése, jelentősége és mai állása, 1936. (A földművelésügyi miniszter kiadványa.)
- Mattyasovszky Miklós*: A földművelés közigazdaságtana. Budapest, 1927.
- Névtelen*: A távozó miniszter. Magyar Gazdák Szemléje. 8, 785. 1903.
— Darányi a mezőgazdasági munkásokról. Magyar Gazdák Szemléje. 13, 193. 1908.
- Országos Magyar Gazdasági Egyesület által gazdasági bajaink kipuhatlása és orvoslása érdekében tartott enquete-tárgyalások. Budapest, 1881.
- Pethő Sándor*: Világostól Trianonig. Budapest, 1925.
- Piukovich József*: Járható utak a magyar rögön. Budapest, 1936.
- Sebess Dénes*: Adalékok a magyar agrárpolitikához. Budapest.
- Szekfü Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1934.
- Veridicus*: Négy esztendő. Budapest, 1899.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Czettler Jenő előszava	3
Bevezető	7
<i>Első fejezet.</i>	
Napkelte az ötpacsirtautcai szülői házban	9
<i>Második fejezet,</i>	
Ügyvédkedés és politika	32
<i>Harmadik fejezet.</i>	
A miniszteri program előkészítése	59
<i>Negyedik fejezet.</i>	
Magyar élet legyen a magyar földön !	93
<i>Ötödik fejezet.</i>	
Magyaroké legyen a magyar föld ! — Birtokpolitika és telepítés	105
<i>Hatodik fejezet.</i>	
Erős legyen a magyar föld dolgozó magyarja ! — Szociálpolitika	119
<i>Hetedik fejezet.</i>	
Gazdasági tudás legyen a dolgozó magyar hatalma ! — Kísérlet- ügy, szakoktatás és ismeretterjesztés	132
<i>Nyolcadik fejezet.</i>	
Többet és jobbat teremjen a magyar föld ! — A mezőgazdaság fejlesztése	145
<i>Kilencedik fejezet.</i>	
Magyar kézben maradjon a verejtékes magyar munka gyümölcse. — Szervezés és értékesítés	152
<i>Tizedik fejezet.</i>	
Távolabb a politika zajától. — Magyar agrárpolitika Darányi nyomdokain	165
<i>Tizenegyedik fejezet.</i>	
Fogságban	183
<i>Tizenkettedik fejezet.</i>	
Naplemente	191
<i>FÜGGELÉK</i>	201
Darányi Ignác országgyűlési munkássága	203
A Darányi Ignác miniszteri működése alatt alkotott törvények jegyzéke	209
Darányi Ignác miniszteri kiadványainak jegyzéke	212
Néhány beszédes számadat Darányi Ignác működéséről	214
Forrásmunkák	216